

ТИРЕ ИМПП

1949

МЕЂУНАРОДНИ ПРОБЛЕМИ

INTERNATIONAL PROBLEMS

No 2/2026 Vol. LXXVIII

Београд

ISSN 0025-8555
ISSN (Online) 2406-0690
UDK 327

CONTENT / ИЗ САДРЖАЈА

Lotfi SOUR

Compelled to Hedge:
Explaining Algerian Foreign Policy
in a Fragmented International Order

Uroš ĆEMALLOVIĆ, Milica ILIĆ

Conditionality in the EU Accession Process:
From a Normative Daydream
to the Implementation Realities

Maida BEĆIROVIĆ-ALIĆ, Jelica GORDANIĆ

Governing Artificial
Intelligence and Protecting Human Rights:
A Comparative Legal Perspective
from the European Union and China

Sofija NIKOLIĆ POPADIĆ, Ivana STJELJA

Between Principle and Practice:
Assessing Climate Justice
in Climate Change Jurisprudence

Stefan MANDIĆ

The Geoeconomics of Power:
How States Compete for Trade Routes
in the 21st Century

ИНСТИТУТ ЗА МЕЂУНАРОДНУ
ПОЛИТИКУ И ПРИВРЕДУ

INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

МЕЃУНАРОДНИ ПРОБЛЕМИ

ISSN 0025-8555

ISSN (Online) 2406-0690

UDK 327

МП, 78 (2026), бр. 2, стр. 309–582

излази тромесечно

Издавач

Институт за меѓународну политику и привреду, Београд, Македонска 25

За издавача

др Гордана МИШЕВ

В. д. директора

Главни и одговорни уредник

др Небојша ВУКОВИЋ

Заменик главног и одговорног уредника

др Ивона ЛАЋЕВАЦ

Секретар

мср Милан ВЕСЕЛИЦА

Издавачки савет

Проф. др Дејан ЈОВИЋ, редовни професор,

Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, председник

Проф. др Драган СИМИЋ, редовни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Проф. др Младен МИЛОШЕВИЋ, редовни професор, Факултет безбедности Универзитета у Београду

Проф. др Деметриус АНДРЕАС ФЛОУДАС, редовни професор, Хјуз Хол колеџ,

Универзитет у Кембриџу, Велика Британија

Проф. др Роберт ХЕЈДЕН, професор емеритус, Центар за руске и источноевропске студије,

Питсбург, САД

Проф. др Ирена КИКЕРКОВА, редовни професор, Економски факултет

Универзитета Св. Ћирило и Методије, Скопље, Северна Македонија

Др Горан БАНДОВ, научни саветник, Свеучилиште у Загребу, Хрватска

Др Спасимир ДОМАРАДЗКИ, виши истраживач, Институт за Централну Европу, Лублин, Пољска

Др Ана БОЈИНОВИЋ ФЕНКО, редовни професор, Факултет друштвених наука,

Универзитет у Љубљани, Словенија

Проф. др Дражен ДЕРАДО, редовни професор, Економски факултет Свеучилишта у Сплиту, Хрватска

Др Сандро КНЕЗОВИЋ, научни саветник, Институт за развој и меѓународне односе, Загреб, Хрватска

Проф. др Зоран ЈЕФТИЋ, ванредни професор, Факултет безбедности Универзитета у Београду

Проф. др Предраг БЈЕЛИЋ, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Београду

Проф. др Дејан МИХАИЛОВИЋ, редовни професор, Универзитет Монтереј, Мексико

Др Марек ХРУБЕЦ, виши научни сарадник, Центар за глобалне студије, Филозофски институт,

Чешка академија наука, Праг, Чешка

INTERNATIONAL PROBLEMS

Уређивачки одбор

Проф. др Николаос ЦИФАКИС, редовни професор, Одељење за политичке науке
и међународне односе, Универзитет на Пелопонезу, Грчка

Проф. др Миленко ПЕТРОВИЋ, виши предавач, Универзитет Кентербери, Крајсчерч, Нови Зеланд

Проф. др Син ЧЕН, редовни професор, Институт за европске студије,
Кинеска академија друштвених наука, Пекинг, Кина

Проф. др Слободан МИЛАЧИЋ, редовни професор, Универзитет за право,
политичке студије и економију, Бордо, Француска

Проф. др Дејан ГУЗИНА, редовни професор, Универзитет Вилфрид Лориер, Ватерло, Канада

Проф. др Тони МИЛЕСКИ, редовни професор, Универзитет Св. Ћирило и Методије,
Филозофски факултет – Институт за безбедност, одбрану и мир, Скопље, Северна Македонија

Др Миша ЂУРКОВИЋ, научни саветник, Институт за европске студије, Београд

Др Кристина ГРИСЛЕР, научни сарадник, Андрашијев Универзитет, Будимпешта, Мађарска

Др Адам Бенце БАЛАШ, Предавач, Међународна школа за хуманистичке науке, Братислава, Словачка

Др Ивана РАДИЋ МИЛОСАВЉЕВИЋ, ванредни професор,
Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Проф. др Бранислав ЂОРЂЕВИЋ, редовни професор,
Институт за међународну политику и привреду, Београд

Проф. др Драган ЂУКАНОВИЋ, редовни професор,
Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Проф. др Вања РОКВИЋ, ванредни професор, Факултет безбедности Универзитета у Београду

Проф. др Базил ЧИЗЕВСКИ, редовни професор, Универзитет за пословну економију, Познањ, Полјска

Проф. др Дејан МОЛНАР, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Београду

Др Владимир АЈЗЕНХАМЕР, ванредни професор, Факултет безбедности Универзитета у Београду

Др Ивана ПОПОВИЋ-ПЕТРОВИЋ, ванредни професор, Економски факултет Универзитета у Београду

Др Дејана ВУКАСОВИЋ, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд

Др Сања ФИЛИПОВИЋ, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд

Др Милан ИГРУТИНОВИЋ, научни сарадник, Институт за европске студије, Београд

Др Душан ПРОРОКОВИЋ, виши научни сарадник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд

Др Јури КУЛИНЦЕВ, научни сарадник, Институт за Кину и савремену Азију, Руска академија наука

Др Дејан ВУЛЕТИЋ, научни сарадник, Институт за стратегијска истраживања, Београд

Др Марина КОСТИЋ ШУЛЕЈИЋ, виши научни сарадник, Институт за међународну политику
и привреду, Београд

Прелом

Сања Баловић

Штампа

Донат Граф доо, Београд

Интернет:

<https://www.internationalproblems.rs/>

У издавању часописа учествује:

Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије

INTERNATIONAL PROBLEMS

SCIENTIFIC JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

МЕЂУНАРОДНИ ПРОБЛЕМИ

НАУЧНИ ЧАСОПИС ИНСТИТУТА ЗАМЕЂУНАРОДНУ ПОЛИТИКУ И ПРИВРЕДУ

VOL. LXXVIII

BELGRADE/БЕОГРАД

No. 2/2026

CONTENTS/САДРЖАЈ

**Lotfi SOUR, *Compelled to Hedge:
Explaining Algerian Foreign Policy
in a Fragmented International Order***

Лотфи САУР, Приморан на хеџинг:
објашњење спољне политике Алжира
у фрагментисаном међународном поретку

317–367

**Uroš ĆEMALović, Milica ILIĆ, *Conditionality in the EU Accession Process:
From a Normative Daydream to the Implementation Realities***

Урош ЋЕМАЛОВИЋ, Милица ИЛИЋ, Условљеност
у процесу приступања ЕУ: од нормативног сна
до имплементационе реалности

369–414

**Maida BEĆIROVIĆ-ALIĆ, Jelica GORDANIĆ, *Governing Artificial
Intelligence and Protecting Human Rights:
A Comparative Legal Perspective
from the European Union and China***

Маида БЕЋИРОВИЋ-АЛИЋ, Јелица ГОРДАНИЋ, Управљање
вештачком интелигенцијом и заштита људских права:
упоредноправна перспектива Европске уније и Кине

415–463

Sofija NIKOLIĆ POPADIĆ, Ivana STJELJA, *Between Principle and Practice: Assessing Climate Justice in Climate Change Jurisprudence*

Софија НИКОЛИЋ ПОПАДИЋ, Ивана СТЈЕЉА, *Од принципа до праксе: климатска правда у савременој јуриспруденцији о климатским променама*

465–513

Stefan MANDIĆ, *The Geoeconomics of Power: How States Compete for Trade Routes in the 21st Century*

Стефан МАНДИЋ, *Геоэкономија моћи: како се државе надмећу за трговинске путеве у 21. веку*

515–556

REVIEW/ПРИКАЗ

Miloš VUKELIĆ, *Lessons of the Belgrade School of International Relations through the Life and Legacy of Henry Kissinger*

Милош ВУКЕЛИЋ, *Поуке београдске школе међународних односа кроз живот и наслеђе Хенрија Кисинџера*

557–566

Editorial Notes

Dear friends of the scientific journal “International Problems” – readers, authors and collaborators – since the publication of the journal’s first issue for this year, significant personnel changes have taken place within its editorial board. The former Editor-in-Chief, our esteemed colleague Dr Miloš Petrović, has decided to direct his talent and energy towards other priorities in his professional career, leaving me and my closest associates – Dr Ivona Lađevac and Milan Veselica, MA – with the challenging and highly demanding task of maintaining the journal at the high scholarly level achieved to date, including its category (M23 – international journal).

The journal will not depart from its key vectors in editorial policy. It will continue to cultivate a diversity of themes, issues addressed, research approaches, and interpretative paradigms. The journal will remain open to authors both from the Republic of Serbia and the immediate region, as well as from Europe and other continents. Efforts will be made to provide as much space as possible to authors from those countries and regions which have so far been underrepresented, or not represented at all, in the journal through their contributions. The journal’s editorial emphasis will continue to be placed on the principles of academic integrity, scholarly grounding, and methodological-conceptual rigour. The editorial board will make every effort to ensure that the journal remains recognisable in the academic community and will make a particular effort to improve its visibility at the international level.

In this issue, the journal opens with an article by Lotfi Sour, in which the concept of strategic hedging is substantially revised and advanced through an analysis of Algeria’s foreign policy. This is followed by a co-authored work by Uroš Ćemalović and Milica Ilić, which critically examines the conditionality imposed on candidate countries in the process of accession to the European Union. The third contribution is also a co-authored article, by Jelica Gordanić and Maida Bećirović-Alić, which examines the regulatory models of the European Union and the People’s Republic of China with regard to human rights in the digital environment. It is followed by another co-authored work, by Sofija Nikolić Popadić and Ivana Stjelja, which provides an analysis of the concept and the

primary elements of climate justice, together with selected cases of climate litigation. Finally, the paper by Stefan Mandić explores the importance of trade routes/corridors in the first decades of this century and why the struggle for control over them is significant. Lastly, the journal also features a review by Miloš Vukelić devoted to Dragan Živojinović's book on Henry Kissinger.

Editor-in-Chief
Dr Nebojša Vuković

Уредничке напомене

Драги пријатељи научног часописа „Међународни проблеми“ – читаоци, аутори и сарадници – од изласка првог броја часописа за ову годину, у његовој редакцији су се десиле значајне персоналне промене. Досадашњи главни и одговорни уредник, уважени колега др Милош Петровић, одлучио је да свој таленат и енергију усмери ка другим приоритетима у његовој професионалној каријери, остављајући мени и мојим најближим сарадницима – др Ивони Лађевац и мср Милану Веселици – изазован али и врло захтеван задатак да часопис одржимо на досадашњем високом научном нивоу, укључујући и његову категорију (M23 – међународни часопис).

Часопис неће одступати од својих кључних вектора у уређивачкој политици. И даље ће се гајити диверзитет тема, обрађиваних проблема, истраживачких приступа и интерпретативних образаца. Часопис и даље остаје отворен за ауторе, како из Републике Србије, тако и из најближег окружења, али и из Европе и са других континената. Настојаће се да се што више простора отвори ауторима из оних земаља и региона који су до сада мало или нису уопште били присутни у часопису са својим прилозима. И даље ће нагласак у уређивању часописа бити на принципима академске честитости, научне утемељености и методолошко-концепцијске ригорозности. Редакција ће уложити напор да часопис остане препознатљив у академској заједници, а посебно ће се потрудити око побољшања његове видљивости на међународном плану.

У овом броју, часопис отвара чланак Лотфи Саура у којем се битно ревидира и унапређује концепција стратешког хеџинга на примеру анализе спољне политике Алжира. Потом следи коауторски рад Уроша Ђемаловића и Милице Илић у којем се критички разматра условљавање земаља кандидата у процесу приступа Европској унији. Трећи рад у низу јесте такође коауторски чланак Јелице Горданић и Маиде Бећировић-Алић у којем се испитују регулаторни модели Европске уније и НР Кине у погледу људских права у дигиталном окружењу. Након њега следи још један коауторски рад Софије Николић Попадић и Иване Стјеле, у којем се пружа

анализа појма и основних елемената климатске правде уз одабране случајеве климатских парница. Коначно, рад Стефана Мандића истражује важност трговинских путева/коридора у првим деценијама овог века и због чега је значајна борба за контролу над њима. На крају, часопис доноси и приказ Милоша Вукелића посвећен књизи Драгана Живојиновића о Хенрију Кисинџеру.

Главни и одговорни уредник
др Небојша Вуковић

Compelled to Hedge: Explaining Algerian Foreign Policy in a Fragmented International Order

Lotfi SOUR¹

Abstract: This article reconceptualises strategic hedging as a structural constraint rather than a discretionary foreign policy choice for middle powers in an increasingly fragmented international order. While existing scholarship—concentrated predominantly in East and Southeast Asian contexts—treats hedging as an instrument of strategic flexibility, it undertheorizes the systemic conditions that render hedging a near-necessity rather than a preference. Drawing on structured interpretive case analysis of Algeria’s foreign policy across security, economic, and diplomatic domains, this article advances a probabilistic-structural argument: that the intersection of multipolar fragmentation, resource dependency, and institutionalised non-alignment generates cross-domain constraints that most parsimoniously explain Algeria’s persistent hedging posture, irrespective of leadership preferences or conjunctural variation. The analysis identifies two theoretically significant findings: an autonomy-resource paradox, in which hydrocarbon revenues simultaneously enable and constrain strategic flexibility, and a domain interdependency dynamic, in which hedging gains in one domain systematically generate constraints in another, which existing behavioural frameworks have not adequately captured. By extending structural hedging theory to a North African, Global South middle power, the article contributes to ongoing debates on middle power adaptation and the evolving architecture of a fragmented international order.

Keywords: strategic hedging, middle powers, Algeria, geopolitical fragmentation, structural constraint, non-alignment.

¹ Full Professor, Department of Political Science, Faculty of Law & Political Science, “Mustapha Stambouli” University of Mascara, Algeria. E-mail: l.sour@univ-mascara.dz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8783-9340>.

Introduction

The contemporary international order is characterised by the simultaneous proliferation of competing power centres, the fragmentation of institutional frameworks that once organised collective action, and the multiplication of overlapping spheres of influence resistant to stable hierarchical ordering (Ikenberry 2018). For middle powers—states possessing significant regional capabilities but lacking the material resources to shape systemic outcomes unilaterally — this structural transformation has generated compounded strategic uncertainty: alignment choices are simultaneously multiplied, as new potential partners emerge, and constrained, as the costs of exclusive commitment to any single partner escalate (Woo 2021). Within this context, strategic hedging has acquired renewed analytical prominence as a framework for understanding middle power foreign policy adaptation.

Existing scholarship has largely conceptualised hedging as a discretionary instrument — a flexible strategy through which states diversify risks, preserve autonomy, and navigate uncertainty without committing to rigid alignment structures (Medeiros 2005). Developed primarily with reference to East and Southeast Asian middle powers navigating the rise of Chinese power, this literature has generated important insights into the tactical rationales of hedging states (Kuik 2008; Tessman 2012; Lim and Cooper 2015; Kuik 2016; Haacke 2019; Jones and Jenne 2022; Marston 2024). Yet it remains analytically limited in two respects. First, it is overwhelmingly agency-centric: by foregrounding state preferences, elite calculations, and domestic political variables, it presents hedging as a strategic choice rather than a structural response, underestimating the extent to which systemic conditions narrow the range of viable options available to middle powers (He and Feng 2023). Second, it is geographically concentrated: resource-dependent middle powers in the Global South—whose structural exposure is organised around commodity dependency, postcolonial sovereignty norms, and non-alignment traditions—remain theoretically underspecified. The field possesses sophisticated accounts of how states hedge differently, but lacks an adequate theory of why, under specific structural conditions, they increasingly cannot afford not to hedge at all.

This article advances a structural argument to fill this gap. Under conditions of geopolitical fragmentation—characterised by multipolar competition, institutional incoherence, and the erosion of predictable major-power commitments—strategic hedging is more precisely theorised as a structural condition in which the costs of definitive alignment escalate non-linearly, exclusion risks from alternative networks intensify simultaneously, and the range

of strategically viable alternatives to hedging narrows progressively (Kuik 2021). This argument is probabilistic rather than deterministic: the claim is not that alternatives to hedging are unavailable, but that structural conditions progressively penalise them—making hedging not the only option, but increasingly the least costly one (Geeraerts and Salman 2016). This distinction matters theoretically: it explains not only why hedging is instrumentally rational under uncertainty, but why it is adopted convergently across states with radically different domestic configurations—a pattern of convergence that agency-centric accounts are structurally ill-equipped to explain (Kakachia, Lebanidze and Kakabadz 2024).

Algeria is selected as a paradigmatic case (Gerring 2007) from the theoretical population of resource-exporting Global South middle powers combining significant regional military capacity, institutionalised non-alignment traditions, and multi-directional external exposure (Jordaan 2003). Partial structural comparators include Nigeria, Iran, and Venezuela. Algeria is selected on three grounds: it exhibits the theoretical mechanism with exceptional analytical clarity; its structural exposure across competing major-power relationships is unusually comprehensive (Zoubir and Aghrout 2012); and the trade-offs generated by its hedging architecture are observable across multiple domains with relative transparency, providing the cross-domain evidence base that the structural mechanism requires (Zoubir 2023).

Methodologically, the article employs structured interpretive case analysis with process-tracing logic (Beach and Pedersen 2013), tracing the causal mechanism through which structural conditions translate into observable foreign policy outcomes across three analytically distinct but empirically interdependent domains. The study claims theoretical rather than statistical generalizability (Yin 2018): by demonstrating that the causal mechanism operates in this paradigmatic case, it generates analytical expectations for structurally analogous cases that subsequent comparative research can evaluate. Evidence is drawn from four primary source categories: official Algerian foreign policy statements and presidential addresses; UN General Assembly voting records (2015–2023) from the UN Bibliographic Information System; arms transfer data from the SIPRI Arms Transfers Database (2025); and fiscal and trade data from the World Bank's Algeria Economic Monitor (2025). Empirical claims are made at the level of behavioural pattern rather than elite intentionality, observable foreign policy outputs are analysed as indicators of structural constraint, not as direct evidence of deliberative processes that available sources cannot reliably access.

The argument proceeds as follows. Section 2 reviews the hedging literature and locates the structural constraint argument in relation to its principal

alternatives. Section 3 develops the theoretical framework, specifying the causal mechanism and distinguishing the structural prediction from both rational-choice instrumentalism and structural realist balancing. Sections 4–6 analyse Algeria's hedging architecture across the security, economic, and diplomatic domains. Section 7 maps the cross-domain interdependencies and trade-offs that constitute the study's most analytically significant finding. Section 8 draws theoretical implications for structural hedging in the Global South.

From Choice to Constraint: Situating the Structural Argument

The dominant strand of hedging scholarship treats hedging as an instrumental foreign policy strategy adopted by middle powers to navigate the risks of alignment under conditions of power asymmetry. Kuik's influential typology, distinguishing binding-engagement, limited-bandwagoning, economic-pragmatic, and dominance-denial hedging, accounts for behavioural variation among hedgers but presupposes that states select from a menu of available options based on preferences and opportunity structures (Kuik 2008). Koga similarly emphasises elite strategic calculation in determining the form and intensity of hedging (Koga 2018). Tessman's concept of structural hedging identifies systemic hierarchy as shaping hedging behaviour, a significant departure from purely preference-based accounts, yet retains an instrumentalist core: hedging remains a rational portfolio diversification strategy adopted by states capable of evaluating alternatives (Tessman 2012). None of these frameworks adequately explains the convergent adoption of hedging across states with radically different domestic configurations and leadership orientations, a convergence that suggests the explanatory weight lies with the structural environment rather than with the characteristics of individual actors.

Recent scholarship has begun to address this limitation. Ciorciari and Haacke's systematic typological treatment, the most rigorous definitional framework to date, distinguishes hard from soft hedging and engagement-dominant from hedging-dominant strategies, and explicitly identifies the field's geographical concentration as a theoretical limitation (Ciorciari and Haacke 2019). Their distinction between hedging as behavioural output and hedging as strategic logic, developed further by Koga (2018), is directly relevant here: the structural constraint argument operates at the level of strategic logic rather than at the level of any specific behavioural configuration. Acharya's diagnosis of world order transition, in which fragmentation into multiple normative

frameworks with competing legitimacy claims erodes the predictability of major-power commitments, provides indirect structural support: in a pluriverse of competing normative orders, outright alignment risks delegitimising a state across alternative normative communities, making portfolio management a rational response to normative as much as to geopolitical fragmentation (Acharya 2017). Hameiri and Jones extend this logic institutionally, demonstrating that fragmented governance architectures generate multiple competing channels through which external actors engage developing states, simultaneously multiplying alignment options and multiplying the costs of non-participation in any of them (Hameiri and Jones 2018).

The middle power literature offers complementary theoretical resources that the hedging literature has underutilised. Jordaan's distinction between traditional and emerging middle powers is directly relevant (Jordaan 2003): Algeria's hedging architecture, rooted in a postcolonial state-building project and a non-alignment tradition with genuine normative depth, is not captured by security-portfolio management frameworks designed primarily for established trading states such as South Korea or Australia. Womack's analysis of asymmetric relationships establishes that the structural hedger is embedded in multiple asymmetric dyads, and that managing these asymmetries—preventing any single patron from acquiring decisive leverage—is the operational core of the hedging posture (Womack 2015). Nolte's framework for regional powers and their legitimacy strategies underscores that hedging for states like Algeria is simultaneously a legitimacy-production strategy: non-alignment tradition, multilateral activism, and mediation roles generate normative capital that partially compensates for hard power limitations (Nolte 2010). This legitimacy dimension belongs in the theoretical framework rather than the conclusion, as it is constitutive of the structural constraint argument rather than merely illustrative of it.

By situating Algeria within this discourse, this study advances the field conceptually—shifting the explanatory question from why states choose to hedge to why, under specific structural conditions, they increasingly cannot afford not to; comparatively, demonstrating that the structural logic of hedging is activated by the intersection of multipolarity, institutional fragmentation, and resource dependency wherever these conditions obtain; and empirically, using Algeria as a paradigmatic case to illustrate how systemic fragmentation generates cross-domain constraints that neither agent-centric hedging accounts nor structural realist balancing predictions adequately anticipate.

Theoretical Framework: The Causal Mechanism of Structural Hedging Constraint

The existing literature has established the behavioural characteristics of hedging states with considerable precision. The theoretical question this article addresses is prior and distinct: not what hedging looks like, but why, under specific structural conditions, states converge on hedging as their dominant foreign policy orientation regardless of domestic configurations and leadership preferences. This convergence question requires a structural theory rather than a preference-based explanation.

A preliminary clarification is essential. This article does not advance the strong determinist thesis that alternatives to hedging are unavailable. The claim is probabilistic and comparative-structural: under conditions of geopolitical fragmentation, the costs of definitive alignment increase non-linearly, exclusion risks from alternative networks intensify simultaneously, and the range of viable alternatives narrows progressively. The structural constraint is not a denial of agency but a specification of the option set within which agency operates: one in which alternatives to hedging are available in principle but increasingly penalising in practice. This formulation is consistent with what Ciorciari and Haacke (2019) term incentivised hedging, while extending it by specifying the systemic conditions that transform incentives into near-necessities when fragmentation reaches a threshold at which no single alignment partner can provide the full range of security, economic, and diplomatic goods that a middle power requires.

The structural realist tradition (Waltz 1979; Walt 1987) generates a competing prediction that must be addressed directly: under systemic pressure, states should balance against dominant threats or bandwagon with dominant powers. Why does fragmentation produce hedging rather than these outcomes? Balancing requires a sufficiently cohesive counter-coalition and a relatively clear threat hierarchy — a dominant threat that mobilises collective response. Bandwagoning requires a dominant power sufficiently attractive or powerful to absorb alignment at an acceptable cost (Schweller 1994; Wohlforth 1999). Fragmentation destroys precisely these preconditions: multiple competing centres create threat ambiguity that defeats balancing coalitions; the absence of a hegemonic anchor removes the bandwagoning target (Pape 2005); and the proliferation of overlapping institutional frameworks makes outright non-participation progressively more costly than calibrated multi-directional engagement (Mearsheimer 2019). Structural hedging is not the structural realist prediction transposed—it is the

outcome that emerges when the structural realist prediction's preconditions have been dissolved by fragmentation (Korolev 2019).

The causal mechanism linking systemic fragmentation to structural hedging constraint operates through three interacting channels. First, alignment cost escalation: as competing power centres multiply and their rivalry intensifies, exclusive alignment with any one centre increasingly forecloses access to the resources, markets, and security goods controlled by the others (Goh 2008). In a fragmented multipolar system, these trade-off costs are multiplicative: the more centres compete, the more any exclusive alignment costs (Lake 2009). Second, exclusion risk intensification: as competing centres develop parallel institutional architectures, separate multilateral forums, alternative financial mechanisms, competing security frameworks, the cost of non-participation in any single architecture rises because exclusion from one signal alignment with its rivals (Farrell and Newman 2019). Third, alignment credibility erosion: in fragmented systems, major powers cannot credibly commit to long-term partnerships because their own strategic priorities shift with multipolar competition, generating a structural preference for maintained optionality over the vulnerability of exclusive commitment (Rathbun 2011; Kydd 2005).

Resource dependence theory (Pfeffer and Salancik 1978) and contingency theory (Lawrence and Lorsch 1986) provide useful organisational analogues for this mechanism, though their application to the international level requires explicit translation. States, like organisations embedded in asymmetric supply chains, manage exposure to critical external actors whose control over essential resources generates structural leverage. Middle powers, dependent on multiple competing centres for security goods, capital, technology, and market access, must diversify exposure across providers, preventing any single provider from acquiring the leverage that exclusive dependency would generate (Kuik 2016). The translation from organisation-in-market to state-in-international-system concedes important disanalogies: states face no organisational insolvency, and anarchic systems provide no institutional regulator equivalent to domestic law. These disanalogies limit but do not invalidate the analogy. Contingency theory's core insight similarly applies: the structural hedging posture is not a universal preference for flexibility but a contingent response to an environment characterised by high threat multiplicity, low alignment credibility, and dense institutional competition (Ikenberry 2018).

The structural constraint argument requires specification of threshold conditions under which structural incentives toward hedging cross from strong preference to near-necessity. Three conditions must obtain simultaneously: multipolar density, sufficiently intense rivalry among competing power centers

that exclusive alignment generates prohibitive costs with all others (Kuik 2021); institutional fragmentation, competing centers with sufficiently parallel institutional architectures that non-participation in any carries significant costs (Morse and Keohane 2014); and resource dependency, sufficient dependency on multiple competing centers for critical goods that loss of any single center's provision generates unacceptable strategic vulnerability (Drezner 2021). Algeria meets all three threshold conditions simultaneously, rendering it a theoretically appropriate site for developing and stress-testing the structural constraint argument.

The Security Domain: Structural Lock-In and Multi-Vector Engagement

Algeria's security posture constitutes the most structurally legible expression of the hedging constraint the theoretical framework identifies. The operational environment confronting the Armée Nationale Populaire (ANP), the largest standing military in Africa by defence expenditure (Bove and Brauner 2016; Liang et al. 2025), is defined by overlapping, multi-directional threats that structural realist accounts would predict should generate balancing behaviour but that instead generate the multi-vector diversification structural hedging theory anticipates. To the south, chronic Sahelian instability generates persistent terrorist spillovers from Mali, Niger, and Burkina Faso, whose successive post-2020 military coups have accelerated state fragility and produced a near-permanent source of armed non-state actor proliferation across Algeria's extended southern frontier (Thurston 2020). To the east, the unresolved Libyan state collapse—now entering its second decade—produces a continuous flow of weapons, combatants, and irregular migration (Lacher 2020). To the west, the 2021 severance of Algerian-Moroccan diplomatic relations—following Algiers's closure of the Hassi R'Mel pipeline and allegations of Moroccan support for Kabylie separatists—introduces a bilateral antagonism complicated by Morocco's deepening security ties with the United States and Israel following the Abraham Accords normalisation (Sour 2022, Soler i Lecha and Escriche 2025). This multi-directional threat configuration is structural rather than conjunctural: it has persisted across successive administrations, generating an enduring security exposure that cannot be managed through alignment with any single external partner without generating prohibitive costs in relations with the others.

Algeria's primary security partnership is with Russia, a relationship whose structural depth is accurately described as lock-in rather than preference (Katz 2007). Originating in Soviet-era arms transfers that equipped the ANP during the war of independence, platform dependencies in doctrine, training, maintenance infrastructure, and spare parts logistics have compounded across six decades into switching costs that cannot be rapidly reversed regardless of conjunctural shifts in Algerian-Russian relations (Sour 2024). Russia accounts for approximately seventy percent of Algeria's major conventional weapons acquisitions by transfer value over 2018–2022, including Su-30MKA and Su-34 fighter aircraft, S-300 and S-400-class air defense systems, and T-90 main battle tanks (George et al. 2026; Zoubir 2024), an increase from approximately fifty-five percent over 2008–2012, with the remainder distributed primarily between China (approximately thirteen percent) and Germany (approximately eight percent) (Vieira 2023). This trajectory reflects structural deepening of platform dependency rather than conjunctural preference: interoperability requirements, trained personnel, maintenance contracts, and doctrinal integration generate switching costs that functionally constrain Algeria's capacity to rapidly rebalance toward Western suppliers (Němečková, Melniková and Piskunova 2021).

Algeria has consistently refrained from formalising this security dependency into an alliance relationship, a posture whose structural logic is more precisely specified than mere ideological non-alignment (Strategic Comments 2025). A formal mutual defense agreement with Moscow would foreclose the counterterrorism intelligence-sharing and border management cooperation maintained with EU member states, notably Italy and Germany, within frameworks such as the EU's Sahel strategy (Zardo and Loschi 2022); terminate the security dialogue with the United States through the Global Counterterrorism Forum and bilateral military-to-military contacts (Ammour 2022); and signal an alignment choice that Algeria's multi-directional threat environment renders structurally counterproductive (Hill 2019). The structural constraint operates precisely as the causal mechanism predicts: formal alliance with Russia would reduce one source of strategic vulnerability while amplifying exposure to others, producing a net increase in structural risk. Consistent with Tessman's concept of portfolio diversification, Algeria maintains options across competing security providers to prevent any single partner from acquiring decisive leverage (Tessman 2012).

Algeria's abstentionism from regional military interventions, declining to contribute to MINUSMA, Operation Barkhane, or the G5 Sahel Joint Force, is structurally generated rather than merely ideological (Mortimer 2015). Military intervention carries prohibitive structural costs: entanglement in factional

conflicts beyond any single state's coercive capacity, domestic political vulnerabilities from committing resources to uncontrollable theatres, and the antagonization of neighbouring states whose security cooperation Algeria requires for extended border management. Algeria's preferred security instrument in the Sahel has consequently been diplomatic. The Agreement on Peace and Reconciliation in Mali / Algiers Accord (2015) represents its most prominent application—and, critically, its most instructive failure (Thieux 2019). Never comprehensively implemented, the accord was superseded by the Malian military coups of 2020 and 2021, the expulsion of Operation Barkhane (Joffé 2022), and Mali's realignment toward Russian security provision through the Africa Corps (Manfredi Firmian 2025). The accord's collapse is not evidence against the structural hedging argument but evidence of its scope conditions: when the surrounding structural environment deteriorates beyond middle-power resources to stabilise, the diplomatic instruments of structural hedging reach their limit (Korolev 2025; Haacke 2019). Algeria's security architecture thus illustrates not optimal portfolio diversification but constrained equilibration within structurally generated limits, the pattern that the theoretical framework specifically predicts.

The Economic Domain: The Autonomy-Resource Paradox

Algeria's economic domain presents the most concentrated expression of the autonomy-resource paradox, a theoretical framework that is identified as the distinctive structural challenge confronting resource-exporting Global South middle powers. Hydrocarbons account for approximately ninety per cent of export revenues and sixty per cent of fiscal receipts (World Bank 2024; IMF 2025), a structural concentration characterising Algeria as among the highest commodity-revenue dependencies in the MENA region (Karl 1997; Ross 1999). This concentration simultaneously enables and constrains strategic autonomy in ways that cannot be disentangled without analytically distorting the hedging architecture it produces. On the enabling side, hydrocarbon revenues finance the military expenditures underpinning Algeria's security posture, the social provisioning sustaining regime legitimacy, and the diplomatic activism generating the normative capital Algeria deploys in multilateral forums (Volpi 2013). On the constraining side, this fiscal architecture exposes Algeria to commodity price cycles and export market concentration in ways that fundamentally limit the range of economically viable foreign policy configurations: a sustained collapse in hydrocarbon revenues would simultaneously erode military capacity, social

contract, and diplomatic leverage, producing a cascading contraction of hedging capability across all three domains. The economic domain is therefore not one variable among several in Algeria's hedging architecture but its structural substrate, the material foundation upon which security and diplomatic options are built and from whose constraints they propagate.

The primary vector of Algeria's economic exposure is its gas export relationship with the EU, particularly Italy, Spain, and France—via the Medgaz and Transmed pipeline infrastructure (Voytyuk 2023). Algeria's position as a critical gas supplier to southern Europe provides structural leverage convertible into diplomatic capital in negotiations over migration management frameworks, trade preferences, and recognition of Algerian positions on Western Saharan sovereignty (Escribano 2025). Algerian gas exports to Italy increased approximately fifty per cent between 2021 and 2023, reflecting European diversification from Russian supply following the invasion of Ukraine (Ouki 2023). Over the longer term, however, the asymmetry of dependence runs in Algeria's fiscal direction: European energy transition trajectories, under the EU's Fit for 55 legislative frameworks (Schlacke et al. 2022) and accelerating renewable deployment, project sustained reduction in fossil fuel demand whose timeline Algeria cannot control and whose fiscal consequences it cannot absorb without fundamental restructuring of the state's economic architecture (Rivera-Escartin 2025). The economic dimension of Algeria's hedging is thus characterised by a temporal tension between present leverage and future vulnerability that conventional hedging frameworks, focused on current behavioural outputs, are not designed to capture.

Algeria has pursued supplementary economic relationships with China and Gulf state investors as a partial hedge against European demand vulnerability, but the depth of each relationship is itself structurally constrained in ways that limit its efficacy as a diversification instrument (Zoubir 2023; Dazi-Héni 2019). China has become a significant infrastructure investor in housing, transport networks, and renewable energy, and a growing source of manufactured imports (Gouasmia 2025). However, Algeria's sovereign development consciousness, institutionalised through the 51/49 rule requiring majority Algerian state ownership in foreign joint ventures, constrains Chinese capital penetration in precisely the sectors, hydrocarbons, telecommunications, and financial services, where integration would be most economically transformative (Lebovich 2015). The consequence is that the Chinese relationship diversifies infrastructure financing without fundamentally altering the hydrocarbon dependency constituting Algeria's primary economic vulnerability (Bouckaert 2024). Gulf state capital, primarily Qatari and Emirati, has entered the real estate and

services sectors, but Algeria's nationalist tradition and its antagonism toward political Islam associated with Gulf patronage networks generate normative constraints on engagement depth that persist across administrations and resist conjunctural relaxation (Addi 2017).

The economic domain thus reveals a pattern of structurally bounded diversification: Algeria engages multiple economic partners while the depth of each relationship is constrained by structural conditions operating independently of and frequently against elite preferences (Benramdane 2017; Akacem and Cachanosky 2017). The result is not optimal diversification, which would involve deeper integration with the highest-efficiency partners, but constrained equilibration that maintains optionality while sacrificing the institutional depth, efficiency gains, and investment inflows that deeper integration would provide (Cavatorta and Tahchi 2019). This sacrifice is not chosen in any meaningful sense: it is the outcome of structural conditions that simultaneously generate the diversification imperative and constrain its depth (Lawson 2024), producing the organised suboptimality that the structural hedging framework predicts for states meeting the three threshold conditions specified in the theoretical section (Tessman 2012; Ross 2012). The autonomy-resource paradox thereby reveals a feedback dynamic that existing hedging frameworks have not theorised: the same structural conditions compelling hedging simultaneously erode the resource base that hedging requires, progressively tightening the constraint environment over time.

The Diplomatic Domain: Non-Alignment as Resource and Constraint

Algeria's diplomatic domain constitutes the most complex dimension of its structural hedging architecture, because the normative tradition organising its diplomatic posture functions simultaneously as a strategic resource and as a structural constraint, enabling certain hedging moves while foreclosing others in ways that neither a purely instrumental nor a purely ideational account of Algerian foreign policy adequately captures. Algeria's foundational diplomatic identity is rooted in the FLN's anti-colonial liberation struggle, the Non-Aligned Movement's normative framework, and its central role in the Group of 77's articulation of a New International Economic Order (Mortimer 2015). This is not merely rhetorical heritage: the non-alignment tradition generates genuine international legitimacy that functions as a hedging resource of a distinctive kind,

enabling Algiers to act as a mediator, convener, and norm-articulator in contexts where aligned powers cannot credibly claim neutrality (Zoubir 2004). As Thieux (2019) demonstrates, Algerian diplomacy has consistently prioritised collective sovereignty norms over bilateral transactionalism—a preference reflecting the structural logic of a middle power whose normative capital, rather than material power projection, constitutes its primary diplomatic resource. The structural constraint dimension is equally significant: the principled quality of Algeria’s non-alignment posture limits the pragmatic flexibility that effective hedging sometimes demands, particularly when structural shifts — such as the post-2022 polarisation following Russia’s invasion of Ukraine — make principled abstentionism increasingly costly in diplomatic currency.

Algeria’s UN General Assembly voting record over 2015–2023 provides systematic behavioural evidence of its diplomatic hedging posture. Analysis of records from the UN Bibliographic Information System reveals a consistent pattern of calibrated non-alignment on resolutions involving contested sovereignty and major-power rivalry. On A/RES/ES-11/1, March 2022, condemning Russia’s invasion of Ukraine (UNGA 2022), Algeria abstained alongside China, India, Pakistan, and South Africa—a positioning justified through non-alignment tradition rather than explicit Moscow endorsement (Weilandt 2025). On Palestinian self-determination resolutions, Algeria has voted consistently with the Arab-Global South majority, generating diplomatic capital in African and Global South forums (Matarese 2015; Gbadamosi 2024; Sour 2025). On Syrian conflict resolutions (2016–2019), Algeria favoured sovereignty-protective over intervention-authorising language (Adesnik 2022), positioning adjacent to the Russian-Chinese bloc on procedural questions while maintaining rhetorical distance from substantive alignment. The aggregate pattern is differentiated multilateralism rather than equidistance: voting behaviour varies systematically by issue domain in ways reflecting the structural costs and benefits of alignment in each, rather than a uniform commitment to neutrality.

Algeria’s engagement with the African Union represents the most developed expression of its selective multilateralism. Algiers has advocated consistently within the AU for the inviolability of colonial-era borders—a norm with direct implications for the Western Sahara dispute; for African solutions to African security problems—providing normative cover for Sahelian non-intervention while positioning Algeria as a constructive multilateral actor; and for the primacy of non-interference principles — legitimising resistance to external governance pressure. Algeria’s successful campaign for a non-permanent UN Security Council seat (2024–2025) reflects the institutional translation of this normative activism into global diplomatic positioning, providing a platform for sovereignty norms

articulation while signalling relevance to competing major powers—Russia, China, the United States, and France—as a middle power interlocutor whose engagement carries institutional weight. The structural hedging logic is precise: investment in normative capital through the AU and UN rather than bilateral security commitments generates diplomatic influence not beholden to any single partner, deployable flexibly across shifting alignments.

Algeria's Arab League positioning reveals the limits of its selective multilateralism, where bilateral antagonisms impose structural constraints. The September 2021 severance of Algerian-Moroccan diplomatic relations—following allegations of Moroccan support for Kabylie separatism and the backdrop of Morocco's 2020 Abraham Accords normalisation—has introduced a bilateral antagonism that partially neutralises Algeria's non-alignment posture in the Arab League context (Thieux and Farrah 2025). Morocco's enhanced US and Israeli security backing creates conditions in which Algeria's normative positions are systematically contested by a well-resourced rival, limiting the capacity to project the cooperative multilateralism it deploys effectively in AU and Global South contexts (Soler i Lecha and Escriche 2025). The diplomatic domain is thus characterised by institutional variation: Algeria's non-alignment tradition functions as a genuine resource in some theatres while being partially neutralised by bilateral antagonisms in others, a heterogeneity that single-domain behavioural analyses miss and that the cross-domain framework developed here specifically captures.

Domain Interdependencies and Cross-Domain Trade-Offs

The most analytically significant dimension of Algeria's structural hedging is the way in which hedging gains in one domain systematically generate constraints in another, producing cross-domain trade-offs that limit the aggregate flexibility available to the hedging state in ways that domain-specific analyses consistently fail to detect. Three interdependencies warrant particular attention as they constitute the most direct empirical evidence for the causal mechanism specified in the theoretical framework.

First, Algeria's security dependency on Russian arms platforms has constrained its diplomatic positioning vis-à-vis European partners in the post-2022 international environment (Ghebouli 2023; Zoubir 2024). Its UNGA abstention on Ukrainian sovereignty resolutions, consistent with its non-alignment tradition, was read in European capitals as tacit Moscow alignment,

complicating EU engagement with Algeria on energy, migration, and counterterrorism at precisely the moment when Algerian gas had become more strategically important to Europe following Russian supply disruptions (Shay 2022). The security domain's structural lock-in with Russia thus undermined the diplomatic leverage that Algeria's gas export position might otherwise have provided, illustrating how structural constraint propagates across domains through mechanisms that domain-specific analyses cannot detect. This is the cross-domain trade-off pattern the theoretical framework predicts: a hedging gain in the security domain (maintained Russian arms supply) generating a constraint in the diplomatic domain (reduced European alignment credibility) that simultaneously constrains economic leverage.

Second, Algeria's economic non-integration with Western partners limits the institutional depth of its EU security cooperation. The EU's most intensive North African security partnerships, with Tunisia and Morocco, have been facilitated by Association Agreements embedding security collaboration within broader economic frameworks (Boudjemaa 2025). Algeria's reluctance to conclude a deep and comprehensive free trade agreement with the EU, driven by sovereign economic concerns and resistance to deindustrialisation risk, has correspondingly limited the institutional architecture available for security cooperation, forcing Algiers to manage EU security relationships through ad hoc bilateral channels rather than robust multilateral frameworks (Barbieux and Bouris 2025). The economic domain's structural constraint, the 51/49 rule and hydrocarbon-centric development model, thereby propagates into the security domain, reducing the depth of available cooperation instruments.

Third, Algeria's diplomatic investment in AU and Global South legitimacy norms occasionally conflicts with the economic interests of Gulf investors and Chinese infrastructure partners who prefer transactional relationships uncomplicated by normative frameworks. Algeria's insistence on embedding economic relationships within a sovereignty-protective, non-interference framework limits the depth and speed of economic diversification away from hydrocarbons, reinforcing the very dependency that represents the most serious long-term threat to its strategic autonomy (Chabouni et al. 2024). The diplomatic domain's normative architecture thereby constrains the economic domain's capacity for structural transformation.

These interdependencies establish that structural hedging is not unconstrained portfolio optimisation but constrained equilibration among competing domain logics—a distinction carrying significant implications for how the concept should be operationalised in comparative analysis (Figiaconi 2025; Gonzalez-Pujol 2024). The cross-domain trade-off pattern also constitutes the

most theoretically distinctive empirical finding of this study: it distinguishes the structural constraint prediction from domain-specific rational-choice optimization; it is consistent with the durability standard, persisting across leadership transitions rather than tracking conjunctural political changes; and it reveals organized suboptimality, the sacrifice of efficiency, institutional depth, and diplomatic range, that cannot be explained by preference-based accounts but is precisely what the structural framework predicts for states operating at the threshold conditions specified in Section 3.

These three interdependencies carry a methodological implication that extends beyond the Algerian case: comparative structural hedging research that analyses security, economic, and diplomatic domains in isolation will systematically underestimate the aggregate constraint operating on the hedging state, because cross-domain trade-offs, which constitute the most theoretically distinctive prediction of the structural framework, are invisible to within-domain analysis. A domain-integrated analytical framework is therefore not merely theoretically preferable but methodologically necessary for assessing whether a given state's hedging posture is structurally generated or preference-driven (Marston 2024; Min 2025). The organised suboptimality that the Algerian case exhibits simultaneously across all three domains—maintaining a security dependency that generates diplomatic costs, sustaining an economic architecture that limits security cooperation depth, and deploying diplomatic capital that constrains economic integration—is the empirical signature of structural hedging constraint; a signature that only cross-domain analysis can reliably detect.

Theoretical Implications: Structural Hedging in the Global South

Algeria's case generates several implications for structural hedging theory extending beyond the Indo-Pacific literature from which the framework predominantly derives (Ciorciari and Haacke 2019; Korolev 2019). Most significantly, it reveals that for resource-exporting Global South middle powers, the primary structural constraint on hedging is not the security environment per se—as analyses of Southeast Asian hedgers facing Chinese power tend to emphasise—but the intersection of commodity dependency and regime legitimacy (Kuik 2008; 2016). Algeria's fiscal dependence on hydrocarbon revenues constrains economic diversification, limiting in turn the diplomatic and

security flexibility that hedging requires. This nexus between resource structure and strategic autonomy is undertheorized in frameworks focused on trading states or manufacturing-based economies (Lowi 2009; Martinez 2012). More fundamentally, it reveals a feedback dynamic that existing models cannot capture: the same structural conditions compelling hedging simultaneously erode the resource base that hedging requires, progressively tightening the constraint environment over time. A more adequate theoretical framework for structural hedging in this context must treat domestic political economy—and specifically the structure of commodity dependency—as constitutive of rather than contextual to the structural constraint mechanism.

Algeria also demonstrates that non-alignment traditions function simultaneously as resources and constraints within the structural hedging framework (Byrne 2015). As a legitimacy-generating posture, non-alignment provides genuine diplomatic currency—enabling mediator, convener, and norm-articulator roles in contexts where aligned powers cannot credibly claim neutrality, and generating the normative capital that partially substitutes for hard power limitations. Yet the principled quality of this tradition limits the pragmatic flexibility that effective hedging sometimes demands, particularly when structural polarisation, as following Ukraine, renders principled abstentionism increasingly costly. Structural hedging for ideologically constituted middle powers thus involves not only portfolio management across external partnerships but also the management of internal normative tensions between identity commitments and strategic imperatives — a dimension that (Lim and Cooper 2015) framework, focused primarily on behavioural outputs, does not fully capture. This observation points toward a productive theoretical dialogue between structural hedging theory and the broader literature on regional powers and status-seeking (Nolte 2010; Hurrell 2006) for states like Algeria, hedging and prestige management are not separable strategic logics but mutually constitutive dimensions of a single foreign policy orientation, and any theoretical framework that treats them separately will systematically misspecify the structural constraint each generates on the other.

Finally, Algeria's case underscores the importance of temporal horizons in structural hedging analysis. Many of Algeria's current hedging positions—maintaining Russian arms dependency, limiting EU economic integration, investing in Global South diplomacy—are structurally coherent relative to present conditions. Their adequacy relative to the medium-term future, in which energy transition trajectories, Sahelian state fragility, and potential Moroccan-US security consolidation will substantially alter Algeria's strategic environment, is considerably more uncertain. Structural hedging theory would benefit from

explicit incorporation of this temporal dimension — distinguishing between hedging configurations that preserve optionality in the short run and those that build adaptive capacity for structural change over time (Tessman 2012). Without it, the framework risks mistaking structural coherence at a given moment for strategic resilience over time, a conflation with potentially serious analytical consequences for states whose hedging architecture, like Algeria's, is temporally asymmetric between present leverage and future vulnerability.

Taken together, these three theoretical implications point toward a research agenda that is both comparative and theoretically integrative. Comparatively, the structural hedging framework must be extended systematically to the Global South theoretical population—Nigeria, Iran, and Venezuela suggest themselves as priority cases—before its explanatory scope can be assessed with confidence. Theoretically, the framework requires integration across four dimensions that the Algerian case has rendered analytically visible: a political economy dimension incorporating resource structure as a constitutive variable; a domain-interdependency dimension mapping constraint propagation across security, economic, and diplomatic logics; an identity dimension treating normative traditions as structural rather than merely ideational variables; and a temporal dimension distinguishing configurations that preserve optionality from those building adaptive capacity. These are not incremental refinements but substantive theoretical extensions whose development will require sustained engagement with both the hedging literature and the broader International Relations debates on structure, agency, and the political economy of middle power autonomy in an era of systemic transformation.

Conclusion

This article has argued that Algeria's foreign policy architecture constitutes a theoretically productive instance of structural hedging constraint that the existing literature, anchored in East and Southeast Asian cases and organised around agency-centric explanatory frameworks, has not been equipped to capture. Across security, economic, and diplomatic domains, Algiers has consistently maintained managed diversification, cultivating multiple external relationships of asymmetric depth while systematically resisting the institutional commitments that would convert any single partnership into a binding alignment. This posture is not opportunistic improvisation: it reflects a deeply institutionalised strategic culture rooted in the FLN's anti-colonial heritage, the

ANP's organisational primacy, and the normative architecture of Non-Aligned Movement membership, and, critically, it reflects the structural conditions that render this culture's prescriptions simultaneously rational and increasingly constraining. The consistency of this orientation across the Boumediene, Bouteflika, and Tebboune administrations, spanning state socialism, rentier consolidation, and post-Hirak political reconfiguration, is precisely what the structural constraint argument predicts and what preference-based accounts cannot explain without invoking a remarkable continuity of elite preferences that, implausibly, transcends ideological change.

The analysis has identified two findings with theoretical implications extending beyond the Algerian case. The autonomy-resource paradox, in which the hydrocarbon revenues enabling Algeria's strategic posture simultaneously generate the fiscal dependency narrowing its strategic options, is a structural feature of resource-exporting Global South middle powers rather than an Algerian peculiarity. Its theoretical incorporation requires treating domestic political economy as constitutive of, rather than merely contextual to, the structural constraint mechanism, a modification with significant consequences for the framework's comparative applicability. Domain interdependency, the finding that hedging gains in one domain systematically constrain options in another, producing organised cross-domain suboptimality, points toward a more architecturally complex theoretical framework than the behavioural typologies currently dominating hedging scholarship are designed to support. These two findings, taken together, suggest that structural hedging theory requires both a political economy extension and a domain-integration extension before it can adequately account for the hedging architectures of resource-dependent Global South middle powers.

The present analysis has limitations that constrain its claims. A single-case design cannot establish generalizability to the broader theoretical population; systematic comparison with Nigeria, Iran, and Venezuela, partial structural comparators sharing hydrocarbon dependency, regional middle power status, and non-alignment traditions, is necessary to determine whether the patterns identified here constitute a distinctive structural type or a contingent configuration. Reliance on publicly available sources means that analysis operates at the level of behavioural pattern rather than elite deliberation, a limitation compounded by the opacity of Algerian decision-making, which retains significant informal influence over foreign policy outputs. These limitations notwithstanding, the Algerian case offers a theoretically generative vantage point from which to extend the structural hedging framework in four directions: toward a political economy of hedging taking resource structures

seriously as constitutive variables; toward a domain-interdependency model mapping cross-domain trade-offs rather than treating domains as analytically independent portfolios; toward an identity-sensitive account recognizing normative traditions as constitutive constraints rather than rhetorical decoration; and toward a temporal theory distinguishing configurations preserving optionality in the short run from those building adaptive capacity for structural change. Algeria is, in this sense, not simply an application of existing theory but a productive challenge to it, one that the field of middle power studies in the Global South is only beginning to address.

The broader significance of the structural constraint argument extends beyond the hedging literature to the wider debate in International Relations on the relationship between systemic structure and state behaviour in a post-hegemonic international order. If the argument advanced here is correct, that geopolitical fragmentation does not merely incentivise hedging but progressively compels it by closing off the structural preconditions for balancing and bandwagoning, then the proliferation of hedging postures across the international system is not a sign of increasing strategic sophistication among middle powers but a structural symptom of systemic transformation. Hedging, on this reading, is what states do when the international order no longer provides the structural clarity that allows them to choose more decisive orientations. This has implications not only for how scholars theorise middle power foreign policy but for how policymakers in major powers understand the behaviour of states that appear to be playing both sides: what appears as strategic ambiguity or opportunistic fence-sitting may be the structurally induced response of states for whom fragmentation has rendered any other posture prohibitively costly. Understanding hedging as a structural constraint rather than a strategic preference is not merely an academic refinement but a contribution to the diplomatic literacy that a fragmented international order increasingly demands.

Приморан на хеџинг: објашњење спољне политике Алжира у фрагментисаном међународном поретку

Лотфи САУР¹

Апстракт: Овај чланак ревидира концепт стратешког хеџинга у смислу структурног ограничења, а не дискреционог избора у погледу спољне политике за силе средње величине у међународном поретку који се све више франгментише. Иако постојећа истраживања, усмерена претежно на контексте Источне и Југоисточне Азије, третирају хеџинг као инструмент стратешке флексибилности, она ипак недовољно теоретски обрађују системске услове који чине хеџинг готово нужним, а не преференцијалним избором. Ослањајући се на структурисану интерпретативну анализу случајева спољне политике Алжира у областима безбедности, економије и дипломатије, овај чланак износи пробабилистичко-структурни аргумент: да пресек мултиполарне фрагментације, зависност од ресурса и институционализоване несврстаности, генерише ограничења у свим доменима која на најекономичнији начин објашњавају доследан став Алжира према хеџингу, без обзира на преференције у погледу лидерства или ситуационе варијације. Ова анализа идентификује два теоријски значајна налаза, а то су парадокс аутономије и ресурса, у којем приходи од сирове нафте и природног гаса истовремено омогућавају и ограничавају стратешку флексибилност, као и динамику међузависности домена, у којој добици од хеџинга у једној области, систематски генеришу ограничења у другој, која постојећи оквири понашања нису обухватили на одговарајући начин. Проширујући теорију структурног хеџинга на силу средње величине која је ситуирана у Северној Африци и припада Глобалном Југу, овај чланак даје свој допринос актуелним дебатама о прилагођавању сила средње величине и еволуирајућој архитектури фрагментисаног међународног поретка.

Кључне речи: стратешки хеџинг, силе средње величине, Алжир, геополитичка фрагментација, структурна ограничења, несврстаност.

¹ Редовни професор, Катедра за политичке науке, Факултет правних и политичких наука, Универзитет „Мустафа Стамболи“ у Маскари, Алжир. Е-пошта: l.sour@univ-mascara.dz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8783-9340>.

Увод

Савремени међународни поредак карактерише истовремено ширење центара моћи који се међусобно надмећу, фрагментација институционалних оквира који су некада организовали колективну акцију и умножавање сфера утицаја које се преклапају и који су отпорни на стабилно хијерархијско уређење (Ikenberry 2018). За силе средње величине, односно за државе које поседују значајне регионалне капацитете, али којима недостају материјални ресурси да самостално обликују системске исходе, ова структурна трансформација генерисала је сложену стратешку неизвесност: како се појављују нови потенцијални партнери, избори за усклађивање са њима истовремено се множе и доносе нова ограничења, док цена искључиве посвећености било ком појединачном партнеру расте (Woo 2021). У овом контексту, стратешки хеџинг поново добија на аналитичком значају као оквир за разумевање прилагођавања спољне политике сила средње величине.

Постојећа наука углавном је концептуализовала хеџинг као дискрециони инструмент, односно флексибилну стратегију путем које државе диверсификују ризике, чувају аутономију и сналазе се у неизвесности без обавезивања на круте структуре усклађивања (Medeiros 2005). Развијена првенствено имајући у виду силе средње величине Источне и Југоисточне Азије које су се сналазиле што су боље умеле и могле током успона кинеске моћи, следећа литература је пружила важне увиде у тактичка образложења држава које прибегавају хеџингу (Kuik 2008; Tessman 2012; Lim and Cooper 2015; Kuik 2016; Haacke 2019; Jones and Jenne 2022; Marston 2024). Ипак, ова литература у аналитичком смислу остаје ограничена у два аспекта. Прво, претежно је усмерена на посредништво: стављајући у први план државне преференције, калкулисање самих елита и домаће политичке променљиве, она представља хеџинг као стратешки избор, а не као структурни одговор, при чему се потцењује степен у којем системски услови сужавају распон одрживих опција које су доступне силама средње величине (He and Feng 2023). Друго, географски је концентрисана: силе средње величине на Глобалном Југу зависе од ресурса, чија је структурна изложеност организована око зависности од робе, пост-колонијалних норми у смислу суверенитета и традиција несврстаности, које остају теоретски недовољно дефинисане. Ово поље даје софистицирана објашњења о томе како државе на различите начине прибегавају хеџингу, али недостаје адекватна теорија о томе зашто, под специфичним структурним условима, све више не могу себи да приуште хеџинг.

Овај чланак износи структурни аргумент у циљу попуњавања ове празнине. У условима геополитичке фрагментације коју карактерише мултиполарно надметање, институционална некохерентност и ерозија предвидивих обавеза великих сила, стратешки хеџинг се теоријски прецизније дефинише као структурно стање у којем цена дефинитивног усклађивања ескалира нелинеарно, док се ризици искључивања из алтернативних мрежа истовремено интензивирају, а распон стратешки одрживих алтернатива хеџингу се прогресивно сужава (Kuik 2021). Овај аргумент је пре пробабилистички, него детерминистички: тврдња није да алтернативе хеџингу нису доступне, већ да их структурни услови прогресивно кажњавају, чинећи хеџинг не једином, већ све више најјефтинијом опцијом (Geeraerts and Salman 2016). Ова разлика је важна у теоретском смислу: она објашњава не само зашто је хеџинг у условима неизвесности у инструменталном смислу рационалан, већ и зашто се конвергентно усваја у државама са радикално различитим домаћим конфигурацијама, што представља образац конвергенције за који посредничко-центрични прикази нису структурно довољно опремљени да пруже одговарајуће објашњење (Kakachia, Lebanidze and Kakabadz 2024).

Алжир је изабран као парадигма (Gerring 2007) из теоријске популације сила средње величине Глобалног Југа које извозе своје ресурсе, у комбинацији са значајним регионалним војним капацитетом, институционализованом традицијом несврстаности и вишесмерном спољном изложеношћу (Jordaan 2003). Делимични структурни компаратори укључују Нигерију, Иран и Венецуелу. Алжир је изабран из три разлога: показује теоријски механизам са изузетном аналитичком јасноћом; његова структурна изложеност односима конкурентских великих сила је необично свеобухватна (Zoubir and Aghrout 2012); и компромиси генерисани његовом архитектуром хеџинга видљиви су у више домена уз релативну транспарентност, чиме се добија база доказа из више области коју структурни механизам захтева (Zoubir 2023).

Методолошки гледано, чланак користи структурисану анализу тумачења овог случаја са логиком праћења процеса (Beach and Pedersen 2013), тако што прати узрочни механизам кроз који структурни услови претварају спољне политике у видљиве исходе у три аналитички различита, али емпиријски међусобно зависна домена. Ова студија подржава тврдњу да постоји теоријска, а не статистичка генерализација (Yin 2018): показујући да у овом парадигматском случају узрочни механизам функционише, стварају се аналитичка очекивања за структурно аналогне случајеве које каснија упоредна истраживања могу да процене. Докази се црпе из четири

категорије примарних извора: званичне изјаве Алжира о спољној политици и председнички говори; записници о гласању у Генералној скупштини УН (2015–2023) из Библиографског информационог система УН; подаци о трансферу оружја из базе података о трансферу оружја *SIPRI* (2025); те фискални и трговински подаци из Алжирског економског монитора Светске банке (2025). Емпиријске тврдње се износе на нивоу обрасца понашања, а не на нивоу интенционалности елите, док се уочљиви резултати спољне политике анализирају као показатељи структурних ограничења, а не као директан доказ намерних процеса којима доступни извори не могу поуздано да приступе.

Излагање аргументације одвија се на следећи начин. Други одељак даје преглед литературе о хеџингу и лоцира аргумент структурних ограничења у односу на његове главне алтернативе. Трећи одељак се бави развојем теоријског оквира, те наводи узрочни механизам разликујући структурно предвиђање од инструментализма рационалног избора и структурно реалистичког балансирања. Одељци четири и шест дају анализу алжирске архитектуре хеџинга у областима безбедности, економије и дипломатије. Седми одељак мапира међузависности и компромисе између домена који чине аналитички најзначајнији налаз ове студије. Осми одељак повлачи теоријске импликације за структурни хеџинг на Глобалном Југу.

Од могућности избора до ограничења: позиционирање структурног аргумента

Доминантни правац истраживања хеџинга третира га као инструменталну стратегију спољне политике коју усвајају силе средње величине, како би се снашле у ризицима усклађивања у условима асиметрије моћи. Куикова (Kuik 2018) утицајна типологија, која разликује хеџинг везан за обавезивање, ограничено прихватање, економски прагматичан и хеџинг порицања доминације, даје објашњење за варијације у понашању међу субјектима који прибегавају хеџингу, али претпоставља да државе бирају из менија доступних опција на основу преференција и структура могућности. Слично томе, Кога (Koga 2018) наглашава стратешки прорачун елита у одређивању облика и интензитета хеџинга. Тесманов (Tessman 2012) концепт структурног хеџинга идентификује системску хијерархију као обликовање понашања хеџинга, што представља значајно одступање од теорија заснованих искључиво на

преференцијама, док задржава инструменталистичко језгро: хеџинг остаје рационална стратегија диверсификације портфолија коју усвајају државе које су у стању да процене алтернативе. Ниједан од ових оквира не објашњава адекватно конвергентно усвајање хеџинга у државама са радикално различитим домаћим конфигурацијама и лидерским оријентацијама, конвергенција које сугеришу да тежиште објашњења лежи у структурном окружењу, а не у карактеристикама појединачних актера.

Недавна истраживања почела су да се баве овим ограничењем. Систематски типолошки третман Чорчијарија и Хакеа (Ciorciari and Haacke 2019), што је и најригорознији дефинициони оквир до данас, разликује тврди од меког хеџинга, као и стратегије доминантног ангажовања од стратегија доминантног хеџинга, те експлицитно идентификује географску концентрацију поља као теоријско ограничење. Разлика коју праве између хеџинга као бихејвиоралног резултата и хеџинга као стратешке логике, коју је Кога (Koga 2018) додатно развио, овде је на директан начин релевантна: аргумент структурног ограничења делује на нивоу стратешке логике, а не на нивоу било које специфичне конфигурације понашања. Ачарјина (Acharya 2017) дијагноза транзиције светског поретка, у којој фрагментација у вишеструке нормативне оквири са конкурентским тврдњама о легитимитету нарушава предвидљивост обавеза великих сила, пружа индиректну структурну подршку: у плуриверзуму конкурентских нормативних поредака, потпуно усклађивање носи ризик од делегитимизовања државе кроз алтернативне нормативне заједнице, чинећи управљање портфолијом рационалним одговором на нормативну колику и на геополитичку фрагментацију. Хамеири и Џоунс (Hameiri and Jones 2018) проширују ову логику институционално, показујући да фрагментиране архитектуре управљања генеришу вишеструке конкурентске канале путем којих спољни актери ангажују државе у развоју, док истовремено умножавају опције усклађивања и цену неучествовања у било којој од њих.

Литература о силама средње величине нуди комплементарне теоријске ресурсе које литература о хеџингу није довољно искористила. Разлика коју прави Џордан (Jordaan 2003) између традиционалних и сила средње величине у настајању, на директан начин је релевантна: алжирска архитектура хеџинга, утемељена у пост-колонијалном пројекту изградње државе и традицији несврстаности са истинском нормативном дубином, није обухваћена оквирима за управљање портфолијом безбедности који су првенствено осмишљени за етаблиране трговинске државе попут Јужне Кореје или Аустралије. Вомакова (Womack 2015) анализа асиметричних

односа утврђује да је структурни субјект који користи хеџинг уграђен у више асиметричних дијада и да управљање овим асиметријама подразумева спречавање било ког појединачног покровитеља да стекне одлучујући утицај, што имплицира оперативно језгро хеџинга. Нолтеов (Nolte 2010) оквир за регионалне силе и њихове стратегије легитимитета, наглашава да је хеџинг за државе попут Алжира уједно и стратегија производње легитимитета: традиција несврстаности, мултилатерални активизам и посредничке улоге, генеришу нормативни капитал који делимично компензује ограничења тврде моћи. Ова димензија легитимности припада теоријском оквиру, а не закључку, зато што је конститутивна за аргумент структурних ограничења, а не само његова илустрација.

Позиционирањем Алжира у овај дискурс, студија концептуално унапређује ову област тако што помера објашњење са питања зашто државе бирају хеџинг, на питање зашто под специфичним структурним условима све више не могу себи да приуште да то не ураде; упоредо са тиме, показано је да се структурна логика хеџинга активира пресеком мултиполарности, институционалне фрагментације и зависности од ресурса где год се ови услови појаве; емпиријски, при чему се Алжир узима као парадигматски случај да би се илустровало како системска фрагментација генерише међудоменска ограничења која ни посредничко-центрични наративи хеџинга нити структурно реалистичка предвиђања балансирања не могу адекватно да предвиде.

Теоријски оквир: узрочни механизам структурног ограничења хеџинга

Постојећа литература је са значајном прецизношћу утврдила карактеристике понашања држава које користе хеџинг. Теоријско питање којим се овај чланак бави је већ постојеће и јасно: не како хеџинг изгледа, већ зашто, под специфичним структурним условима, државе стреме ка хеџингу као доминантној спољнополитичкој оријентацији, без обзира на домаће конфигурације и преференције лидера. Ово питање конвергенције захтева структурну теорију, а не објашњење засновано на преференцијама.

Овде је неопходно прелиминарно појашњење. Чланак не подупире снажну детерминистичку тезу да алтернативе хеџингу нису доступне. Таква тврдња је пробабилистичка и компаративно-структурална: у условима геополитичке фрагментације, цена дефинитивног усклађивања расте

нелинеарно, ризици искључивања из алтернативних мрежа се истовремено интензивирају, док се распон одрживих алтернатива прогресивно сужава. Структурно ограничење није порицање посредништва, већ спецификација скупа опција унутар којег посредовање делује: то је оно ограничење у којем су алтернативе хеџингу доступне у принципу, али све више кажњавајуће у пракси. Ова формулација је у складу са оним што Чорчијари и Хаке (Ciorciari and Haacke 2019) називају подстицајним хеџингом на дужи рок, која се проширује прецизирањем системских услова који трансформишу подстицаје у готово нужности када фрагментација достигне праг на којем ниједан партнер у савезу не може да обезбеди пун спектар безбедносних, економских и дипломатских добара која су потребна сили средње величине.

Традиција структурног реализма (Waltz 1979; Walt 1987) генерише конкурентско предвиђање које мора да се реши директно: под системским притиском, државе би требало да балансирају против доминантних претњи или да се придруже доминантним силама. Зашто, онда, фрагментација производи заштиту, а не ове исходе? Балансирање захтева довољно кохезивну контра-коалицију и релативно јасну хијерархију претњи, односно доминантну претњу која мобилише колективни одговор. Придруживање захтева доминантну силу која је довољно атрактивна или моћна да апсорбује прилагођавање по прихватљивој цени (Schweller 1994; Wohlforth 1999). Фрагментација води ка деструкцији управо ових предуслова: вишеструки центри који се међусобно надмећу стварају двосмисленост претњи која поништава уравнотежене коалиције; одсуство хегемонистичког сидра уклања циљ придруживања (Pape 2005); и ширење институционалних оквира који се узајамно преклапају чини потпуно неучествовање прогресивно скупљим од калибрисаног вишесмерног ангажовања (Mearsheimer 2019). Структурни хеџинг није транспоновано предвиђање структурног реализма, он је исход који се јавља када се предуслови предвиђања структурног реализма растворе путем фрагментације (Korolev 2019).

Узрочни механизам који повезује системску фрагментацију са структурним ограничењима хеџинга делује кроз три канала интеракције. Пре свега, ескалација цене усклађивања: како се конкурентски центри моћи умножавају и њихово ривалство интензивира, ексклузивно усклађивање са било којим од тих центара све више искључује приступ ресурсима, тржиштима и безбедносним добрима која контролишу други центри (Goh 2008). У фрагментираном мултиполарном систему, цене таквих компромиса се мултипликују: што се више центара надмеће, то је већа цена

ексклузивног усклађивања (Lake 2009). Друго, интензивирање ризика од искључења: како конкурентски центри развијају паралелне институционалне архитектуре, одвојене мултилатералне форуме, алтернативне финансијске механизме, конкурентске безбедносне оквире, цена неучешћа у било којој појединачној архитектури расте зато што искључење из једне, сигнализира усклађеност са њеним ривалима (Farrell and Newman 2019). Треће, ерозија кредибилитета усклађености: у фрагментираним системима, велике силе не могу на кредибилан начин да се обавезу на дугорочна партнерства, имајући у виду да се њихови стратешки приоритети мењају са мултиполарном конкуренцијом, чиме се ствара структурна преференција за одржавање могућности избора у односу на рањивост ексклузивне посвећености (Rathbun 2011; Kydd 2005).

Теорија зависности од ресурса (Pfeffer and Salancik 1978) и теорија контингенције (Lawrence and Lorsch 1986), пружају корисне организационе аналогije за овај механизам, иако њихова примена на међународном нивоу захтева експлицитан превод. Државе, попут организација уграђених у асиметричне ланце снабдевања, управљају изложеношћу критичним спољним актерима чија контрола над есенцијалним ресурсима генерише структурни утицај. Силе средње величине, зависне од вишеструких центара који се надмећу за безбедносна добра, капитал, технологију и приступ тржишту, морају да диверсификују изложеност међу добављачима, како би спречили било ког појединачног добављача да стекне утицај који би генерисала ексклузивна зависност (Kuik 2016). Прелазак са организације на тржишту на државу у међународном систему подразумева важне прекиде у аналогiji: државе се не суочавају са организационом неликвидношћу, а анархични системи не пружају институционални регулатор који је еквивалентан домаћем праву. Ови прекиди у аналогiji ограничавају, али не поништавају саму аналогiju. На сличан начин се примењује и основни увид теорије контингенције: став структурног хеџинга није универзална преференција у циљу флексибилности, већ условни одговор на окружење које карактерише мноштво претњи, низак кредибилитет усклађености и густа институционална конкуренција (Ikenberry 2018).

Аргумент структурног ограничења захтева спецификацију граничних услова под којима структурни подстицаји ка хеџингу прелазе из јаке преференције у готово нужност. Потребно је да истовремено буду присутна три услова: мултиполарна густина, довољно интензивно ривалство међу центрима моћи који се међусобно надмећу како би ексклузивно усклађивање генерисало превелику цену усклађивања са свим осталима (Kuik 2021); институционална фрагментација, односно конкурентски центри

са довољно паралелним институционалним архитектурама како би неучествовање у било којој од њих имало значајну цену (Morse and Keohane 2014); и зависност од ресурса, односно довољна зависност од више центара који се надмећу за критичну робу да би губитак снабдевања било ког појединачног центра створио неприхватљиву стратешку рањивост (Drezner 2021). Алжир испуњава сва три гранична услова истовремено, што га чини теоретски одговарајућим местом за развој и тестирање стреса за аргумент структурних ограничења.

Домен безбедности: структурна везаност и мултивекторско ангажовање

Безбедносна ситуација Алжира представља структурно најјаснији израз ограничења које овај теоријски оквир идентификује. Оперативно окружење са којим се суочава Национална народна армија (АНП), највећа стајаћа војска у Африци по издацима за одбрану (Bove and Brauner 2016; Liang et al. 2025), дефинисан је преко вишесмерних претњи које се преклапају и за које би структурно реалистички прикази предвидели да би требало да генеришу уравнотежено понашање, али које уместо тога генеришу мултивекторску диверсификацију коју предвиђа теорија структурног хеџинга. На југу, хронична нестабилност Сахела генерише стална терористичка преливања из Малија, Нигера и Буркине Фасо, чији су узастопни војни пучеви после 2020. године убрзали крхкост држава и створили готово стални извор ширења наоружаних недржавних актера преко проширене јужне границе Алжира (Thurston 2020). На истоку, нерешено урушавање либијске државе које сада улази у другу деценију, генерише стални прилив оружја, бораца и илегалних миграција (Lacher 2020). На западу, прекид дипломатских односа између Алжира и Марока 2021. године, након затварања гасовода Хаси Р'Мел (Hassi R'Mel) од стране Алжира и навода о подршци које Мароко пружа сепаратистима из Кабилије, уводи билатерални антагонизам који компликује продубљивање безбедносних веза Марока са Сједињеним Државама и Израелом након нормализације коју су донели Аврамови споразуми (Sour 2022; Soler i Lecha and Escriche 2025). Ова вишесмерна конфигурација претњи је по природи структурна, а не конјунктурна: она је опстала кроз све администрације, стварајући трајну безбедносну изложеност којом се не може управљати

кроз сарадњу са било којим појединачним спољним партнером, а да се притом не генерише превелика цена по односе са осталима.

Примарно безбедносно партнерство Алжира јесте партнерство са Русијом, што чини однос чија се структурна дубина тачно описује као везаност, а не као преференција (Katz 2007). Ово партнерство потиче из доба совјетске ере и снабдевања оружјем којим се АНП опремала током рата за независност, при чему се зависност у доктрини, обуци, инфраструктури за одржавање и логистици резервних делова током шест деценија повећала и прерасла у трошкове преласка који се не могу брзо преокренути без обзира на конјунктурне промене у алжирско-руским односима (Sour 2024). По вредности трансфера током периода 2018–2022, приближно седамдесет процената главних набавки конвенционалног наоружања Алжира потиче из Русије, укључујући борбене авионе Су-30 МКА и Су-34, системе противваздушне одбране класе С-300 и С-400 и главне борбене тенкове Т-90 (George et al. 2026; Zoubir 2024), што чини раст од приближно педесет пет процената у периоду 2008–2012, док је остатак распоређен првенствено између Кине (приближно тринаест процената) и Немачке (приближно осам процената) (Vieira 2023). Ова путања одражава структурно продубљивање зависности од ове платформе, а не конјунктурне преференције: захтеви у погледу интер-операбилности, обученог особља, уговора о одржавању и доктринарној интеграцији, генеришу цену преласка која функционално ограничава способност Алжира да се брзо ребалансира ка западним добављачима (Němečková, Melnikovová and Piskunova 2021).

Алжир се доследно уздржавао од формализовања ове безбедносне зависности у савезнички однос, што је став чија је структурна логика дефинисана прецизније од пуког идеолошког несврставања (Strategic Comments 2025). Формални споразум о међусобној одбрани са Москвом искључио би сарадњу у области размене обавештајних података и управљања границама у борби против тероризма која постоји са државама чланицама ЕУ, посебно са Италијом и Немачком, у оквирима попут стратегије ЕУ за Сахел (Zardo and Loschi 2022); прекид дијалога у области безбедности са Сједињеним Државама путем Глобалног форума за борбу против тероризма и билатералних војних контаката (Ammour 2022); и сигнализирање да се прављење избора у погледу усклађивања у претећем окружењу Алжира из више смерова, чини структурно контрапродуктивним (Hill 2019). Структурно ограничење делује управо на онај начин на који то узрочни механизам предвиђа: формални савез са Русијом смањио би један извор стратешке рањивости, док би истовремено појачао изложеност другима, што би довело до нето повећања структурног ризика. У складу са

Тесмановим (Tessman 2012) концептом диверсификације портфолија, Алжир одржава опције са конкурентским странама које могу да му осигурају безбедност, како би спречио било ког појединачног партнера да стекне одлучујући утицај.

Уздржавање Алжира од регионалних војних интервенција, одбијање да учествује у МИНУСМА, операцији Баркан или заједничким снагама Сахела Г5, генерисано је на структурни, а не само на идеолошки начин (Mortimer 2015). Војна интервенција собом носи превелике структурне трошкове: уплитање у фракцијске сукобе који превазилазе капацитете принуде било које појединачне државе, домаћа политичка рањивост која настаје услед усмеравања ресурса на неконтролисана попришта и антагонизацију суседних држава чија је безбедносна сарадња потребна Алжиру за продужено управљање границама. Сходно томе, инструмент безбедности који је Алжиру потребан у Сахелу био је дипломатски. Споразум о миру и помирењу са Малијем / Споразум из Алжира (2015), представља његову најзначајнију примену и, што је од кључног значаја, његов најпоучнији неуспех (Thieux 2019). Овај Споразум, који никада није у потпуности спроведен, замењен је војним пучевима у Малију 2020. и 2021. године, протеривањем операције Баркан (Joffé 2022) и преусмеравање Малија ка руском обезбеђивању путем Афричког корпуса (Manfredi Firmian 2025). Пропаст споразума није доказ против аргумента структурног хеџинга, већ доказ читавог обима разних услова: када се структурно окружење погорша изван ресурса сила средње величине да одржи стабилизацију, дипломатски инструменти структурног хеџинга достижу своје границе (Korolev 2025; Нааске 2019). Безбедносна архитектура Алжира стога не одражава оптималну диверсификацију портфолија, већ ограничену равнотежу унутар структурно генерисаних ограничења, што је образац који теоријски оквир посебно предвиђа.

Домен економије: парадокс аутономије и ресурса

Домен економије Алжира представља најконцентрисанији израз парадокса аутономије и ресурса који теоријски оквир идентификује као посебан структурни изазов са којим се суочавају силе средње величине на Глобалном Југу које извозе ресурсе. Сирова нафта и природни гас чине приближно деведесет процената извозних прихода и шездесет процената фискалних прихода (World Bank 2024; MMF 2025), што је структурна

концентрација која карактерише Алжир као једну од земаља са највећом зависношћу од прихода од робе у региону Блиског истока и Северне Африке (Karl 1997; Ross 1999). Ова концентрација истовремено омогућава и ограничава стратешку аутономију на начине који не могу да се раздвоје без аналитичког искривљавања архитектуре хеџинга коју она производи. Са стране која отвара могућности, приходи од сирове нафте и природног гаса финансирају војне расходе који чине темељ безбедносне позиције Алжира, социјалну сигурност које одржава легитимитет режима и дипломатски активизам који генерише нормативни капитал који Алжир користи у мултилатералним форумима (Volpi 2013). Са стране која ограничава, ова фискална архитектура излаже Алжир циклусима цена робе и концентрацији извозног тржишта на начине који у фундаменталном смислу ограничавају распон економски одрживих конфигурација спољне политике: трајни пад прихода од сирове нафте и природног гаса истовремено би довео до ерозије војних капацитета, друштвеног уговора и дипломатског утицаја, што би довело до каскадног смањења капацитета заштите од ризика у сва три домена. Економски домен зато није једна од неколико променљивих у алжирској архитектури заштите од ризика, већ њена структурна подлога, материјални основ на којем се граде безбедносне и дипломатске опције и из чијих ограничења се оне шире.

Примарни вектор економске изложености Алжира јесте његов извоз гаса у ЕУ, посебно у Италију, Шпанију и Француску путем инфраструктуре гасовода Медгаз и Трансмед (Voytyuk 2023). Позиција Алжира као кључног добављача гаса јужној Европи даје му структурну полуку која се може конвертовати у дипломатски капитал у преговорима о оквирима за управљање миграцијама, трговинским преференцијама и признавању алжирских ставова о суверенитету Западне Сахаре (Escribano 2025). Извоз алжирског гаса у Италију повећан је за приближно педесет процената између 2021. и 2023. године, што одражава диверсификацију снабдевања Европе у односу на Русију након инвазије на Украјину (Ouki 2023). С друге стране, дугорочно гледано, асиметрија зависности одражава се у фискалном правцу Алжира: путање европске енергетске транзиције, у оквиру законодавних оквира ЕУ „Fit for 55“ (Schlacke et al. 2022), као и убрзање примене обновљивих извора енергије, пројектују одрживо смањење потражње за фосилним горивима чији временски оквир Алжир не може да контролише и чије фискалне последице не може да апсорбује без фундаменталног реструктурирања економске архитектуре државе (Rivera-Escartin 2025). Економску димензију алжирског хеџинга зато карактерише временска напетост између садашње предности и будуће

рањивости за коју конвенционални оквири хеџинга, усмерени на тренутне бихејвиоралне резултате, нису осмишљени да је обухвате.

Алжир је настојао да оствари додатне економске односе са Кином и инвеститорима из земаља Персијског залива у смислу делимичне заштите од рањивости европске потражње, али је дубина сваког односа сама по себи структурно ограничена на начине који ограничавају његову ефикасност као инструмента диверсификације (Zoubir 2023; Dazi-Héni 2019). Кина је постала значајан инвеститор у инфраструктуру, становање, транспортне мреже и обновљиве изворе енергије, као и све већи извор увоза готове робе (Gouasmia 2025). Међутим, свест Алжира о сувереном развоју, институционализована кроз правило 51/49 које захтева већинско власништво алжирске државе у страним заједничким подухватима, ограничава продор кинеског капитала управо у секторе сирове нафте и природног гаса, телекомуникација, финансијских услуга, где би интеграција била економски највише трансформативна (Lebovich 2015). Последица тога је да кинески односи диверсификују финансирање инфраструктуре без фундаменталне промене зависности од сирове нафте и природног гаса која представља главну економску рањивост Алжира (Bouckaert 2024). Капитал земаља Залива, првенствено капитал Катара и Емирата, ушао је у секторе некретнина и услуга, али националистичка традиција Алжира и њен антагонизам према политичком исламу повезаним са покровитељским мрежама земаља Залива, стварају нормативна ограничења у погледу дубине ангажовања која опстају у свим администрацијама и одупиру се конјунктурном опуштању (Addi 2017).

Економски домен тако открива образац структурно ограничене диверсификације: Алжир ангажује више економских партнера, док је дубина сваког односа ограничена структурним условима који делују независно од и често против преференција елите (Benramdane 2017; Akasem and Cachanosky 2017). Резултат није оптимална диверсификација, која би подразумевала дубљу интеграцију са партнерима са највећом ефикасношћу, већ ограничена равнотежа која одржава опционалност док жртвује институционалну дубину, добитке од ефикасности и прилив инвестиција које би дубља интеграција обезбедила (Cavatorta and Tahchi 2019). Ова жртва није изабрана ни у ком смислу: она је резултат структурних услова који истовремено генеришу императив диверсификације и ограничавају њену дубину (Lawson 2024), стварање организоване субоптималности коју структурни оквир заштите предвиђа за оне државе које испуњавају три гранична услова која су наведена у теоријском одељку (Tessman 2012; Ross 2012). Парадокс аутономије и ресурса тако открива

динамику повратних последица које постојећи оквири за хеџинг нису теоретски обрадили: исти структурни услови који приморавају на хеџинг, истовремено еродирају базу ресурса коју хеџинг захтева, чиме се, током времена, прогресивно пооштрава окружење ограничења.

Област дипломатије: несврстаност као ресурс и ограничење

Област алжирске дипломатије представља најсложенију димензију структурне архитектуре хеџинга ове земље, будући да нормативна традиција која организује дипломатски став Алжира функционише истовремено као стратешки ресурс и као структурно ограничење, чиме су омогућени одређени потези у смислу заштите од ризика, уз истовремено спречавање других на начине које ни чисто инструментални, ни чисто идејни приказ алжирске спољне политике не може адекватно да обухвати. Темељ на којем почива дипломатски идентитет Алжира укорјењен је у антиколонијалној ослободилачкој борби ФЛН-а, нормативном оквиру Покрета несврстаних и његовој централној улози у артикулацији Новог међународног економског поретка од стране Групе 77 (Mortimer 2015). Ово није само реторичко наслеђе: традиција несврстаности ствара истински међународни легитимитет који функционише као посебан ресурс заштите, што омогућава Алжиру да делује као посредник, страна која координише и артикулише норме у контекстима у којима силе које се сврставају не могу веродостојно да тврде да су неутралне (Zoubir 2004). Како наводи Тје (Thieuh 2019), алжирска дипломатија је доследно давала приоритет нормама колективног суверенитета у односу на билатерални трансакционализам, што представља избор који одражава структурну логику силе средње величине чији нормативни капитал, а не пројекција материјалне моћи, представља примарни дипломатски ресурс. Димензија структурних ограничења је од подједнаког значаја: принципијелни квалитет алжирског става у погледу несврстаности, ограничава прагматичну флексибилност коју ефикасна заштита од ризика понекад захтева, посебно када структурне промене, попут поларизације после 2022. године након руске инвазије на Украјину, чине принципијелно уздржавање све скупљим у дипломатском смислу.

Евиденција гласања Алжира у Генералној скупштини УН у периоду 2015–2023. пружа систематске доказе о понашању ове земље у вези са његовим дипломатским држањем принципа заштите од ризика. Анализа записа из

Библиографског информационог система УН открива доследан образац калибрисаног несврставања у вези са резолуцијама које се тичу оспоравања суверенитета и ривалства великих сила. У документу A/RES/ES-11/1 из марта 2022. године, којим се осуђује руска инвазија на Украјину (UNGA 2022), Алжир је био уздржан, заједно са Кином, Индијом, Пакистаном и Јужном Африком, што је позиција која се оправдава традицијом несврстаности, а не експлицитном подршком Москви (Weilandt 2025). О резолуцијама о самоопредељењу Палестине, Алжир је доследно гласао са већином арапског и Глобалног Југа, генеришући дипломатски капитал у афричким и форумима Глобалног Југа (Matarese 2015; Gbadamosi 2024; Sour 2025). Када је реч о резолуцијама о сукобу у Сирији (2016–2019), Алжир је фаворизовао формулацију која штити суверенитет у односу на формулацију која овлашћује интервенцију (Adesnik 2022), што указује на позиционирање уз руско-кинески блок по процедуралним питањима, уз одржавање реторичке дистанце од суштинског усклађивања. Укупни образац је диференцирани мултилатерализам, а не еквидистанца: понашање Алжира при гласању систематски варира у зависности од питања на начине који одражавају структурне цену и користи усклађивања у сваком од њих, уместо јединствене посвећености неутралности.

Ангажовање Алжира са Афричком унијом представља најразвијенији израз његовог селективног мултилатерализма. Алжир се унутар АУ доследно залагао за неповредивост граница из колонијалне ере, што је норма са директним импликацијама на спор око Западне Сахаре; за афричка решења за афричке безбедносне проблеме, чиме се пружило нормативно покриће за сахелску неинтервенцију, док се Алжир позиционира као конструктиван мултилатерални актер; и за примат принципа немешања, чиме се легитимизује отпор спољном притиску управљања. Успешна кампања Алжира за нестално место у Савету безбедности УН (2024–2025) одражава институционални превод овог нормативног активизма у глобално дипломатско позиционирање, што је дало платформу за артикулацију норми суверенитета, док истовремено сигнализира релевантност за конкурентске велике силе, односно за Русију, Кину, Сједињене Државе, Француску, као саговорника силе средње величине чије ангажовање носи институционалну тежину. Логика структурног хеџинга је прецизна: улагање у нормативни капитал кроз АУ и УН, а не у билатералне обавезе у погледу безбедности, генерише дипломатски утицај који није обавезан ниједном појединачном партнеру и који се флексибилно креће кроз променљиве односе снага.

Позиционирање Алжира унутар Арапске лиге открива границе његовог селективног мултилатерализма, при чему билатерални антагонизми намећу структурна ограничења. Прекид дипломатских односа између Алжира и Марока у септембру 2021. године, до којег је дошло након оптужби за мароканску подршку сепаратизму у Кабилији и у контексту нормализације Мароканских споразума из 2020. године, увео је билатерални антагонизам који делимично неутралише став Алжира о несврстаности у контексту Арапске лиге (Thieux and Farrah 2025). Појачана подршка САД и Израела у области безбедности Мароку ствара услове у којима се нормативне позиције Алжира систематски оспоравају од стране добро опремљеног ривала, што ограничава капацитет пројектовања кооперативног мултилатерализма који Алжир ефикасно примењује у контекстима АУ и Глобалног Југа (Soler i Lecha and Escriche 2025). Домен дипломатије стога карактеришу институционалне варијације: алжирска традиција несврстаности функционише као истински ресурс у неким форумима, док је у другима делимично неутралисана билатералним антагонизмима, што је хетерогеност коју анализе понашања једног домена пропуштају, а коју међу-доменски оквир који је развијен у овом раду, посебно обухвата.

Међусобне зависности домена и компромиси између њих

Аналитички најзначајнија димензија структурног хеџинга у Алжиру јесте начин на који добици од хеџинга у једном домену систематски генеришу ограничења у другом, што доводи до компромиса између самих домена односно области, који ограничавају агрегатну флексибилност која је држави на располагању да се заштити од ризика на начине које анализе специфичне за дати домен упорно не успевају да открију. Три међузависности заслужују посебну пажњу јер представљају најдиректнији емпиријски доказ за узрочни механизам који је наведен у теоријском оквиру.

Пре свега, безбедносна зависност Алжира од руских платформи за наоружање ограничила је његово дипломатско позиционирање у односу на европске партнере у међународном окружењу после 2022. године (Ghebouli 2023; Zoubir 2024). Уздржавање од гласања у Генералној скупштини УН о резолуцијама о украјинском суверенитету, у складу са традицијом несврстаности, у европским престоницама је протумачено као прећутно сврставање са Москвом, што је закомпликовало ангажовање ЕУ

са Алжиром по питању енергетике, миграција и борбе против тероризма управо у тренутку када је алжирски гас постао стратешки важнији за Европу након поремећаја у снабдевању са Русијом (Shay 2022). Структурна везаност безбедносног домена са Русијом тако је поткопала дипломатски утицај који би алжирска позиција као извозника гаса иначе могла да пружи, што илуструје начин на који се структурно ограничење шири кроз домene путем механизма које анализе специфичне за дати домен не могу да открију. Ово је образац компромиса између домена који предвиђа теоријски оквир: добитак од хеџинга у безбедносном домену (одржавање руског снабдевања оружјем) ствара ограничење у дипломатском домену (смањен кредибилитет код европског савеза), које истовремено ограничава економски утицај.

Друго, недостатак економске интеграције Алжира са западним партнерима ограничава институционалну дубину његове безбедносне сарадње са ЕУ. Најинтензивнија безбедносна партнерства која ЕУ има са земљама Северне Африке, односно са Тунисом и Мароком, олакшана су споразумима о придруживању који укључују безбедносну сарадњу у шире економске оквире (Boudjema 2025). Недостатак воље Алжира да закључи дубок и свеобухватан споразум о слободној трговини са ЕУ, што је вођено забринутошћу за суверену економију и отпором према ризику од деиндустријализације, следствено је ограничио институционалну архитектуру доступну за безбедносну сарадњу, приморавајући Алжир да управља безбедносним односима са ЕУ путем *ad hoc* билатералних канала, уместо робусних мултилатералних оквира (Barbieux and Bouris 2025). Структурно ограничење области економије, правило 51/49, као и модел развоја усмерен на сирову нафту и природни гас, тиме се шири на област безбедности, чиме се смањује дубина расположивих инструмената за сарадњу.

Треће, дипломатска улагања Алжира у нормe легитимности АУ и Глобалног Југа, повремено су у сукобу са економским интересима инвеститора из Залива и кинеским партнерима у области инфраструктуре, који преферирају трансакционе односе који нису додатно усложњени нормативним оквирима. Инсистирање Алжира на уграђивању економских односа у оквир заштите суверенитета и немешања, ограничава дубину и брзину економске диверсификације од сирове нафте и природног гаса, чиме се управо појачава зависност која представља најозбиљнију дугорочну претњу његовој стратешкој аутономији (Chabouni et al. 2024). Нормативна архитектура области дипломатије тиме ограничава капацитет области економије за структурну трансформацију.

Ове међузависности потврђују да структурна заштита од ризика није неограничена оптимизација портфолија, већ ограничена еквилибрација између логика конкурентских домена, што је разлика која носи значајне импликације на начин на који треба операционализовати концепт у упоредној анализи (Figiaconi 2025; Gonzalez-Pujol 2024). Образац компромиса између домена такође представља теоретски најистакнутији емпиријски налаз ове студије: он разликује предвиђање структурних ограничења од оптимизације рационалног избора специфичне за дати домен; у складу је са стандардом трајности, јер опстаје током транзиција лидерства, уместо да прати конјунктурне политичке промене; и открива организовану субоптималност, жртвовање ефикасности, институционалне дубине и дипломатског домета, што се не може појаснити објашњењима заснованим на преференцијама, али је управо оно што структурни оквир предвиђа за државе које послују на граничним условима који су наведени у трећем одељку.

Ове три међузависности носе методолошку импликацију која се протеже изван случаја Алжира: упоредна истраживања структурног хеџинга која анализирају области безбедности, економије и дипломатије, изоловано ће систематски потценити агрегатно ограничење које делује на државу која прибегава хеџингу, будући да су међудоменски компромиси, који представљају теоретски најистакнутије предвиђање структурног оквира, а који су невидљиви за анализу унутар датог домена. Аналитички оквир који је интегрисан у дати домен стога није само теоретски пожељнији, већ и методолошки неопходан за процену да ли је став у погледу хеџинга дате државе структурно генерисан или вођен преференцијама (Marston 2024; Min 2025). Организована субоптималност коју случај Алжира показује истовремено у сва три домена, односно у одржавању безбедносне зависности која генерише дипломатске трошкове, одржавању економске архитектуре која ограничава дубину безбедносне сарадње и распоређивању дипломатског капитала које ограничава економску интеграцију, представља емпиријски потпис структурног ограничења хеџинга, односно потпис који може поуздано да открије само анализа између домена.

Теоријске импликације: структурна заштита од ризика на Глобалном Југу

Случај Алжира генерише неколико импликација по теорију структурног хеџинга, које се протежу изван индо-пацифичке литературе из које оквир претежно потиче (Ciorciari and Haacke 2019; Korolev 2019). Најзначајније је то што открива да за силе Глобалног Југа средње величине које извозе ресурсе, примарно структурно ограничење хеџинга није безбедносно окружење само по себи, како то анализе хеџинга Југоисточне Азије које се суочавају са кинеском моћи теже да нагласе, већ пресек зависности од робе и легитимитета режима (Kuik 2008; 2016). Фискална зависност Алжира од прихода од сирове нафте и природног гаса ограничава економску диверсификацију, што заузврат ограничава дипломатску и безбедносну флексибилност коју захтева хеџинг. Ова веза између структуре ресурса и стратешке аутономије недовољно је теоријски разрађена у оквирима усмереним на трговинске државе или економије засноване на производњи (Lowi 2009; Martinez 2012). Што је још важније, открива динамику повратних последица коју постојећи модели не могу да обухвате: исти структурни услови који приморавају на хеџинг истовремено еродирају базу ресурса коју хеџинг захтева, чиме се током времена прогресивно поопштрава окружење ограничења. Адекватнији теоријски оквир за структурни хеџинг у овом контексту мора да третира домаћу политичку економију, а посебно структуру зависности од робе за механизам структурних ограничења као конститутивну, а не контекстуалну.

Пример Алжира такође показује да традиције несврстаности функционишу истовремено као ресурси и ограничења унутар оквира структурног хеџинга (Byrne 2015). Као став који генерише легитимитет, несврстаност пружа истинску дипломатску валуту која омогућава улоге посредника, као и стране која врши координацију и артикулацију норми у контекстима где сврстане силе не могу веродостојно да тврде да су неутралне, и чиме се генерише нормативни капитал који делимично замењује ограничења тврде моћи. Ипак, принципијелни квалитет ове традиције ограничава прагматичну флексибилност коју ефикасно хеџовање понекад захтева, посебно када структурна поларизација, која је уследила након Украјине, чини принципијелно уздржавање све скупљим. Структурно хеџовање за идеолошки конституисане силе средње величине зато укључује не само управљање портфолијом у спољним партнерствима, већ и управљање унутрашњим нормативним тензијама између идентитетских обавеза и стратешких императива, што представља димензију коју овај

оквир (Lim and Cooper 2015) који је превасходно фокусиран на бихејвиоралне резултате, не обухвата у потпуности. Ово запажање указује на продуктивни теоријски дијалог између теорије структурне заштите од ризика и шире литературе о регионалним силама и трагању за статусом (Nolte 2010; Hurrell 2006). За државе попут Алжира, хеџинг и управљање престижом нису одвојиве стратешке логике, већ међусобно конститутивне димензије јединствене спољнополитичке оријентације, при чему ће сваки теоријски оквир који их третира одвојено систематски погрешно прецизирати структурно ограничење које свака од тих димензија генерише на ону другу.

Конечно, случај Алжира наглашава важност временских хоризоната у анализи структурног хеџинга. Многе од тренутних алжирских хеџинг позиција, као што су одржавање зависности од руског оружја, ограничавање економске интеграције ЕУ, улагање у дипломатију Глобалног Југа, структурно су кохерентне у односу на садашње услове. Њихова адекватност у односу на средњорочну будућност, у којој ће путање енергетске транзиције, крхкост држава Сахела и потенцијална мароканско-америчка безбедносна консолидација у знатној мери променити стратешко окружење Алжира, много је неизвеснија. Теорија структурног хеџинга би имала користи од експлицитног укључивања ове временске димензије, чиме би направила разлику између конфигурација хеџинга које чувају опционалност на краћи рок и оних које граде адаптивни капацитет за структурне промене током времена (Tessman 2012). Без тога, овај оквир ризикује да погрешно схвати структурну кохерентност у датом тренутку са стратешком отпорношћу током времена, што је повезивање са потенцијално озбиљним аналитичким последицама за оне државе чија је архитектура хеџинга, попут алжирске, временски асиметрична између садашњег утицаја и будуће рањивости.

Узете заједно, ове три теоријске импликације указују на истраживачку агенду која је и компаративна и теоријски интегративна. Компаративно гледано, оквир структурног хеџинга мора систематски да се прошири на теоријску популацију Глобалног Југа (Нигерија, Иран и Венецуела се намећу као приоритетни случајеви) пре него што се његов потенцијал у смислу објашњавања може са сигурношћу да се процени. Теоретски, оквир захтева интеграцију кроз четири димензије које је случај Алжира учинио аналитички видљивим: димензија политичке економије која укључује структуру ресурса као конститутивну променљиву; димензија међузависности домена која мапира ширење ограничења кроз безбедносне, економске и дипломатске логике; димензија идентитета која

третира нормативне традиције као структурне, а не само идејне променљиве; и временска димензија која разликује конфигурације које чувају опционалност од оних које граде адаптивни капацитет. Ово нису постепена усавршавања, већ суштинска теоријска проширења чији ће развој захтевати континуирано ангажовање, како кроз литературу о хеџингу, тако и путем ширих дебата о међународним односима у погледу структуре, посредништва и политичке економије силе средње величине и њене аутономије у ери системске трансформације.

Закључак

У овом чланку се износи тврдња да архитектура спољне политике Алжира представља теоретски продуктиван пример структурног ограничења које постојећа литература није била осмишљена да обухвати, будући заснована на случајевима Источне и Југоисточне Азије и организована око експланаторних оквира усмерених на посредништво. У областима безбедности, економије и дипломатије, Алжир је доследно одржавао контролисану диверсификацију, негујући вишеструке спољне односе асиметричне дубине, док се систематски опире институционалним обавезама које би било које појединачно партнерство претвориле у обавезујуће усклађивање. Овај став није опортунистичка импровизација: он одражава дубоко институционализовану стратешку културу утемељену у антиколонијалном наслеђу ФЛН-а, организационом примату АНП и нормативној архитектури чланства у Покрету несврстаних, и, што је од кључног значаја, одражава структурне услове који чине прописе ове културе истовремено рационалним и све више ограничавајућим. Доследност ове оријентације кроз администрације Бумедјена (Boumediene), Бутефлике (Bouteflika) и Тебуна (Tebboune), која обухвата државни социјализам, рентијерску консолидацију и политичку реконфигурацију која је уследила после Хирака,² управо је оно што аргумент структурних ограничења предвиђа и оно што објашњења заснована на преференцијама не могу да објасне без позивања на изузетан континуитет у преференцијама елите који на невероватан начин превазилази идеолошке промене.

Ова анализа издваја два налаза са теоријским импликацијама које се протежу изван случаја Алжира. Парадокс аутономије и ресурса, у којем

² Протест 2019–2021. (нап. редакције)

приходи од сирове нафте и природног гаса који омогућавају стратешки положај Алжира истовремено генеришу фискалну зависност која сужава његове стратешке опције, јесте структурна карактеристика сила средње величине Глобалног Југа које извозе ресурсе, а не алжирска особеност. Његово теоријско укључивање захтева третирање домаће политичке економије као конститутивне, а не само контекстуалне, као механизма структурних ограничења, модификације са значајним последицама по упоредну примењивост овог оквира. Међузависност области односно домена, налаз да добици од хеџинга у једном домену систематски ограничавају опције у другом, чиме се ствара организована међудоменска субоптималност, указује на архитектонски сложенији теоријски оквир него што су бихејвиоралне типологије које тренутно доминирају у науци о хеџингу осмишљене да подрже. Ова два налаза, узета заједно, сугеришу да теорија структурног хеџинга захтева проширење како политичке економије, тако и проширење интеграције домена пре него што може адекватно да објасни архитектуре хеџинга сила средње величине Глобалног Југа зависних од ресурса.

Садашња анализа има ограничења која лимитирају њене тврдње. Структура појединачног случаја не може да утврди генерализацију на ширу теоријску популацију; да би се утврдило да ли обрасци који су овде идентификовани представљају посебан структурни тип или контингентну конфигурацију, неопходно је систематско поређење са Нигеријом, Ираном и Венецуелом, делимичним структурним компараторима који деле зависност од сирове нафте и природног гаса, регионални статус средње силе и традиције несврстаности. Ослањање на јавно доступне изворе значи да анализа функционише на нивоу обрасца понашања, а не на нивоу елита, што представља ограничење које је додатно отежано непрозирношћу доношења одлука у Алжиру, уз задржавање значајног неформалног утицаја на резултате спољне политике. Упркос овим ограничењима, случај Алжира нуди теоријски генеративну тачку гледишта са које се може проширити оквир структурног прибегавања хеџингу у четири правца: ка политичкој економији хеџинга која озбиљно схвата структуре ресурса као конститутивне променљиве; ка моделу међузависности домена који мапира компромисе између домена, уместо да се домени третирају као аналитички независни портфолији; ка објашњењу осетљивом на идентитет, које препознаје нормативне традиције као конститутивна ограничења, а не као реторичку декорацију; и ка временској теорији која разликује конфигурације које чувају опционалност на краћи рок од оних које граде адаптивни капацитет за структурне промене. У том смислу, Алжир није

само примена постојеће теорије, већ продуктивни изазов за њу, и то онај којим област студија силе средње величине на Глобалном Југу тек почиње да се бави.

Шири значај аргумента структурних ограничења протеже се изван литературе о хеџингу, на ширу дебату у међународним односима о односу између системске структуре и понашања држава у пост-хегемонистичком међународном поретку. Ако је аргумент који се овде износи тачан, а то је да геополитичка фрагментација не само да подстиче хеџинг, већ га прогресивно сматра неопходношћу услед затварања структурних предуслова за балансирање и придруживање, тада ширење заштитних ставова диљем међународног система није знак све веће стратешке софистицираности међу силама средње величине, већ структурни симптом системске трансформације. Према овом тумачењу, хеџинг је оно што државе раде када међународни поредак више не пружа структурну јасноћу која им омогућава да одлучније бирају оријентације. Ово има импликације не само по начин на који научници постављају теорије о спољној политици сила средње величине, већ и на то како креатори политике у великим силама разумеју понашање држава које изгледа играју на обе стране: оно што се чини као стратешка двосмисленост или опортунистичко седење на више столица, може да буде структурно изазван одговор држава за које је фрагментација учинила сваки други став претерано скупим. Разумевање хеџинга као структурног ограничења, а не као стратешке преференције, није само академско усавршавање ове теорије, већ допринос дипломатској писмености коју фрагментирани међународни поредак захтева у све већој мери.

Bibliography / Библиографија

- Acharya, Amitav. 2017. „After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order”. *Ethics & International Affairs* 31 (3): 271–285.
- Addi, Lahouari. 2017. *Radical Arab Nationalism and Political Islam*. Washington, DC.: Georgetown University Press.
- Adesnik, David. 2022. „Algeria Leads Campaign to Rehabilitate Assad Regime”. *The Foundation for Defense of Democracies (FDD)*. July 28. <https://www.fdd.org/analysis/2022/07/28/algeria-leads-campaign-to-rehabilitate-assad-regime/>.
- Akacem, Mohammed, and Nicolas Cachanosky. 2017. „The Myth of the Resource Curse: A Case Study for Algeria”. *Journal of Private Enterprise* 32 (2): 1–15.

- Ammour, Laurence-Aïda. 2022. „Algeria: An emerging power in regional conflict resolution initiatives”. In: *Handbook of Regional Conflict Resolution Initiatives in the Global South*, edited by Jeronimo Delgado-Caicedo, 91–109. London and New York: Routledge.
- Barbieux, Francois, and Dimitris Bouris. 2025. „Decentring European Union Foreign Policy: Addressing Colonial Dynamics in EU-Algeria Relations”. *Journal of Common Market Studies* 63 (4): 1138–1157.
- Beach, Derek, and Rasmus Brun Pedersen. 2013. *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Benramdane, Anissa. 2017. „Oil price volatility and economic growth in Algeria”. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy* 12 (4): 338–343.
- Bouckaert, Reinhilde. 2024. „Holding on until the barrel is empty? Algeria’s bumpy trajectory towards a post-rentier state”. *Energy Research & Social Science* 118: 103810. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103810>.
- Boudjemaa, Amel Benrejda. 2025. „Algeria and the European Union: From Exit to Challenges of Continuity”. In: *Colonialism and the EU Legal Order*, edited by Hanna Eklund, 267–285. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bove, Vincenzo, and Jennifer Brauner. 2016. „The demand for military expenditure in authoritarian regimes”. *Defence and Peace Economics* 27 (5): 609–625.
- Byrne, Jeffrey James. 2015. „Beyond Continents, Colours, and the Cold War: Yugoslavia, Algeria, and the Struggle for Non-Alignment”. *The International History Review* 37 (5): 912–932.
- Cavatorta, Francesco, and Belgacem Tahchi. 2019. „Politique économique et résilience autoritaire en Algérie: Les difficultés de la diversification économique”. *Études internationales* 50 (1): 7–38.
- Chabouni, Naïma, Charlene Barnet, Edi Assoumou, Nadia Maïzi, and Sandrine Selosse. 2024. „Align Algeria’s Energy Diversification Strategies with Energy and Climate Sustainable Development Goals”. In: *Aligning the Energy Transition with the Sustainable Development Goals*, edited by Maryse Labriet, Kari Espegren and George Giannakidis, 295–322. Cham: Springer.
- Ciorciari, John D., and Jürgen Haacke. 2019. „Hedging in international relations: an introduction”. *International Relations of the Asia-Pacific* 19 (3): 367–374.
- Dazi-Héni, Fatiha. 2019. „Algeria’s Foreign Policy in the Gulf: Iran and the GCC States”. In: *The Politics of Algeria: Domestic Issues and International Relations*, edited by Yahia H. Zoubir, 237–250. London: Routledge.

- Drezner, Daniel W. 2021. „The uses and abuses of weaponized interdependence”. In: *The Uses and Abuses of Weaponized Interdependence*, edited by Daniel W. Drezner, Henry Farrell and Abraham L. Newman, 1–16. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Escribano, Gonzalo. 2025. „Another Round of Algerian Gas for Europe”. *Real Instituto Elcano*. March 17. <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/another-round-of-algerian-gas-for-europe/>.
- Farrell, Henry, and Abraham L. Newman. 2019. „Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion”. *International Security* 44 (1): 42–79.
- Figiaconi, Fabio. 2025. „Choosing not to choose: Hedging as a category of neutrality”. *European Journal of International Security*: 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1017/eis.2025.10009>.
- Gbadamosi, Nosmot. 2024. „Algeria Seeks U.N. Action Following ICJ Decision on Gaza”. *Foreign Policy*. January 31. <https://foreignpolicy.com/2024/01/31/algeria-un-icj-south-africa-gaza-genocide-case/>.
- Geeraerts, Gustaaf, and Mohammad Salman. 2016. „Measuring Strategic Hedging Capability of Second-Tier States Under Unipolarity”. *Chinese Political Science Review* 1 (1): 60–80.
- George, Mathew, Katarina Djokic, Zain Hussain, Pieter D. Wezeman, and Siemon T. Wezeman. 2026. *Trends in International Arms Transfers, 2025*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI).
- Gerring, John. 2007. *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ghebouli, Zine Labidine. 2023. *Power couple: How Europe and Algeria can move beyond energy cooperation*. July 17. <https://ecfr.eu/publication/power-couple-how-europe-and-algeria-can-move-beyond-energy-cooperation/>.
- Goh, Evelyn. 2008. „Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia: Analyzing Regional Security Strategies”. *International Security* 32 (3): 113–157.
- Gonzalez-Pujol, Iván. 2024. „Theorising the Hedging Strategy: National Interests, Objectives, and Mixed Foreign Policy Instruments”. *All Azimuth* 13 (2): 193–214.
- Gouasmia, Saadia. 2025. „China in North Africa: The Algerian Pivot”. *China Quarterly of International Strategic Studies* 11 (4): 419–456.
- Haacke, Jürgen. 2019. „The concept of hedging and its application to Southeast Asia: A critique and a proposal for a modified conceptual and methodological framework”. *International Relations of the Asia-Pacific* 19 (3): 375–417.

- Hameiri, Shahar, and Lee Jones. 2018. „China challenges global governance? Chinese international development finance and the AIIB”. *International Affairs* 94 (3): 573–593.
- He, Kai, and Huiyun Feng. 2023. *After hedging: Hard choices for the Indo-Pacific states between the US and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hill, J. N. C. 2019. „The Evolution of Authoritarian Rule in Algeria: Linkage versus Organizational Power”. *Democratization* 26 (8): 1382–1398.
- Hurrell, Andrew. 2006. „Hegemony, liberalism and global order: what space for would-be great powers?”. *International Affairs* 82 (1): 1–19.
- Ikenberry, John G. 2018. „The end of liberal international order?”. *International Affairs* 94 (1): 7–23.
- [IMF] International Monetary Fund. 2025. *Algeria: Staff Concluding Statement of the 2025 Article IV Mission*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
- Joffé, George. 2022. „Like Tears in Rain”. *The Journal of North African Studies* 27 (1): 1–8.
- Jones, David Martin, and Nicole Jenne. 2022. „Hedging and grand strategy in Southeast Asian foreign policy”. *International Relations of the Asia-Pacific* 22 (2): 205–235.
- Jordaan, Eduard. 2003. „The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers”. *Politikon* 30 (1): 165–181.
- Kakachia, Kornely, Bidzina Lebanidze, and Shota Kakabadz. 2024. „Transactional hedging versus value-based hedging: how small frontline states balance between European integration and Russian influence”. *European Security* 33 (4): 594–614.
- Karl, Terry Lynn. 1997. *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro-States*. Berkeley: University of California Press.
- Katz, Mark N. 2007. „Russia and Algeria: partners or competitors?”. *Middle East Policy* 14 (4): 152–157.
- Koga, Kei. 2018. „The Concept of ‘Hedging’ Revisited: The Case of Japan’s Foreign Policy Strategy in East Asia’s Power Shift”. *International Studies Review* 20 (4): 633–660.
- Korolev, Alexander. 2019. „Shrinking Room for Hedging: System-Unit Dynamics and Behavior of Smaller Powers”. *International Relations of the Asia-Pacific* 19 (3): 419–452.

- Korolev, Alexander. 2025. *When Hedging Fails: Structural Uncertainty, Protective Options, and Geopolitical (Im)Prudence in Smaller Powers' Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2021. „Getting hedging right: a small-state perspective”. *China International Strategy Review* 3 (3): 300–315.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2016. „How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN states' alignment behavior towards China”. *Journal of Contemporary China* 25 (100): 500–514.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2008. „The essence of hedging: Malaysia and Singapore's response to a rising China”. *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs* 30 (2): 159–185.
- Kydd, Andrew H. 2005. *Trust and Mistrust in International Relations*. New Jersey: Princeton University Press.
- Lacher, Wolfram. 2020. *Libya's Fragmentation: Structure and Process in Violent Conflict*. London: I.B. Tauris.
- Lake, David A. 2009. *Hierarchy in International Relations*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lawrence, Paul R., and Jay William Lorsch. 1986. *Organization and Environment: Managing Differentiation and Integration*. Boston: Harvard Business School Press.
- Lawson, Fred H. 2024. „Crisis and transformation in post-Bouteflika Algeria”. *Mediterranean Politics* 29 (3): 411–419.
- Lebovich, Andrew. 2015. *Deciphering Algeria: the stirrings of reform?*. Berlin: European Council on Foreign Relations.
- Liang, Xiao, Nan Tian, Diego Lopes da Silva, Lorenzo Scarazzato, Zubaida A. Karim, and Jade Guiberteau Ricard. 2025. *Trends in World Military Expenditure, 2024*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI).
- Lim, Darren J., and Zack Cooper. 2015. „Reassessing Hedging: The Logic of Alignment in East Asia”. *Security Studies* 24 (4): 696–727.
- Lowi, Miriam R. 2009. *Oil Wealth and the Poverty of Politics: Algeria Compared*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manfredi Firmian, Federico. 2025. „Russia's State Capture Strategy in Africa, from Wagner to the Africa Corps”. *Small Wars & Insurgencies* 36 (4): 783–812.
- Marston, Hunter S. 2024. „Navigating great power competition: A neoclassical realist view of hedging”. *International Relations of the Asia-Pacific* 24 (1): 29–63.

- Martinez, Luis. 2012. *The Violence of Petro-Dollar Regimes: Algeria, Iraq and Libya*. New York: Columbia University Press.
- Matarese, Mélanie. 2015. „Between Algeria and Palestine, there is much more than politics”. *Middle East Eye*. August 28. <https://www.middleeasteye.net/features/between-algeria-and-palestine-there-much-more-politics>.
- Mearsheimer, John J. 2019. „Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order”. *International Security* 43 (4): 7–50.
- Medeiros, Evan S. 2005. „Strategic Hedging and the Future of Asia-Pacific Stability”. *The Washington Quarterly* 29 (1): 145–167.
- Min, Sheewon. 2025. „Hedging Through Multilateral Economic Frameworks in the US–China Strategic Competition: A Case Study of Singapore”. *Journal of Asian Security and International Affairs* 12 (4): 460–487.
- Morse, Julia C., and Robert O. Keohane. 2014. „Contested multilateralism”. *Review of International Organizations* 9 (4): 385–412.
- Mortimer, Robert A. 2015. „Algerian Foreign Policy: From Revolution to National Interest”. *The Journal of North African Studies* 20 (3): 466–482.
- Němečková, Tereza, Lea Melnikovová, and Natalia Piskunova. 2021. „Russia’s Return to Africa: A Comparative Study of Egypt, Algeria and Morocco”. *The Journal of Modern African Studies* 59 (3): 367–390.
- Nolte, Detlef. 2010. „How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics”. *Review of International Studies* 36 (4): 881–901.
- Ouki, Mostefa. 2023. *Italy and Its North African Gas Interconnections: A potential Mediterranean gas ‘hub’?*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies (OIES).
- Pape, Robert A. 2005. „Soft Balancing against the United States”. *International Security* 30 (1): 7–45.
- Pfeffer, Jeffrey, and Gerald R. Salancik. 1978. *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*. New York: Harper & Row.
- Rathbun, Brian C. 2011. „Before Hegemony: Generalized Trust and the Creation and Design of International Security Organizations”. *International Organization* 65 (2): 243–273.
- Rivera-Escartin, Adrià. 2025. „Stability Source or Curse? Fossil Fuels and Algeria’s Regime Stability in the Light of EU’s Green Transition”. *Mediterranean Politics*: 1–21. DOI: <https://doi.org/10.1080/13629395.2025.2455763>.
- Ross, Michael L. 2012. *The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. New Jersey: Princeton University Press.

- Ross, Michael Lewin. 1999. „The Political Economy of the Resource Curse”. *World Politics* 51 (2): 297–322.
- Schlacke, Sabine, Helen Wentzien, Eva-Maria Thierjung, and Miriam Köster. 2022. „Implementing the EU Climate Law via the ‘Fit for 55’ package”. *Oxford Open Energy* 1: oiab002. DOI: <https://doi.org/10.1093/ooenergy/oiab002>.
- Schweller, Randall L. 1994. „Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back”. *International Security* 19 (1): 72–107.
- Shay, Shaul. 2022. *The Russia–Algeria strategic partnership*. December 23. <https://rieas.gr/researchareas/editorial/4756-the-russia-algeria-strategic-partnership>.
- Soler i Lecha, Eduard, and Inés Arco Escriche. 2025. „The Western Sahara Conflict in a Post-Hegemonic World: Interests, Values and Foreign Policy Strategies”. *The Journal of North African Studies* 30 (4): 579–610.
- Sour, Lotfi. 2024. „Algeria-Russia Relations: Strategic Partnership in the Age of Geopolitics”. *Vestnik RUDN. International Relations* 24 (2): 204–215.
- Sour, Lotfi. 2025. „Algeria’s Golden Opportunity”. *The Republic*. May 22. <https://rpublic.com/story/2025/05/22/politics-and-security/algeria-golden-opportunity>.
- Sour, Lotfi. 2022. „The Razor’s Edge: The Western Sahara Conflict as a Geopolitical Antagonism in the Algerian Moroccan Relations”. *Politické vedy* 27 (2): 144–167.
- Strategic Comments. 2025. „Algeria’s Quixotic Approach to Foreign Policy”. *Strategic Comments* 31 (2): 1–3.
- Tessman, Brock F. 2012. „System Structure and State Strategy: Adding Hedging to the Menu”. *Security Studies* 21 (2): 192–231.
- Thieux, Laurence. 2019. „The Dilemmas of Algerian Foreign Policy since 2011: Between Normative Entrapment and Pragmatic Responses to the New Regional Security Challenges”. *The Journal of North African Studies* 24 (3): 426–443.
- Thieux, Laurence, and Raouf Farrah. 2025. „Algeria and Western Sahara: Reactivating the Principle of Just Cause in the Post-Hirak Era”. *The Journal of North African Studies* 30 (4): 691–719.
- Thurston, Alexander. 2020. *Jihadists of North Africa and the Sahel: Local Politics and Rebel Groups*. Cambridge: Cambridge University Press.

- [UNGA] United Nations General Assembly. 2022. Resolution ES-11/1, Aggression against Ukraine, A/RES/ES-11/1. March 18, 2022. <https://docs.un.org/en/a/res/es-11/1>.
- Vieira, Alena Vysotskaya Guedes. 2023. „Arms Sales as an Instrument of Russia’s Foreign Policy and the Shifting Security Dynamics of the Middle East”. In: *The Arms Race in the Middle East: Contemporary Security Dynamics*, edited by Mohammad Eslami, 241–256. Cham: Springer.
- Volpi, Frédéric. 2013. „Algeria versus the Arab Spring”. *Journal of Democracy* 24 (3): 104–115.
- Voytyuk, Oksana. 2023. „Scenarios for Diversification of EU Natural Gas Supplies from Algeria”. *African Studies Quarterly* 22 (1): 22–40.
- Walt, Stephen M. 1987. *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- Waltz, Kenneth N. 1979. *Theory of International Politics*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing.
- Weilandt, Ragnar. 2025. „Anti-Western Sentiments, Disinformation and the Reactions to Russia’s War on Ukraine in the Global South”. *Defence Studies* 25 (4): 909–926.
- Wohlforth, William C. 1999. „The Stability of a Unipolar World”. *International Security* 24 (1): 5–41.
- Womack, Brantly. 2015. *Asymmetry and international relationships*. New York: Cambridge University Press.
- Woo, Byungwon. 2021. „Empirical categorization of middle powers and how different middle powers are treated in international organizations: The case of India and South Korea”. *International Area Studies Review* 24 (2): 293–313.
- World Bank. 2024. *Algeria Economic Update, Fall 2024: A Holistic Framework for Sustained Export Growth*. Washington, D.C.: The World Bank.
- Yin, Robert K. 2018. *Case study research and applications: design and methods*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Zardo, Federica, and Chiara Loschi. 2022. „EU-Algeria (Non)Cooperation on Migration: A Tale of Two Fortresses”. *Mediterranean Politics* 27 (2): 148–169.
- Zoubir, Yahia H. 2004. „The Resurgence of Algeria’s Foreign Policy in the Twenty-First Century”. *The Journal of North African Studies* 9 (2): 169–183.
- Zoubir, Yahia H. 2023. „Algeria and China: Shifts in political and military relations”. *Global Policy* 14 (1): 58–68.

Zoubir, Yahia H. 2024. *Algeria-Russia Ties: Beyond Military Cooperation?*. January 11. <https://mecouncil.org/publication/algerian-russian-relations-military-cooperation/>.

Zoubir, Yahia H., and Ahmed Aghrout. 2012. „Algeria’s Path to Reform: Authentic Change?”. *Middle East Policy* 19 (2): 66–83.

Conditionality in the EU Accession Process: From a Normative Daydream to the Implementation Realities

Uroš ĆEMALOVIĆ¹, Milica ILIĆ²

Abstract: Enlargement conditionality is a cornerstone of the European Union (EU) accession process, serving as a powerful tool despite its notable inherent limitations. By analysing its role during the previous two EU enlargements (2007 and 2013), as well as in Serbia's EU accession process, the paper explores conditionality not only as a doctrinal concept but also as a multifaceted legal-political instrument. The article's main hypothesis is that the structural weaknesses of the conditionality principle have often led to stalemates in both political reforms and law harmonisation, widening the gap between normative objectives and implementation realities. This gap has further increased during the EU accession process of the Western Balkans (WB) countries, rendering a significant redefinition of the principle necessary. The methodological framework employed encompasses a range of approaches, including systematic and teleological analysis to elucidate the key provisions of legal acts and international treaties; content analysis for interpreting policy documents; comparative analysis to examine the evolving approaches over time; and case study methodology to provide in-depth contextual understanding. In conclusion, the authors argue for an overhaul of the conditionality principle, but also for a more straightforward and effective EU enlargement agenda, substantially adapted to the legal and political realities of candidate countries, including their capacities and political will to adopt enforceable, thoroughly prepared and truly impactful national legislation.

Keywords: law approximation, conditionality, EU enlargement, public policy reforms, EU membership negotiation.

¹ Senior Research Associate, Institute of European Studies, Belgrade, Serbia. E-mail: uros@ies.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0760-9703>.

² Research Trainee, Institute of European Studies, Belgrade, Serbia. E-mail: milica.ilic@ies.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9246-3488>.

Introduction and methodological approach

In the context of the European Union (EU) enlargement, mutual expectations of both the Union and candidate countries have always been high, especially regarding the political and economic benefits anticipated upon membership. On the one hand, the candidate countries expect a coherent approach towards them, with clearly defined “rules of the game” equal for all, as well as the strengthening of mutual cooperation and comprehensive support in reforms. On the other hand, the EU’s expectations presuppose the democratisation of institutions, the rule of law and a high level of transparency. In addition, “domestic debates in the Union about the EU’s ‘absorption capacity’ and internal reforms have rendered the process more difficult and without strong advocates pushing for enlargement towards the Western Balkans” (Shahini 2024, 2). In such a context, it seems that the expectations have often been betrayed on both sides. This conclusion is supported by statistical data, showing a decrease of the popularity of the EU among the citizens of the candidate countries (Balkan Barometer 2024), as well as a diminished interest among the EU member states for further enlargement (Mirel 2019), often caused by the fact that “enlargements mean there is the prospect of more national needs and preferences having to be satisfied” (Nugent 2016, 425). Such a deadlock in the EU accession process is often referred to as the phenomenon of the “enlargement fatigue”. On the other hand, earlier waves of EU enlargement have been much less controversial, allowing the EU to claim, “the leading role in promoting and providing direction to the political and economic reform processes” (Phinnemore 2006, 7).

This article aims to critically analyse the application of the mechanism of conditionality in the context of the EU accession process. Therefore, it explores the principal challenges encountered in the effective implementation of conditionality, as well as the transposition of EU legal norms into the internal legal orders of several new EU Member States (Bulgaria, Romania and Croatia). The major academic relevance and practical value of the conducted research lies in the identification of the systemic weaknesses of a rigid implementation of the conditionality principle, in particular when it is confronted with the need to adopt enforceable, thoroughly prepared and impactful national legislation. The key element of the research is the state of conditionality as a principle and its application in candidate countries during the accession process, with a special focus on graduality, programming and monitoring of the law approximation process in Serbia. The article’s main

hypothesis is that the weaknesses the conditionality principle had already shown in the previous two enlargement rounds have further increased when it comes to the EU accession of the WB countries, rendering necessary a significant redefinition of the principle, its content and approach to it.

The methodological framework integrates a range of approaches designed to systematically analyse and critically evaluate the EU's legal conditionality mechanism. The content analysis method is employed to interpret the key policy documents, while systematic and teleological analysis allows to elucidate the key provisions of legal acts and international treaties. Through comparative analysis, the paper explores variations in EU membership conditionality across the last two enlargement rounds. In the final chapter, the case study method is used, with a focus on the conditions for membership, the level of regulatory alignment and the enforcement of the EU acquis in the Republic of Serbia.

The study begins by presenting the theoretical framework that forms the foundation for the subsequent analysis. This allows the further scrutiny of the legal conditions for the EU membership of Romania and Bulgaria, with a particular attention devoted to the challenges these countries confronted throughout the accession process, as well as to successes and shortcomings in the enforcement of the EU acquis. The same criteria of analysis are then applied to Croatia, as well as to the Western Balkan (WB) countries. In order to try and distil the main features of the EU's current approach to legal conditionality, the final chapter is dedicated to the case study of its place in the EU accession of Serbia. The country's geographic and economic position, its extensive commercial ties with the EU, and its status as a candidate country since 2014 render it particularly salient for this study. Moreover, the conclusions drawn are, *mutatis mutandis*, applicable to other states engaged in the EU accession process.

Conditionality in the previous rounds of the EU accession negotiations

Given that the candidate countries align their national legal systems with the EU acquis – whose major feature is a continuously evolving content – this chapter focuses on understanding the dynamic nature which is inherent to legal conditionality. Based on selected theoretical perspectives, this chapter investigates some specific examples of normative transfer and

implementation, subsequently offering a comparative analysis of the efficiency of conditionality in the two most recent enlargement rounds (Romania and Bulgaria in 2007, and Croatia in 2013), as well as in the process of the EU accession of the WB countries.

Theoretical foundations of the EU accession conditionality

The key strategic documents of the EU enshrine conditionality in the Copenhagen criteria (1993), while the general legal framework of the conditionality policy is presented in Article 49 of the Treaty on European Union (TEU 2016), in accordance with the principles established by Art. 2 and 6 TEU. Political criteria include, among other elements, the establishment and maintenance of stable and democratic institutions, the rule of law, the preservation of human and minority rights, and the fight against corruption. On the other hand, the economic criteria are related to the establishment of a functioning market economy and the “capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union” (EC 1993). The third, and legally most significant criteria, relates to the adoption of the *acquis communautaire* in the national legal systems of candidate countries. Conditionality policy was first formulated “in the context of accession negotiations with Central and Eastern European (CEE) countries and its continued relevance in the Western Balkans region has been subject to debate” (Richter and Wunsch 2020, 45).

The general theoretical framework of conditionality as a concept can be classified along several main aspects (Veebel 2012, 73). First, there is *ex ante* and *ex post* conditionality. “*Ex post* conditionality has a usual form of international law: conditions need to be met after ratification of an agreement, a treaty or a contract is signed” (Veebel 2012, 73). *Ex ante* conditionality means that „conditions need to be fulfilled in advance or just before a treaty is signed” (Veebel 2012, 73). In this sense, the conditions that candidates must fulfil *ex ante* are offered as a package, in the form of the “standard” accession agreement, without the option of selecting individual elements. Second, the conditionality can stimulate the reforms in candidate countries, through both positive (financial and technical support), and negative measures (the possibility of suspending assistance or delaying the accession if conditions are not met). In other words, this mechanism introduces a system of “reinforcement by support” or “reinforcement by punishment” (Schimmelfenning and Sedelmeier 2004, 671-672). The new enlargement methodology (2020) introduces negative conditionality, including: „a) putting negotiations on hold or suspending them; b) reopening

closed chapters; c) reducing EU funding; d) pausing access to EU programmes” (Bargiacchi 2020, 53). The two most important characteristics of political conditionality are, according to Santiso (2002, 16), it’s “*ex ante* nature and its punitive character”. Other doctrinal approaches often mention two types of conditionality: democratic and *acquis*: “while democratic conditionality concerns the fundamental political principles of the EU, the norms of human rights and liberal democracy, the *acquis* conditionality concerns the precise rules of the *acquis*” (Szarek-Mason 2010, 136). While this distinction is theoretically founded, in practice the two types often significantly overlap; fulfilment of both sets of conditions is a precondition for the opening and closing of the accession negotiation chapters, and thus for accession to the EU.

The effectiveness of conditionality as an EU pre-accession mechanism can be observed in practice through the EIM (external incentives model), which was primarily “designed to explain the Europeanization of the Central and Eastern European countries (CEEC) through the EU’s accession conditionality” (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020, 1). EIM includes – determinacy, credibility, and domestic adoption costs (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020; Sedelmeier 2008). Determinacy refers to “both the clarity and formality of a rule”, which primarily means that the EU “delivers the reward in case of rule adoption” (Schimmelfennig and Sedelmeier 2004, 673–674). The costs of adopting reforms do not only include the material expenditures of state governments, but also the “potential political, institutional, social, or economic costs” that the governments of candidate countries incur when implementing reforms required by the EU. These costs may arise from various sources, such as “resistance of domestic veto players”, “loss of electoral support”, “disruption of established institutions” or the „reforms that challenge dominant national identity narratives” (Bulte 2025, 28). If the governments of candidate countries assess that the costs of adoption are low, the path to EU membership is easier, as was the case in the 2004 wave of enlargement to the EEC. However, if the costs seem high in relation to the benefits of membership, governments may hesitate to implement reforms, which leads to delays in accession. This is the case in the current wave of enlargement to the WB.

Accession conditionality in the 2007 enlargement (Romania and Bulgaria)

When it comes to the political processes that took place before 2007 EU enlargement, the evaluation of the EIM criteria demonstrated the effectiveness of pre-accession positive conditionality. Schimmelfennig and Sedelmeier (2019, 6) emphasise that all conditions of effective conditionality as specified in the EIM were present. However, “democratic conditionality often lacked determinacy and caused substantial political costs for CEE governments” (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020, 6). After the accession of Romania and Bulgaria, which, according to many assessments, joined the Union insufficiently prepared and “institutionally weak” (Mišćević and Mrak 2017, 192), the EU decided to tighten the accession criteria. The core of this chapter is based on the analysis of the major modalities and outcomes of this tightening.

The distinctive feature of the 2007 enlargement was the failure to fully meet the implementation conditions before the accession. A special tool – the Cooperation and Verification Mechanism (CVM) – has been established as a post-accession monitoring instrument, “which defined benchmarks for the fight against corruption, organised crime and the reform of the judiciary against which the progress of Bulgaria and Romania [was] measured” (Trauner 2009, 6). Such instruments for continued oversight of reform processes in the fields of judiciary, anti-corruption efforts, and, in the case of Bulgaria, the fight against organised crime (Vachudova and Spendzharova 2012, 1–2), enabled the Union to survey the new member states, an activity that is usual for candidate countries. This established a new form of conditionality: “post-accession conditionality”, i.e., “conditionality after accession”, which reflects the “evolutionary nature of EU conditionality” (Ognjanoska 2021, 248).

The results of the application of this extended, post-accession conditionality have not been uniform. In the case of Bulgaria, the Commission “observed serious cases of mismanagement and high-level corruption which, together with insufficient reforms in the administration and judiciary, prompted it to freeze a substantial amount of pre-accession funding and to withdraw the accreditation of two Bulgarian agencies responsible for the management of EU funds” (Trauner 2009, 12). By contrast, Romania’s progress was more evident, as confirmed by the Commission, which was “more convinced of the country’s good-will and determination to meet benchmarks set by the EU” (Trauner 2009, 12). After the 2007 enlargement, both media and some authors have referred to a specific sentiment of

“enlargement fatigue” within the EU (Smith, Markovic-Khaze and Kovačević 2021, 8). It reflected a growing scepticism regarding further enlargement within the public opinion and among the decision makers in numerous member states. This phenomenon “coincided with the global financial crisis, which sparked a decade [...] of significant economic chaos for the EU, significantly quelling the EU’s appetite for future enlargements” (Smith, Markovic-Khaze and Kovačević 2021, 8). Maintaining the pressure on the authorities of the new member states to continue reforms had led, in the long run, to the stabilisation of the legal and political systems of Bulgaria and Romania. This tailor-made approach, customised to the specific circumstances of each candidate country, culminated in the EU’s policy towards the WB countries.

Conditionality in the enlargement process of the Western Balkans countries (post-2003 Thessaloniki Agenda)

The “European perspective” of the WB countries has been defined at the 2003 EU Summit in Thessaloniki, on the occasion of which the EU expressed its “unequivocal support” to it (EU-Western Balkans Summit 2003, para 2). Consequently, the WB countries (Albania, Croatia, Montenegro, North Macedonia and Serbia) concluded the initial accession agreements (Stabilisation and Association Agreements – SAAs) and opened the negotiations with the Union. These agreements represented the first step in the accession process of the WB countries, while introducing “a flexible and graduated approach within which each country is judged on its own merits” (Pippan 2004, 229). SAAs are legally binding, regulate political and economic cooperation, and comprise the obligation to harmonise national legislation with the EU acquis.³

Conditionality policy for the Western Balkans

While, in the 1990s, the “EU’s gravitational pull has been the most important factor in the reconstitution of economic, political and civic life in the Western Balkan region,” (O’Brennan 2013, 29), the will within the Union for enlargement to the WB decreased soon after the Thessaloniki Summit.

³ The notions of *law harmonization* and *law approximation*, although there are some nuances in their meaning, will be used interchangeably throughout this article.

“Enlargement fatigue” and “fear” of repeating the “mistakes” from previous phases of enlargement encouraged the Council to tighten the Copenhagen criteria (EC 2006, para. 8). Thus, the accession process was made a “rigorous conditions set” for all new potential EU members (Petrovic and Smith 2013, 556). These modified accession conditions, referred to in the literature as Copenhagen-plus criteria, are less and less about the acceptance of the *acquis* and increasingly take on a political nature (Mišćević and Mrak 2017, 188–189), including requirements for resolving bilateral disputes, issues of statehood or “regional normalisation” and full cooperation with the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).

In the post-Thessaloniki phase of enlargement, a phased approach to the negotiations was introduced, whereby progress in the accession process depends on meeting the conditions defined at each stage (candidacy, opening and closing of chapters, membership). These conditions included the fulfilment of all Copenhagen plus conditions. Taking into account the historical and political specificity of the bilateral relations in the WB region (Petrovic and Wilson 2021), the main objective of the EU was the establishment and maintenance of a security policy of “stabilisation” in the region, at the expense of “Europeanization” and the efficiency of the accession of these countries to the Union (Bieber 2018). Another aspect of the tightened Copenhagen-plus criteria is reflected in the increased number of negotiation chapters compared to the 2004–2007 enlargement (35 instead of 31), as well as in the introduction of a new clause defining accession negotiations as a “process with an open end whose outcome cannot be guaranteed in advance” (Petrovic and Smith 2013, 556). The new Chapter 35 usually covers the topics of implementation of new *acquis*, access to special EU bodies, as well as special arrangements for certain countries (Mišćević and Mrak 2017, 197). However, in the case of Serbia, Chapter 35 serves as a mechanism for monitoring the “normalisation of relations between Belgrade and Pristina”, without determining conditions, aim, framework and meaning of the term “normalisation”.

The revised approach to EU negotiations was introduced during the negotiation process with Croatia, and it was first applied in 2011 in the case of Montenegro. The new approach foresees the enhancement of the rule of law, and is further developed through the specific criteria of Chapters 23 (judiciary reform, fight against corruption, and human/minority rights) and 24 (Justice, Freedom, and Security), which are opened at the beginning of the process, and closed at its very end (fundamental cluster). Any delay in fulfilling the obligations of Chapters 23 and 24, in accordance with the new

approach, can lead to the suspension of negotiations on all chapters. Progress monitoring in these areas is subject to “interim benchmarks”, which can activate the “imbalance clause” if they assess that reforms are not progressing in the right direction, thereby suspending the negotiations. The number of “interim benchmarks” increased during the process. For example, Montenegro has twice as many “interim benchmarks” in Chapters 23 and 24 as the total number of all benchmarks used in Croatia’s accession process (Mišćević and Mrak 2017, 196–197).

Major implementation challenges in the Western Balkans

The above-mentioned changes in the policy of conditionality have led to the insufficient precision of the membership criteria, since the fulfilment of formal obligations of alignment with the *acquis* and political expectations are evaluated differently. For Serbia’s negotiation process, Chapter 35 has been given “the same status as those chapters related to the rule of law”. This means that it implies the possibility of activating the “imbalance clause” if it is assessed that there is no “sufficient progress” in the implementation of the agreements (with Priština) (Mišćević and Mrak 2017, 197). According to Petrović and Wilson (2021, 202), these expanded political expectations from the candidate countries are „in contrast to all other Copenhagen and post-Copenhagen accession conditions, [given that they] broadened the scope of its fulfilment beyond the capacity and competency of the country governments”. Conditions set and evaluated in this way, due to the absence of political will in the WB for further substantial political reforms, may be “unattainable” in practice (Petrovic and Wilson 2021, 202).

The difference between formal obligations to align with the *acquis* and political expectations also emerged during the negotiations of North Macedonia. The conditionality imposed on North Macedonia by the Prespa Agreement included, among other requirements, a constitutional amendment and a change of the country’s name to resolve the bilateral dispute with Greece and end the Greek blockade of North Macedonia’s EU membership (Prespa Agreement 2018, Art. 3-1). More recently, the North Macedonian negotiation process has additionally been complicated by the requirements related to the constitutional status of certain ethnic groups, as well as the Macedonian language (EP-Minority Position 2025). In such a context, the European Parliament has emphasized that the North Macedonia has to “reform its decision-making, including through the introduction of qualified majority voting on the intermediate steps in the accession process,

in particular at the start of negotiations and the opening and closing of individual negotiating clusters and chapters” (EP-Minority Position 2025, para. 8). These conditions are included into the corpus of fundamental chapters (Fundamentals cluster), which is essential for North Macedonia’s progress in the EU accession. Even when some technical benchmarks were fulfilled, progress could be frozen for political reasons, which, according to the EIM conditionality mechanism, produces negative results: weak determinacy, making the path forward less predictable.

Finally, in the case of Croatia, the only successful accession in the current enlargement wave (2013–), the Copenhagen-plus criteria have also been applied. Croatia began the accession negotiations in 2005, with an emphasis on fulfilling strict legal and political criteria, particularly in the areas of the rule of law, cooperation with the ICTY, and alignment of the national legislation with the EU *acquis*. Croatia’s accession process can serve as an example of comprehensive conditionality, bearing in mind that the country “demonstrated its ability to fulfil all other commitments in good time before accession” (EC 2013, 14–15). In practice, Croatia’s accession process featured successful and efficient law approximation, providing “an example of the transformative power and stabilising effect of the enlargement process” (EC 2013, 14). In less than eight years after the negotiations officially started, Croatia became a member of the EU, despite certain political issues, most notably the maritime border dispute with Slovenia, which had significantly burdened the process (CJEU Judgment 2020). However, despite present bilateral tensions, the political will within the EU to integrate Croatia to the EU has prevailed.

According to Veebel (2012, 17), ideological and cultural factors in a state or region can increase adoption costs. For example, the first Copenhagen criteria requires full adoption of the values of pluralism and democracy, while the second Copenhagen criteria requires acceptance of liberal ideology. “In some cases, ‘imposed Europeanisation’ is seen as a sort of cultural harmonisation and the opposite value of nationalism” (Veebel 2012, 17). The high “costs” of further reforms may also be one of the reasons that slowed integration of the WB, given the strong presence of nationalist political parties which influence the public opinion in the region.

On the other part, Pierre Mirel, former Director of the Directorate-General for Enlargement at the European Commission responsible for the WB, points out that the EU accession negotiations have been reduced to “rituals of opening and closing chapters [of negotiations] that only specialists can decipher” (Mirel 2019, 6). The longer the process lasts, the lower is the

motivation of candidate countries to implement reforms. As the EU's political influence in the WB has weakened, political elites have limited themselves to mere declarative support for the enlargement.

In conclusion, the prospect of the EU membership can only be credible if there is a sustainable and predictable path towards it. Although the WB countries have reached a relatively high level of harmonisation of their national legal systems with the EU *acquis*, deep and substantial political reforms are still far from being completed. As suggested by some studies, the results “might lower expectations of further enlargement any time soon” (Böhmelt and Freyburg 2018, 15). The reason for this failure of the WB countries, according to Richter and Wunsch, predominantly lies in the negative effect of legal conditionality. Specifically, the EU's policy of conditionality has contributed to the phenomenon of “captured states” in the WB (Keil 2018). While the term has been used by the EU in 2018 to describe the state of democracy in the WB (Mirel 2019), a captured state represents a situation where political institutions are “hijacked or infiltrated by clientelist networks who lend their informal ways of decision making, including corrupt practices, a formal mantle” (Richter and Wunsch 2020, 42). In this regard, behind the facade of alignment lies the practice of an informal decision-making process and non-transparent functioning of institutions, which frequently goes “under the radar” during the monitoring process.

Case study – the legal conditionality in the EU accession of Serbia

For all WB states, the legal and political conditions required for the EU accession are broadly defined by the SAAs concluded between the European Community/European Union (EC/EU)⁴ and each (potential) candidate country.⁵ As Spendzharova and Vachudova (2014, 157) have pertinently remarked, “the

⁴ Given that, for example, the SAAs with Macedonia, Croatia and Serbia were, respectively, signed in 2001 and 2008, in both cases before the entry into the force of the Lisbon treaty, the signatory could only be the European Community, and the Treaty basis was Art. 310 TEC (now TFEU 2012, Art. 218); hereafter, it will only be referred to the EU and the TEU/TFEU.

⁵ For a more general and historical overview of public policy, economic and social impacts of the European Integration in the WB, see Tomas and Bojicic-Dzelilovic (2015), Bartlett (2008), and Keil and Arkan (2015).

EU's integration strategy toward new member states and candidate countries combines the imposition of the EU legal order [...] with proactive attempts to bolster state capacity to resist corruption and deliver public goods", making it difficult to clearly distinguish between legal and political conditionality, especially when both hinge on the administrative capacity to implement legislation. Moreover, through the rule-taking process, candidate countries adapt to the evolving normative framework set up by the EU.

Regarding the treaty basis for concluding SAAs with the WB states, from 2001 to 2008, it was referred to Art. 310 of the Treaty Establishing the European Community (TEC), the same provision used for "the establishment of the European Economic Area in 1994 and the conclusion of Europe Agreements with ten countries from Central and Eastern Europe" (Phinnemore 2003). For the WB states, the SAA represents their first legally binding contractual relationship with the EC/EU, typically taking precedence over all national legal acts except the Constitution.

It is also important to note, as Łazowski and Blockmans (2014, 112) have rightfully remarked, that "each and every Stabilization and Association Agreement contains a set of approximation clauses, but, unlike the Europe Agreements, "the wording of approximation provisions is different in every single SAA". In Serbia's case, the SAA, as a ratified international treaty, must comply only with the national Constitution;⁶ otherwise taking precedence over all other national legislation (legal status of the SAA is often compared to constitutional law). The SAA between Serbia and the European Communities was ratified by the National Assembly in September 2008, but – due to the lengthy ratification process in the EU Member States – it entered into force only in September 2013.

Political conditionality, understood in the strict sense of "increasing political [...] freedoms" and a "commitment to respect human rights and the rule of law, including the rights of persons belonging to national minorities, and democratic principles through a multi-party system with free and fair elections" – as mentioned in recital 6 of the SAA preamble – falls outside the scope of this case study for at least three reasons. First, the criteria for this type of conditionality are often vague and open to varying interpretations, such as, for example, its

⁶ Under Art. 16-2 of the Constitution of the Republic of Serbia, "Generally accepted rules of international law and ratified international treaties shall be an integral part of the legal system in the Republic of Serbia and applied directly", while "ratified international treaties must be in accordance with the Constitution".

understanding as “EU foreign policy and crisis management tool” (Rabynovich and Pintsch 2025). Second, a candidate country’s progress in law approximation significantly influences the level of political freedoms and the respect for the rule of law. Third, progress in law approximation is, in principle, measurable and subject to verifiable progress criteria.

According to Art. 72-1 and 72-2 of the SAA, “the approximation of the existing legislation in Serbia to that of the Community [...] shall start on the date of signing of this Agreement and shall gradually extend to all the elements of the Community acquis”. Since the legal conditionality of Serbia’s EU accession can be assessed in terms of quality, efficiency, and scope of the approximation of national legislation to the EU acquis, this chapter will first address the normative framework, represented by the general rules and criteria for legal approximation, before analysing its application by the Serbian legislative and administrative authorities.

The framework of a normative daydream: general rules and criteria for law approximation

Although the legal system of the socialist Yugoslavia lacked effective mechanisms for the protection of certain political and civil rights, it nonetheless enshrined a set of economic freedoms, including the protection of private property and the establishment of fundamental conditions for entrepreneurship and market competitiveness. A very good example is the Yugoslav Law on Obligations adopted in 1978, which showed a high editorial quality and established the modern contractual relations. Moreover, this law, amended several times, is still in force in Serbia, while the substance of its regulatory solutions is globally maintained in all national legal systems of the countries of former Yugoslavia. Unlike the other countries of Central and Eastern Europe, Yugoslavia was free from Soviet control from 1948, and developed a distinctive economic model that can be described as a semi-controlled socialist market economy, which “combined elements of the free market system with social ownership of the means of production” (Drobníč 1997, 157). In a similar vein, the WB states that emerged after the dissolution of Yugoslavia did not have to begin the process of aligning their national legislations with the EU acquis entirely from scratch. However, given the general nature, vast scope and continual evolution of the acquis – making any attempt to transpose it into national law comparable to a constant pursuit of a moving target (Andenas and Jacobs 1998; Carmin and Van Deveer 2005; Gaisford, Kerr and Perdikis 2003) – the requirement to approximate the

entirety of national legislation with the Union's regulatory framework remains the most demanding condition of the entire EU accession process. In order to analyse the legal aspects of Serbia's EU accession conditionality within its prescriptive normative framework, it is essential to focus on the following three key characteristics of legal approximation: gradual implementation, systematic programming, and ongoing monitoring.

Graduality

Graduality is undoubtedly the most important characteristic of legal approximation, not only because of the sheer volume of the EU *acquis*, but also because it is essential for the effective implementation of approximated legislation. The process of transposing EU law is a formidable challenge, even for the Member States. An extensive case study has shown that "of all open infringements by the end of 2013, incorrect transposition and bad application of EU law amounts to a whopping 70 per cent of cases" (Smith 2016, 69). The SAA between Serbia and the EU explicitly and implicitly emphasises graduality in three out of five paragraphs of its Art. 72. The reference to graduality is explicit in Art. 72-1: "Serbia shall endeavour to ensure that its existing laws and future legislation will be gradually made compatible with the Community *acquis*". Similarly, as Art. 72-2 states, "this approximation shall start on the date of signing of this Agreement and shall gradually extend to all the elements of the Community *acquis* referred to in this Agreement by the end of the transitional period." Art. 72-3 implicitly refers to graduality by identifying priority areas for approximation, which will "at an early stage, focus on fundamental elements of the Internal Market *acquis*, Justice, Freedom and Security as well as on other trade-related areas". Therefore, there is a strong, intrinsic logical and systemic link between the time invested in preparing new, harmonised legislation and its subsequent quality, applicability, and positive economic and social impact, often directly correlated with the quality of the performed legislation impact assessment (Van der Meulen 2013). Legal approximation rarely involves simply copying and pasting the existing European norms. Moreover, a significant portion of EU legislation allows Member States and local authorities a considerable flexibility in achieving commonly defined objectives. For a national legislation transposing the EU *acquis* to be truly adapted to the needs of an acceding country – and, consequently, to be implementable and sustainable – it must be carefully designed, thoroughly prepared, and, whenever possible, subject to public discussion. Therefore, some national laws are approximated early

in the accession process, while others may only achieve full compliance with the EU acquis on the very day of the accession. Ultimately, it is up to the national authorities to set the priorities and foster an environment in which all key stakeholders are well-informed and engaged in open debate on the societal, economic, legal, and political implications of the EU accession. Special attention must be given to the role of the National Assembly, whose responsibility should go far beyond merely rubber-stamping governmental proposals, which has mostly been the case in several consecutive legislatures from 2012 to 2025; it should serve as a forum for genuine scrutiny and democratic deliberation. As it was underlined in a recent report elaborated by non-governmental experts and observers, “the Fourteenth convocation of the National Assembly during 2024 and the first half of 2025 has remained under the dominant influence of the executive branch of power, with minimal use of constitutional oversight mechanisms and a systematic disregard for opposition initiatives, [while] the practice of unjustified consolidation of debates and biased presiding reached its peak” (OP 2025).

Programming of law approximation

According to Art. 72-4 of the SAA, the programming of law approximation is carried out jointly by the European Commission and Serbia. In the initial years following the signing of the SAA (2008–2012), Serbia’s national strategic programming document for law approximation was known as the National Program for the Integration of the Republic of Serbia into the European Union (NPI). From 2013 onwards, this program was renamed to better reflect its purpose and content: the National Program for the Adoption of the Acquis (NPAA). The fifth revised version of the NPAA was adopted by the Serbian Government in October 2024. These programming documents typically cover four years, and based on them, the Serbian Government is required to prepare the regular implementation reports every three months. This relatively frequent reporting obligation is designed not only to serve as a measure of the efficiency of law approximation, but also to provide valuable input for the potential revisions of the NPAA. More importantly, programming should go beyond serving as a mere timetable for adopting national laws and by-laws harmonised with the acquis. This approach must be anchored in a well-defined long-term vision for the EU accession, guided by a comprehensive cost-benefit analysis of adopting the approximated legislation. Within this framework, the principle of graduality assumes particular significance. In certain cases, especially where compliance involves

stringent and costly requirements, it may be in the acceding country's best interest to delay full alignment with the *acquis* until the latest feasible moment, balancing the benefits of compliance with practical economic, societal and/or political considerations.

Monitoring of the law approximation process

Monitoring of the law approximation process can be understood as having two distinct facets.⁷ Moreover, "even if it is clear that the degree of alignment of domestic legal standards with EU law is an important element in the negotiations with the EU, the processes of harmonisation and negotiation are different in legal, political and methodological terms" (Ćemalović 2016, 893). The first monitoring mechanism is the one described above: periodic governmental reports that assess the progress made in implementing the NPAA. The second, more substantive method of monitoring, is established by Art. 72-5 of the SAA,⁸ which states that "Serbia shall [...] define, in agreement with the European Commission, the detailed arrangements for the monitoring of the implementation of approximation of legislation". The meaning and intent of this provision, however, are far from unambiguous. On the one hand, both contextual and teleological interpretations suggest that "the monitoring of the implementation" refers not only to evaluating Serbia's success in realising the NPAA but also – more importantly – to assessing the effective enforcement of national legislation aligned with the *acquis*. This interpretation is supported by the English version of the SAA, which explicitly mentions "law enforcement actions to be taken". On the other hand, the Serbian language version of the same provision – while not fully corresponding to the English text⁹ – implies that

⁷ This article does not treat the issue of regular reports of the European Commission on the progress of candidates for the EU membership. These reports introduce a more general method of evaluation, which equally concern the progress in the realization of the NPAA, but also the effective implementation and enforcement of the national legislation adopted in the context of the law approximation with the EU *acquis*.

⁸ On top of the confusion resulting from the linguistic mismatch of the versions of the SAA in English in Serbian, the numeration of paragraphs within Art. 72 introduces additional imbroglia. What is, in the version in Serbian language, paragraph 5 of Art. 72, in English version appears as paragraph 4.

⁹ While the version of SAA in English (Art. 72-4, see previous note) mentions "the detailed arrangements for the monitoring of the implementation of approximation of legislation," the corresponding provision in Serbian language entirely skips the word "detailed".

monitoring concerns only the approximation process itself, excluding the enforcement of the approximated legislation. Consequently, despite the good intentions and a generally adequate normative framework, this ambiguity has set the scene and assured all the preconditions for very limited results of the law approximation efforts.

Facing the reality: law approximation criteria in practice

This section aims to explore the manner and degree to which the general normative framework for law approximation has effectively been put into practice. As it was the case in the previous section, the analysis will focus on three key elements deemed both significant and representative: graduality, programming and monitoring.

Graduality

Graduality – a critical characteristic of a law approximation process aimed at producing adapted and enforceable national legislation – has been significantly undermined by the Rules of Procedure of the Serbian National Assembly (RPNA). According to Art. 151-4 of the RPNA, “together with the Bill, the proposer shall attach a Statement of Compliance of the Bill with the European Union Acquis, or a statement confirming that there is no obligation for such compliance, or that there is no possibility to harmonize the Bill with the European Union Acquis, and a Table of Compliance of the Bill with European Union regulations”. Although graduality “in colloquial terms [...] can be explained by the expression *not everything and not immediately*” (Ćemalović 2016, 893), Art. 151-4 of the RPNA only allows for three possibilities regarding any draft legislation submitted to the Parliament: 1) full compliance with the acquis; 2) absence of an obligation to approximate; or 3) impossibility to approximate. In contrast, the essence of the principle of graduality lies in allowing partial, or even non-existent, compliance of a domestic legal act with EU law if it is justified by 1) need for gradualness, 2) non-transferability of certain provisions before a deadline or 3) a legitimate interest to harmonize it at a later stage, indicating a clear explanation and the time frame in which the full compliance will be provided. Adding to this confusion, the Conclusion of the Serbian Government on forms and

Moreover, while the English text refers to the “law enforcement actions,” the Serbian text merely invokes “legislative measures”.

methodological instructions regarding law approximation instruments – a legal act hierarchically far below both the SAA and the RPNA – permits partial compliance or non-compliance with the *acquis* in section 4-g of the Statement of Compliance form. This form is used for legal acts drafted by the ministries and submitted to the Parliament by the Government. Furthermore, a significant portion of Serbian national legislation transposing the EU *acquis* was adopted using a fast-track procedure, which undermines the initial intention to ensure thorough preparation and public debate. The misuse, or overuse, of the fast-track procedure can significantly weaken the role of Parliament in the law approximation process, reducing it to an entity that, as the Polish example demonstrates, “served as the vehicle for adoption of acts transposing EU legislation” (Łazowski 2007, 205). Moreover, according to the latest Report of the European Commission, “the exercise of parliamentary powers is limited by the low frequency of sessions, a lack of genuine political debate, and a lack of an annual work plan for Parliament, with its agenda almost entirely driven by the government” (EC Serbia Report 2025, 23). Ensuring a gradual approach to the process of law approximation in the context of misbalanced separation of powers and overly low parliamentary ownership of the process has proven to be very challenging.

Programming and monitoring of law approximation

Initiated in 2008 and continuing across five revised national plans, the programming and monitoring of law approximation activities have continuously suffered from a critical lack of public participation, media coverage, and political scrutiny. Official data indicated that the overall realisation rate for the initial NPI was 88%, resulting in the adoption of 1030 out of 1172 approximated laws and by-laws between 31 July 2008, and 31 December 2012 (SMEI 2012). However, the realisation rate decreased significantly after 2012, primarily due to the slower legislative activity in the National Assembly, influenced by factors such as early parliamentary elections in 2014 and 2016, as well as the constant decline in the regularity of reporting. In 2013, the Government submitted 3 reports (January-June, July-September and October-December) indicating that the realisation rates were, respectively, 85%, 66% and 21%. For the year 2014, only the report covering the 3rd and 4th semester is officially accessible, indicating that the realisation rate was 48%. The three reports for the year 2015 (January-July, July-September and October-December) specified that the success rates were 58% (governmental rate), 44% (governmental rate) and 33% (governmental rate),

with the overall success rate “for all acts planned to be adopted from August 2014 to December 2015” of 63%.

The second revised version of the NPAA adopted by the Serbian Government in November 2016, a 1478-page document, included Annex A, which contains a detailed list of 283 laws and by-laws, with target trimesters for their “elaboration/adoption by the government/ministry”. In the most critical aspect of the second revised NPAA – the adoption of laws – the realisation rate in 2016 and 2017 (effective adoption by the National Assembly and entry into force of laws planned for submission by the Government) was considerably lower than anticipated. The third (2018) and fourth (2022) NPAA had even lower realisation rates – 43% (overall rate, according to the report published in May 2019), 47% (August 2019 report), and only 7% (March 2023 report). Particularly striking is the fact that for almost five years in total (between January 2016 and April 2018, as well as between November 2019 and March 2023), the Ministry of European Integration – in spite of its obligation to prepare and submit quarterly reports on NPAA implementation – hasn’t published a single report, not to mention that some of its reports are covering longer periods, like those published in March 2023 and February 2025. The latest (fifth) version of the NPAA – covering the period 2024-2027 – was adopted by the Government in October 2024, and in May 2025 it had an overall realisation rate which significantly falls short of expectations (32%, with 0% rate when it comes to draft laws planned to be prepared and submitted by the Government). Moreover, in 2024 and the first half of 2025, “nearly all laws and bills adopted by Parliament had been proposed by the government [while] the practice of amalgamating a number of unrelated agenda items continued, and in November 2024, 68 acts, including the State budget, were adopted without any debate” (EC 2025, 23). Serbia’s EU accession process is currently at a stalemate due to the lack of genuine political will to implement reforms and enforce legislation, while the national programming of the law approximation process requires a comprehensive overhaul.

Conclusion

As a fundamental tool in the EU accession process, the conditionality, at least in theory, serves as a valuable instrument enabling the states to conduct the substantial reforms in numerous fields. As with any other legal

mechanism, its effectiveness depends on the consistency of its application. Through the analysis of the role, it played in the previous waves of enlargement, as well as in Serbia's EU accession process from 2008 to 2025, the conditionality has been examined both as a doctrinal concept and as a legal-political instrument. These considerations have led to the conclusion that the weaknesses the conditionality principle had already shown in the previous two enlargement rounds have further increased when it comes to the EU accession of the WB countries, rendering necessary a significant redefinition of the principle, its content and approach to it.

Due to a prolonged accession of the WB countries, the EU enlargement itself became partially self-sufficient, instead of being a transitional phase leading to the membership. The analysis of Serbia's experience in the EU law approximation process has revealed a set of significant challenges, such as the recourse to accelerated legislative procedures devoid of substantial public or parliamentary debate, low parliamentary ownership of the legislative agenda, misbalanced separation of powers, as well as a lack of genuine political will to implement meaningful reforms and enforce adopted legislation. In such a context, the conducted analysis has shown that the graduality of law approximation, as well as the mechanisms of its programming and monitoring, have suffered a significant downturn in recent years, rendering the principle of legal conditionality even less adapted to the needs of regulatory reforms. In conclusion, the redefinition and revitalisation of the concept of legal conditionality would be beneficial both for the EU and the WB countries, enabling them to plan and implement more effectively the process of approximation of their national legislation with the EU *acquis*. However, even an improved legal conditionality mechanism would not be able to compensate for either candidate's lack of genuine political will to adopt and enforce the EU legislation, or the EU's absence of a clear and effective enlargement agenda.

Условљеност у процесу приступања ЕУ: од нормативног сна до имплементационе реалности

Урош ЋЕМАЛОВИЋ,¹⁰ Милица ИЛИЋ¹¹

Апстракт: Условљеност проширења представља камен темељац процеса приступања Европској унији (ЕУ), будући да служи као моћно оруђе упркос знатним суштинским ограничењима. Кроз анализу њене улоге током претходна два проширења ЕУ (2007. и 2013. године), као и у процесу приступања Србије ЕУ, овај рад истражује условљеност не само као доктринарни концепт, већ и као вишеслојни правно-политички инструмент. Главна хипотеза чланка јесте да су структурне слабости самог принципа условљености неретко доводиле до застоја како у политичким реформама, тако и у хармонизацији закона, чиме се проширује јаз између нормативних циљева и реалности имплементације. Овај јаз додатно је продубљен у процесу приступања земаља Западног Балкана (ЗБ) ЕУ, што је довело до потребе за значајним редефинисањем принципа. Коришћени методолошки оквир обухвата низ приступа, укључујући систематску и телеолошку анализу у циљу разјашњења кључних одредби правних аката и међународних уговора, затим анализу садржаја за тумачење политичких докумената, упоредну анализу ради испитивања развоја самих приступа током времена, као и методологију студије случаја како би се обезбедило дубинско контекстуално разумевање. На крају, аутори се залажу за ревизију принципа условљености, али и за једноставнију и ефикаснију агенду проширења ЕУ, која би у знатној мери била прилагођена правним и политичким реалностима земаља кандидата, укључујући њихове капацитете и политичку вољу да усвоје спроводиво, темељно израђено и истински ефикасно национално законодавство.

Кључне речи: усклађивање законодавства, условљеност, проширење ЕУ, реформе јавних политика, преговори о чланству у ЕУ

¹⁰ Виши научни сарадник, Институт за европске студије, Београд, Србија. Е-пошта: uros@ies.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0760-9703>.

¹¹ Истраживач-приправник, Институт за европске студије, Београд, Србија. Е-пошта: milica.ilic@ies.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9246-3488>.

Увод и методолошки приступ

У контексту проширења Европске уније (ЕУ), међусобна очекивања како Уније, тако и земаља кандидата, увек су била висока, а посебно у погледу политичких и економских користи које се од чланства очекују. С једне стране, земље кандидати очекују кохерентан приступ према њима, уз јасно дефинисана „правила игре“ која би била једнака за све, као и јачање међусобне сарадње и свеобухватну подршку у реформама. С друге стране, очекивања ЕУ претпостављају демократизацију институција, владавину права и висок ниво транспарентности. Осим тога, „домаће дебате унутар Уније о ‘апсорпционом капацитету’ ЕУ и унутрашњим реформама, отежале су сам процес и оставиле га без снажних заговорника који се залажу за проширење ка Западном Балкану“ (Shahini 2024, 2). У таквом контексту, чини се да су очекивања са обе стране често изневерена. Овакав закључак поткрепљен је статистичким подацима, који указују на пад популарности ЕУ међу грађанима земаља кандидата (Balkan Barometer 2024), као и смањено интересовање земаља чланица ЕУ за даље проширење (Mirel 2019), што је неретко узроковано чињеницом да „проширења подразумевају да постоји могућност да морају да се задовоље вишеструке националне потребе и преференције“ (Nugent 2016, 425). Такав застој у процесу приступања ЕУ често се назива феноменом „замора од проширења“. С друге стране, претходни таласи проширења ЕУ били су много мање контроверзни, што је ЕУ омогућило да преузме „водећу улогу у промоцији и усмеравању процеса политичких и економских реформи“ (Phinnemore 2006, 7).

Овај чланак има за циљ да изврши критичку анализу примене механизма условљености у контексту процеса приступања ЕУ. Стога, рад се бави истраживањем главних изазова са којима се суочавамо у ефикасној примени условљености, као и транспозицији правних норми ЕУ у унутрашње правне поретке неколико нових држава чланица ЕУ (Бугарске, Румуније и Хрватске). Главна академска релевантност и практична вредност истраживања налази се у идентификовању системских слабости ригидне примене принципа условљености, посебно када се суочимо са потребом усвајања спроводивог, темељно израђеног и ефикасног националног законодавства. Кључни елемент истраживања јесте стање условљености као принципа и његова примена у земљама кандидатима током процеса приступања, са посебним акцентом на постепеност, програмирање и праћење процеса усклађивања законодавства у Србији. Главна претпоставка овог чланка је да су се слабости које је принцип условљености

већ показао у претходне две рунде проширења додатно увећале када је у питању приступање земаља Западног Балкана ЕУ, што захтева значајно редефинисање принципа, његовог садржаја и приступа њему.

Методолошки оквир врши интеграцију низа приступа који су осмишљени тако да систематски анализирају и критички процењују механизам правне условљености ЕУ. Метод анализе садржаја користи се за тумачење кључних политичких докумената, док систематска и телеолошка анализа омогућава разјашњење кључних одредби правних аката и међународних уговора. Кроз упоредну анализу, рад истражује варијације у условљености чланства у ЕУ током последње две рунде проширења. У последњем поглављу, коришћен је метод студије случаја са фокусом на услове за чланство, ниво регулаторне усклађености и спровођење правних тековина ЕУ у Републици Србији.

Ова студија започиње представљањем теоријског оквира који чини основу за каснију анализу, што омогућава додатно испитивање правних услова за чланство Румуније и Бугарске у ЕУ, са посебним акцентом на изазове са којима су се ове земље суочавале током процеса приступања, као и успесима и недостацима у спровођењу правних тековина ЕУ. Исти критеријуми анализе се потом примењују на Хрватску, као и на земље Западног Балкана (ЗБ). У циљу покушаја да се сажму главне карактеристике тренутног приступа ЕУ правној условљености, последње поглавље посвећено је студији случаја њеног места у приступању Србије ЕУ. Географски и економски положај земље, њене широке трговинске везе са ЕУ и статус земље кандидата од 2014. године, чине је посебно значајном за ову студију. Поврх тога, изведени закључци су, *mutatis mutandis*, примењиви и на друге државе које су укључене у процес приступања ЕУ.

Условљеност у претходним рундама преговора о приступању ЕУ

Имајући у виду да земље кандидати усклађују своје националне законодавне системе са правним тековинама ЕУ, чија је главна карактеристика садржај који континуирано еволуира, ово поглавље се фокусира на схватање динамичне природе која карактерише правну условљеност. На основу одабраних теоријских гледишта, ово поглавље истражује неке конкретне примере нормативног трансфера и имплементације, а затим нуди упоредну анализу ефикасности

условљавања у две најновије рунде проширења (Румунија и Бугарска 2007. године, те Хрватска 2013. године), као и у процесу приступања земаља Западног Балкана ЕУ.

Теоријске основе условљавања у процесу приступања ЕУ

Кључни стратешки документи ЕУ утврђују условљеност у Копенхашким критеријумима (1993), док је општи правни оквир политике условљености дат у члану 49 Уговора о Европској унији (ТЕУ 2016), у складу са принципима који су утврђени члановима 2 и 6 УЕУ. Политички критеријуми, између осталог, укључују успостављање и одржавање стабилних и демократских институција, владавину права, очување људских и мањинских права, борбу против корупције. С друге стране, економски критеријуми односе се на успостављање функционалне тржишне економије и „способност за суочавање са конкурентским притиском и тржишним снагама унутар Уније“ (ЕС 1993). Трећи, и правно најзначајнији критеријум, односи се на усвајање правних тековина ЕУ и њихово уграђивање у националне законодавне системе земаља кандидата. Политика условљености је по први пут формулисана „у контексту преговора о приступању са земљама Централне и Источне Европе (ЦИЕ), док је њен континуирани значај у региону Западног Балкана био предмет дебате“ (Richter and Wunsch 2020, 45).

Општи теоријски оквир условљености као концепта, може да се класификује у складу са неколико главних аспеката (Veebel 2012, 73). Пре свега, постоји условљеност *ex ante* и *ex post*. „Условљеност *ex post* има уобичајену форму међународног права: услови морају да буду испуњени након потписивања ратификације споразума или уговора“ (Veebel 2012, 73). Условљеност *ex ante* значи да „услови морају да буду испуњени унапред или непосредно пре потписивања уговора“ (Veebel 2012, 73). У том смислу, услови које су кандидати дужни да испуне *ex ante* нуде се као пакет, у облику „стандардног“ споразума о приступању, без могућности избора појединачних елемената. Друго, условљеност може да подстакне реформе у земљама кандидатима, како кроз позитивне (финансијска и техничка подршка), тако и кроз негативне мере (могућност обуставе помоћи или одлагања приступања у случају да услови нису испуњени). Другим речима, овај механизам уводи систем „подстицаја путем подршке“ или „подстицаја путем казне“ (Schimmelfenning and Sedelmeier 2004, 671–672). Нова методологија проширења (2020) уводи негативну условљеност, укључујући:

„а) стављање преговора на чекање или њихово обустављање; б) поновно отварање затворених поглавља; ц) смањење финансирања од стране ЕУ; д) паузирање приступа програмима ЕУ“ (Bargiacchi 2020, 53). Према Сантизу (Santiso 2002, 16), две најважније карактеристике политичке условљености су њена „*ex ante* природа и њен казнени карактер“. Други доктринарни приступи често наводе две врсте условљености: демократску и ону која се односи на правну тековину: „Док се демократска условљеност тиче основних политичких принципа ЕУ, норми у погледу људских права и либералне демократије, условљеност правне тековине тиче се њених прецизних правила“ (Szarek-Mason 2010, 136). Иако је ова разлика теоретски утемељена, у пракси се оне често значајно преклапају, односно, испуњење обе групе услова представља предуслов за отварање и затварање поглавља преговора о приступању, а самим тим и за приступање ЕУ.

Ефикасност условљености као претприступног механизма може да се посматра у пракси кроз МЕП (модел екстерних подстицаја), који је првенствено „осмишљен тако да објасни европеизацију земаља Централне и Источне Европе (ЦИЕ) кроз условљеност приступања ЕУ“ (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020, 1). МЕП укључује одређеност, кредибилитет и домаће трошкове усвајања (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020; Sedelmeier 2008). Одређеност се односи на „јасноћу и формалност правила“, што пре свега значи да ЕУ „даје награду у случају усвајања правила“ (Schimmelfennig and Sedelmeier 2004, 673–674). Трошкови усвајања реформи не укључују само материјалне трошкове влада датих држава, већ и „потенцијалне политичке, институционалне, друштвене или економске трошкове“ које владе земаља кандидата сnose приликом спровођења реформи које захтева ЕУ. Ови трошкови могу да настану из различитих извора, као што су „отпор домаћих актера са правом вета“, „губитак изборне подршке“, „поремећај у етаблираним институцијама“ или „реформе које доводе у питање доминантне наративе националног идентитета“ (Bulte 2025, 28). Уколико владе земаља кандидата процене да су трошкови усвајања ниски, пут ка чланству у ЕУ је лакши, као што је био случај у таласу проширења на ЕЕЗ 2004. године. Међутим, ако трошкови изгледају високи у односу на користи од чланства, владе могу да оклевају при спровођењу реформи, што доводи до кашњења у приступању. То је случај у тренутном таласу проширења на Западни Балкан.

***Услови за приступање код проширења из 2007.
(Румунија и Бугарска)***

Када говоримо о политичким процесима који су се одвијали пре проширења ЕУ 2007. године, процена критеријума МЕР показала је ефикасност позитивне условљености у претприступној фази. Шимелфениг и Зеделмајер (Schimmelfennig and Sedelmeier 2019, 6) истичу да су сви услови ефективне условљености били присутни како је наведено у МЕР. Међутим, „демократској условљености је често недостајала одређеност и узроковала је значајне политичке трошкове за владе земаља Централне и Источне Европе“ (Schimmelfennig and Sedelmeier 2020, 6). Након приступања Румуније и Бугарске, које су, према многим проценама, приступиле Унији недовољно припремљене и „институционално слабе“ (Mišević and Mrak 2017, 192), ЕУ је одлучила да поштри критеријуме за приступање. Суштина овог поглавља заснива се на анализи главних модалитета и исхода овог поштравања.

Карактеристична црта проширења из 2007. године лежи у неуспеху да се у потпуности испуне услови имплементације пре приступања. Један посебан алат, Механизам за сарадњу и верификацију (МСВ), уведен је као инструмент за праћење након приступања, „а дефинисао је критеријуме за борбу против корупције, организованог криминала и реформу правосуђа у односу на које је вршено мерење напретка Бугарске и Румуније“ (Trauner 2009, 6). Такви инструменти за континуирани надзор над процесима реформи у областима правосуђа, напора у борби против корупције и, у случају Бугарске, борбе против организованог криминала (Vachudova and Spendzharova 2012, 1–2), омогућили су Унији да испитује нове државе чланице, што представља уобичајену активност која се примењује на земље кандидате. Овиме је успостављен нови облик условљености: „пост-приступна условљеност“, тј. „условљеност након приступања“, што одражава „еволутивну природу условљености ЕУ“ (Ognjanoska 2021, 248).

Резултати примене овог проширеног, пост-приступног условљавања, нису били једнообразни. У случају Бугарске, Комисија је „уочила озбиљне случајеве лошег управљања и корупције на високом нивоу који су је, заједно са недовољним реформама у областима администрације и правосуђа, подстакли да замрзне значајан износ претприступних средстава и да повуче акредитацију двома бугарским агенцијама које су биле задужене за управљање фондовима ЕУ“ (Trauner 2009, 12). Насупрот томе, напредак Румуније био је очигледнији, што је потврдила и Комисија, која је у случају ове земље била „више уверена у њену добру вољу и одлучност

да испуни критеријуме које је поставила ЕУ“ (Trauner 2009, 12). Након проширења 2007. године, медији и неки аутори навели су посебан осећај „замора од проширења“ унутар ЕУ (Smith, Markovic-Khaze and Kovačević 2021, 8), што је, у ствари, одражавало растући скептицизам у погледу даљег проширења у јавном мњењу и међу доносиоцима одлука у бројним државама чланицама. Овај феномен „поклопио се са глобалном финансијском кризом, која је изазвала деценију [...] значајног економског хаоса за ЕУ, при чему је дошло до значајног смањења апетита ЕУ када су у питању будућа проширења“ (Smith, Markovic-Khaze and Kovačević 2021, 8). Дугорочно гледано, одржавање притиска на властима нових земаља чланица да наставе реформе, довело је до стабилизације правних и политичких система у Бугарској и Румунији. Овај приступ, прилагођен специфичним околностима сваке од земаља кандидата, кулминирао је политиком ЕУ према земљама Западног Балкана.

Условљеност у процесу проширења на земље Западног Балкана (Солунска агенда после 2003. године)

„Европска перспектива“ земаља Западног Балкана дефинисана је на Самиту ЕУ у Солуну 2003. године, а поводом којег је ЕУ изразила „недвосмислену подршку“ (EU-Western Balkans Summit 2003, para. 2). Сходно томе, земље Западног Балкана (Албанија, Хрватска, Црна Гора, Северна Македонија и Србија) закључиле су иницијалне споразуме о приступању (Споразуми о стабилизацији и придруживању – ССП) и отвориле преговоре са Унијом. Ови споразуми представљали су први корак у процесу приступања земаља Западног Балкана, чиме је уведен „флексибилан и постепен приступ у оквиру којег се свака земља оцењује на основу заслуга“ (Pirpan 2004, 229). ССП су правно обавезујући, регулишу политичку и економску сарадњу и обухватају обавезу усклађивања националног законодавства са правним тековинама ЕУ.¹²

Политика условљавања за Западни Балкан

Док је током 1990-их година „гравитациона сила ЕУ била најважнији фактор у поновном успостављању економског, политичког и грађанског

¹² Појмови усклађивања и приближавања законодавстава, иако постоје неке нијансе у њиховом значењу, користиће се наизменично у овом чланку.

живота у региону Западног Балкана“ (O’Brennan 2013, 29), воља унутар Уније за проширењем на Западни Балкан спласнула је убрзо након Солунског самита. „Замор од проширења“ и „страх“ од понављања „грешака“ из претходних фаза проширења, подстакли су Савет да пооштри Копенхашке критеријуме (ЕС 2006, para. 8). Тако је процес приступања постао „ригорозан услов“ за све нове потенцијалне чланице ЕУ (Petrović and Smith 2013, 556). Ови модификовани услови приступања, који се у литератури називају Критеријуми Копенхаген плус, све мање се односе на прихватање правних тековина ЕУ, а све више добијају политичку природу (Mišćević and Mrak 2017, 188–189), укључујући захтеве за решавање билатералних спорова, питања државности или „регионалне нормализације“ и пуну сарадњу са Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију (МКСЈ).

У пост-солунској фази проширења, уведен је фазни приступ преговорима, при чему напредак у процесу приступања зависи од испуњавања услова који су дефинисани у свакој од фаза (кандидатура, отварање и затварање поглавља, чланство). Ови услови обухватали су испуњење свих услова Копенхаген плус. Имајући у виду историјску и политичку специфичност билатералних односа у региону Западног Балкана (Petrovic and Wilson 2021), главни циљ ЕУ био је успостављање и одржавање политике безбедносне „стабилизације“ у региону, на штету „европеизације“ и ефикасности приступања ових земаља Унији (Bieber 2018). Још један аспект пооштрених Критеријума Копенхаген плус, огледа се у повећаном броју преговарачких поглавља у поређењу са проширењем 2004–2007 (35 уместо 31), као и у увођењу нове клаузуле која дефинише преговоре о приступању као „процес са отвореним крајем чији исход не може унапред да се гарантује“ (Petrović and Smith 2013, 556). Ново Поглавље 35 обично покрива теме примене нових правних тековина ЕУ, приступа посебним телима ЕУ, као и посебних аранжмана за одређене земље (Mišćević and Mrak 2017, 197). Међутим, у случају Србије, Поглавље 35 служи као механизам за праћење „нормализације односа између Београда и Приштине“, без одређивања услова, циља, оквира и значења појма „нормализација“.

Ревидирани приступ преговорима са ЕУ уведен је током процеса преговора са Хрватском, а први пут је примењен 2011. године у случају Црне Горе. Нови приступ предвиђа јачање владавине права и даље се развија кроз специфичне критеријуме поглавља 23 (реформа правосуђа, борба против корупције и људска/мањинска права) и 24 (Правда, слобода и безбедност), која се отварају на почетку процеса, а затварају на самом

његовом крају (фундаментални кластер). У складу са новим приступом, свако кашњење у испуњавању обавеза из поглавља 23 и 24 може да доведе до обуставе преговора у свим поглављима. Праћење напретка у овим областима подлеже „привременим мерилима“, која могу да активирају „клаузулу о неравнотежи“ у случају процене да реформе не напредују у правом смеру, чиме се преговори обустављају. Током процеса, број „привремених мерила“ се повећао. На пример, Црна Гора има двоструко више „привремених мерила“ у поглављима 23 и 24 од укупног броја свих мерила коришћених у процесу приступања Хрватске (Mišćević and Mrak 2017, 196–197).

Главни изазови у имплементацији на Западном Балкану

Горе наведене промене у политици условљавања довеле су до недовољне прецизности у погледу критеријума за чланство, будући да се испуњавање формалних обавеза усклађивања са правним тековинама и политичка очекивања оцењују на различит начин. За преговарачки процес Србије, Поглавље 35 је добило „исти статус као и поглавља која се односе на владавину права“. То значи да се подразумева могућност активирања „клаузуле о неравнотежи“ уколико се процени да нема „довољног напретка“ у спровођењу споразума (са Приштином) (Mišćević and Mrak 2017, 197). Према Петровићу и Вилсону (Petrovic and Wilson 2021, 202), ова проширена политичка очекивања од земаља кандидата су „у супротности са свим осталим Копенхашким и пост-Копенхашким условима за приступање, [имајући у виду да су] проширили обим њиховог испуњења изван капацитета и компетенције влада ових земаља“. Услед одсуства политичке воље на Западном Балкану за даље суштинске политичке реформе, овако постављени и процењени услови, могу да буду „неоствариви“ у пракси (Petrovic and Wilson 2021, 202).

Током преговора Северне Македоније, појавила се и разлика између формалних обавеза усклађивања са правним тековинама и политичких очекивања. Условљеност која је наметнута Северној Македонији Преспанским споразумом укључивала је, између осталог, уставни амандман и промену имена земље како би се решио билатерални спор са Грчком и окончао грчка блокада чланства Северне Македоније у ЕУ (Prespa Agreement 2018, Art. 3-1). Одскора је процес преговора са Северном Македонијом додатно закомпликован захтевима који се односе на уставни статус одређених етничких група, као и македонског језика (EP-Minority Position 2025). У том контексту, Европски парламент је нагласио да је

Северна Македонија у обавези да „реформише свој процес доношења одлука, укључујући и увођење гласања квалификованом већином о међукорацима у процесу приступања, посебно на почетку преговора и отварању и затварању појединачних преговарачких кластера и поглавља“ (EP-Minority Position 2025, para. 8). Ови услови укључени су у корпус основних кластера (Fundamentals cluster), што је неопходно за напредак Северне Македоније у приступању ЕУ. Чак и када су неки технички критеријуми испуњени, напредак би могао да буде замрзнут из политичких разлога, што, према механизму условљавања МЕП производи негативне резултате: слабу одређеност, што чини пут напред мање предвидивим.

Конечно, у случају Хрватске, јединог успешног приступања у актуелном таласу проширења (2013–), примењени су и Критеријуми Копенхаген плус. Хрватска је започела преговоре о приступању 2005. године, са акцентом на испуњавању строгих правних и политичких критеријума, посебно у областима владавине права, сарадње са МКТЈ и усклађивања националног законодавства са правним тековинама ЕУ. Процес приступања Хрватске може да послужи као пример свеобухватне условљености, имајући у виду да је ова земља „показала способност да благовремено испуни све остале обавезе пре приступања“ (ЕС 2013, 14–15). У пракси, процес приступања Хрватске карактерисао се успешним и ефикасним усклађивањем законодавства, чиме је пружила „пример трансформативне моћи и стабилизујућег ефекта самог процеса проширења“ (ЕС 2013, 14). Мање од осам година након што су преговори званично почели, Хрватска је постала чланица ЕУ упркос одређеним политичким питањима, од којих је најзначајније спор око поморске границе са Словенијом, који је значајно оптеретио процес (CJEU Judgment 2020). Међутим, упркос постојећим билатералним тензијама, превладала је политичка воља унутар ЕУ да се Хрватска интегрише у ЕУ.

Према Вебелу (Veebel 2012, 17), идеолошки и културни фактори у одређеној држави или региону могу да повећају трошкове усвајања. На пример, први Копенхашки критеријуми захтевају потпуно усвајање вредности плурализма и демократије, док други Копенхашки критеријуми захтевају прихватање либералне идеологије. „У неким случајевима, ‘наметнута европеизација’ се посматра као врста културног усклађивања и супротна је вредност национализму“ (Veebel 2012, 17). Високи „трошкови“ даљих реформи такође могу да буду један од разлога који су успорили интеграцију Западног Балкана, узимајући у обзир снажно присуство националистичких политичких странака које утичу на јавно мњење у региону.

С друге стране, Пјер Мирел (Pierre Mirel), бивши директор Генералног директората за проширење у Европској комисији задужен за Западни

Балкан, истиче да су преговори о приступању ЕУ сведени на „ритуале отварања и затварања поглавља [преговори] које само стручњаци могу да дешифрију“ (Mirel 2019, 6). Што дуже траје сам процес, то је мања мотивација земаља кандидата да спроведу реформе. Како је политички утицај ЕУ на Западном Балкану слабио, тако су се политичке елите ограничавале на пуку декларативну подршку проширењу.

Коначно, перспектива чланства у ЕУ може да буде кредибилна само онда када постоји одржив и предвидив пут ка том циљу. Иако су земље Западног Балкана достигле релативно висок ниво усклађености националних законодавних система са правним тековинама ЕУ, дубоке и суштинске политичке реформе још увек су далеко од завршетка. Поједине студије сугеришу да би такви резултати „могли да смање очекивања даљег проширења у скорије време“ (Böhmelt and Freyburg 2018, 15). Разлог за овај неуспех земаља Западног Балкана, према Рихтеру и Вуншу (Richter and Wunsch), претежно лежи у негативном ефекту правне условљености. Конкретно, политика условљености ЕУ допринела је феномену „заробљених држава“ на Западном Балкану (Keil 2018). Иако је ЕУ користила овај термин још 2018. године како би описала стање демократије на Западном Балкану (Mirel 2019), заробљена држава представља ситуацију у којој су политичке институције „отете или су се у њих инфилтрирале клијентелистичке мреже које својим неформалним начинима доношења одлука, укључујући коруптивне праксе, дају формални плашт“ (Richter and Wunsch 2020, 42). У том смислу, иза фасаде усклађивања крије се пракса неформалног процеса доношења одлука и нетранспарентног функционисања институција, што често пролази „испод радара“ током процеса праћења.

Студија случаја

– правна условљеност у приступању Србије ЕУ

За све државе Западног Балкана, правни и политички услови који су неопходни за приступање ЕУ, широко су дефинисани споразумима о стабилизацији и придруживању закљученим између Европске заједнице/ Европске уније (ЕЗ/ЕУ)¹³ и сваке (потенцијалне) земље

¹³ Узимајући у обзир да су, на пример, ССП са Македонијом, Хрватском и Србијом потписани 2001. и 2008. године, а у оба случаја свакако пре ступања на снагу Лисабонског уговора, потписница је могла да буде само Европска заједница, док је

кандидата.¹⁴ Као што су Спенџарова и Вачудова (Spendzharova and Vachudova 2014, 157) згодно приметиле, „стратегија интеграција ЕУ према новим државама чланицама и земљама кандидатима представља комбинацију наметања правног поретка ЕУ [...] и проактивних покушаја да се ојача капацитет државе да се одупре корупцији и обезбеди јавно добро“, што отежава јасну разлику између правне и политичке условљености, посебно када обе зависе од административног капацитета за спровођење закона. Поврх тога, кроз процес доношења правила, земље кандидати се прилагођавају променљивом нормативном оквиру који је успоставила ЕЗ, који се и даље развија.

Што се тиче уговорне основе за закључивање ССП-а са државама ЗБ у периоду од 2001. до 2008. године, позивало се на члан 310 Уговора о оснивању Европске заједнице (УЕЗ), односно на исту одредбу која је коришћена за „оснивање Европског економског простора 1994. године и закључивање Европских споразума са десет земаља Централне и Источне Европе“ (Phinnemore 2003). За државе ЗБ, ССП представља њихов први правно обавезујући уговорни однос са ЕЗ/ЕУ, који обично има предност над свим националним правним актима изузев Устава.

Такође је важно напоменути, као што су Лазовски и Блокманс (Łazowski and Blockmans 2014, 112) с правом приметили, да „сваки Споразум о стабилизацији и придруживању садржи скуп клаузула о приближавању, али, за разлику од Европских споразума, „формулација одредби о приближавању разликује се у сваком појединачном ССП“. У случају Србије, ССП, као ратификовани међународни уговор, мора да буде у складу само са националним Уставом,¹⁵ док иначе има предност над целокупним осталим националним законодавством (правни статус ССП-а често се упоређује са уставним правом). ССП између Србије и Европских заједница ратификовала је Народна скупштина у септембру 2008. године, али је због

основ Споразума био члан 310 УЕУ (сада TFEU 2012, Art. 218); у даљем тексту ће се говорити само о ЕУ и УЕУ /СФЕУ.

¹⁴ За општији и историјски преглед јавних политика, као и економских и друштвених утицаја европских интеграција на Западном Балкану, видети Томас и Бојичић-Џелиловић (Tomas and Bojičić-Dželilović 2015), Бартлет (Bartlett 2008) и Кајл и Аркан (Keil and Arkan 2015).

¹⁵ Према члану 16-2 Устава Републике Србије, „опште прихваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори чине саставни део правног система у Републици Србији и непосредно се примењују“, док „потврђени међународни уговори морају да буду у складу са Уставом“.

дугог процеса ратификације у државама чланицама ЕУ ступио је на снагу тек у септембру 2013. године.

Политичка условљеност, схваћена у строгом смислу „повећања политичких [...] слобода“ и „посвећености поштовању људских права и владавине права, укључујући права припадника националних мањина, те демократских принципа кроз вишестраначки систем са слободним и поштеним изборима“, како је то наведено у уводној изјави 6 преамбуле ССП-а, излази ван оквира ове студије случаја из најмање три разлога. Прво, критеријуми за ову врсту условљености често су нејасни и подложни различитим тумачењима, као што је, на пример, схватање да је ова условљеност „алат спољне политике ЕУ и управљања кризама“ (Rabynovich and Pintsch 2025). Друго, напредак земље кандидата у усклађивању законодавства у знатној мери утиче на ниво политичких слобода и поштовање владавине права. Треће, напредак у усклађивању законодавства је, у принципу, мерљив и подложен је проверљивим критеријумима напретка.

Према члану 72-1 и 72-2 ССП-а, „усклађивање постојећег законодавства у Србији са законодавством Заједнице [...] почеће даном потписивања овог Споразума и постепено ће се проширити на све елементе правних тековина Заједнице“. Имајући у виду да правна условљеност приступања Србије ЕУ може да се процени у смислу квалитета, ефикасности и обима усклађивања националног законодавства са правним тековинама ЕУ, ово поглавље ће се прво бавити нормативним оквиром, који представљају општа правила и критеријуме за усклађивање закона, пре него што приступи анализи његове примене од стране српских законодавних и управних органа.

Оквир нормативног сна: општа правила и критеријуми за усклађивање законодавства

Иако су правном систему социјалистичке Југославије недостајали ефикасни механизми за заштиту одређених политичких и грађанских права, он је ипак учврстио одређени скуп економских слобода, укључујући заштиту приватне својине и успостављање основних услова за предузетништво и тржишну конкурентност. Изузетно добар пример представља југословенски Закон о облигационим односима, који је усвојен 1978. године и који је показао висок степен квалитета у погледу уређивања ових односа и који је успоставио модерне уговорне односе. Штавише, овај закон, који је доживео неколико измена и допуна, и даље је на снази у

Србији, док је суштина његових регулаторних решења глобално задржана у свим националним правним системима земаља бивше Југославије. За разлику од других земаља Централне и Источне Европе, Југославија је била слободна од совјетске контроле од 1948. године и развила је препознатљив економски модел који може да се опише као полу-контролисана социјалистичка тржишна економија, која је „комбиновала елементе система слободног тржишта са друштвеним власништвом над средствима за производњу“ (Drobníč 1997, 157). На сличан начин, државе Западног Балкана које су настале након распада Југославије нису морале да од нуле започну процес усклађивања својих националних законодавстава са правним тековинама ЕУ. Међутим, имајући у виду општу природу, огроман обим и континуирани развој правних тековина, што сваки покушај њиховог транспонованја у национално законодавство чини упоредивим са сталним трчањем ка покретној мети (Andenas and Jacobs 1998; Carmin and Van Deveer 2005; Gaisford, Kerr and Perdakis 2003), захтев за усклађивањем целокупног националног законодавства са регулаторним оквиром Уније остаје најзахтевнији услов целог процеса приступања ЕУ. У циљу анализе правних аспеката условљености приступања Србије ЕУ у оквиру њеног прописаног нормативног оквира, неопходно је фокусирати се на следеће три кључне карактеристике усклађивања законодавства, а то су: постепена имплементација, систематско програмирање и континуирано праћење.

Постепеност

Постепеност је несумњиво најважнија карактеристика усклађивања законодавства, не само због самог обима правних тековина ЕУ, већ и због тога што је неопходна за ефикасну примену усклађеног законодавства. Процес транспозиције закона ЕУ представља огроман изазов, чак и за државе чланице. Опсежна студија случаја показала је да „од свих отворених прекршаја до краја 2013. године, нетачна транспозиција и лоша примена закона ЕУ чине чак 70% случајева“ (Smith 2016, 69). ССП између Србије и ЕУ експлицитно и имплицитно истиче постепеност у три од пет ставова члана 72. Постепеност се експлицитно наводи у члану 72-1: „Србија ће настојати да обезбеди да се њени постојећи закони и будуће законодавство постепено ускладе са правним тековинама Заједнице“. Слично томе, како се наводи у члану 72-2, „усклађивање ће отпочети даном потписивања овог Споразума и постепено ће се ширити на све елементе правних тековина Заједнице на које се односи овај Споразум све до краја прелазног периода.“ Члан 72-3 имплицитно се односи на постепеност преко идентификовања приоритетних

области за усклађивање, које ће се „у раној фази фокусирати на основне елементе правних тековина унутрашњег тржишта, правду, слободу и безбедност, као и на друге области везане за трговину“. Стога постоји јака, суштински логичка и системска веза између времена уложеног у израду новог, усклађеног законодавства и његовог каснијег квалитета, примењивости и позитивног економског и друштвеног утицаја, који је неретко директно повезан са квалитетом спроведене процене ефикасности законодавства (Van der Meulen 2013). Приближавање односно усклађивање законодавства ретко подразумева једноставно копирање и преписивање постојећих европских норми. Штавише, значајан део законодавства ЕУ омогућава државама чланицама и локалним властима значајну флексибилност у постизању заједнички дефинисаних циљева. Како би национално законодавство којим се транспонује правна тековина ЕУ било заиста прилагођено потребама земље која приступа, а тиме и било примењиво и одрживо, оно мора да буде пажљиво осмишљено, темељно израђено и, кад год је то могуће, предмет јавне расправе. Следствено томе се неки национални закони приближавају рано у процесу приступања, док други могу да постигну потпуну усклађеност са правним тековинама ЕУ тек на сам дан приступања. На крају крајева, на националним је властима да поставе приоритете и негују окружење у којем су све кључне заинтересоване стране добро информисане и укључене у отворену дебату о друштвеним, економским, правним и политичким импликацијама приступања ЕУ. Посебна пажња мора да се посвети улози Народне скупштине, чија одговорност треба да иде много даље од пуког одобравања предлога владе, што је углавном био случај у неколико узастопних законодавних мандата од 2012. до 2025. године. Скупштина треба да служи као форум за истинску контролу и демократску расправу. Како је наглашено у једном недавном извештају који су израдили невладини стручњаци и посматрачи, „Четрнаести сазив Народне скупштине током 2024. и прве половине 2025. године остао је под доминантним утицајем извршне власти, уз минималну употребу механизма уставног надзора и систематско игнорисање опозиционих иницијатива, [док је] пракса неоправданог консолидовања дебате и пристрасног председавања достигла свој врхунац“ (ОР 2025).

Програми за усклађивање законодавства

Према члану 72-4 ССП-а, програме за усклађивање законодавства заједнички спроводе Европска комисија и Србија. У првим годинама након потписивања ССП-а (2008–2012), национални стратешки програмски

документ Србије за усвајање закона био је познат као Национални програм за интеграцију Републике Србије у Европску унију (НПИ). Од 2013. године надаље, овај програм је преименован како би боље одражавао његову сврху и садржај: Национални програм за усвајање правних тековина ЕУ (НПАА). Пету ревидирану верзију НПАА усвојила је Влада Републике Србије у октобру 2024. године. Ови програмски документи обично покривају четворогодишњи период, а Влада Републике Србије је дужна да на основу њих на свака три месеца припрема редовне извештаје о спровођењу. Ова релативно честа обавеза извештавања осмишљена је не само да служи као мерило ефикасности у погледу усвајања закона, већ и да пружи вредан допринос у смислу потенцијалне ревизије НПАА. Што је још важније, програми треба да иду даље од пуког временског оквира за усвајање националних закона и подзаконских аката који су усклађени са правним тековинама ЕУ. Овај приступ мора да буде заснован на добро дефинисаној дугорочној визији за приступање ЕУ, која је вођена свеобухватном анализом трошкова и користи од усвајања усклађеног законодавства. У том оквиру, принцип постепености добија на посебном значају. У одређеним случајевима, а посебно тамо где усклађеност подразумева строге и скупе захтеве, у најбољем интересу земље која приступа може да буде да одложи потпуно усклађивање са правним тековинама ЕУ до најновијег могућег тренутка, чиме би дошло до равнотеже користи од усклађивања са практичним економским, друштвеним и/или политичким питањима.

Праћење процеса усклађивања закона

Праћење процеса усклађивања законодавства може да се схвати као да има два различита аспекта¹⁶. Штавише, „чак и ако је јасно да степен усклађености домаћих правних стандарда са законима ЕУ представља важан елемент у преговорима са ЕУ, процеси усклађивања и преговора разликују се у правном, политичком и методолошком смислу“ (Ćemalović 2016, 893). Први механизам праћења је онај који је описан горе: периодични извештаји владе који процењују напредак који је постигнут у реализацији НПАА. Други, још више суштински метод праћења, утврђен је чланом 72-5 ССП-а,¹⁷ у којем се наводи

¹⁶ Овај чланак се не бави питањем редовних извештаја Европске комисије о напретку кандидата за чланство у ЕУ. Извештаји уводе општији метод евалуације, који се подједнако односи на напредак у реализацији НПАА, али и на ефикасну имплементацију и спровођење националног законодавства усвојеног у контексту усклађивања закона са правним тековинама ЕУ.

да ће „Србија [...], у договору са Европском комисијом, дефинисати детаљне аранжмане за праћење спровођења усклађивања законодавства“. Међутим, значење и намера ове одредбе далеко су од било какве двосмислености. С једне стране, и контекстуална и телеолошка тумачења сугеришу да се „праћење спровођења“ не односи само на процену успеха Србије у реализацији НПАА, већ, што је још важније, и на процену ефикасног спровођења националног законодавства усклађеног са правним тековинама ЕУ. Ово тумачење је поткрепљено енглеском верзијом ССП-а, која изричито наводи „мере које треба предузети у циљу примене закона“. С друге стране, верзија исте одредбе на српском језику, иако не одговара у потпуности енглеском тексту¹⁷, подразумева да се праћење тиче само процеса усклађивања, при чему се искључује спровођење усклађеног законодавства. Сходно томе, те упркос добрим намерама и генерално адекватном нормативном оквиру, ова двосмисленост је припремила терен и обезбедила све предуслове за веома ограничене резултате у смислу напора за усклађивање законодавства.

***Суочавање са стварношћу:
критеријуми за приближавање законодавства у пракси***

Овај одељак има за циљ да истражи начин и степен у којем је општи нормативни оквир за усклађивање закона ефикасно примењен у пракси. Као што је то био случај у претходном одељку, анализа ће се бити усмерена на три кључна елемента која се сматрају значајним и репрезентативним: постепеност, програмирање и праћење.

¹⁷ Поврх забуне која настаје услед језичке неусклађености верзија ССП-а на енглеском и српском језику, нумерација ставова у члану 72 уноси додатну конфузију. Оно што је у верзији на српском језику став 5 члана 72, у енглеској верзији се јавља као став 4.

¹⁸ Док верзија ССП-а на енглеском језику (члан 72-4, видети претходну напомену) наводи „детаљне аранжмане за праћење спровођења у погледу усклађивања законодавства“, одговарајућа одредба на српском језику у потпуности прескаче реч „детаљно“. Штавише, док се енглески текст односи на „акције спровођења закона“, српски текст наводи само „законодавне мере“.

Постепеност

Постепеност, као кључна карактеристика процеса усклађивања законодавства који је усмерен на стварање прилагођеног и примењивог националног законодавства, у знатној мери је нарушена Пословником Народне скупштине Републике Србије (ПРС). Према члану 151-4 ПРС, „уз предлог закона, предлагач је дужан да приложи Изјаву о усклађености предлога закона са правним тековинама Европске уније, или изјаву којом се потврђује да не постоји обавеза такве усклађености, или да не постоји могућност усклађивања предлога закона са правним тековинама Европске уније, и Табелу усклађености предлога закона са прописима Европске уније“. Иако постепеност „у колоквијалном смислу [...] може да се објасни изразом *не све и не одмах*“ (Ćemalović 2016, 893), члан 151-4 ПРС дозвољава само три могућности у вези са било којим нацртом закона који се подноси Скупштини: 1) потпуну усклађеност са правним тековинама; 2) одсуство обавезе усклађивања; или 3) немогућност усклађивања. Насупрот томе, суштина принципа постепености лежи у дозвољавању делимичне или чак непостојеће усклађености домаћег правног акта са законима ЕУ, ако то може да се оправда 1) потребом за постепеношћу, 2) немогућношћу преношења одређених одредби пре рока или 3) легитимним интересом да се домаћи правни акт усклади у каснијој фази, уз јасно образложење и временски оквир у којем ће се обезбедити потпуна усклађеност. Ову забуну додатно погоршава Закључак Владе Републике Србије о облицима и методолошким упутствима у вези са инструментима за усклађивање законодавства, што представља правни акт који је хијерархијски далеко испод и ССП-а и ППНА, а који дозвољава делимичну усклађеност или непоштовање правних тековина у одељку 4-г обрасца Изјаве о усклађености. Овај образац се користи за правне акте које израђују министарства, а Влада их доставља Скупштини. Поврх тога, значајан део српског националног законодавства којим се транспонује правна тековина ЕУ усвојен је по убрзаном поступку, што поткопава почетну намеру да се обезбеди његова темељна израда и јавна расправа. Злоупотреба или прекомерна употреба убрзаног поступка, може у знатној мери да ослаби улогу Скупштине у процесу усклађивања закона, свводећи је на ентитет који је, као што показује пример Пољске, „служио као средство за усвајање аката којима се транспонује законодавство ЕУ“ (Łazowski 2007, 205). Штавише, према последњем извештају Европске комисије, „вршење скупштинских овлашћења ограничено је ниском учесталошћу седница, недостатком истинске политичке дебате и недостатком годишњег плана рада Скупштине, чији дневни ред готово у потпуности води влада“ (EC Serbia

Report 2025, 23). Обезбеђивање постепеног приступа процесу усклађивања законодавства у контексту неуравнотежене поделе власти и превише ниског нивоа парламентарне одговорности за овај процес, показало се као велики изазов.

Програми и праћење усклађивања закона

Покренуто 2008. године и настављено кроз пет ревидираних националних планова, програмирање и праћење активности усклађивања законодавства у континуитету је патило од критичног недостатка учешћа јавности, медијске покривености и политичке контроле. Званични подаци показују да је укупна стопа реализације за почетни НПИ била 88%, што је за последицу имало усвајање 1030 од 1172 усклађених закона и подзаконских аката између 31. јула 2008. и 31. децембра 2012. године (SMEI 2012). Међутим, стопа реализације је значајно опала након 2012. године, првенствено услед спорије законодавне активности у Народној скупштини, на коју су утицали фактори као што су превремени парламентарни избори 2014. и 2016. године, као и стални пад редовности извештавања. У 2013. години, Влада је поднела три извештаја (јануар-јун, јул-септембар и октобар-децембар), који указују да су стопе реализације биле 85%, 66% и 21%. За 2014. годину, званично је доступан само извештај који обухвата 3. и 4. семестар, који показује да је стопа реализације била 48%. Три извештаја за 2015. годину (јануар-јул, јул-септембар и октобар-децембар) наводе су да су стопе успеха биле 58% (стопа владе), 44% (стопа владе) и 33% (стопа владе), са укупном стопом успеха од 63% „за све акте који су планирани за усвајање од августа 2014. до децембра 2015. године“.

Друга ревидирана верзија НПАА коју је Влада Републике Србије усвојила у новембру 2016. године у форми документа од 1478 страница, обухватала је Анекс А који садржи детаљан списак од 283 закона и подзаконских аката, са циљним тромесечјима за њихову „разраду/усвајање од стране владе/министарства“. У најважнијем аспект другом ревидираног НПАА, односно у погледу усвајања закона, стопа реализације у 2016. и 2017. години (ефективно усвајање од стране Народне скупштине и ступање на снагу закона планираних за подношење од стране Владе) била је знатно нижа од очекиване. Трећи (2018) и четврти (2022) НПАА имале су још ниже стопе реализације – 43% (укупна стопа, према извештају објављеном у мају 2019. године), 47% (извештај из августа 2019) и само 7% (извештај из марта 2023). Посебно је упечатљива чињеница да укупно скоро пет година (између јануара 2016. и априла 2018. године, као и између новембра 2019.

и марта 2023. године), Министарство за европске интеграције, упркос обавези да припреми и поднесе кварталне извештаје о спровођењу НПАА, није објавило ниједан извештај, а да не наводимо да неки од извештаја покривају дуже периоде, попут оних објављених у марту 2023. и фебруару 2025. године. Најновија (пета) верзија НПАА која покрива период 2024-2027. године, усвојена је од стране Владе у октобру 2024. године, док је у мају 2025. имала укупну стопу реализације која је знатно мања од очекиване (32%, са стопом од 0% када су у питању нацрти закона које је Влада планирала да припреми и поднесе). Поврх тога, у 2024. и првој половини 2025. године, „готово све законе и предлоге закона које је Скупштина усвојила, предложила је влада [док је] пракса спајања низа неповезаних тачака дневног реда настављена, а у новембру 2024. године, 68 закона, укључујући државни буџет, усвојено је без икакве расправе“ (ЕС 2025, 23). Процес приступања Србије ЕУ тренутно је у застоју услед недостатка истинске политичке воље за спровођење реформи и примену закона, док национално програмирање процеса усклађивања закона захтева свеобухватну ревизију.

Закључак

Као кључно оруђе у процесу приступања ЕУ, условљеност, барем у теорији, служи као вредан инструмент који омогућава државама да спроведу значајне реформе у бројним областима. Као и код сваког другог правног механизма, њена ефикасност зависи од доследности примене. Кроз анализу улоге коју је играла у претходним таласима проширења, као и у процесу приступања Србије ЕУ од 2008. до 2025. године, условљеност је испитана и као доктринарни концепт и као правно-политички инструмент. Ова разматрања довела су до закључка да су се слабе тачке које је принцип условљености већ показао у претходна два круга проширења, додатно повећале када је у питању приступање земаља Западног Балкана ЕУ, што указује на неопходност значајног редефинисања овог принципа, његовог садржаја и приступа.

Због продуженог периода приступања земаља Западног Балкана, само проширење ЕУ постало је делимично самодовољно, уместо да буде прелазна фаза која води ка чланству. Анализа искуства Србије у процесу приближавања/усклађивања законодавства ЕУ, открила је читав низ значајних изазова, као што је прибегавање убрзаним поступцима

доношења закона без значајне јавне или парламентарне расправе, низак степен парламентарног уплива у законодавну агенду, неизбалансирана подела власти, као и недостатак истинске политичке воље за спровођење значајних реформи и усвојеног законодавства. У таквом контексту, спроведена анализа показала је да је постепеност у погледу приближавања односно усклађивања законодавства, као и механизми програмирања и праћења, претрпела значајан пад током последњих година, што принцип правне условљености чини још мање прилагођеним потребама регулаторних реформи. Коначно, редефинисање и ревитализација концепта правне условљености били би корисни и за ЕУ и за земље Западног Балкана, зато што би им омогућила да ефикасније планирају и реализују процес усклађивања националног законодавства са правним тековинама ЕУ. Ипак, чак ни побољшања у погледу механизма правног условљавања не би могла да надокнаде ни недостатак истинске политичке воље кандидата да усвоје и спроведу законодавство ЕУ, нити одсуство јасне и ефикасне агенде проширења од стране ЕУ.

Bibliography / Библиографија

- Andenas, Mads, and Francis Jacobs, eds. 1998. *European Community Law in the English Courts*. Oxford: Oxford University Press.
- Balkan Barometer. 2024. *Key Findings – Public Opinion*. https://www.rcc.int/balkanbarometer/key_findings_2024/2/. Accessed 8 February 2026.
- Bargiacchi, Paolo. 2020. "The Revised Enlargement Methodology for the Western Balkans". *Revija za lokalnu razmenu*: 47–56. DOI: https://doi.org/10.18485/iup_rlr.2020.ch4.
- Bartlett, William. 2008. *Europe's Troubled Region: Economic Development, Institutional Reform and Social Welfare in the Western Balkans*. London and New York: Routledge.
- Bieber, Florian. 2018. "The Rise (and Fall) of Balkan Stabilitocracies". *Horizons – Journal of International Relations and Sustainable Development* 10: 176–185.
- Böhmelt, Tobias, and Tina Freyburg. 2018. "Forecasting candidate states' compliance with EU accession rules, 2017–2050". *Journal of European Public Policy* 25 (11): 1667–1685. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1348385>.

- Bulte, Matteo Jacques Francesco. 2025. *The Effectiveness of EU Political Conditionality: A Comparison of the 2004–2007 CEE Enlargement and the Western Balkans*. Master thesis. Charles University, Faculty of Social Sciences, Institute of International Studies Balkan, Eurasian, and Central European Studies.
- Carmin, Jo Ann, and Stacy VanDeveer, eds. 2005. *EU Enlargement and the Environment: Institutional Change and Environmental Policy in Central and Eastern Europe*. London and New York: Routledge.
- Ćemalović, Uroš. 2016. "Harmonisation of the Serbian National Legal System with the European Union Acquis – The Case of the Environment". *Economics of Agriculture* 63 (3): 891–904. DOI: <https://doi.org/10.5937/ekoPolj1603891C>.
- [CJEU Judgment] Republic of Slovenia v. Republic of Croatia. Court of Justice of the European Union (Grand Chamber), Judgment, Case C-457/18, 31 January 2020, ECLI:EU:C:2020:65. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0457>.
- Drobnič, Sonja. 1997. "Employment Policies and Programmes in Slovenia". In: *Employment policies and programmes in Central and Eastern Europe*, edited by Martin Godfrey and Peter Richards, 157–181. Geneva: International Labour Office.
- [EC Serbia Report] European Commission. 2025. Serbia Report, COM(2025) 690 final. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/6e68ce26-b95b-48e1-921a-c60c12da8f00_en?filename=serbia-report-2025.pdf.
- [EC] European Commission. 2013. Croatia 2013 Progress Report, COM(2013) 171 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, March 26. Brussels. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2013%3A0171%3AFIN%3AEN%3APDF>.
- [EC] European Council. 2006. Presidency Conclusions – Brussels, 14/15 December 2006, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/92202.pdf.
- [EC] European Council. 1993. European Council in Copenhagen – Conclusions of the Presidency. 21–22 June 1993. <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>.
- [EP-Minority Position] European Parliament. 2025. Minority Position pursuant to Rule 56(4) of the Rules of Procedure, on the 2023 and 2024 Commission reports on North Macedonia (2025/2021(INI)). 24 June 2025. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2025-0118_EN.html.

- [EU–Western Balkans Summit] European Commission. 2003. EU–Western Balkans Summit, Thessaloniki, 21 June 2003: Declaration (C/03/163; 10229/03). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/pres_03_163/PRES_03_163_EN.pdf.
- Gaisford, James, William Kerr, and Nicholas Perdikis, eds. 2003. *Economic Analysis for EU Accession Negotiations: Agri-food Issues in the EU Eastward Expansion*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Keil, Soeren, and Zeynep Arkan, eds. 2015. *The EU and Member State Building – European Foreign Policy in the Western Balkans*. London and New York: Routledge.
- Keil, Soeren. 2018. “The Business of State Capture and the Rise of Authoritarianism in Kosovo, Macedonia, Montenegro and Serbia”. *Southeastern Europe* 42 (1): 59–82. DOI: <https://doi.org/10.1163/18763332-04201004>.
- Łazowski, Adam, and Steven Blockmans. 2014. “Between Dream and Reality: Challenges to the Legal Rapprochement of the Western Balkans”. In: *Legislative Approximation and Application of EU Law in the Eastern Neighbourhood of the European Union – Towards a Common Regulatory Space?*, edited by Peter Van Elsuwege and Roman Petrov, 108–133. London and New York: Routledge.
- Łazowski, Adam. 2007. “The Polish parliament and EU affairs: An effective actor or an accidental hero” In: *National Parliaments Within the Enlarged European Union: From ‘Victims’ of integration to competitive actors*, edited by John O’Brennan and Tapio Raunio, 203–219. London: Routledge.
- Mirel, Pierre. 2019. *European Union-Western Balkans: for a revised membership negotiation framework*. September 30. <https://server.www.robert-schuman.eu/storage/en/doc/questions-d-europe/qe-529-en.pdf>.
- Miščević, Tanja, and Mojmir Mrak. 2017. “The EU Accession Process: Western Balkans vs EU-10”. *Croatian Political Science Review* 54 (4): 185–204.
- Nugent, Neill. 2016. “Enlargements and Their Impact on EU Governance and Decision-Making”. *Journal of Contemporary European Research* 12 (1): 424–439.
- O’Brennan, John. 2013. “The European Commission, Enlargement Policy and Civil Society in the Western Balkans”. In: *Civil Society and Transitions in the Western Balkans. New Perspectives on South-East Europe Series*, edited by Vesna Bojicic-Dzelilovic, James Ker-Lindsay and Denisa Kostovicova, 29–46. London: Palgrave Macmillan.

- Ognjanoska, Leposava. 2021. "Promoting the Rule of Law in the EU Enlargement Policy: A Twofold Challenge". *Croatian Yearbook of European Law and Policy* 17: 237–266. DOI: <https://doi.org/10.3935/cyelp.17.2021.455>.
- [OP] Otvoreni parlament. 2025. *Godišnji izveštaj o radu XIV saziva Narodne skupštine (februar 2024–april 2025)*. 31. jul. <https://otvoreniparlament.rs/istrazivanje/109>.
- Petrovic, Milenko, and Garth Wilson. 2021. "Bilateral relations in the Western Balkans as a challenge for EU accession". *Journal of Contemporary European Studies* 29 (2): 201–218. DOI: <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1865884>.
- Petrović, Milenko, and Nicholas Ross Smith. 2013. "In Croatia's slipstream or on an alternative road? Assessing the objective case for the remaining Western Balkan states acceding into the EU". *Southeast European and Black Sea Studies* 13 (4): 553–573. DOI: <https://doi.org/10.1080/14683857.2013.859812>.
- Phinnemore, David. 2003. "Stabilisation and Association Agreements: Europe Agreements for the Western Balkans". *European Foreign Affairs Review* 8: 77–103. DOI: <https://doi.org/10.54648/eerr2003005>.
- Phinnemore, David. 2006. "Beyond 25 – the changing face of EU enlargement: commitment, conditionality and the Constitutional Treaty". *Journal of Southern Europe and the Balkans* 8 (1): 7–26.
- Pippan, Christian. 2004. "The Rocky Road to Europe: The EU's Stabilisation and Association Process for the Western Balkans and the Principle of Conditionality". *European Foreign Affairs Review* 9 (2): 219–245.
- Prespa Agreement. 2018. Final Agreement for the Settlement of the Differences as Described in the United Nations Security Council Resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the Termination of the Interim Accord of 1995, and the Establishment of a Strategic Partnership between the Parties, Prespa, 17 June 2018; entered into force 12 February 2019. United Nations Treaty Series no. I-55707. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/55707/Part/I-55707-0800000280544ac1.pdf>.
- Rabinovych, Maria, and Anne Pintsch. 2025. "Political conditionality as an EU foreign policy and crisis management tool. The case of EU wartime political conditionality vis-à-vis Ukraine". *Journal of European Integration* 47 (4): 491–512. DOI: <https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2407091>.
- Richter, Solveig, and Natasha Wunsch. 2020. "Money, power, glory: the linkages between EU conditionality and state capture in the Western Balkans". *Journal*

- of European Public Policy* 27 (1): 41–62. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1578815>.
- Santiso, Carlos. 2002. *Governance conditionality and the reform of multilateral development finance: The role of the Group of Eight*. November 5. https://www.iatp.org/files/Governance_Conditionality_and_the_Reform_of_Mu.pdf.
- Schimmelfennig, Frank, and Ulrich Sedelmeier. 2004. “Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe”. *Journal of European public policy* 11 (4): 661–679.
- Schimmelfennig, Frank, and Ulrich Sedelmeier. 2020. “The Europeanization of Eastern Europe: the external incentives model revisited”. *Journal of European Public Policy* 27 (6): 814–833. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1617333>.
- Sedelmeier, Ulrich. 2008. “After conditionality: post-accession compliance with EU law in East Central Europe”. *Journal of European Public Policy* 15 (6): 806–825. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501760802196549>.
- Shahini, Besa. 2024. *Towards Enlargement: How to Rebuild Trust in the EU Accession Process*. June 3. https://www.delorscentre.eu/fileadmin/2_Research/1_About_our_research/2_Research_centres/6_Jacques_Delors_Centre/Publications/20240603_Enlargement_Besa_Shahini.pdf
- [SMEI] Serbian Ministry of European Integration. 2012. *Izveštaj o sprovođenju NPI za 2008–2012*. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npi/npi_2008_2012.pdf.
- Smith, Melanie. 2016. “The visible, the invisible and the impenetrable: innovations or rebranding in centralized enforcement of EU law?” In: *New Directions in the Effective Enforcement of EU Law and Policy*, edited by Sara Drake and Melanie Smith, 45–76. Cheltenham: Edward Elgar.
- Smith, Nicholas Ross, Nina Markovic-Khaze, and Maja Kovačević. 2021. “The EU’s stability-democracy dilemma in the context of the problematic accession of the Western Balkan states”. *Journal of Contemporary European Studies* 29 (2): 169–183. DOI: <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1823823>.
- Spendzharova, Aneta, and Milada Anna Vachudova. 2014. “Strategies for Integration in the EU’s Pre-Accession Process: Reshaping Party Positions and State Institutions”. In: *Leveling the Playing Field: Transnational Regulatory Integration and Development*, edited by Laszlo Bruszt and Gerald McDermott, 156–180. Oxford: Oxford University Press.

- Szarek-Mason, Patrycja. 2010. *The European Union's fight against Corruption: The Evolving Policy towards Member States and Candidate Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [TEU] Consolidated Version of the Treaty on European Union, *Official Journal of the European Union* C 202, 7 June 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT>.
- Tomas, Margo, and Vesna Bojičić-Dželić, eds. 2015. *Public Policy Making in the Western Balkans: Case Studies of Selected Economic and Social Policy Reforms*. Dordrecht: Springer.
- Trauner, Florian. 2009. "Post-Accession Compliance with EU Law in Bulgaria and Romania: A Comparative Perspective". In: *Post-Accession Compliance in the EU's New Member States*, edited by Frank Schimmelfennig and Florian Trauner, 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1695/2009021>.
- Vachudova, Milada Anna, and Aneta Spendzharova. 2012. "The EU's Cooperation and Verification Mechanism: Fighting Corruption in Bulgaria and Romania after EU Accession". *European Policy Analysis* 1epa: 1–20.
- Van der Meulen, Dirk H. 2013. "The Use of Impact Assessments and the Quality of Legislation". *The Theory and Practice of Legislation* 1 (2): 305–325. DOI: <https://doi.org/10.5235/205088413808821372>.
- Veebel, Viljar. 2012. *The role and impact of positive conditionality in the EU pre-accession policy*. Doctoral dissertation. University of Tartu.

Governing Artificial Intelligence and Protecting Human Rights: A Comparative Legal Perspective from the European Union and China

Maida BEĆIROVIĆ-ALIĆ¹, Jelica GORDANIĆ²

Abstract: The global expansion of automated systems, which often operate in a non-transparent manner and beyond effective human control, opens up complex issues related to the protection of basic human rights, which represents a broader context of this research. Particular challenges arise in the field of international law, since there is no single, binding transnational normative framework that would ensure consistent protection of human rights in the digital environment. By applying the comparative law method and analyzing the content of relevant documents, this paper examines the regulatory models of the European Union and the People's Republic of China, as the two most globally influential models of artificial intelligence management, in which liberal and illiberal concepts of human rights protection are clearly reflected, pointing to their legal-political framework, regulatory scopes and limitations. Special emphasis is placed on identifying normative gaps and risks to human rights, including privacy, non-discrimination, freedom of expression and fair treatment. The starting hypothesis of the paper is that the current international legal framework is unable to respond to the systemic challenges generated by the application of artificial intelligence, and that the divergent models of the EU and China deepen the global normative gap and prevent the establishment of universal standards for the protection of human rights. Through a critical comparison of the differences between Western liberal model and more authoritarian approach to technology management, the paper points to the urgent need to establish a globally

¹ Full Professor, University of Novi Pazar – Law Department, Novi Pazar, Serbia. E-mail: maida.becirovic@uninp.edu.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9738-6581>.

² Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E-mail: jelica@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8364-7405>.

harmonized and politically sustainable framework of international law for the regulation of AI systems.

Keywords: artificial intelligence, human rights, regulatory models, international law, EU, China.

Introduction

In the context of the global competition for technological and normative dominance, different political systems are developing distinct approaches to the regulation of artificial intelligence (AI), with far-reaching consequences for the realization and protection of human rights. The European Union has positioned itself as a global regulatory leader by constructing the first comprehensive legal framework for artificial intelligence, establishing an ambitious and value-based governance model. The regulation translates the constitutional obligation of the Union that technological progress serves people and society, treating AI not only as an economic instrument, but as an area of constitutional relevance that touches on democracy, the rule of law and human dignity. This approach relies on the EU's distinctive method, which combines market integration, rights protection and procedural governance — thus confirming European regulatory leadership in the digital age (Hulok 2025). In contrast, China is developing a sectorally fragmented but politically centralized model of AI regulation, which is deeply connected to strategies of social surveillance and technological governance. Floridi (2018, 2) states that the speed of technological innovation makes it difficult to establish an adequate normative framework, which is why existing legal and ethical mechanisms often fail to respond in a timely manner to the challenges of digital development. Similarly, Calo (2017, 408) emphasizes that the existing framework for governing AI is still underdeveloped, particularly due to its reliance on ethical standards rather than binding legal rules. These approaches suggest that the development of AI is taking place in a regulatory and normative vacuum, as the international system still lacks uniform norms for managing the new risks posed by AI technologies. The paper proceeds from the hypothesis that the current international legal framework is unable to respond adequately to the systemic challenges generated by the application of artificial intelligence, and that the divergent regulatory models of the European Union and China further deepen the global normative gap and hinder the establishment of universal standards for the protection of human rights.

Through a comparative analysis of these two divergent approaches, the paper identifies key normative gaps in international law, points to specific risks to human rights such as the right to privacy, non-discrimination and freedom of expression, and reveals that the absence of a single transnational framework enables the emergence of a global “normative vacuum”. In the concluding part, the need for a politically sustainable and internationally coherent model of global management of artificial intelligence that would ensure predictable and value-based protection of the individual is discussed.

Methodologically, the paper combines comparative legal, descriptive and critical-analysis methods, using a qualitative approach in examining relevant legal acts, strategic documents, and secondary literature. Comparative legal analysis enables the identification of differences between the European liberal model of human rights protection and the Chinese centralized model of technological management, while the critical analysis reveals the consequences of such differences for the international legal order and global standards.

Although comparative literature often highlights the sharp contrast between European and Chinese models of AI regulation, it is important to avoid an overly rigid dichotomy. Despite the fact that the normative framework of the European Union is based on the protection of the dignity, privacy and autonomy of the individual —values widely recognized as constitutive principles of the EU legal order (Huster and Walden 2019; Lynskey 2015) —the European model is not without limitations. Certain forms of biometric surveillance remain permissible, member states continue to apply broad exceptions in the areas of police powers and security, and the implementation of the General Data Protection Regulation remains uneven across the Union. In addition, forms of technological paternalism and market monopolies point to structural weaknesses. Modern digital ecosystems, especially those based on advanced artificial intelligence systems, further intensify these challenges. Thus, the real scope of protection of dignity, autonomy and privacy depends on the ability of the regulatory system to respond to rapidly growing technological risks, despite the EU value-based foundations. On the other hand, although the Chinese model is indeed characterized by political centralization and a strong focus on social stability, it is not monolithic. China’s academic community exhibits a certain degree of pluralism—Zhu (2022), for example, documents concerns expressed by many domestic experts regarding the overuse of surveillance technologies—while in practice initiatives promoting a framework of “responsible artificial intelligence” such as the Beijing AI Principles (2019) are simultaneously being developed. Also,

certain segments of Chinese legislation seek to limit corporate abuses and improve data security, which is confirmed by the new data management regime established by the Personal Information Protection Law and the Data Security Law, which introduce “strict obligations for private actors with the aim of suppressing excessive data collection, ensuring legal processing and strengthening overall data security mechanisms” (Creemers 2022).

The authors therefore believe that the polarization between the EU and China certainly exists, but that it is not absolute: both models contain internal tensions, contradictions and evolutionary processes that make it difficult to present them as completely opposed concepts of human rights in the digital era. Accordingly, the analysis focuses on a comparative examination of the EU and Chinese regulatory models in order to illustrate how their structural differences contribute to existing normative gaps in international law and to assess the implications of such divergence for the future development of a transnational framework for AI governance.

The European Union as a regulatory leader in the field of Artificial Intelligence

The legal framework of the European Union for the regulation of artificial intelligence represents the most developed horizontal model in contemporary international law. It is based on a combination of the General Data Protection Regulation (GDPR 2016), the EU Charter of Fundamental Rights (EU Charter 2000), the digital regulation of platforms Digital Services Act (DSA 2022), Digital Markets Act (DMA 2022) and, finally, the first global comprehensive law on artificial intelligence — the EU Artificial Intelligence Act (AI Act 2024). The European Commission established the European Artificial Intelligence Office by Decision of 24 January 2024. The binding legal force of the Artificial Intelligence Act, however, derives from its legal nature as a regulation of the European Union that is directly applicable and binding on all persons and entities that develop, use, import or place on the market artificial intelligence systems within the Union. In this framework, the European Artificial Intelligence Office was established as a specialized body with the task of monitoring, coordinating and supporting the implementation of the AI Act, in particular with regard to general-purpose artificial intelligence systems. Therefore, it is expected to play a

significant technical and institutional role in the emergence of a European artificial intelligence governance system (Dabić 2025, 235).

This normative architecture reflects the Union's ambition to position itself as a European and global protector of fundamental rights in the digital era, which Palmiotto describes as "the constitutional orientation of the entire policy of artificial intelligence" (Palmiotto 2025, 770). The EU therefore does not treat artificial intelligence primarily as a technological challenge, but as a legal problem that requires the application of standards of dignity, autonomy and protection of the individual.

The AI Act introduces a risk-based regulatory paradigm, under which obligations and restrictions are not applied equally to all AI systems, but instead vary according to the level of risk posed to security and fundamental rights. Thus, the legal permissibility of technology development is conditioned by measurable and preventive guarantees, which Pirozzoli identifies as the most significant institutional step of the Union in the management of technological risks (Pirozzoli 2024, 106). This approach builds on existing regulations in which the GDPR remains the foundation of privacy protection and data control, whereby, according to Ufert (2020, 1089–1091), it is capable of functioning as an "adaptive and disruptive instrument" in relation to risky forms of automated decision-making, although it does not provide sufficient mechanisms of explainability and transparency for complex AI models. The EU Charter of Fundamental Rights provides constitutional limits to the use of AI, particularly in the areas of privacy, non-discrimination, fair treatment and procedural guarantees, thereby protecting fundamental freedoms regardless of technical developments (Cosentini et al. 2024, 2–3).

Within the AI Act, the EU introduces a multi-layered categorization that includes prohibited practices, high-risk systems with strict obligations, limited-risk systems and minimal-risk systems (AI Act 2024). Prohibited practices include social ranking, manipulation of human behavior and certain forms of biometric surveillance, as they are considered incompatible with the dignity and autonomy of the individual (Pirozzoli 2024, 106). The most important and complex segment is the regulation of high-risk systems, for which strict requirements are introduced regarding data management, technical robustness, human supervision, transparency, security and documentation of the decision-making process (AI Act 2024). In this segment, the EU is introducing the biggest novelty: Fundamental Rights Impact Assessment for High-Risk AI Systems — FRIA, as a preventive instrument that allows assessing the risks to individual rights even before the application of technology. Cosentini et al. (2024, 2) refer to the FRIA

as “the first legally binding mechanism for the anticipatory protection of fundamental rights in the field of artificial intelligence”. Bertaina et al. (2025, 2–3) complement this framework by developing a quantitative risk assessment matrix, which enables the identification of the intensity and probability of violation of each individual right from the EU Charter, including privacy, equality, child protection, freedom of expression and the right to a legal remedy. Thus, for the first time, the EU operationalizes the protection of fundamental rights in a way that enables measurability, verifiability and regulatory oversight.

The impact of the European model on the protection of human rights is most evident in the area of privacy and data protection. The GDPR, as a central pillar, provides a wide range of data subject rights, but the EU through the AI Act further strengthened the mechanisms of transparency, explainability and data management for high-risk AI systems (GDPR 2016; AI Act 2024). This is particularly important in AI applications involving behavioral monitoring, biometric identification or profiling, where the risk of privacy violations is greatest. Ufert (2020, 1090–1091), however, warns that the GDPR does not solve the problem of algorithmic non-transparency, which is why it is necessary to supplement it with sectoral regulatory obligations. It is precisely this normative gap that the Artificial Intelligence Act (AI Act) seeks to fill, introducing mandatory requirements regarding transparency, technical documentation, human oversight, and explainability for high-risk AI systems. In doing so, the Act operationalize core data protection principles within the specific context of automated decision-making process (AI Act 2024).

Another key area of protection relates to non-discrimination and fairness. AI systems can reproduce or intensify existing social inequalities, so the EU introduces mandatory bias mitigation measures, data quality standards, the obligation to test and monitor the effects of models on vulnerable groups, and requirement of human oversight over critical decisions. Pirozzoli (2024, 107–108) emphasizes that the European human-centric approach is fundamentally based on preventing structural discrimination through ex ante normative interventions, rather than relying solely on ex post corrective mechanisms.

The third area — the protection of procedural rights and fair treatment — is most clearly seen in the regulation of algorithmic decision-making in public services, police systems, employment, social benefits and the judiciary. Palmiotto shows that during the legislative process the AI Act underwent a “roller coaster” of changes, whereby the protection of fundamental rights, despite political compromises, remained one of its supporting pillars (Palmiotto 2025, 772–773).

The mandatory FRIA procedure requires AI system owners to assess in advance the possibility of unequal outcomes, inexplicable decisions or violation of the right to a legal remedy, thereby embedding procedural fairness into the very structure of the development of AI technologies.

Taken as a whole, the European model of artificial intelligence regulation represents a unique attempt in contemporary law to harmonize technological progress with firmly institutionalized protection of human rights. By introducing preventive mechanisms such as FRIA, standards of explainability, strict data control and prohibited practices, the EU has created a normative framework that sets clear boundaries for technological innovation to protect dignity, privacy, non-discrimination and fair treatment. This model remains imperfect and dynamic, but it undoubtedly represents the most advanced attempt to translate the principles of human rights embedded in the European legal heritage into an artificial intelligence management system.

However, the structural weaknesses that characterize this system limit its effectiveness. Palmiotto (2025, 772–773) indicates that the AI Act is the product of political compromises that during the legislative process led to the dilution of some obligations and the retention of areas of regulatory flexibility that may weaken individual protection in practice. The legislative process in the EU is notably slow, which means that the law often lags behind technological changes, leaving long-lasting regulatory gaps where AI systems are implemented without adequate oversight. An additional problem is the uneven implementation of regulatory obligations across Member States. While some countries develop and implement technologically advanced surveillance systems, including biometric identification and mass data processing in the context of policing and border control, others lack comparable technical and institutional capacity, leading to significant differences in the actual level of human rights protection across the Unio. Ufert (2020, 1090–1091) points out that, despite strong privacy guarantees, the GDPR still does not solve the problem of non-transparency of complex models of high autonomy, while Pirozzoli (2024, 107–108) notes that the human-centric approach often remains declarative when faced with the economic interests of the market and the political interests of member states. The lack of technical capacity of supervisory authorities and limited resources also weaken the EU's ability to effectively oversee large technology companies, while the fragmentation of sector-specific regulation (DSA, DMA, Data Act and AI Act) creates normative complexity that complicates enforcement in practice. These shortcomings may be partially mitigated by the establishment of the European Artificial Intelligence Office, which

is intended to concentrate technical expertise, coordinate national supervisory bodies and support the uniform application of the AI Act, particularly with regard to general-purpose AI systems. However, its effectiveness will ultimately depend on the scope of its formal powers, the adequacy of its resources and the quality of institutional cooperation with national authorities.

These weaknesses have direct consequences on the enjoyment of human rights of EU citizens. Regulatory delays means that citizens are exposed to risks to privacy, non-discrimination and autonomy before systems are adequately evaluated and limited, while uneven implementation threatens equality of protection — a person in one state may have significantly weaker procedural guarantees than in another. Ambiguities surrounding biometric surveillance open the way for excessive collection of sensitive data, which threatens the right to privacy and may lead to the normalization of mass surveillance. Poorly developed mechanisms of explainability continue to enable non-transparent algorithmic decisions affecting employment, credit, social rights or law enforcement procedures, thereby challenging the right to a reasoned decision, equality and an effective legal remedy. Finally, the insufficient capacity of supervisory bodies allows large platforms to circumvent regulations, which threatens consumer protection, pluralism of information and freedom of expression. Taken together, these shortcomings do not undermine the normative value of the European system, itself. However, they significantly complicate the practical realization of the level of human rights protection that the EU formally and declaratively seeks to guarantee.

The authors consider that an additional challenge is the uneven implementation of regulatory obligations in the member states, as well as the high administrative burden for small and medium-sized enterprises. Despite this, the strength of the EU model is reflected in its fact that it is the only one at the global level to systematically integrate the protection of human rights into the core of technological regulation through Fundamental Rights Impact Assessment for High-Risk AI Systems (FRIA), prohibition of the most dangerous practices and clearly defined guarantees for high-risk systems (AI Act 2024). Further development of this model would require strengthening mandatory explainability requirements for algorithmic decision-making in order to reduce existing transparency gaps. It would also require enhancing the institutional role and operational capacities of the European AI Office as a central supervisory authority capable of ensuring a more consistent interpretation and implementation of AI regulation across Member States. In addition, the FRIA

mechanism should be expanded to encompass complex generative AI models, accompanied by clearer standards for assessing risks related to freedom of expression, privacy, and non-discrimination.

Europe is showing initiative and leadership when it comes to the regulation of artificial intelligence. In addition to the EU, particular attention should be given to the Council of Europe and its Framework Convention on Artificial Intelligence and human rights, democracy and the rule of law. This Convention represents first legally binding international treaty in the field of artificial intelligence. The provisions of the Convention aim to ensure that activities within the lifecycle of artificial intelligence systems are fully consistent with human rights, democracy and the rule of law (Council of Europe 2024). The Convention has been opened for signature since September 2024, and more than 50 states, including the EU members, have signed it thus far.

The Chinese model of regulating Artificial Intelligence

The Chinese model of regulating artificial intelligence rests on a strategic combination of normative fragmentation, political centralization and technological instrumentalization, which creates a highly adaptive, but at the same time deeply authoritarian system of managing the digital space. Unlike the European Union, which introduces a horizontal and comprehensive approach to the protection of fundamental rights in the field of artificial intelligence, China is developing a vertical model composed of specific laws and by-laws, the most important of which are the Cybersecurity Law (CSL CN 2017), Data Security Law (DSL CN 2021) and Personal Information Protection Law (PIPL CN 2021). These laws form the basic legal framework for data governance in China and, indirectly, for the operation of AI systems, in a manner comparable to the role played by the GDPR in the European Union, which likewise was not adopted as an AI-specific instrument but functions as a foundational layer for regulating data-intensive technologies, including artificial intelligence. This regulatory specificity enables more targeted governance of risks associated with particular sectors. For example, the Deep Synthesis Regulation (DSR CN 2022) explicitly introduces the obligation to label manipulated visual content, which is an important tool in the fight against misinformation, protection of public interest and reduction of citizens' reputational damage. In this sense, the Chinese model provides transparency to users (eg labeling "synthetic content"), which is in line with the protection of the right to

information and the reduction of manipulative content. However, in the normative sense, exceptions in favor of the state are broadly defined, which in practice enables unlimited access to data for the purposes of “national security” and “social stability”. As a result, this legislative configuration makes the protection of human rights dependent on the political assessment of state authorities, opening up space for systemic and permanent digital surveillance.

In this context, Roberts et al. (2021, 4–7) show that China’s AI policy, although outwardly appearing coherent, actually represents a broad but strategically inconsistent combination of ethical principles, bureaucratic guidelines and political directives, with the formal call for accountability and transparency mainly serves to legitimize an already established system of control. This normative dualism is particularly evident when looking at the relationship between declarative protection against algorithmic bias and factual permissiveness regarding state access to data. The Cybersecurity Law and the Data Security Law can reshape the concept of privacy, turning it from an individual right into a surveillance function, while the Personal Information Protection Law, despite establishing formal guarantees such as the right to an explanation of automated decisions, leaves state authorities wide discretion in applying exceptions related to public security.

China’s normative acts in this area are characterized by strong ethical frameworks — such as the Beijing AI Principles, Joint Pledge on Self-Discipline in the AI Industry (Joint Pledge CN 2019) and (RAIP CN 2019) — which, although they arise in the state environment, emphasize the principles of transparency, inclusiveness, security and responsibility. Studies of Chinese academic discourse (Zhu 2022) show that Chinese scholars strongly advocate binding rather than soft regulations, precisely because of the need to limit uncontrolled technological consequences that can affect privacy, freedom of expression and equal treatment of citizens. It is precisely because of these attitudes that the ability to quickly move from ethical to legally binding frameworks has developed. While in the West numerous ethical documents remain non-binding, China has rapidly translated several ethical frameworks into binding technical and administrative regulations, most notably through the *Provisions on the Administration of Algorithmic Recommendation Services* (ARR CN 2021), the *Provisions on the Administration of Deep Synthesis Internet Information Services* (DSR CN 2022), and the *Interim Measures for the Administration of Generative Artificial Intelligence Services* (GAIR CN 2023), which operationalize principles such as transparency, accountability, content responsibility and security.

Although this system is politically problematic, at the same time it provides a certain level of protection of citizens from technological abuses — especially in terms of deepfake manipulations, economic frauds and destabilizing disinformation, through clearly prescribed prohibitions and rules.

Contrary to this opinion, Wu, Huang and Gong (2020) believe that China's ambition to develop a formally "responsible" model of artificial intelligence management in practice shows that ethical principles are often instrumentalized to enable the wide application of surveillance technologies. The development of specific by-laws further demonstrates how China's regulatory model affects human rights. The Regulation on Algorithmic Recommendations from 2021 introduces the obligation to register algorithms in the state database, which enables a detailed insight into the logic of content ranking and assessment of the social and political acceptability of digital material. From critical perspective, this instrument not only allows the state to influence the flow of information, but also to directly direct the behavior patterns of users, shaping „permissible“ patterns of expression and limiting pluralism of opinion. The 2022 Deep Synthesis Regulation is formally presented as an anti-disinformation mechanism, but combined with existing biometric surveillance systems, it strengthens the state's capacity to monitor the identity, movement and digital presence of individuals. We are of the opinion that the obligation to label synthetic content, although technically justified, actually enables improved surveillance of politically sensitive discourses and anonymous actors.

The latest Regulation on Generative Artificial Intelligence of 2023 further narrows the scope of digital freedoms, introducing the obligation that the generated content be "objective", "truthfully presented" and "consistent with basic socialist values". This normative requirement represents an institutionalized form of censorship, as political loyalty is built into an algorithmic architecture, thus limiting freedom of expression and artistic freedom, while pluralism of opinion is suppressed under the pretext of protection from harmful content. This is confirmed by Shen and Liu (2021), who indicate that China is building the so-called „normative ecosystem of responsible AI“, in which ethical standards, technical protocols and regulatory instruments function as a unified support system for the centralized management of digital technologies.

The political logic of the Chinese regulatory model is perhaps most clearly illustrated by Sheehan (2023), who shows that the key by-laws – the Algorithmic Recommendation Regulation, the Deep Synthesis Regulation and the Generative AI Regulation – are not just technical regulation, but part of a politically structured

process in which technologies are aligned with the ideological priorities of the state. According to his interpretation, the Chinese regulation of AI arises within the framework of the so-called policy funnel model, in which regulatory decisions are formed after ideological filtration of technological and social challenges, which ensures that regulation remains in the function of preserving order, and not protecting the individual. From critical approach, this instrument, especially when viewed in connection with the central role of the Cyberspace Administration of China (CAC n.d.), forms the core of the authoritarian surveillance apparatus, as it turns algorithmic transparency into a privilege of the state, while leaving citizens without real mechanisms of legal protection in terms of privacy, freedom of expression and non-discriminatory treatment.

The institutional configuration of the Chinese model may suggest that the regulation of artificial intelligence is not designed as a mechanism for the protection of human rights, but rather as a means of political control and management of society. However, this aspect can also be seen as an advantage of this system, the fact that there is a high degree of technical expertise and integration between the regulator and the industry where the Cyberspace Administration of China (CAC n.d.) and the ministries responsible for technology work closely with technology companies, can be interpreted to ensure a deep understanding of the technical aspects of the system, including algorithm architecture, data management and security protocols (Murnisari 2024, 169). This model allows the state to understand how algorithms work “from the inside” and to establish detailed technical standards. From a human rights perspective, technical sophistication can contribute to better data quality control, greater system security, and prevention of technical abuses, including compromising individual data or leaking sensitive information.

The Chinese model of regulating artificial intelligence shows certain advantages, among which is certainly the rapid normative response to technological innovations, because China adopts regulations on AI much faster than the EU and most Western countries. Such regulatory agility allows the legal system to keep up with innovation in near-real time, preventing long-lasting “regulatory gaps” where technology advances faster than the law. In terms of the protection of human rights, this speed has a certain value: it enables a quick response to new technological risks, such as deepfake manipulation techniques, the misuse of biometrics or the destabilizing effects of viral content. In addition, this system is characterized by developed technical sophistication and the ability to address specific risks sectorally and operationally, its key shortcomings remain

of a structural nature. The biggest shortcomings stem from the lack of independent oversight, broadly defined state exceptions to data access, limited pluralism in shaping regulatory policies, and the systemic dependence of legal protection on political will. We are of the opinion that in this configuration basic human rights – especially the right to privacy, freedom of expression, access to information and protection from discriminatory automated decisions - are in an inferior position. Nevertheless, it is undeniable that the Chinese model has the capacity for rapid adaptation and the technical expertise that can be the basis for improvement.

The Cyberspace Administration is mostly characterized as “an intrusive regime” (Lee 2022, 29). It is a part of the Communist Party of China and, as such, it does not possess institutional independence and functions as a centralized techno-political body. From a human rights perspective, more effective protection would require the introduction of several key mechanisms. Establishment of institutionally independent supervision that would limit the discretion of state authorities in data processing and use of AI systems. Normative strengthening of procedural guarantees, including the right to explain algorithmic decisions, the right to object and the prohibition of algorithmic discrimination, as well as increasing transparency in the work of regulatory bodies, as well as the inclusion of independent academic and civil actors in the processes of drafting regulations. A combination of technical progress, institutional responsibility and normative protection of the individual can provide a model of regulation that is both effective and harmonized with the fundamental values of human rights.

A comparative analysis of the EU and Chinese models of AI regulation: key differences, normative gaps and international legal implications

A comparative analysis of the European and Chinese models of artificial intelligence regulation shows profoundly different starting assumptions, normative goals and consequences for the international legal order. The European Union has built a horizontal, systemic model based on the AI Act, which builds on the GDPR, the EU Charter of Fundamental Rights and the Digital Regulation Platform. This model starts from the assumption that the legitimacy of the use of artificial intelligence is conditioned by the protection of the dignity,

autonomy and fundamental rights of the individual, whereby the risk-based approach and mechanisms like FRIA are used as instruments of preventive control over technological development (Ufert 2020; Pirozzoli 2024). In contrast, the Chinese model is based on a network of laws and regulations—such as the Cybersecurity Law, the Data Security Law, the Personal Information Protection Law, and a series of ordinances on algorithms, deep synthesis, and generative AI—all of which are aligned with the broader political goals of preserving social stability, technological sovereignty, and strengthening the state's capacity for digital surveillance (Roberts et al. 2021, 4–7; Wang et al. 2025). We are of the opinion that the EU starts from the paradigm of “human rights as a limitation of technique”, while China starts from the paradigm of „technique as a means of political management”, which already produces two irreducible normative regimes in terms of goals.

In terms of regulatory structure, the differences between two models are equally pronounced. The European AI Act seeks to encompass all AI systems in a single, horizontal framework, in which prohibited practices are clearly limited, high-risk systems are subject to strict ex ante and ex post control, and rights protection is institutionalized through FRIA and other procedural guarantees. The Chinese model develops vertically: each new technology - algorithmic recommendations, deepfake, generative AI - receives a special regulation, often with the obligation of registration, ex ante censorship or compliance with „basic socialist values”, where the question arises whether the target criterion is political security or the protection of individual rights. Certainly, the expediency of the improvement of legal regulations as well as the harmonization of normative acts with real life circumstances is a great advantage that characterizes the Chinese legal system, however, the question of the effectiveness of those legal norms arises. We can certainly say that in practice the system must create a structure in which algorithmic transparency exists towards the state but also towards citizens, because it must serve as a protective mechanism for every individual.

When examining the impact of these models on human rights, not only the instruments differ, but also the understanding of the very concept of rights. In the EU, the EU Charter of Fundamental Rights functions as a constitutional foundation, the legitimacy of AI systems is measured by the extent to which they respect the rights to privacy, equal treatment, fair procedure and effective legal remedy (EU Charter 2000). Privacy is protected through a combination of the GDPR and the AI Act, whereby data processing in AI systems is subject to the

principles of purposeful limitation, minimization and transparency. Non-discrimination is protected by requirements for data quality and representativeness, model testing and bias mitigation, while the FRIA should identify risks to vulnerable groups and process safeguards before the system is put into operation (Pirozzoli 2024; Cosentini et al. 2024). In the Chinese model, rights such as privacy, freedom of expression and non-discrimination formally exist in certain laws, however their effectiveness and efficiency is reduced by the existence of exceptions, such as provisions where it is possible to deviate from the application of legal norms in the case of issues related to “national security” and “social stability”, which creates the impression that the protection of human rights in China is a variable that can be limited when it comes into conflict with state priorities.

When such divergent models are projected into the international legal sphere, a number of normative gaps arise. On the one hand, the EU is trying to project its human-centric approach globally through the so-called “Brussels effect”, expecting third countries, business entities and international organizations to accept AI Act standards and related rights protections, in order to maintain access to the European market (Palmiotto 2025; Pirozzoli 2024). On the other hand, China promotes its own model through the “export” of technological infrastructure and normative solutions in the countries of the Global South, in which AI systems are used for surveillance, population management and information control, which creates a kind of “Beijing effect” of the normative diffusion of authoritarian digital standards. As a consequence, this situation leads to the segmentation of the global space into spheres of different normative influences, whereby international public law remains without a single, binding regime for the regulation of artificial intelligence. This is the cause of the lack of international public law regulation of artificial intelligence.

Normative gaps are particularly evident in the areas of cross-border data flows, transnational use of surveillance technologies, and liability standards for human rights violations caused by AI systems. At the global level, there are primarily fragmentary initiatives – such as OECD (2019) guidelines or UNESCO (2021) recommendations – which do not have a binding character and do not resolve the conflict between the European model of rights protection and the Chinese model of digital sovereignty (Ufert 2020, 1089–1091). We are of the opinion that this creates a “normative vacuum” in which individuals whose rights are violated by the use of AI systems developed in one regime and implemented in another regime often have no clear legal basis for protection at the

international level, while states use regulatory differences as an instrument of geopolitical competition. This has direct consequences for the universality of human rights, because basic guarantees are increasingly viewed through the prism of regional and state models, instead of as a common, universal standard.

A comparative analysis of the EU and China demonstrates that the international legal response cannot be a simple adoption of one of the existing models, but that it is necessary to look for a minimum of common denominators: binding prohibitions of the most dangerous AI practices, minimum standards of transparency and responsibility, as well as procedural guarantees that would apply regardless of the political order. While the European model offers a value-based and legally elaborated framework that, in addition to all its advantages, also has numerous disadvantages, from the uneven application of the GDPR and different regulatory practices of the member states, through the lack of technical capacity to the slow and complex procedure of adopting regulations, which is why the AI Act, which has been developed for years, in some segments already seems normatively “outdated” in relation to the speed of technological innovations, the Chinese model, despite the formality of ethical principles, the speed of regulatory reaction, but also effective regulatory bodies, is characterized by non-transparency, broadly defined exceptions in favor of the state, which turn the law into an instrument of surveillance rather than individual protection. In this split, international law is currently in a late reaction phase, and the normative vacuum is being filled by bilateral agreements, soft-law instruments and unilateral projections of standards. We believe that this gap between the speed of technological changes and the slowness of the international legal norm-making function is the central challenge of the future development of the regulation of artificial intelligence in the context of the protection of human rights.

Perspectives and the need for a transnational legal framework

A comparative analysis of the European and Chinese models clearly shows that the global management of artificial intelligence is developing in the direction of normative fragmentation: on the one hand, there is a value-based, but regionally limited and institutionally burdened European model, and on the other, a politically centralized and authoritarian Chinese approach, with a strong capacity for technological and regulatory export. The European Union is

struggling to assume the role of a strong global actor. On the one hand, the global role of China is in constant expansion. Numerous countries are depending on Chinese investments and technology. Those circumstances raise concerns that Chinese technological infrastructure could enable data collection and government-led surveillance. Issues of digital sovereignty are also emerging, as some countries fear that dependence on Chinese technology will threaten their ability to control their own digital domains and manage national data. This opens the issue of technological dependency. Countries participating in the development of Chinese technologies could become overly dependent on them, which may limit their future freedom of choice and autonomy, as well as their capacity to consider other options or develop their own technologies, leaving them exposed to the influence and control of China (Stekić 2025, 79).

It is precisely this asymmetry between the “European standard” and the “Chinese standard” produces global normative gaps, because there is no transnational legal framework that would define a minimum set of obligations of states and private actors regarding the protection of human rights in the context of AI.

Previous research confirms this conclusion: Jobin, Ienca and Vayena (2019) show that at the global level there is a convergence around several ethical principles (transparency, fairness, harmlessness, responsibility, privacy), but that there is a deep divergence regarding their concrete implementation and the responsibility of the actors, with most documents remaining in the domain of soft law. Hagerty and Rubinov (2019) additionally point out that the global ethical architecture of AI predominantly reflects the perspectives of the global North and that the social consequences for the marginalized and states of the global South are systematically underestimated. On the international level, although there are significant steps, such as the Framework Convention of the Council of Europe on artificial intelligence, human rights, democracy and the rule of law, that instrument remains regionally limited and cannot by itself fill the global normative vacuum. So far, about 50 countries have signed the Framework Convention, but none have ratified it.

Artificial intelligence has become an important area of interest for the United Nations, particularly regarding its potential to accelerate progress towards the Sustainable Development Goals. It is not possible to mention all the UN’s initiatives for digital technologies and artificial intelligence, so we will mention the most significant ones.

Aware of the impact that new technologies have on all areas of life and functioning, the Secretary-General decided to establish the High-Level Panel on Digital Cooperation (in 2018). Its purpose was to enable stakeholders to agree and cooperate on harnessing the potential of digital technologies, including artificial intelligence, while at the same time addressing the unintended consequences of their application. The next significant step occurred in 2020 when the Secretary-General presented the report: "Road map for digital cooperation: implementation of the recommendations of the High-level Panel on Digital Cooperation." The Secretary-General expressed the intention to establish "a multi-stakeholder advisory body on global artificial intelligence cooperation to provide guidance to the international community on artificial intelligence that is trustworthy, human-rights based, safe and sustainable and promotes peace". Such a body should serve as a diverse forum with the aim of sharing and promote best practices, as well as exchange views on artificial intelligence standardization and compliance efforts, while taking into account existing mandates and institutions (UNGA 2020, 18). The report emphasized a noticeable lack of representation and inclusiveness in global AI discussions. Developing countries are largely absent from or not well-represented in most prominent forums on AI, despite having a significant opportunity to benefit from it for their economic and social development (UNGA 2020, 13).

The United Nations continued their work on AI and digital technology in the newly adopted Pact for the Future, a strategy for the reform and future functioning of the organization. Its integral part is the Global Digital Compact which has the aim to advance equitable and inclusive approaches to harnessing artificial intelligence benefits and mitigating risks in full respect of international law, including international human rights law, and taking into account other relevant frameworks. According to the UN, international governance of AI requires an agile, multidisciplinary and adaptable multi-stakeholder approach. The Global Digital Compact has an opportunity to advance international governance of artificial intelligence in ways that complement international, regional, national, and multi-stakeholder efforts (GDC 2025, 12–14).

As a part of activities envisaged under the Global Digital Compact, in 2025 the UN General Assembly established two new mechanisms to promote international cooperation on the governance of AI- the UN Independent International Scientific Panel on AI and the Global Dialogue on AI Governance. The Global Dialogue on AI governance should serve as a platform to discuss international cooperation, share best practices and lessons learned, and facilitate

open, transparent and inclusive discussions on artificial intelligence governance with a view to enabling AI to contribute to the implementation of the Sustainable Development Goals and to close digital divides between and within countries (UNGA 2025). On the other hand, the Independent International Scientific Panel on Artificial Intelligence aims to provide independent scientific assessments that will help the international community to anticipate emerging challenges and make informed decisions about how to govern this challenging technology.

In light of these initiatives and activities, it is clear that the Organization of the United Nations remains “irreplaceable in coordinating truly global efforts to build a sustainable regulatory framework for artificial intelligence and promote its positive impact in global society” (Dabić 2024, 178). At the same time, however, it is necessary to mention that all of the UN initiatives, including the Global Digital Compact, have not yet resulted in a binding regime. These initiatives remain at the declarative level and do not introduce clear, enforceable obligations of states and corporations. All of the above supports our initial thesis that existing international mechanisms are not sufficient to ensure systemic and universal protection of fundamental rights in the context of rapidly accelerating development of AI technologies.

Based on this, we believe that the future transnational legal regime for artificial intelligence should include at least three normative approaches. The first approach would be a set of universal bans on certain AI practices that are incompatible with international human rights standards, such as mass biometric surveillance without judicial oversight, social lending and systematic political profiling of citizens. The second approach would be procedural standards, inspired by the EU experience, which would oblige states and private actors to ex ante assess the impact of AI systems on human rights, the transparency of key algorithmic decisions and the existence of effective legal protection mechanisms, including the right to explanation, objection and access to court. The third approach would be the establishment of an international monitoring mechanism, which could combine elements of existing contractual control in the field of human rights with specific technical expertise, with a global mandate. In an ideal case, it would be an institution functioning within the broader UN framework. Having in mind current global geopolitical situation, establishment of such an institution could happen in next decades. Such an institution could face many functional challenges.

Existing research on the global governance of AI indicates that a human rights approach, which starts from the Universal Declaration of Human Rights and the

Covenant on Civil and Political Rights, is a necessary condition for the legitimacy of the future regime, but that it is not sufficient in itself if it is not connected to concrete regulatory instruments and accountability mechanisms (e.g. Jobin, Ienca and Vayena 2019; Hagerty and Rubinov 2019). In this sense, our recommendations go in the direction of global harmonization of human rights protection standards through a combination of: a minimum binding international treaty on AI based on human rights, mutual harmonization of regional regimes (such as the AI Act and future Asian or American standards) and the institutionalized participation of various actors – states, international organizations, the private sector, the academic community and civil society – in shaping and monitoring the application of those standards. We believe that such a transnational framework represents the only realistic perspective to limit the negative effects of normative competition between the EU and China and to build a minimum “*ius commune*” of human rights protection in the era of artificial intelligence.

Concluding considerations

Starting from the hypothesis that the simultaneous existence of a value-based but regionally limited European model of artificial intelligence regulation and a politically centralized, authoritarian Chinese model, with the absence of a coherent international legal regime, produces a global “normative vacuum” in the protection of human rights, the authors believe that the conducted analysis confirms this assumption. We have shown that the EU, through the AI Act, the GDPR and the EU Charter of Fundamental Rights, is building a developed horizontal framework for the protection of the individual, in which privacy, non-discrimination, dignity and process guarantees are integrated into the very structure of the regulation of the AI system, it has many shortcomings that reduce the effectiveness of the norm as well as the mechanisms for the protection of basic human rights. At the same time, the Chinese model, based on a combination of systemic laws on cyber security, data and personal information, and specific regulations on algorithmic recommendations, deep synthesis and generative AI, is developing a highly sophisticated but authoritarian surveillance architecture, in which human rights are subordinated to the priorities of political stability, social governance and technological sovereignty. The analysis showed that both models produce extraterritorial effects – European through the

“Brussels effect” and normative export of standards, Chinese through technological expansion and regulatory influence – but that none of them, by itself, succeeds in providing a universal and transnationally accepted minimum protection of human rights in the sphere of AI.

The key findings of the paper can be summarized in several points. The existing international regulation is fragmented, predominantly “soft” in nature and does not contain binding standards that would address the specific risks of artificial intelligence to human rights. The European model represents the most advanced attempt to integrate human rights into technical regulation, but it is burdened by political compromises, uneven implementation and limited geographical scope. The Chinese model demonstrates exceptional normative and technical adaptability, but is essentially focused on the consolidation of state power, which generates serious risks for the rights to privacy, freedom of expression, non-discrimination and fair treatment. Existing empirical and theoretical research on the global ethics of AI confirms our assessment that a transnational legal framework is needed that would translate the normative principles of human rights into binding standards and operational protection mechanisms.

On this basis, the directions of future research and international initiatives should develop in three main directions. First, it is necessary to follow in detail the implementation of the European and Chinese models in practice, including their extraterritorial effects, in order to identify the real consequences for human rights in different social contexts. Second, it is necessary to further develop theoretical and normative models of transnational artificial intelligence management, with special reference to the role of international organizations, regional human rights courts and new contractual regimes. Third, future research must include the perspectives of countries in the Global South, marginalized groups, and different cultural contexts, in order to avoid reproducing existing inequalities in the global order. Ultimately, only an integrated approach, which connects comparative law, international human rights law and science and technology studies, can offer an adequate answer to the challenges that artificial intelligence poses to the modern international legal order.

It will be particularly important to observe further ideas and initiatives of the United Nations regarding artificial intelligence. It is necessary to point out that, so far, the United Nations is focused on the relation between artificial intelligence and the fulfillment of the Sustainable Development Goals. The issue of a transnational legal framework regarding AI is not the main focus of the United Nations. At the same time, in the era of extremely challenging geopolitical

tensions, major forces are not encouraging collective efforts to establish a clear legal framework for governing artificial intelligence. Quite the opposite, they are more suspicious of the intentions of other states and global actors, considering them as competitors in a geopolitical game. In the future, the perception of significant geopolitical benefits from the rapid development of artificial intelligence can be considered as a major obstacle in reaching an agreement on a transnational legal framework on artificial intelligence.

Управљање вештачком интелигенцијом и заштита људских права: упоредноправна перспектива Европске уније и Кине

Маида БЕЋИРОВИЋ-АЛИЋ¹, Јелица ГОРДАНИЋ²

Апстракт: Глобално ширење аутоматизованих система, који често функционишу нетранспарентно и изван ефективне људске контроле, отвара сложена питања у вези са заштитом основних људских права, што представља шири контекст овог истраживања. Посебни изазови настају у домену међународног права, с обзиром на то да не постоји јединствен, обавезујући транснационални нормативни оквир који би обезбедио доследну заштиту људских права у дигиталном окружењу. Овај рад, применом упоредноправне методе и анализом садржаја релевантних докумената, испитује регулаторне modele Европске уније и Народне Републике Кине као два глобално најутицајнија модела управљања вештачком интелигенцијом, у којима се јасно огледају либерални и нелиберални концепти заштите људских права, указујући на њихов правно-политички оквир, регулаторне домете и ограничења. Посебан акценат стављен је на идентификацију нормативних празнина и ризика по људска права, укључујући приватност, недискриминацију, слободу изражавања и правично поступање. Полазна хипотеза рада јесте да постојећи међународноправни оквир није у стању да одговори на системске изазове које генерише примена вештачке интелигенције, те да дивергентни модели ЕУ и Кине продубљују глобални нормативни јаз и онемогућавају успостављање универзалних стандарда заштите људских права. Кроз критички приказ разлика између западног либералног модела и ауторитарнијег приступа управљању технологијом, рад указује на ургентну потребу за успостављањем глобално усклађеног и политички одрживог оквира међународног права за регулисање система вештачке интелигенције.

Кључне речи: вештачка интелигенција, људска права, регулаторни модели, међународно право, ЕУ, Кина.

¹ Редовни професор, Универзитет у Новом Пазару – Правни факултет, Нови Пазар, Србија. Е-пошта: maida.becirovic@uninp.edu.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9738-6581>.

² Виши научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија. Е-пошта: jelica@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8364-7405>.

Увод

У контексту глобалног такмичења за технолошку и нормативну доминацију, различити политички системи обликују различите приступе регулисању вештачке интелигенције. Ово има далекосежне последице по остваривање и заштиту људских права. Европска унија се позиционирала као глобални регулаторни лидер стварајући први правни оквир за вештачку интелигенцију. Тај оквир је свеобухватан, амбициозан и вредносно утемељен. ЕУ полази од премисе да технолошки напредак служи људима и друштву, па вештачку интелигенцију не третира само као економски инструмент, него и као питање од уставног значаја чије постојање има утицај на области демократије, владавине права и људског достојанства. Овај приступ се ослања на препознатљив метод ЕУ који комбинује интеграцију тржишта, заштиту права и процедурално управљање — чиме се потврђује европско регулаторно лидерство у дигиталном добу (Hulok 2025). Насупрот томе, Кина развија секторски фрагментисан, али политички централизован модел регулисања вештачке интелигенције који је дубоко повезан са стратегијама друштвеног надзора и технолошког управљања. Флориди (Floridi 2018, 2) наводи да брзина технолошких иновација отежава успостављање адекватног нормативног оквира, због чега постојећи правни и етички механизми често не успевају благовремено да одговоре на изазове дигиталног развоја. Слично томе, Кало (Calo 2017, 408) истиче да је постојећи оквир за управљање вештачком интелигенцијом још увек неразвијен, посебно због ослањања на етичке стандарде, а не на обавезујућа правна правила. Ови приступи сугеришу да се развој вештачке интелигенције одвија у нормативном вакууму, јер систему међународног права још увек недостају јединствене норме за управљање ризицима које са собом носи вештачка интелигенција. Рад полази од хипотезе да тренутни међународноправни оквир није у стању да адекватно одговори на системске изазове који настају применом вештачке интелигенције и да различити регулаторни модели Европске уније и Кине продубљују глобални нормативни јаз и ометају успостављање универзалних стандарда заштите људских права.

Кроз упоредноправну анализу ова два модела, рад има за циљ да идентификује кључне нормативне празнине у међународном праву, укаже на ризике по људска права (по право на приватност, недискриминацију и слободу изражавања), и покаже да одсуство јединственог транснационалног

оквира омогућава настанак глобалног „нормативног вакуума“. У закључном делу, разматра се потреба за политички одрживим и универзално кохерентним моделом глобалног управљања вештачком интелигенцијом који би обезбедио јасну и вредносно утемељену заштиту појединца.

Методолошки, рад се заснива на комбинацији упоредноправних, дескриптивних и критичко-аналитичких метода. Ауторке користе квалитативни приступ у испитивању релевантних правних аката, стратешких докумената и секундарне литературе. Упоредноправна анализа омогућава јасно уочавање разлика између европског либералног модела фокусираног на заштиту људских права и кинеског централизованог модела технолошког управљања. Критичка анализа открива последице таквих разлика по међународноправни поредак и глобалне стандарде.

Упоредноправна литература често истиче уочљив контраст између европских и кинеских модела регулисања вештачке интелигенције. Међутим, важно је избећи дихотомију по овом питању. Упркос чињеници да је нормативни оквир Европске уније заснован на заштити достојанства, приватности и аутономије појединца - што јасно потврђују анализе европског права о заштити података које препознају управо те вредности као фундаменталне конститутивне принципе правног поретка ЕУ (Huster and Walden 2019; Lynskey 2015) – овај модел није без ограничења. Тако нпр. одређене праксе биометријског надзора нису у потпуности забрањене, државе чланице користе широке изузетке у областима полицијских овлашћења и безбедности, спровођење Опште уредбе о заштити података остаје неуједначено, док појаве технолошког патернализма и тржишних монопола указују на структурне слабости. Савремени дигитални екосистеми, посебно они засновани на напредним системима вештачке интелигенције, додатно истичу ове изазове јер стварни обим заштите достојанства, аутономије и приватности зависи од способности регулаторног система да одговори на брзо растуће технолошке ризике. У случају ЕУ, ово је проблематично упркос вредносном приступу на којем је изграђен европски модел. С друге стране, иако кинески модел карактерише политичка централизација и снажан фокус на друштвену стабилност, не може се окарактерисати као стриктно хомоген. Кинеска академска заједница показује одређени степен плурализма. Тако нпр. Џу (Zhu 2022) документује забринутост многих кинеских стручњака у вези прекомерне употребе технологија надзора – док се у пракси истовремено развијају иницијативе које промовишу оквир „одговорне вештачке интелигенције“

попут Пекиншких принципа вештачке интелигенције (Beijing AI Principles 2019). Поред тога, одређени сегменти кинеског законодавства настоје да ограниче корпоративне злоупотребе и побољшају безбедност података, што потврђује нови режим управљања подацима успостављен Законом о заштити личних података и Законом о безбедности података. Ови акти уводе „строге обавезе за приватне актере са циљем сузбијања прекомерног прикупљања података, обезбеђивања адекватне обраде и јачања укупних механизма безбедности података“ (Creemers 2022).

Ауторке сматрају да поларизација између ЕУ и Кине свакако постоји, али да није апсолутна. Оба модела садрже унутрашње тензије, контрадикције и еволутивне процесе који отежавају њихово представљање као супротстављених концепата људских права у дигиталној ери. Сходно томе, фокус је на упоредном испитивању модела ЕУ и Кине како би се указало у којој мери њихове структурне разлике доприносе постојећим нормативним празнинама у међународном праву и како би се процениле импликације таквог одступања за будући развој транснационалног оквира за управљање вештачком интелигенцијом.

Европска унија као регулаторни лидер у области вештачке интелигенције

Правни оквир Европске уније за регулисање вештачке интелигенције најразвијенији је хоризонтални модел у савременом међународном праву. Заснован је на комбинацији Опште уредбе о заштити података (GDPR 2016), Повеље ЕУ о основним правима (EU Charter 2000), Закона о дигиталној регулацији платформи (DSA 2022), Закона о дигиталним тржиштима (DMA 2022) и, коначно, првог глобалног свеобухватног закона о вештачкој интелигенцији – Закона о вештачкој интелигенцији ЕУ (AI Act 2024). Поред тога, Европска комисија је основала Европску канцеларију за вештачку интелигенцију 24. јануара 2024. године. Обавезујућа правна снага Закона о вештачкој интелигенцији ЕУ произилази из његове правне природе као прописа ЕУ који је директно применљив и обавезујући за сва лица и субјекте који развијају, користе, увозе или стављају на тржиште системе вештачке интелигенције унутар Уније. У овом оквиру, Европска канцеларија за вештачку интелигенцију основана је као специјализовано тело са задатком праћења, координације и подршке спровођењу Закона о

вештачкој интелигенцији ЕУ, посебно у погледу система вештачке интелигенције опште намене. Очекује се да ће играти значајну техничку и институционалну улогу у настанку европског система управљања вештачком интелигенцијом (Dabić 2025, 235).

Оваква нормативна архитектура одражава амбицију ЕУ да се позиционира као европски и глобални заштитник основних права у дигиталној ери, што Палмиото описује као „уставну оријентацију целокупне политике вештачке интелигенције“ (Palmioto 2025, 770). ЕУ не третира вештачку интелигенцију само као технолошки изазов, него као правни проблем који захтева примену стандарда достојанства, аутономије и заштите појединца.

Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ уводи регулаторну парадигму засновану на процени ризика, према којој се обавезе и ограничења не примењују подједнако на све системе вештачке интелигенције. Постоје разлике према степену претње по безбедност и основна права. Дакле, законска дозвољеност развоја технологије условљена је мерљивим и превентивним гаранцијама, које Пироцоли одређује као најзначајнији институционални корак ЕУ у управљању технолошким ризицима (Pirozzoli 2024, 106). Овај приступ се надовезује на постојеће прописе у којима GDPR остаје темељ заштите приватности и контроле података, при чему је, према Уферту (Ufert 2020, 1089–1091), способан да функционише као „прилагодљиви и ометајући инструмент“ у односу на ризичне облике аутоматизованог доношења одлука, иако не пружа довољне механизме разумљивости и транспарентности за сложене modele вештачке интелигенције. Повеља ЕУ о основним правима пружа уставна ограничења за употребу вештачке интелигенције, посебно у питањима приватности, недискриминације, равноправног третмана и процедуралних гаранција. На овај начин штити основне слободе без обзира на технички развој (Cosentini et al. 2024, 2–3).

У оквиру Закона о вештачкој интелигенцији ЕУ уводи се вишеслојна категоризација која укључује забрањене праксе, системе високог ризика са строгим обавезама, системе ограниченог ризика и системе минималног ризика (AI Act 2024). Забрањене праксе обухватају друштвено рангирање, манипулацију људским понашањем и одређене облике биометријског надзора. Сматрају се неспојивим са достојанством и аутономијом појединца (Pirozzoli 2024, 106). Најважнији и најсложенији сегмент је регулисање система високог ризика, за које се уводе строги захтеви у

погледу управљања подацима, оперативне поузданости, надзора, транспарентности, безбедности и документовања процеса доношења одлука (AI Act 2024). У овом сегменту, ЕУ уводи највећу новину- процену утицаја на основна права (FRIA), као превентивни инструмент који омогућава процену ризика по права појединца чак и пре примене технологије. Косентини и сарадници (Cosentini et al. 2024, 2) називају FRIA „првим правно обавезујућим механизмом за антиципаторну заштиту основних права у области вештачке интелигенције“. Бертаина и сарадници (Bertaina et al. 2025, 2–3) допуњују овај оквир развојем квантитативне процене ризика, која омогућава утврђивање озбиљности и вероватноће кршења сваког појединачног права из Повеље ЕУ – укључујући приватност, једнакост, заштиту деце, слободу изражавања и право на правни лек. Тиме, по први пут, ЕУ ствара услове за заштиту основних права на начин који омогућава мерљивост, проверљивост и контролу.

Утицај европског модела на заштиту људских права највише се види у области приватности и заштите података. GDPR, као основни стуб, пружа широк спектар права за субјекте података. ЕУ је, кроз Закон о вештачкој интелигенцији, додатно ојачала механизме транспарентности, разумљивости и управљања подацима за системе вештачке интелигенције високог ризика (GDPR 2016; AI Act 2024). Ово је посебно важно када је реч о апликацијама вештачке интелигенције које укључују праћење понашања, биометријску идентификацију или профилисање, области у којима је ризик од кршења приватности највећи. С друге стране, Уферт (Ufert 2020, 1090–1091) упозорава да GDPR не решава проблем алгоритарске нетранспарентности, због чега је потребно допунити га секторским регулаторним обавезама. Баш ту нормативну празнину Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ (AI Act) настоји да попуни, уводећи обавезне захтеве у погледу транспарентности, техничке документације, надзора и разумљивости за системе вештачке интелигенције високог ризика. На овај начин реализује принципе заштите података у специфичном контексту аутоматизованог доношења одлука (AI Act 2024).

Још једно кључно подручје заштите односи се на недискриминацију и правичност. Системи вештачке интелигенције могу појачати постојеће друштвене неједнакости, па ЕУ уводи обавезне мере за ублажавање пристрасности, стандарде квалитета података, обавезу тестирања и праћења ефеката модела на рањиве групе, као и услов људског надзора над осетљивим одлукама. Пироцоли (Pirozzoli 2024, 107–108) истиче да се

европски приступ усмерен на човека заснива на спречавању структурне дискриминације кроз *ex ante* нормативне интервенције, а не само кроз накнадне исправке.

Трећа област – заштита процедуралних права и правичан третман – најјасније се види у регулисању алгоритамског одлучивања у јавним службама, полицијским системима, запошљавању, социјалним давањима и правосуђу. Палмиото (Palmiotto 2025, 772–773) указује да је током усвајања Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ прошао кроз „ролеркостер“ промена, при чему је заштита основних права, упркос политичким компромисима, остала један од његових носећих стубова. Обавезна FRIA процедура захтева од власника вештачких система да унапред процене могућност неједнаких исхода, необјашњивих одлука или кршења права на правни лек, чиме се процедурална правичност уграђује у саму структуру развоја вештачких технологија.

Коначно, европски модел регулисања вештачке интелигенције представља јединствен покушај у савременом праву да се технолошки напредак усклади са чврсто утемељеном заштитом људских права. Увођењем превентивних механизма попут FRIA, стандарда објашњивости, строге контроле података и забрањених пракси, ЕУ је створила нормативни оквир који поставља јасне границе за технолошке иновације у циљу заштите достојанства, приватности, недискриминације и правичног третмана. Овај модел можда није у потпуности савршен, али несумњиво представља најнапреднији покушај да се принципи људских права уграђени у европско правно наслеђе преточе у систем управљања вештачком интелигенцијом.

Треба напоменути да структурне слабости које карактеришу овај систем ограничавају његову ефикасност. Палмиото (Palmiotto 2025, 772–773) указује да је Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ производ политичких компромиса који су током процеса усвајања довели до разводњавања неких обавеза и задржавања регулаторне флексибилности. Ово може ослабити заштиту појединца у пракси. Процес доношења прописа у ЕУ је спор, што значи да правна регулација често заостаје за технолошким променама, остављајући дуготрајне правне празнине тамо где се системи вештачке интелигенције примењују без адекватног надзора. Додатни проблем представља и неуједначена примена регулаторних обавеза у државама чланицама. Неке државе увелико развијају и примењују технолошки напредне системе надзора, укључујући биометријску идентификацију и масовну обраду података у контексту полицијског рада

и граничне контроле. С друге стране, неким чланицама недостају одговарајући технички и институционални капацитети, што доводи до значајних разлика у стварном нивоу заштите људских права у ЕУ. Уферт (Ufert 2020, 1090–1091) истиче да, упркос снажним гаранцијама приватности, GDPR и даље не решава проблем нетранспарентности сложених модела високе аутономије, док Пироцоли (Pirozzoli 2024, 107–108) упозорава да хомоцентрични приступ често остаје декларативан када се суочи са економским интересима тржишта и политичким интересима држава чланица. Недостатак техничких капацитета надзорних органа и ограничени ресурси слабе способност ЕУ да ефикасно надгледа велике технолошке компаније. Фрагментација секторских прописа (DSA, DMA, Data Act, AI Act) ствара нормативни неред која отежава практичну примену. Ови недостаци могу делимично бити ублажити деловањем Европске канцеларије за вештачку интелигенцију, која треба да развија техничке капацитете, врши координацију националних надзорних тела и ствара услове за примену Закона о вештачкој интелигенцији ЕУ, посебно у погледу система вештачке интелигенције опште намене. Коначна ефикасност Европске канцеларије за вештачку интелигенцију ће највише зависити од њених формалних овлашћења, ресурса и квалитета институционалне сарадње са националним властима.

Све наведене слабости имају директне последице по остваривање људских права у ЕУ. Регулаторна спорост значи изложеност грађана ризицима у погледу приватности, недискриминације и аутономије. Неуједначена примена угрожава принцип једнакости. Тако нпр. особа у једној држави може имати знатно слабије процедуралне гаранције него у другој. Нејасноће око биометријског надзора отварају пут прекомерном прикупљању осетљивих података, што угрожава право на приватност и може довести до нормализације масовног надзора. Слабо развијени механизми објашњивости и даље омогућавају нетранспарентне алгоритамске одлуке које имају утицај на запошљавање, кредите, социјална права или полицијске поступке. Овим се доводи у питање право на образложену одлуку, једнакост и ефикасан правни лек. На крају, недовољан капацитет надзорних тела омогућава великим платформама да заобилазе прописе, што угрожава заштиту потрошача, процес информисања и слободу изражавања. Слабости европског система ни у ком случају не поткопавају његову нормативну вредност, али у значајној мери отежавају практичну заштиту људских права.

Ауторке сматрају да је додатни изазов неуједначена примена регулаторних обавеза у државама чланицама, као и висока административна оптерећења за мала и средња предузећа. Упркос томе, снага модела ЕУ огледа се у чињеници да је једини на глобалном нивоу који повезује заштиту људских права и технолошку регулацију кроз процену утицаја на основна права за системе вештачке интелигенције високог ризика (FRIA), забрану најопаснијих пракси и јасно дефинисане гаранције за системе високог ризика (AI Act 2024). Унапређење овог модела захтевало би јачање обавезних захтева објашњивости у погледу алгоритаМСког доношења одлука како би се елиминисали постојећи недостаци транспарентности и обезбедило јачање институционалне улоге и оперативних капацитета Европске канцеларије за вештачку интелигенцију. На овај начин би се осигурало доследно тумачење и примена регулативе вештачке интелигенције у свим државама чланицама и проширење механизма FRIA ка сложеним генеративним моделима вештачке интелигенције, праћеним јасним стандардима за процену ризика по слободу изражавања, приватност и недискриминацију.

Европа показује иницијативу и лидерство када је у питању регулисање вештачке интелигенције. Поред ЕУ, неопходно поменути и Савет Европе и његову Оквирну конвенцију о вештачкој интелигенцији и људским правима, демократији и владавини права. То је први међународноправно обавезујући уговор у области вештачке интелигенције. Одредбе поменуте Конвенције имају за циљ да активности система вештачке интелигенције буду у потпуности у складу са људским правима, демократијом и владавином права (Council of Europe 2024). Конвенција је отворена за потписивање од септембра 2024. године. До сада ју је потписало више од 50 држава, укључујући и чланице ЕУ.

Кинески модел регулисања вештачке интелигенције

Кинески модел регулисања вештачке интелигенције почива на стратешкој комбинацији нормативне фрагментације, политичке централизације и технолошке инструментализације. Ово ствара веома прилагодљив, али истовремено дубоко ауторитаран систем управљања дигиталним простором. За разлику од Европске уније која уводи хоризонтални приступ заштити основних права у области вештачке

интелигенције, Кина развија вертикални модел састављен од специфичних закона и подзаконских аката, од којих су најважнији Закон о сајбер безбедности (CSL CN 2017), Закон о безбедности података (DSL CN 2021) и Закон о заштити личних података (PIPL CN 2021). Ови закони чине основни правни оквир за управљање подацима у Кини и, индиректно, за рад система вештачке интелигенције, на начин упоредив са GDPR у Европској унији. GDPR није усвојен као инструмент искључиво за вештачку интелигенцију, већ као систем за регулисање технологија које интензивно користе податке, укључујући вештачку интелигенцију. Ова прецизност омогућава боље управљање ризицима својственим одређеним секторима. Тако нпр. Уредба о дубокој синтези (DSR CN 2022) експлицитно уводи обавезу означавања манипулисаног визуелног садржаја, што је важан алат у борби против дезинформација, заштити јавног интереса и смањењу штете по грађане. У том смислу, кинески модел пружа транспарентност корисницима (нпр. означавање „синтетичког садржаја“), што је у складу са заштитом права на информације и смањењем манипулативног садржаја. Међутим, у нормативном смислу, изузеци у корист државе су широко дефинисани, што у пракси омогућава неограничен приступ подацима у сврху „националне безбедности“ и „друштвене стабилности“. Овакво законодавно решење чини заштиту људских права зависном од политичке процене државних власти, отварајући простор за различите врсте дигиталног надзора.

У овом контексту, Робертс и сарадници (Roberts et al. 2021, 4–7) показују да кинески систем вештачке интелигенције, иако споља делује кохерентно, суштински представља широку, али стратешки недоследну комбинацију етичких принципа, бирократских смерница и политичких директива. Формални позив на одговорност и транспарентност се углавном користи као легитимизација већ успостављеног система контроле. Овај нормативни дуализам је посебно уочљив када се посматра однос између декларативне заштите од алгоритамске пристрасности и фактичке толерантности у случају приступа државе подацима. Закон о сајбер безбедности и Закон о безбедности података могу преобликовати концепт приватности, претварајући га из индивидуалног права у функцију надзора, док Закон о заштити личних података, упркос успостављању формалних гаранција као што је право на објашњење аутоматизованих одлука, оставља државним органима широку листу изузетака везаних за јавну безбедност.

Кинеске нормативне акте у овој области карактеришу снажни етички оквири — као што су Пекиншки принципи вештачке интелигенције, Заједничка обавеза о самодисциплини у индустрији вештачке интелигенције (Joint Pledge CN 2019) и (RAIP CN 2019) — који, иако настају у државном окружењу, наглашавају принципе транспарентности, инклузивности, безбедности и одговорности. Студије кинеског академског дискурса (Zhu 2022) показују да кинески научници снажно заговарају обавезујуће, а не меке прописе, управо због потребе да се ограниче неконтролисане технолошке последице које могу утицати на приватност, слободу изражавања и једнак третман грађана. Управо због ових ставова развила се способност брзог преласка са етичких на правно обавезујуће оквири. Док на Западу бројни етички документи остају необавезујући, Кина је брзо превела неколико етичких оквира у обавезујуће техничке и административне прописе. У овом контексту требамо поменути Одредбе о администрацији услуга алгоритамских препорука (ARR CN 2021), Одредбе о администрацији интернет информационих услуга дубоке синтезе (DSR CN 2022) и Привремене мере за администрацију генеративних услуга вештачке интелигенције (GAIR CN 2023), које операционализују принципе као што су транспарентност, одговорност, одговорност за садржај и безбедност. Иако је овај систем политички проблематичан, пружа и одређени ниво заштите грађана од технолошких злоупотреба — посебно у смислу манипулација дипфејком, економских превара и дестабилизујућих дезинформација, кроз јасно прописане забране и правила.

Супротно овом мишљењу, Ву, Хуанг и Гонг (Wu, Huang and Gong 2020) сматрају да амбиција Кине да развије формално „одговоран“ модел управљања вештачком интелигенцијом у пракси показује да се етички принципи често инструментализују како би се омогућила широка примена технологија надзора. Развој специфичних подзаконских аката додатно показује како кинески регулаторни модел утиче на људска права. Уредба о алгоритамским препорукама из 2021. године уводи обавезу регистрације алгоритама у државној бази података, што омогућава детаљан увид у процес рангирања садржаја и процену друштвене и политичке прихватљивости дигиталног материјала. Овај инструмент не само да омогућава држави да утиче на ток информација, већ и да директно усмерава обрасце понашања корисника, обликујући „дозвољене“ обрасце изражавања и ограничавајући плурализам мишљења. Уредба о дубокој синтези из 2022. године формално је представљена као механизам против дезинформација, али у комбинацији са постојећим системима

биометријског надзора, јача капацитет државе да прати идентитет, кретање и дигитално присуство појединаца. Ауторке овог рада сматрају да обавеза означавања синтетичког садржаја, иако технички оправдана, омогућава побољшани надзор политички осетљивих дискурса.

Уредба о генеративној вештачкој интелигенцији из 2023. године додатно сужава обим дигиталних слобода, уводећи обавезу да генерисани садржај буде „објективан“, „истинито представљен“ и „у складу са основним социјалистичким вредностима“. Овај нормативни захтев представља институционализовани облик цензуре, јер је политичка лојалност уграђена у алгоритамску архитектуру. На овај начин се ограничава слобода изражавања и уметничка слобода, а плурализам мишљења ограничава под изговором заштите од штетног садржаја. То потврђују Шен и Лиу (Shen and Liu 2021), који указују да Кина гради такозвани „нормативни екосистем одговорне вештачке интелигенције“, у коме етички стандарди, технички протоколи и регулаторни инструменти функционишу као јединствени систем подршке за централизовано управљање дигиталним технологијама.

Најјаснију илустрацију политичке логике кинеског модела пружа Шихан (Sheehan 2023), који показује да кључни подзаконски акти – Уредба о алгоритамским препорукама, Уредба о дубокој синтези и Уредба о генеративној вештачкој интелигенцији – нису само техничка регулација, већ део политичког процеса у коме су технологије усклађене са идеолошким приоритетима државе. Према његовом тумачењу, кинеска регулација вештачке интелигенције настаје у оквиру тзв. модела политичког левка, у коме се регулаторне одлуке формирају након идеолошке филтрације технолошких и друштвених изазова, што осигурава да регулација остаје у функцији очувања поретка, а не заштите појединца. Мишљења смо да овај инструмент, посебно када се посматра у вези са централном улогом Кинеске администрације за сајбер простор (CAC n.d.), чини језгро ауторитарног апарата за надзор. Алгоритамска транспарентност постаје привилегија државе, а грађани остају без стварних механизма заштите у погледу приватности, слободе изражавања и недискриминаторних поступака.

Кинески модел се може тумачити на начин да регулисање вештачке интелигенције није осмишљено као механизам за заштиту људских права, већ као средство политичке контроле и управљања друштвом. С друге стране, овај аспект се може посматрати и као предност овог система. Чињеница је да постоји висок степен техничке стручности и интеграције

између регулатора и индустрије. Кинеска администрација за сајбер простор (CAC n.d.) и министарства надлежна за технологију тесно сарађују са технолошким компанијама, што се може тумачити као постојање доброг разумевања техничких аспеката система, укључујући архитектуру алгоритама, управљање подацима и безбедносне протоколе (Murnisari 2024, 169). Овај модел омогућава држави да разуме како алгоритми функционишу „изнутра“ и да успостави одговарајуће техничке стандарде. Са становишта људских права, техничка софистицираност може допринети бољој контроли квалитета података, већој безбедности система и спречавању техничких злоупотреба, укључујући угрожавање индивидуалних података или цурење осетљивих информација.

Кинески модел регулације вештачке интелигенције показује одређене предности, међу којима је свакако брз нормативни одговор на технолошке иновације. Кина усваја прописе о вештачкој интелигенцији много брже од ЕУ и већине западних држава. Таква брзина омогућава правном систему да прати иновације у скоро реалном времену, спречавајући дуготрајне „регулаторне празнине“ где технологија напредује брже од закона. У погледу заштите људских права, ова брзина има одређену вредност: омогућава брз одговор на нове технолошке ризике попут манипулација дипфејком, злоупотребе биометрије или дестабилизујућих ефеката виралног садржаја. Поред тога, овај систем карактерише развијена техничка софистицираност и способност да се секторски и оперативно бави специфичним ризицима. Његови кључни недостаци остају структурне природе и произилазе из недостатка независног надзора, широко дефинисаних државних изузетака од приступа подацима, ограниченог плурализма у обликовању регулаторних политика и системске зависности правне заштите од политичке воље. Ауторке сматрају да су у овој конфигурацији основна људска права – посебно право на приватност, слободу изражавања, приступ информацијама и заштиту од дискриминаторних аутоматизованих одлука – у инфериорном положају. Поред свих мањкавости, неспорно је да кинески модел поседује капацитет за брзе промене, као и техничку стручност. Ови фактори могу бити основа за побољшање.

Управа за сајбер простор се углавном карактерише као „наметљив режим“ (Lee 2022, 29). Део је Комунистичке партије Кине и, као таква, нема сопствену независност. У питању је централизовано техно-политичко тело. Верујемо да би ефикасна заштита људских права захтевала увођење

неколико кључних механизма. Као прво, успостављање институционално независног надзора који би ограничио дискреционо право државних органа у обради података и коришћењу система вештачке интелигенције. Затим, нормативно јачање процедуралних гаранција, укључујући право на објашњење алгоритама одлука, право на приговор и забрану алгоритамаске дискриминације. Коначно, неопходно је и повећање транспарентности у раду регулаторних тела, као и укључивање независних академских и недржавних актера у процесе израде прописа. Комбинација техничког напретка, институционалне одговорности и нормативне заштите појединца може пружити модел регулације који је и ефикасан и усклађен са најважнијим тековинама људских права.

Упоредноправна анализа модела регулације вештачке интелигенције у ЕУ и Кини: кључне разлике, нормативне празнине и међународноправне импликације

Упоредноправна анализа европског и кинеског модела регулисања вештачке интелигенције показује различите почетне претпоставке, нормативне циљеве и последице по међународноравни поредак. Европска унија је изградила хоризонтални, системски модел заснован на Закону о вештачкој интелигенцији, који се надовезује на Општу уредбу о заштити података о заштити података (GDPR), Повељу ЕУ о основним правима и Платформу за дигиталну регулацију. Овај модел полази од претпоставке да је легитимитет употребе вештачке интелигенције условљен заштитом достојанства, аутономије и основних права појединца, при чему се приступ заснован на ризику и механизми попут FRIA користе као инструменти превентивне контроле над технолошким развојем (Ufert 2020; Pirozzoli 2024). Насупрот томе, кинески модел се заснива на мрежи закона и прописа – као што су Закон о сајбер безбедности, Закон о безбедности података, Закон о заштити личних података, и низа уредби о алгоритмима, дубокој синтези и генеративној вештачкој интелигенцији. Сви ови акти су усклађени са ширим политичким циљевима очувања друштвене стабилности, технолошког суверенитета и јачања капацитета државе за дигитални надзор (Roberts et al. 2021, 4–7; Wang et al. 2025). Мишљења смо да ЕУ полази од парадигме „људских права као ограничења технике“, док Кина

полази од парадигме „технике као средства политичког управљања“. То су два потпуно другачија нормативна режима у смислу циљева.

Разлике су присутне и на нивоу правне технике. Европски Закон о вештачкој интелигенцији тежи да обухвати све системе вештачке интелигенције у јединственом, хоризонталном оквиру, у којем су забрањене праксе јасно ограничене, а системи високог ризика подлежу строгој *ex ante* и *ex post* контроли, док су права заштићена кроз FRIA и остале процедуралне гаранције. Кинески модел се развија вертикално: свака нова технологија – алгоритамске препоруке, дипфејк, генеративна вештачка интелигенција – добија посебну регулативу, често уз обавезу регистрације, претходне цензуре или поштовања „основних социјалистичких вредности“. Остаје простора за питање да ли је крајњи циљ политичка безбедност или заштита индивидуалних права. Свакако, сврсисходност унапређења законских прописа, као и усклађивање нормативних аката са реалним животним околностима, велика је предност која карактерише кинески правни систем. С друге стране, поставља се питање ефикасности и делотворности тих правних норми. Сваки систем у пракси мора створити структуру у којој постоји алгоритамска транспарентност према држави, али и према грађанима, јер мора служити као механизам заштите сваког појединца.

Када се посматра утицај ових модела на људска права, не разликују се само инструменти, већ и разумевање концепта права. У ЕУ, Повеља ЕУ о основним правима функционише као уставни темељ. Легитимитет система вештачке интелигенције мери се критеријумима који поштују права на приватност, једнак третман, праведан поступак и делотворан правни лек (EU Charter 2000). Приватност је заштићена комбинацијом GDPR-а и Закона о вештачкој интелигенцији ЕУ, при чему је обрада података у системима вештачке интелигенције подложна принципима сврсисходног ограничавања и транспарентности. Недискриминација је заштићена захтевима за квалитет и репрезентативност података, тестирањем модела и ублажавањем пристрасности, док FRIA треба да идентификује ризике за рањиве групе и обрађује заштитне мере пре него што се систем пусти у рад (Pirozzoli 2024; Cosentini et al. 2024). У кинеском моделу, права као што су приватност, слобода изражавања и недискриминација формално постоје у одређеним законима, међутим њихова ефикасност и делотворност је смањена постојањем изузетака везаних за „националну безбедност“ и „друштвену

стабилност“. Ово ствара утисак да је заштита људских права у Кини питање која се може ограничавати када дође у сукоб са приоритетима државе.

Када су тако различити модели присутни у међународноправној сфери, јавља се велики број нормативних празнина. С једне стране, ЕУ покушава да глобално усмери свој хуманоцентрични приступ кроз тзв. „Бриселски ефекат“, очекујући да треће државе, компаније и међународне организације прихвате стандарде Закона о вештачкој интелигенцији и сродних права, како би задржале приступ европском тржишту (Palmiotto 2025; Pirozzoli 2024). С друге стране, Кина развија сопствени модел кроз „извоз“ технолошке инфраструктуре и нормативних решења у земље глобалног Југа. Системи вештачке интелигенције се користе за надзор, управљање становништвом и контролу информација, што ствара неку врсту „пекиншког ефекта“ нормативног ширења ауторитарних дигиталних стандарда. Као последица свега овога, настаје подељеност глобалног простора на сфере различитих нормативних утицаја, при чему међународно јавно право остаје без јединственог, обавезујућег режима за регулисање вештачке интелигенције. Ово је узрок недостатка међународноправне регулисаности питања вештачке интелигенције.

Нормативне празнине су посебно уочљиве у областима прекограничног тока података, транснационалне употребе технологија надзора и стандарда одговорности за кршења људских права узрокованих системима вештачке интелигенције. На глобалном нивоу постоје само делимичне иницијативе – попут смерница ОЕЦД-а (OECD 2019) или препорука УНЕСКО-а (UNESCO 2021) – које немају обавезујући карактер и које не решавају сукоб између европског модела заштите права и кинеског модела дигиталног суверенитета (Ufert 2020, 1089–1091). Мишљења смо да се на овај начин ствара „нормативни вакуум“ у којем појединци чија су права повређена употребом система вештачке интелигенције развијених у једном режиму, а примењиваних у другом режиму, често немају јасан правни основ за заштиту на међународном нивоу, док државе користе регулаторне разлике као инструмент геополитичке конкуренције. Ово има директне последице по универзалност људских права, јер се основне гаранције све више посматрају кроз призму регионалних и државних модела, уместо као један утврђени, универзални стандард.

Ауторке су мишљења да упоредноправна анализа модела ЕУ и Кине показује да адекватан међународноправни одговор не може бити усвајање једног од постојећих модела. Неопходно је тражити више заједничких

тачака: обавезујуће забране најопаснијих пракси вештачке интелигенције, минималне стандарде транспарентности и одговорности, као и процедуралне гаранције које би се примењивале без обзира на политички поредак. Европски модел нуди вредносно заснован и правно разрађен оквир који, поред свих предности, поседује и многе недостатке. Ту треба истаћи неуједначену примену GDPR-а и различите регулаторне праксе држава чланица, недостатак техничких капацитета, као и спори, а комплексан поступак усвајања правних аката. Због свега овога, Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ, који се развија годинама, у неким сегментима већ делује нормативно „застарело“ у односу на брзину технолошких иновација. С друге стране, кинески модел, упркос формалности етичких принципа, брзини регулаторне реакције, али и ефикасним регулаторним телима, карактеришу нетранспарентност и широко дефинисани изузеци у корист државе. На овај начин се закон претвара у инструмент надзора, а не индивидуалне заштите. У овако хаотичном окружењу, међународно право се налази у фази касне реакције, док се нормативни вакуум попуњава билатералним споразумима, инструментима меког права и једностраним пројекцијама стандарда. Верујемо да је овај раскорак између брзине технолошких промена и неадекватног одговора међународног права централни изазов будућег развоја вештачке интелигенције у контексту заштите људских права.

Перспективе и потреба за транснационалним правним оквиром

Компаративна анализа европског и кинеског модела јасно показује да се глобално управљање вештачком интелигенцијом развија у правцу нормативне фрагментације. С једне стране, постоји вредносно заснован, али регионално ограничен и институционално оптерећен европски модел. С друге стране имамо политички централизован и ауторитаран кинески приступ, са снажним капацитетом за технолошки и регулаторни извоз. Европска унија се бори да преузме улогу снажног глобалног актера. С друге стране, глобална улога Кине је у сталном ширењу. Бројне земље зависе од кинеских инвестиција и технологије. Те околности изазивају забринутост да би кинеска технолошка инфраструктура могла да омогући прикупљање података и надзор који води влада. Појављују се и питања дигиталног

суверенитета, јер се неке државе плаше да ће зависност од кинеских технологија угрозити њихову способност да контролишу сопствене дигиталне домене и управљају националним подацима. Ово отвара питање технолошке зависности. Државе које учествују у развоју кинеских технологија могле би постати превише зависне од њих. То може ограничити њихову будућу слободу избора и аутономије, као и њихов капацитет да размотре друге опције или развију сопствене технологије, остављајући их изложеним утицају и контроли Кине (Stekić 2025, 79).

Ауторке сматрају ова асиметрија између „европског стандарда“ и „кинеског стандарда“ узрокује глобалне нормативне празнине, јер не постоји транснационални правни оквир који би дефинисао минимални скуп обавеза држава и приватних актера у вези са заштитом људских права у контексту вештачке интелигенције.

Постојећа истраживања потврђују овај закључак. Џобин, Иенка и Вајена (Jobin, Ienca and Vayena 2019) показују да на глобалном нивоу постоји сагласност око неколико етичких принципа (транспарентност, правичност, нешкодљивост, одговорност, приватност), али да постоји дубоко размимоилажење у погледу њихове конкретне примене и одговорности актера, при чему већина докумената остаје у домену меког права. Хагерти и Рубинов (Hagerty and Rubinov 2019) додатно истичу да глобална етичка архитектура вештачке интелигенције претежно одражава перспективе глобалног Севера и да се друштвене последице по маргинализоване и државе глобалног Југа систематски потцењују. На међународном нивоу, иако постоје значајни кораци, попут Оквирне конвенције Савета Европе о вештачкој интелигенцији, људским правима, демократији и владавини права, ситуација остаје суштински непромењена. Један споразум не може избрисати глобални нормативни вакуум. До сада је око 50 земаља потписало Оквирну конвенцију, али је ниједна није ратификовала.

Вештачка интелигенција је била тема од интереса за Уједињене нације, посебно када је у питању њен потенцијал у остварењу циљева одрживог развоја. Није могуће поменути све иницијативе УН за дигиталне технологије и вештачку интелигенцију, па ћемо поменути најзначајније.

Свестан утицаја који нове технологије имају на све области живота и функционисања, Генерални секретар је одлучио да оснује Панел високог нивоа за дигиталну сарадњу (2018. године) како би омогућио заинтересованим странама да се договоре и сарађују на искоришћавању потенцијала дигиталних технологија, као што је вештачка интелигенција,

истовремено се бавећи нежељеним последицама њихове примене. Следећи значајан корак догодио се 2020. године када је Генерални секретар представио извештај: „Мапа пута за дигиталну сарадњу: спровођење препорука Панела високог нивоа за дигиталну сарадњу“. Генерални секретар је изразио намеру да оснује „саветодавно тело са више заинтересованих страна о глобалној сарадњи у области вештачке интелигенције како би пружио смернице међународној заједници о вештачкој интелигенцији која је поуздана, заснована на људским правима, безбедна и одржива и промовише мир“. Такво тело би требало да служи као разноврстан форум са циљем размене и промоције најбољих пракси, као и размене мишљења о стандардизацији и напорима за усклађеност вештачке интелигенције, узимајући у обзир постојеће мандате и институције (UNGA 2020, 18). Извештај је истакао приметан недостатак инклузивности у глобалним дискусијама о вештачкој интелигенцији. Земље у развоју су углавном одсутне или нису добро заступљене у већини истакнутих форума о вештачкој интелигенцији, упркос томе што имају значајну прилику да од ње имају користи за свој економски и друштвени развој (UNGA 2020, 13).

Уједињене нације су наставиле свој рад на вештачкој интелигенцији и дигиталној технологији у новоусвојеном „Пакту за будућност“, стратегији за реформу и будуће функционисање организације. Његов саставни део је Глобални дигитални договор који има за циљ унапређење праведних и инклузивних приступа искоришћавању предности вештачке интелигенције и ублажавању ризика уз пуно поштовање међународног права, укључујући међународно право о људским правима, и узимајући у обзир друге релевантне оквире. УН сматрају да међународноправно управљање вештачком интелигенцијом захтева ефикасан, мултидисциплинаран и прилагодљив приступ са више заинтересованих страна. Глобални дигитални договор има прилику да унапреди међународно управљање вештачком интелигенцијом на начине који допуњују међународне, регионалне, националне и напоре са више заинтересованих страна (GDC 2025, 12–14).

Као део активности у оквиру Глобалног дигиталног договора, Генерална скупштина УН је 2025. године успоставила два нова механизма за промоцију међународне сарадње у управљању вештачком интелигенцијом – Независни међународни научни панел УН о вештачкој интелигенцији и Глобални дијалог о управљању вештачком интелигенцијом. Глобални

дијалог о управљању вештачком интелигенцијом требало би да послужи као платформа за дискусију о међународној сарадњи, размену најбољих пракси и научених лекција, као и за олакшавање отворених, транспарентних и инклузивних дискусија о управљању вештачком интелигенцијом са циљем да вештачка интелигенција допринесе спровођењу циљева одрживог развоја и смањењу дигиталних јаза између и унутар држава (UNGA 2025). С друге стране, Независни међународни научни панел о вештачкој интелигенцији има циљ да пружи независне научне процене које ће помоћи међународној заједници да предвиди нове изазове и донесе одлуке о управљању овом изазовном технологијом.

Имајући у виду све ове иницијативе и активности, јасно је да организација Уједињених нација остаје „незаменљива у координирању истински глобалних напора за изградњу одрживог регулаторног оквира за вештачку интелигенцију и промоцију њеног позитивног утицаја у глобалном друштву“ (Dabić 2024, 178). С друге стране, неопходно је напоменути да све иницијативе УН, укључујући Глобални дигитални договор, још увек нису резултирале обавезујућим режимом. Ове иницијативе остају на декларативном нивоу и не уводе јасне обавезе ни државама ни компанијама. Све наведено подржава нашу почетну тезу да постојећи међународни механизми нису довољни да обезбеде системску и универзалну заштиту основних права у условима убрзаног развоја технологија вештачке интелигенције.

На основу овога, сматрамо да би будући транснационални правни режим за вештачку интелигенцију требало да буде комбинација најмање три приступа. Први приступ би био скуп универзалних забрана одређених пракси вештачке интелигенције које су неспојиве са међународним стандардима људских права. Овде спадају масовни биометријски надзор без судског надзора, социјално кредитирање и систематско политичко профилисање грађана. Други приступ били би процедурални стандарди, инспирисани искуством ЕУ, који би обавезали државе и приватне актере да *ex ante* процене утицај система вештачке интелигенције на људска права, транспарентност кључних алгоритамских одлука и постојање ефикасних механизма правне заштите, укључујући право на објашњење, приговор и приступ суду. Трећи приступ би био успостављање међународног механизма за праћење, са глобалним мандатом, који би могао да комбинује елементе постојеће уговорне контроле у области људских права са специфичном техничком експертизом. У идеалном случају, то би била

институција која функционише у оквиру ширег оквира УН. Имајући у виду тренутну светску геополитичку ситуацију, успостављање такве институције могло би се догодити тек у наредним деценијама. Таква институција би се могла суочити са многим функционалним изазовима.

Постојећа истраживања о глобалном управљању вештачком интелигенцијом указују да је приступ људским правима, заснован на Универзалној декларацији о људским правима и Пакту о грађанским и политичким правима, неопходан услов за легитимитет будућег режима, али да сам по себи није довољан ако није повезан са конкретним регулаторним инструментима и механизмима одговорности (Jobin, Ienca и Vayena 2019; Hagerty и Rubinov 2019). У том смислу, наше препоруке иду у правцу глобалне хармонизације стандарда заштите људских права кроз комбинацију минималног обавезујућег међународног уговора о вештачкој интелигенцији заснованог на људским правима. Неопходна је и међусобна хармонизација регионалних режима (као што је Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ и будући азијски или амерички стандарди) и институционализовано учешће различитих актера. Држава, међународне организације, приватни сектор, академска заједница и цивилно друштво требају имати неку врсту укључености у обликовање и праћење примене тих стандарда. Верујемо да такав транснационални оквир представља једини реалан начин за ограничавање негативних ефеката нормативне конкуренције између ЕУ и Кине и за изградњу минималног „*ius commune*“ заштите људских права у ери вештачке интелигенције.

Закључна разматрања

Полазећи од хипотезе да истовремено постојање вредносно заснованог, али регионално ограниченог европског модела регулисања вештачке интелигенције и политички централизованог, ауторитарног кинеског модела, уз одсуство кохерентног међународног правног режима, производи глобални „нормативни вакуум“ у заштити људских права, ауторке сматрају да спроведена анализа потврђује ову претпоставку. Рад је показао да Европска унија, кроз Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ, Општу уредбу о заштити података и Повељу ЕУ о основним правима, гради развијен хоризонтални оквир за заштиту појединца. У овом систему су приватност, недискриминација, достојанство и процесне гаранције

интегрисане у саму структуру регулације система вештачке интелигенције. Овај модел има и много недостатака који смањују ефикасност правних норми, као и механизме за заштиту основних људских права. С друге стране, кинески модел је заснован на комбинацији системских закона о сајбер безбедности, подацима и личним информацијама, специфичним прописима о алгоритамским препорукама, дубокој синтези и генеративној вештачкој интелигенцији. Овај модел развија високо софистицирану, али ауторитарну архитектуру надзора, у којој су људска права подређена приоритетима политичке стабилности, друштвеног управљања и технолошког суверенитета. Овај рад је показао да оба модела производе екстериторијалне ефекте – европски кроз „Бриселски ефекат“ и нормативни извоз стандарда, а кинески кроз технолошку експанзију и регулаторни утицај. Међутим, ниједан од њих не успева да обезбеди универзалну и транснационално прихваћену минималну заштиту људских права у сфери вештачке интелигенције.

Закључци рада могу се истаћи у неколико тачака. Пре свега, постојећа међународноправна регулатива је фрагментисана, претежно „меке“ природе и не садржи обавезујуће стандарде који би се бавили специфичним ризицима вештачке интелигенције по људска права. Европски модел представља најнапреднији покушај интеграције људских права у техничку регулативу, али је оптерећен политичким компромисима, неуједначеном имплементацијом и ограниченим географским дометом. С друге стране, кинески модел показује изузетну нормативну и техничку мобилност, али је у суштини усмерен на консолидацију државне власти, што генерише озбиљне ризике за права на приватност, слободу изражавања, недискриминацију и праведан третман. Постојећа емпиријска и теоријска истраживања о глобалној етици вештачке интелигенције потврђују нашу полазну тачку о неопходности транснационалног правног оквира који би најважније принципе људских права поставио као главни циљ заштите.

На основу тога, правци будућих истраживања и међународних иницијатива требало би да се крећу у три правца. Прво, потребно је детаљно пратити примену европских и кинеских модела у пракси, укључујући њихове екстериторијалне ефекте, како би се утврдиле стварне последице по људска права у различитим друштвеним контекстима. Друго, потребно је даље развијати теоријске и нормативне моделе транснационалног управљања вештачком интелигенцијом, са посебним освртом на улогу међународних

организација, регионалних судова за људска права и нових уговорних режима. Треће, будућа истраживања морају укључити перспективе држава глобалног Југа, маргинализованих група и различитих културних контекста, како би се избегло продубљивање јаза на глобалном нивоу. Ауторке сматрају да само интегрисани приступ, који повезује упоредно право, међународно право људских права и студије науке и технологије, може понудити адекватан одговор на изазове које вештачка интелигенција поставља савременом међународноправном поретку.

Биће интересно пратити даље идеје и иницијативе Уједињених нација у погледу вештачке интелигенције. Неопходно је истаћи да је рад Уједињених нација фокусиран на однос између вештачке интелигенције и испуњење циљева одрживог развоја. Питање транснационалног правног оквира у вези са вештачком интелигенцијом није најважнији фокус светске организације. С друге стране, у ери изразитих геополитичких тензија, велике силе не подстичу колективне напоре за успостављање одговарајућег правног оквира за управљање вештачком интелигенцијом. Напротив, оне су сумњичаве према намерама других држава и недржавних актера, сматрајући их конкурентима у геополитичкој игри. У будућности, превелики фокус држава на остваривање геополитичких циљева се може сматрати главном препреком у постизању договора о транснационалном правном оквиру који ће регулисати питање вештачке интелигенције.

Dr. Jelica Gordanić's part of this paper present findings of a study developed as a part of the research project "Serbia and challenges in international relations in 2026", financed by the Ministry of Science, Techonological Development and Inovation of the Republic of Serbia, and conducted by Institute of International Politics and Economics, Belgrade, during the year 2026.

Bibliography/Библиографија

[AI Act] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial

- Intelligence Act). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>.
- [ARR CN] Provisions on the Administration of Algorithmic Recommendation in Internet Information Services. 31 December 2021. <https://www.chinalawtranslate.com/en/algorithms/>.
- [Beijing AI Principles] Beijing AI Principles. 2019. <https://ai-ethics-and-governance.institute/beijing-artificial-intelligence-principles/>.
- Bertaina, Samuele, Ilaria Biganzoli, Rachele Desiante, Dario Fontanella, Nicole Inverardi, Ilaria Giuseppina Penco, and Andrea Claudio Cosentini. 2025. "Fundamental Rights and Artificial Intelligence Impact Assessment: A New Quantitative Methodology in the Upcoming Era of AI Act" *Computer Law & Security Review* 56: 106101.
- [CAC] Mandatory Algorithm Registry of the Cyberspace Administration of China. n.d. <https://www.cac.gov.cn/index.htm>.
- Calo, Ryan. 2017. *Artificial Intelligence Policy: A Primer and Roadmap*. Seattle, WA: University of Washington, School of Law.
- Cosentini, Andrea, Oreste Pollicino, Giovanni De Gregorio, Andrea Ermellino, Dario Fontanella, Nicole Inverardi, Federica Paolucci, Ilaria Giuseppina Penco, Daniele Regoli, and Silvia Tessaro Trapani. 2024. *Assessing the Impact of Artificial Intelligence Systems on Fundamental Rights*. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights.
- [Council of Europe] Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Council of Europe Treaty Series – No. 225, Vilnius, 25 September 2024. https://www.gov.il/BlobFolder/news/ai2024/en/CETS_225_EN.docx_.pdf.
- Creemers, Rogier. 2022. "China's Emerging Data Protection Framework". *Cybersecurity* 8 (1): 105676.
- [CSL CN] Cybersecurity Law of the People's Republic of China. 2017. <https://digichina.stanford.edu/work/translation-cybersecurity-law-of-the-peoples-republic-of-china-effective-june-1-2017/>.
- Dabić, Dragana. 2024. "Predlozi za uspostavljanje regulatornog okvira veštačke inteligencije na međunarodnom planu". U: *Dinamika savremenog pravnog poretk*, uredio Srđan Radulović, 171–188. Kosovska Mitrovica i Beograd: Univerzitet u Prištini – Pravni fakultet, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Institut za uporedno pravo.

- Dabić, Dragana. 2025. "Evropska kancelarija za veštačku inteligenciju". *Evropsko zakonodavstvo* 89 (2): 221–238.
- [DMA] Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R1925>.
- [DSA] Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065&qid=1778602543598>.
- [DSI CN] Provisions on the Administration of Deep Synthesis Internet Information Services. 2022. <https://www.chinalawtranslate.com/en/deep-synthesis/>.
- [DSL CN] Data Security Law of the People's Republic of China. 2021. https://en.spp.gov.cn/2021-06/10/c_948426_2.htm.
- [EU Charter] Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2000. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.
- Floridi, Luciano. 2018. "Soft Ethics and the Governance of the Digital". *Philosophy & Technology* 31: 1–8.
- [GAIR CN] Interim Measures for the Administration of Generative Artificial Intelligence Services. 2023. <https://www.chinalawtranslate.com/en/generative-ai-interim/>.
- [GDC] United Nations Global Digital Compact 2025. <https://www.un.org/digital-emerging-technologies/global-digital-compact>.
- [GDPR] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679&qid=1778602643426>.
- Hagerty, Alex, and Igor Rubinov. 2019. "Global AI Ethics: A Review of the Social Impacts and Governance of Artificial Intelligence". Preprint. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1907.07892>.
- Hulok, Martina. 2025. "The EU Model of AI Governance: Regulating Artificial Intelligence Through Law and Policy". *ERA Forum* 26: 527–547.

- Huster, Stefan, and Ian Walden. 2019. "EU Data Protection Law and the Protection of Human Dignity, Autonomy and Privacy". *Common Market Law Review* 56 (4): 1005–1034.
- Jobin, Anna, Marcello Ienca, and Effy Vayena. 2019. "The Global Landscape of AI Ethics Guidelines". *Nature Machine Intelligence* 1 (9): 389–399.
- [Joint Pledge CN] Joint Pledge on Self-Discipline in the AI Industry. 2019. <https://digichina.stanford.edu/work/translation-chinese-ai-alliance-drafts-self-discipline-joint-pledge/>.
- Lee, John. 2022. *"Cyberspace Governance in China: Evolution, Features and Future Trends"*. Paris: IFRI.
- Lynskey, Orla. 2015. *The Foundations of EU Data Protection Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Murnisari, Mira. 2024. „China's Cyber Security Governance as Part of Foreign and Security Policy". *Security Intelligence Terrorism Journal* 1 (2): 164–177.
- [OECD] OECD Principles on Artificial Intelligence. 2019. <https://www.oecd.org/en/topics/ai-principles.html>.
- Palmiotto, Francesca. 2025. "The AI Act Roller Coaster: The Evolution of Fundamental Rights Protection in the Legislative Process and the Future of the Regulation". *European Journal of Risk Regulation* 16 (2): 770–793.
- [PIPL CN] Personal Information Protection Law of the People's Republic of China. 2021. <https://personalinformationprotectionlaw.com/>.
- Pirozzoli, Anna. 2024. "The Human-Centric Perspective in the Regulation of Artificial Intelligence". *European Papers* 9 (1): 105–116.
- [RAIP CN] Governance Principles for Responsible AI. 2019. https://www.most.gov.cn/kjbgz/201906/t20190617_147107.html.
- Roberts, Huw, Josh Cows, Jessica Morley, Mariarosaria Taddeo, Vincent Wang, and Luciano Floridi. 2021. "The Chinese Approach to Artificial Intelligence: An Analysis of Policy, Ethics and Regulation". *AI & Society* 36: 59–77.
- Sheehan, Matt. 2023. *China's AI Regulations and How They Get Made*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Shen, Wei, and Huan Liu. 2021. "China's Normative Systems for Responsible AI: From Soft Law to Hard Law". In: *The Oxford Handbook of Ethics of AI*, edited by Markus D. Dubber, Frank Pasquale and Sunit Das, 149–170. Oxford: Oxford University Press.

- Stekić, Nenad. 2025. "Globalno upravljanje u doba digitalnih rizika: kineska inicijativa za veštačku inteligenciju". *Sociološki pregled* 59 (1): 76–100.
- Ufert, Fabienne. 2020. "AI Regulation Through the Lens of Fundamental Rights: How Well Does the GDPR Address the Challenges Posed by AI?". *European Papers* 5 (2): 1087–1097.
- [UNESCO] UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. 2021. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>.
- UNGA [UNGA] United Nations General Assembly. Resolution 74/281. 2020. <https://docs.un.org/en/A/RES/74/281>.
- UNGA [UNGA] United Nations General Assembly. Resolution 79/L.118. 2025. <https://docs.un.org/en/A/79/L.118>.
- Wang, Wayne Wei, Lingfeng Zhu, Xiang Wang, Xingsi Di, and Yue Zhu. 2025. "Artificial Intelligence 'Law(s)' in China: Retrospect and Prospect". *Journal of AI Law and Regulation* 2 (1–2): 29–36 & 139–157.
- Wu, Wenjun, Tiejun Huang, and Ke Gong. 2020. "Ethical Principles and Governance Technology Development of AI in China". *Engineering* 6 (3): 302–309.
- Zhu, Junhua. 2022. "AI Ethics with Chinese Characteristics? Concerns and Preferred Solutions in Chinese Academia". *AI & Society* 37 (4): 1487–1505.

Between Principle and Practice: Assessing Climate Justice in Climate Change Jurisprudence

Sofija NIKOLIĆ POPADIĆ¹, Ivana STJELJA²

Abstract: The impacts of climate change are not evenly shared, with those least responsible often facing the gravest consequences. Therefore, climate crisis is best understood not merely as an environmental challenge, but also as a profound challenge to human rights and social equity. This article examines the concept and components of climate justice, drawing on David Schlosberg's theoretical framework. A key research question explores the scope and depth of recognition given to climate justice in international climate agreements. The research shows that within the international legal framework, distributive justice is only partially recognised, procedural justice depends on national and complementary environmental frameworks, and justice as recognition remains largely theoretical, highlighting the role of human rights instruments. The analysis also reviews selected climate litigation cases, evaluating how distributive, procedural, and recognition-based justice are reflected in judicial reasoning. Landmark decisions by international and national courts demonstrate that states have enforceable obligations to align policies with climate objectives. The findings underscore the pivotal role of citizens and civil society in fostering climate justice through litigation, serving as key actors in holding states accountable for climate mitigation and adaptation commitments.

Keywords: climate change jurisprudence, Paris Agreement, climate litigation, human rights, climate change mitigation and adaptation.

¹ Research Associate, Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia. E-mail: snikolic@idn.org.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5938-4462>.

² Research Associate, Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia. E-mail: istjelja@idn.org.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8964-5427>. Corresponding author

Introduction

The impacts of climate change are extensive and multifaceted. They include climate-related extreme events such as intense precipitation and flooding, as well as prolonged droughts in regions where such conditions were previously uncommon (Nikolić Popadić 2025a, 146). One consequence of global warming is sea level rise, which increased by 20 cm between 1901 and 2018 (UN IPCC 2023, 5), particularly affecting the population living in coastal areas. In global terms, an estimated 3.6 billion people are located in places facing a high level of vulnerability to the effects of climate change (UN IPCC 2023, 5; Nikolić Popadić 2025a, 147). This reality was further highlighted in the summer of 2024, recorded as the hottest globally since the start of systematic observations, underscoring the accelerating trend of global warming (NASA 2024). The effects of climate change are also exacerbating existing social inequalities at both global and national levels (Zahnw et al. 2025, 5), as the impacts of climate crisis are unevenly distributed across populations. The main contributors to greenhouse gas emissions (GHG) are often not those who suffer the most severe adverse effects of climate crisis. Paradoxically, countries and social groups with the smallest role in causing the global climate change are now facing some of its most serious consequences.

For this reason, climate action can no longer be understood solely as an environmental matter, but must also be recognised as an issue of fundamental rights and social justice. The notion of climate justice encompasses the principle of addressing the unequal “impacts of climate change on vulnerable communities and future generations” (CJGA n.d.). Countries, communities and individuals that have had minimal impact on the climate crisis and possess minimal means to adapt are disproportionately exposed to climate-related risks and bear the heaviest burdens. This phenomenon is often referred to as “double inequality” (Levy, Martin-Moreau and Ménascé 2022, 8). Accordingly, climate governance, policymaking and implementation must be grounded in a human-rights and equality-based approach.

Moreover, climate justice is closely embedded within the Sustainable Development Goals (SDG) framework. While SDG 13 explicitly addresses climate action, the impacts of climate change and climate policies intersect with multiple other goals, including poverty eradication (SDG 1), health (SDG 3), gender equality (SDG 5), reduced inequalities (SDG 10) and access to justice and accountable and inclusive institutions (SDG 16) (UN SDG 2015). Accordingly, climate justice is integral to the realisation of the SDGs and cannot be treated as an ancillary or secondary consideration.

Objective of this research is to assess how well are principles of climate justice (as well as broader concepts of social justice and human rights) embedded in international climate law and judicial practice. Specifically, the study examines whether the three core elements of climate justice identified by David Schlosberg (2004), distributive justice, procedural justice, and justice as recognition, are reflected in international agreements and court decisions. Schlosberg's (2004) theoretical framework, originally developed for environmental justice, is applied here to the context of climate justice as an analytical lens. The main hypothesis is that, although aspects of climate justice are present in international law and litigation, significant gaps remain between its theoretical principles and their practical implementation.

To explore this, the research combines doctrinal legal analysis with case study examination. International climate agreements are reviewed to assess the extent to which climate justice elements are incorporated, while selected landmark climate litigation cases are analysed to understand how courts interpret and enforce these principles. Particular attention is given to the role of individuals and civil society in achieving climate justice through legal mechanisms. The study synthesises these findings to identify the remaining gaps between the theory of climate justice and its integration in international legal and policy frameworks.

The Concept and Components of Climate Justice

The concept of climate justice emphasises the fair distribution of climate-related risks and responsibilities between those with substantial resources and those with limited means to adapt. The structural inequities that leave vulnerable populations most exposed and least equipped to respond form the foundation of climate injustice. Accordingly, climate action should be conceived and implemented through a human rights-based framework that institutionalises equality and fairness as guiding norms throughout all spheres of climate governance and policy development (Stjelja 2025). The dominant discourse in climate justice has therefore traditionally centred on the premise that those with minimal contribution to the climate crisis face some of its most serious impacts (Burnham et al. 2013; Okereke and Coventry 2016). More recent scholarship, however, reflects a conceptual broadening of this discourse, emphasising the incorporation of justice and equality principles

into the design and implementation of climate action and policy frameworks (Owen 2021; Coggins et al. 2021; Coolsaet et al. 2025).

Climate justice consists of several interrelated elements, all essential to achieving equity and fairness in responding to the climate crisis. Different theorists conceptualise climate justice through varying sets of elements, reflecting diverse normative and analytical approaches within the field (Walker et al. 2024). The theoretical framework developed by David Schlosberg on environmental justice has been extensively applied in the literature addressing climate justice (Schlosberg and Collins 2014). Schlosberg (2004) conceptualises environmental justice as a multidimensional construct comprising three interrelated dimensions: distributive justice, procedural justice and justice as social recognition. Schlosberg (2004) argues that distributive justice involves “the fair distribution of the benefits and burdens” resulting from actions that impact the environment, while procedural environmental justice concerns who is involved in the decision-making process and the extent of their influence on environmental decisions (2004). Justice as social recognition relates to the question of whose interests, values and opinions are considered in decision-making, specifically the recognition of social groups in these processes (Schlosberg 2003; 2004). Schlosberg (2007, 98) particularly emphasises the pluralistic nature of environmental justice, the interconnection of its elements, and the importance of understanding how these elements are related. Schlosberg’s view that these three elements constitute the theoretical concept of environmental justice has become increasingly prevalent in the literature on climate justice (Sikor 2013; Walker 2012; Kortetmäki 2017; Benjaminsen 2020).

Building on Schlosberg’s framework, other authors have expanded its scope to include additional dimensions such as restorative justice, intergenerational justice, and the notion of a just transition, thereby broadening the conceptual landscape through which justice in the context of environmental and climate governance is theorised (Walker et al. 2024). Schlosberg’s idea of the three key elements of environmental justice emerged from his observation and analysis of environmental movements and has been adopted by many authors.

Within this framework, the first pillar of climate justice is distributive justice. Distributive environmental, but also climate justice, refers to the equitable distribution of environmental and climate risks, burdens and benefits among different social groups (Kuehn 2000). It raises fundamental questions regarding fairness: Do all individuals and communities bear the impacts of floods, droughts, or pollution equally? Do they enjoy equal access

to clean air, water, soil, renewable energy, and the resources necessary for adaptation to climate change? When the answer to these questions is negative, as it almost invariably is, it reveals the existence of systemic injustice. Distributive justice therefore demands recognition of such inequalities, ensuring that the burdens of environmental degradation and the climate crisis are fairly shared and that the benefits of the green transition are accessible to all social groups (Stjelja 2023, 20).

In much of Europe, the Roma community continues to experience systemic deprivation, including substandard living conditions, high poverty rates, and persistent barriers to accessing basic rights, public services, and energy. According to data from the EU Fundamental Rights Agency (EU FRA 2022, 71), 23% of Roma in European countries live in areas disproportionately affected by environmental problems such as pollution, dust, smoke, unpleasant smells, or polluted water. The distributive dimension of environmental justice has attracted limited scholarly and policy attention in the European context, except in the United Kingdom, where it has been formally recognised as a guiding principle of public policy (Stjelja 2023, 29). Despite growing scholarly attention, the distributive aspects of climate justice remain insufficiently examined, leaving significant empirical and policy gaps (Kalfagianni and Meisch 2020, 211).

The second dimension of climate justice is procedural justice, which encompasses the fairness, transparency and inclusiveness of decision-making related to climate action. Procedural environmental and climate justice requires that all individuals, especially those most affected by environmental issues or climate change, have a meaningful opportunity to participate in shaping climate laws, policies, administrative decisions, and actions that directly influence their lives (Schlosberg 2007, 25–26). A key mechanism for realising this principle is public participation, including the involvement of citizens and civil society organisations in the formulation of laws, strategies, and administrative acts, as well as their access to environmental and climate-related information and effective legal remedies (Schlosberg 2007, 25–26). Procedural justice demands that all social groups are treated equitably within these processes and that their perspectives are genuinely integrated at every stage of decision-making and at all levels of governance. At its core lies not only the right to participation, but also the principles of transparency, accountability, the rule of law and access to justice (Stjelja 2023, 23). Ensuring these conditions presupposes the effective functioning of the rule of law, a robust democratic framework and judicial independence. Without these

institutional foundations, the realisation of climate justice in any substantive sense remains unachievable (Stjelja 2023, 301).

While establishing fair and inclusive decision-making processes is the minimum requirement for achieving environmental and climate justice, procedural fairness alone is insufficient to ensure substantive justice (Schlosberg 2007, 91). Equally essential is the recognition and respect for varieties of needs, experiences, knowledge, and circumstances of all social groups engaged in or affected by climate action. This understanding forms the basis of recognitional justice, the third dimension of climate justice. Recognitional justice goes beyond mere participation, requiring decision-making processes to actively acknowledge the diverse identities, cultural backgrounds and social realities of affected communities (Drenovak-Ivanović 2014, 32). It ensures that decision-making is not only formally inclusive but also meaningfully responsive to the perspectives, knowledge, needs and experiences of various social groups. Recognising the identities, perspectives and knowledge that participants bring to decision-making processes is as crucial as ensuring their formal inclusion (Schlosberg 2004, 517–540).

A related and complementary dimension is intergenerational justice, which addresses the ethical and legal responsibility of the present generation to act in ways that do not impose disproportionate burdens on future generations. Genuine climate justice therefore requires decision-making that is prudent in the present and equitable towards the future, safeguarding the rights and well-being of generations yet to come (Quinti and Marta 2025).

The principle of a just transition is a key pillar of climate justice. It aims to secure move towards a fair and inclusive carbon-neutral future, so that no individual or community is left behind during decarbonisation (McCauley and Heffron 2018, 1–7). The goal extends beyond reducing GHG emissions, encompassing a transformation that is socially just, participatory and aligned with the needs of those bearing the greatest burden. The principle of a just transition will not be further analysed in this article, as the focus is on the core dimensions of distributive, procedural, and justice as social recognition, while just transition primarily addresses the economic and labour aspects of climate policy.

In the following sections, the authors, relying on Schlosberg's theoretical framework, will examine the extent to which the distributive, procedural and recognitional justice dimensions are incorporated into international agreements focusing on climate change and reflected in international climate jurisprudence.

Is climate justice recognized in relevant international agreements?

This section examines international agreements focusing on climate change and the scope to which climate justice and its key elements are reflected in these documents. “The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)”, “the Kyoto Protocol” and the “Paris Agreement” are examined in this chapter, as they constitute the core treaty of the international climate regime, whereas soft law instruments such as Gender Action Plans and Conference of the Parties (COP) decisions are outside the scope of this article. The analysis focuses on distributive and procedural aspects of climate justice, as well as justice as social recognition. Particular attention is given to the principle of “common but differentiated responsibilities and respective capabilities” (henceforth: CBDR-RC), which represents expression of distributive climate justice.

The necessity for concerted international action to address climate change was formally acknowledged only towards the end of the twentieth century, although scientific evidence of alterations in climatic conditions and the anthropogenic factors contributing to these changes had been recognised much earlier (Nikolić Popadić 2023, 171). Throughout much of the twentieth century, the primary attention of international organisations was on environmental issues, with climate change emerging as a distinct and globally significant concern only in later decades (Nikolić Popadić 2023, 171). Today, it is among the foremost worldwide challenges, requiring sustained, coordinated, and legally grounded global responses. Special attention to climate change at the global level was given in 1992 with the adoption of the UNFCCC. Its goal is to maintain atmospheric GHG concentrations at levels that prevent dangerous anthropogenic impacts on the climate system (UNFCCC 1992, Art. 2). The Kyoto Protocol was adopted in 1997 to operationalise the UNFCCC, aiming to commit countries to limit and reduce greenhouse gas emissions (Kyoto Protocol 1997, Art. 2, 3). In 2012, the “Doha Amendment to the Kyoto Protocol was adopted, including commitments for the second commitment period” (Doha Amendment 2012). Nonetheless, full implementation of these agreements’ goals has not been achieved worldwide (Nikolić Popadić 2024, 91–92; Rosen 2015). In 2015, the Paris Agreement was adopted as legally binding international treaty, which establishes a target of maintaining the increase in global average temperature at well below 2°C above pre-industrial levels, while striving to limit it to 1.5 °C, given the significant reduction in climate risks and impacts this would bring (Paris

Agreement 2015, Art. 2). In 2021, the Glasgow Climate Pact was adopted at the UN Climate Change Conference. It contains decisions regarding resilience to climate change, the necessity to curb GHG and to secure financing for these measures. For the first time, parties are called to speed up efforts to reduce unabated coal power and phase out inefficient fossil fuel subsidies (Glasgow Climate Pact 2021, 36; Mihajlov and Aleksić 2023, 41–43).

Regarding climate justice, the UNFCCC introduced the principle CBDR-RC, recognising that developed countries have contributed more to greenhouse gas emissions and should therefore bear greater responsibility for mitigation. This Convention established the aforementioned principle as a cornerstone of climate justice. The Kyoto Protocol reinforced the principle CBDR-RC. Adoption of the Paris Agreement marked a conceptual shift in addressing climate change. In particular, regarding the obligation to reduce GHG emissions, it moved away from the rigid division between industrialised (highly developed) and developing countries (Todić 2023, 14).

All these agreements show that, for decades, attempts have been made to determine global goals and measures intended to reduce global warming, mitigate climate change impacts, enable adaptation, and contribute to climate justice. The question arises whether these attempts have yielded the desired results, and whether there is a realistic prospect of achieving the goals defined in the aforementioned agreements.

This question can be approached in different ways. One answer can be found through analysis of the provisions of the Paris Agreement and its implementation. According to the Agreement, Parties should prepare, communicate, and maintain successive nationally determined contributions they seek to achieve, while also pursuing domestic mitigation efforts to meet the goals of these contributions (Paris Agreement 2015, Art. 4). Therefore, countries have an important role in achieving global goals. In this regard, it should be highlighted that the principle CBDR-RC applies, considering the diversity of national circumstances (Paris Agreement 2015, Art. 4). This framework establishes a differentiated set of obligations among countries. Developed countries are required to pursue absolute emission reduction targets covering their entire economies. By contrast, developing countries are encouraged to strengthen their mitigation actions and progress towards “economy-wide emission reduction or limitation targets”, considering different national contexts. Least developed countries and small island developing states may formulate and communicate low GHG emission policies in line with their particular capacities and specific circumstances (Paris Agreement 2015, Art. 4; Nikolić Popadić 2025b, 101). According to

Todić, the principles of equality and CBDR-RC “do not imply essential differentiation based on actual participation in global emissions, contribution to the creation of the problem as such and the possibility of participating in its solution” (Todić 2023, 25; Nikolić Popadić 2025b, 101). “The Paris Agreement establishes a universal obligation for all parties to reduce GHG emissions in accordance with their respective capacities, while giving developing countries a distinct status through the differentiated delineation of rights and responsibilities for developed countries” (Nikolić Popadić 2025b, 101; Todić 2023, 25). The discussion on the fairness of sharing the burdens of addressing climate change among countries is highly complex and clearer criteria could improve the effectiveness of the system (Todić 2023, 24), but also the achievement of climate justice.

Therefore, we can conclude that obligations between countries can differ significantly. The question arises as to whether this approach has yielded the desired results. Research from 2023 provides unpromising results and predictions. According to the United Nations Environment Programme Emissions Gap Report from 2023, if current policies continue to apply, it is estimated that the temperature will rise to 3°C (UNEP 2023a, xxii), which exceeds the goal set in the Paris Agreement. If unconditional nationally determined contributions (henceforth: NDCs) are fully implemented, the temperature is projected to rise to 2.9°C (UNEP 2023a, xxii, 31). This leads to the conclusion that it already seems unlikely that the set goals will be achieved. In the most optimistic scenario, chances of curbing global warming to 1.5°C are very low (14%), while raise of temperature over 2°C or 3°C is more realistic (UNEP 2023a, xxii). To achieve the goal of limiting warming to 2°C, predicted greenhouse gas emissions for 2030 should be reduced by 28%, or 42% to keep temperature rise to 1.5°C (UNEP 2023a, xv). There have been some changes towards lowering GHG emissions. By September 2023, parties accounting for 82% of global greenhouse gas emissions had adopted net-zero pledges through legislation (27 parties), policy documents such as NDCs or long-term strategies (54), or high-level governmental announcements (16), with 37% of global emissions covered by targets set for 2050 or earlier and 44% covered by pledges extending beyond 2050 (UNEP 2023a, 20).

The Paris Agreement is the first international legal document that explicitly mentions the concept of “climate justice.” In its preamble, it recognises the importance of the concept of “climate justice” in climate action and affirms that parties, when addressing climate change, should “respect, promote, and consider their respective obligations on human rights, the right to health, rights of Indigenous peoples, local communities, migrants, children, persons with

disabilities, and people in vulnerable situations, and the right to development, as well as gender equality, women's empowerment, and intergenerational equity" (Paris Agreement 2015, preamble). In Article 7(5), it is further stressed that adaptation action shall recognise vulnerable groups and communities. This recognition underscores the growing understanding that effective climate action has to be grounded in the principles of fairness, inclusiveness and respect of human rights. By linking climate action to human rights, vulnerable groups and social equity, the Paris Agreement integrates distributive climate justice into the normative foundation of global climate governance.

The most important aspects of procedural justice include three elements: public access to information, effective and meaningful public participation and the protection of mentioned rights in proceedings before competent authorities (Schlosberg 2007, 25–26). In its preamble, the Paris Agreement highlights the relevance of public participation, access to information and multi-level cooperation for the matters regulated by the Agreement, while Article 7(5) requires adaptation through a participatory and transparent approach. Lastly, Article 12 emphasises cooperation among parties with a view to promoting greater public participation and broader access to information. Accordingly, the Paris Agreement incorporates the first two elements of procedural justice: access to relevant information and public involvement in decision-making.

While it underscores the importance of participation and transparency in climate governance, it does not explicitly guarantee access to justice. Consequently, the realisation of access to justice in climate matters largely depends on national legislation and on complementary international instruments such as the Aarhus Convention or the Escazú Agreement, which explicitly safeguard all three elements of public participation. These complementary instruments recognise the important roles of individuals, civil society and the private sector in environmental protection. Accordingly, civil society organisations, grassroots movements, members of the public and scientific communities have played a key role in moulding environmental policies, advancing climate litigation, and promoting environmental and climate justice.

Debates and ideas about environmental justice as social recognition are more prevalent in theoretical discussions within political theory, political philosophy, anthropology, environmental policy, and sociology than in discussions within the domain of environmental legislation (Stjelja 2023, 38–39). Social recognition is not explicitly embedded in legal instruments in the area of environmental law. However, the Paris Agreement states that

“adaptation action should be based not only “on best available science”, but also on traditional knowledge, knowledge of indigenous peoples and local knowledge systems” (Paris Agreement 2015, Art. 7(5)). Since social recognition encompasses the specific needs, experiences and knowledge of diverse social groups, it can be concluded that the Paris Agreement partially acknowledges this element of climate justice. In particular, the Agreement recognises the unique knowledge of certain communities in decision-making processes, which is one of the central aspects of justice as social recognition.

The practical significance of the analysed Article 7 of the Paris Agreement depends largely on how states have operationalised adaptation commitments at the domestic level. The majority of the parties (81%) included an adaptation component in their NDCs. Research results from 2024 show that 37% of states developed national adaptation plans (NAPs), while 38% stated that they have an intention to do so, with indicated timeline for completion, update and implementation (UN 2024, 33). Due to the limited length of this article, we are not able to analyse all adaptation plans and their implementation at the national level, but relevant national measures will be mentioned within the analysis of litigation cases.

Climate change litigation – human rights and climate justice

This section examines selected climate change litigation cases and assesses the extent to which the three elements of climate justice (distributive justice, procedural justice, and justice as social recognition), are reflected in these cases. The analysis focuses on landmark decisions by international and national bodies that have attracted significant scholarly and public attention. Through these cases, the section investigates how courts and human rights institutions interpret and apply principles of social justice, participation, and recognition of vulnerable groups with regard to states’ obligations for climate change mitigation and adaptation.

Before analysis of the case law, it is important to mention recent developments in this field. In 2025, the International Court of Justice (ICJ) issued an advisory opinion on obligations of states in respect of climate change. The ICJ stated that states have binding obligations under multiple sources of international law to protect the “climate system and other parts of the environment from anthropogenic GHG emissions” and that “breach by a State of any obligations... constitutes an internationally wrongful act

entailing the responsibility of that State” (ICJ 2025, 1, 27). A pivotal aspect of the Opinion is its explicit linkage between climate obligations and international human rights law. The Court recognizes that negative effects of climate change pose serious risks to effective enjoyment of human rights, especially for vulnerable groups (such as indigenous peoples, children, women, people with disability) and that States have to adopt mitigation and adaptation measures and regulatory framework with due regard to human rights protection (ICJ 2025, 10, 18, 19). Since the opinion was recently issued, its implications, although it is non-binding, will be visible in the coming years.

Globally, climate change litigation cases are on the rise. In 2017, there were 884 climate change cases, by the end of 2022, this had risen to 2,180 cases (UNEP 2023b, 12). The latest data on the number of climate change cases on global level provided by the Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment in 2024, show that the number is still increasing, reaching 2,666 in 55 countries (Setzer and Higham 2024, 10).³ The distribution of cases is uneven between countries. The majority are in the United States of America (UNEP 2023b, 15; Setzer and Higham 2024, 10), followed by Australia, and with the United Kingdom in third place. Other countries with higher numbers of cases include “Brazil, New Zealand, Germany, France, Spain, Mexico, India” (UNEP 2023b, 18). Additionally, considering current tendencies, there is an emerging movement to recognise ecocide as an international crime, aimed at addressing the most severe forms of environmental damage, including those linked to climate change. As such, the evolving ecocide debate may further reinforce climate legal actions by expanding the legal accountability.

When analysing climate change litigation cases, it is possible to group them into certain categories. One group comprises cases involving human rights violations in connection with climate change. Within this group, a distinction can be made between international cases, cases at the regional level and cases at the national level. In general, there is a growing trend towards using human rights arguments in climate change cases (Setzer and Higham 2024, 15). Judicial bodies are beginning to interpret and enforce climate-related human rights obligations to protect human rights effectively (Wewerinke-Singh and Maxwell 2025, 193).

³ See: (Columbia Law School n.d.). There is a possibility that climate change cases are present in other countries which are unfortunately not recorded in that database.

One of the cases that dealt with human rights, particularly the right to life guaranteed by the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) is *Daniel Billy and Others v. Australia* (Daniel Billy 2022). The applicants, eight individuals belonging to the indigenous minority group Torres Strait Islander, stated in their complaint from May 2019 that Australia, as a party to the ICCPR, breached its obligation to protect human rights by not implementing sufficient climate change adaptation and mitigation measures (Communication 2019).

Applicants highlighted that changes in climate and weather patterns have threatened their traditional practices, culture and means of subsistence. In its decision from 22 September 2022, the United Nations Human Rights Committee found that Australia had breached the applicants' rights under the ICCPR by failing to adopt adequate adaptation measures to safeguard the Torres Strait Islands from climate change-related harm (Lentner and Cenin 2024, 136). This was a landmark decision, marking the first occasion when a UN body "found a violation of human rights due to inadequate climate policy" (Lentner and Cenin 2024, 142). Regarding the right to life, the Committee underlined that "environmental degradation, climate change and unsustainable development" are among the most serious and urgent threats to the enjoyment of this right by both current and future generations (*Daniel Billy* 2022, 12).

Moreover, the Committee found that Australia violated the right to cultural enjoyment (Article 27) by delaying the implementation of adaptation measures. The Committee recognised that indigenous peoples have an inalienable right to the lands and natural resources they have historically used to sustain their subsistence and cultural identity. At the same time, it is stressed that the individual rights guaranteed under Article 27 are closely linked to "the ability of the minority group to maintain its culture, language or religion" (*Daniel Billy* 2022, 16). Since the Committee found that Australia failed to protect the right to enjoy minority culture by not adopting adequate adaptation measures timely, the case reflects not only climate justice as distributive justice, acknowledging the unequal distribution of climate risks and burdens borne by indigenous communities, but also justice as recognition, as it affirms the specific needs, culture, and traditions of this group.

In relation to human rights and obligation of governments to act regarding climate crisis, it is important to analyse the judgment of the European Court of Human Rights (ECtHR) in the case *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, delivered on 9 April 2024. This case is widely recognised in the literature as a groundbreaking development that marks a significant

advancement in global climate jurisprudence, as well as in developing link between climate change and human rights (*KlimaSeniorinnen* 2024). The Court, for the first time, applied the European Convention on Human Rights (ECHR) in the context of climate change and determined that states have a positive obligation to protect citizens' rights by addressing climate change. The decision also contributed to the development of *locus standi* for CSOs engaged in climate action, thereby advancing procedural climate justice. *KlimaSeniorinnen* represented over 2,000 elderly women and four individual applicants, who claimed that climate change was affecting their health and that Switzerland had not taken sufficient action against climate change by failing to transpose its NDC under international law into domestic law and by not making "real progression in the formally updated NDC" (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 76). It was also stated that "emission reduction pathways were not in line with the 1.5°C limit" (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 76).

The judgment confirms that the ECHR requires states to take effective climate mitigation measures due to the link between climate risks and human rights (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 544–545). Obligation is "to adopt, and to effectively apply in practice, regulations and measures capable of mitigating the existing and potentially irreversible, future effects of climate change" (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 544). *KlimaSeniorinnen* sets a particularly strong precedent and strengthens rights-based approach. In its judgment, the ECtHR applied three key elements of best practice. Namely, it acknowledged the current and future climate change impacts on human rights, affirming state's obligation to take and implement climate actions to protect human rights and relied on international environmental law and the best available scientific evidence to interpret those obligations (Wewerinke-Singh and Udell 2025, 488).

The *KlimaSeniorinnen* case embodies core dimensions of climate justice, distributive, procedural and recognition. In distributive terms, the case highlights the disproportionate vulnerability of older women to the detrimental effects of climate (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 377), as they face disproportionate health risks from extreme heat. Regarding access to justice as a procedural element of climate justice, the *KlimaSeniorinnen* judgment introduced a notable development by recognizing the admissibility of the association's complaint before the ECtHR. In this case, the ECtHR rejected the individual victim status of the four Swiss senior women but recognised the *locus standi* of their association, *KlimaSeniorinnen*, which represented its members collectively. This marked an important step towards enabling associations to initiate climate-related cases before the Court on

behalf of affected groups (Anuer 2024, 132). Finally, justice as recognition is reflected in the Court's acknowledgment of older women as a distinct, particularly vulnerable social group with specific needs and experiences that must be considered in climate action. The Court referred to the Analytical study on the promotion and protection of the rights of older persons in the context of climate change by the Office of the High Commissioner for Human Rights from 2021 (OHCHR 2021), which concluded that "older women are generally more vulnerable" due to longer life expectancy, higher rates of poverty, health risks and social isolation (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 185). They face disproportionate exposure to climate-related risks such as extreme heat, pollution and economic insecurity. Gendered social roles further shape these vulnerabilities, while older men may suffer from isolation, older women often experience neglect, abuse, or even violence, especially in crisis situations (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 185). Although the Court acknowledged multiple vulnerabilities, it did not place intersecting vulnerabilities at the centre of its analysis (Heri 2025). A more explicit intersectional approach could have strengthened the Court's reasoning and enhanced its engagement with climate justice.

Having in mind the central role of the EU in climate governance, we have analysed the Court of Justice of the European Union (CJEU) jurisprudence and its approach to the correlation between climate change and human rights. One conclusion is that the CJEU mostly rejects claims related to human rights in climate change cases. Usually, the reason is that the CJEU found that the appellants did not meet the requirement of individual concern and therefore had no standing to challenge the acts (ECtHR-FRA 2025, 8). In the case as in *Carvalho and Others v Parliament and Council, C-565/19*, 36 individuals belonging to families working in agriculture or tourism in Germany, France, Italy, Portugal, Romania, Kenya and Fiji, and the Swedish Sami Youth Association, "challenged three pieces of EU legislation adopted to enable the EU to meet its greenhouse gas emissions reduction target of 40 per cent, compared with 1990 levels. The appellants argued that this target was insufficient and infringed" (ECtHR-FRA 2025, 8) the right to equality and non-discrimination (Article 21) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Charter), the right to pursue an occupation (Article 15(1)), the right to property (Article 17(1)), and the rights relating to children (Article 24) (*Carvalho* 2021).

However, the CJEU held that dismissed for lack of legal standing. The Court held that, under established case-law unaffected by the Treaty of Lisbon, individuals or legal entities are considered individually concerned only where

the contested measure affects them due to specific attributes unique to them or circumstances that set them apart from others, thereby distinguishing them in the same way as the addressee (*Carvalho* 2021). The CJEU concluded that the acts at issue could not be regarded as affecting the appellants by reason of any particular attributes, and that the appellants failed to demonstrate that the contested provisions set them apart individually from all other persons concerned (*Carvalho* 2021). The CJEU held that climate change affects applicants in the same way as the general public, even if the degree of harm varies. As such, the applicants lacked standing. This case reveals the current limits of human rights-based climate litigation within the EU judicial framework. As a result of our research, we can conclude that, while acknowledging the reality of climate change impacts, the CJEU's restrictive interpretation of standing constitutes a significant barrier to rights-based climate claims. Climate change is treated in case-law as a harm affecting the public at large, rather than as a source of individualised rights violations.

National courts have also issued rulings on climate change and human rights. The *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands* decision is widely regarded as a milestone in climate litigation, since it was the first time a national supreme court compelled a government to cut greenhouse gas emissions by reference to human rights duties (Spier 2020, 319). In 2013, the Urgenda Foundation, together with 886 Dutch citizens, initiated proceedings against their home country, arguing that the government's climate policies were insufficient to prevent dangerous climate change. In decision from 2015, the District Court allowed Urgenda's claim and ordered "the State to reduce emissions by at least 25% by the end of 2020 compared to 1990" (*Urgenda Foundation* 2019). In 2018, the Court of Appeal confirmed that judgment and in 2019 the Supreme Court ruled in favour of Urgenda. The Supreme Court analysed the provisions of the ECHR, especially Article 2 (right to life), and Article 8 (right to respect for private and family life), and concluded that provisions require the state to take reasonable steps to prevent the imminent hazard (*Urgenda Foundation* 2019). The Court of Appeal held, and the Supreme Court confirmed, that "the State's policy regarding GHG reduction is obviously not meeting the requirements pursuant to Articles 2 and 8 ECHR to take suitable measures to protect the residents of the Netherlands from dangerous climate change" (*Urgenda Foundation* 2019). The Supreme Court concluded that both ECHR articles should be interpreted in the way to "oblige the contracting states to do 'their part' to counter that danger" despite the fact that climate change is a global problem (*Urgenda Foundation* 2019). This case prompted legal proceedings to be initiated in other countries, such as

Belgium, Canada, Colombia, Ireland, France, New Zealand, Norway, the UK, Switzerland (Urgenda 2020), and Germany, where a significant decision was made in 2021. In Urgenda, climate justice was primarily articulated as a matter of distributive justice, as the Court emphasised the State's obligation to equitably reduce greenhouse gas emissions to protect present and future generations from disproportionate climate-related harm, while procedural justice was reflected in the affirmation of judicial oversight and access to justice. However, the judgment largely did not engage with climate justice as recognition, as it refrained from addressing differentiated social vulnerabilities or the unequal impacts of climate change on specific social groups.

On 6 February 2020, “a group of teenagers and young adults filed a constitutional complaint before the German Federal Constitutional Court” (Neubauer *et al.* 2021) for legislative omission regarding the Federal Climate Protection Act (FCPA) from 2019. They argued that there were violations of several basic rights guaranteed by the Basic Law (Grundgesetz 1949) in connection to targets for reducing the GHG emissions prescribed within the FCPA. First was violation of “the basic right of human dignity, life and physical integrity prescribed by the Basic Law (Grundgesetz 1949, Art. 1, 2.2.)” stating that “Every person shall have the right to life and physical integrity. Freedom of the person shall be inviolable. These rights may be interfered with only pursuant to the law” (Grundgesetz 1949, Art. 1, 2.2.). Each of these articles are in conjunction with Article 20a of the Basic Law: “Mindful also of its responsibility towards future generations, the State shall protect the natural foundations of life and animals by legislation and, in accordance with law and justice, by executive and judicial action, all within the framework of the constitutional order” (Grundgesetz 1949, Art. 20a). They also argued that there was a violation of “Article 12.1 (occupational freedom) and Article 14.1 (guarantee of property and the right of inheritance) of the Basic Law, as well as violation of Articles 2 (right to life) and 8 (right to respect for private and family life) of the ECHR (Neubauer *et al.* 2021). As stated in the constitutional complaint, the violation of basic rights was due to the target of a “55% reduction quota in respect of GHG for the target year 2030” (Neubauer *et al.* 2021), which the complainants considered insufficient. It was argued that that target failed to reflect Paris Agreement obligations. The complainants claimed Germany would need to cut emissions by 70% from 1990 levels by 2030 and argued that the Federal Climate Protection Act allowed insufficient reductions and emissions trading, resulting in violations of their fundamental rights (Neubauer *et al.* 2021).

In its decision from April 2021, the Federal Constitutional Court held that the legislature had breached fundamental rights by failing to implement sufficient precautionary measures to regulate emission reduction obligations in a manner consistent with constitutional rights, obligations that may become significantly more onerous in subsequent periods due to emissions lawfully permitted up to 2030 (*Neubauer et al.* 2021). The Court emphasised that, in accordance with the principle of proportionality, no generation may appropriate a disproportionate share of the remaining CO₂ budget while contributing only marginally to emissions reductions, thereby imposing a severe mitigation burden on future generations and substantially constraining their freedoms, a scenario characterised by the complainants as an “emergency stop” (*Neubauer et al.* 2021). It further clarified that the global character of climate change does not relieve states of domestic constitutional obligations to take climate action. The Court held that constitutional freedoms relating to activities that generate CO₂ are inherently limited, as such emissions contribute irreversibly to global warming, and that the legislature is constitutionally precluded from permitting the unchecked continuation of climate change (*Neubauer et al.* 2021). The court required the legislature to adopt provisions by no later than 31 December 2022 to revise the emission reduction targets for periods from 2031 onwards, as specified in the judgment (*Neubauer et al.* 2021). In this case the court made landmark statements regarding the interrelation between climate change and fundamental rights. Some of the main points are that there is a constitutional obligation to take climate action, there is a duty to afford intergenerational protection and a requirement to respect the principle of proportionality. This case also shows that constitutional complaints coming from the group of young people can actually make an influence and lead to legislative changes which can contribute to achieving climate neutrality and upholding fundamental rights.

The core argument of the case concerned the unfair distribution of climate burdens across generations. Procedurally, the Court held that the complainants are individually affected by future CO₂ reduction measures and that widespread impact does not preclude individual concern (*Neubauer et al.* 2021, para. 110). It also recognised that the interests of youth and future generations support standing and access to justice (Abate 2025, 126).

The analysis of the Torres Strait Islanders Petition, *KlimaSeniorinnen, Urgenda Foundation v. State of the Netherlands*, and *Neubauer et al. v. Germany* demonstrates that climate litigation can effectively advance all dimensions of climate justice. While courts have most clearly addressed

distributive and procedural aspects, these cases also show emerging recognition of the specific needs, experiences, and knowledge of vulnerable groups, highlighting the potential for jurisdictions to integrate vulnerabilities and intersectionality considerations into climate action.

In this article, we have primarily focused on successful cases analysing the correlation between climate change, human rights, and social justice. However, it should also be emphasised that during our research we identified a significant number of cases that did not lead to the results applicants anticipated, as seen in the analysed case law of the CJEU. Some examples of national court decisions include *Klimatická žaloba ČR v. Czech Republic*, in which plaintiffs argued that the state's inaction on climate protection violated constitutional rights and breached international and EU legal obligations to reduce GHG emissions in line with objectives of the Paris Agreement and EU climate law (*Klimatická žaloba ČR* 2025). At first instance, the plaintiff was partly successful, but in further instances the case was dismissed, as the plaintiffs failed to provide sufficient detail establishing a link between the non-fulfilment of EU climate targets and an alleged violation of their fundamental rights (Balounová 2025). Other examples where the court dismissed the case are *Greenpeace v. Spain II* – dismissed due to formal defects – and *Germán Espinosa Mejía v. Colombia* – dismissed because “the plaintiff could not represent an imprecise group of present and future generations” (Auz 2025, 137–138). Decisions declaring applications inadmissible or dismissing claims on jurisdictional, procedural, or standing grounds reveal the structural limits of litigation as a tool for advancing climate justice and underscore the unevenness of judicial engagement across legal systems. A significant number of climate cases have failed not because courts rejected the underlying scientific consensus on climate change, but because claimants were unable to overcome threshold legal barriers.

Conclusion

Although the impact of climate change is increasingly visible and pronounced, endangering the basic human rights and equality of residents in some parts of the world, projections for reducing global warming and specific activities in that direction are not very optimistic. Recent developments in climate litigation and the increasing acknowledgment of the human rights implications of climate crisis show that climate change is

increasingly seen not merely as an environmental concern, but also as a fundamental rights challenge.

Although distributive justice is relatively well-developed in theoretical and scholarly discussions, our research indicates that empirical studies remain limited. International climate agreements recognise this dimension only to a certain extent, making human rights instruments more significant for distributive justice. Procedural climate justice is not explicitly detailed in international agreements and therefore largely depends on national legislation and complementary international environmental instruments such as the Aarhus Convention and the Escazú Agreement. Finally, justice as social recognition is minimally and indirectly represented in international agreements, remaining primarily a subject of theoretical reflection rather than legislation.

Climate change litigation is an essential mechanism for addressing the climate crisis and increasing pressure on key stakeholders to take action towards achieving the goals established under international climate agreements. Moreover, the evolving body of climate jurisprudence has the potential to become a driving force in achieving climate justice. Notably, the analysed landmark cases demonstrate that the dimension of justice as social recognition is acknowledged, to a certain degree, in jurisprudence, despite its indirect and very limited presence in the text of international climate change agreements. While progressive rulings demonstrate the judiciary's potential role in advancing climate accountability, cases of inadmissibility and dismissal reveal the doctrinal and institutional barriers that continue to limit access to climate justice. Incorporating these decisions into our analysis of climate justice jurisprudence provides a more realistic picture of the current legal landscape, as there are more cases in which plaintiffs were not successful, compared to the ones in which they were.

The climate change jurisprudence over the past few years reflects a profound transformation in the interconnection between environmental protection, human rights, constitutional law, and climate legislation. Across the analysed cases, a coherent normative pattern emerges: courts and quasi-judicial bodies increasingly recognise climate protection as a legal obligation derived from fundamental rights. Even the courts that have dismissed the cases do not deny the link between climate change and the realisation of fundamental rights. This jurisprudence affirms that climate inaction can infringe the rights to life, health and property, but also cultural rights. The analysis of jurisprudence also shows that climate inaction can threaten the principle of intergenerational equality. Analysed positive court decisions have

affirmed that states hold concrete and enforceable obligations to align their climate policies and actions with climate change goals. In this context, courts apply existing fundamental rights instruments in the context of climate action and use the preamble and provisions of the Paris Agreement as interpretive guidance. As seen in the analysed cases, citizens and civil society organisations have crucial roles. The young claimants in *Neubauer*, the elderly women's association in *KlimaSeniorinnen*, and the Indigenous Torres Strait Islanders all exemplify how affected communities, supported by NGOs, can operationalise abstract climate goals through strategic litigation. It can be concluded that they have crucial roles in initiating climate change litigation and therefore act as a controlling factor for countries in the realisation of climate change mitigation and adaptation measures.

Од принципа до праксе: климатска правда у савременој јуриспруденцији о климатским променама

Софија НИКОЛИЋ ПОПАДИЋ,¹ Ивана СТЈЕЉА²

Апстракт: Последице климатских промена нису равномерно распоређене, те они који најмање доприносе климатској кризи често сносе најтеже последице. Стога климатске промене не треба посматрати искључиво као еколошки проблем, већ и као велики изазов за људска права и равноправност. Овај чланак анализира појам и основне елементе климатске правде, ослањајући се на теоријски оквир еколошке правде који је развијао Дејвид Шлосберг. Једно од кључних истраживачких питања односи се на то у којој мери је концепт климатске правде препознат у међународним климатским споразумима. Истраживање показује да је у оквиру међународног правног оквира дистрибутивна правда само делимично препозната, да се остваривање процесног елемента климатске правде може ослањати претежно на национални правни оквир, као и на комплементарне међународне еколошке прописе, док правда као друштвена препознатљивост углавном остаје на теоријском нивоу, што наглашава значај инструмената људских права. Анализа у оквиру овог истраживања обухвата и одабране случајеве климатских парница, са циљем да се испита како се у судским одлукама рефлектују дистрибутивна правда, процесна правда и правда као друштвена препознатљивост. Значајне одлуке међународних и националних судова показују да државе имају обавезу да своје политике ускладе са циљевима у области климатских промена. Истраживање додатно истиче кључну улогу грађана и цивилног друштва у достизању климатске правде кроз судске поступке, при чему они делују као централни актери у позивању држава на одговорност за спровођење обавеза у вези са ублажавањем и прилагођавањем климатским променама.

Кључне речи: судска пракса у области климатских промена, Париски споразум, климатске парнице, људска права, ублажавање климатских промена и прилагођавање.

¹ Научна сарадница, Институт друштвених наука, Београд, Србија. E-mail: snikolic@idn.org.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5938-4462>.

² Научна сарадница, Институт друштвених наука, Београд, Србија. E-mail: istjelja@idn.org.rs, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8964-5427>. Аутор за кореспонденцију.

Увод

Последице климатских промена су обимне и вишеструке. Оне обухватају екстремне климатске догађаје, попут интензивних падавина и поплава, као и дуготрајне суше у регионима у којима такви услови раније нису били уобичајени (Nikolić Popadić 2025a, 146). Једну од последица глобалног загревања представља и пораст нивоа мора, који је у периоду од 1901. до 2018. године је износио 20 cm, погађајући становништво у приобалним подручјима (UN IPCC 2023, 5). Процењује се да се на глобалном нивоу 3,6 милијарди људи налази у подручјима са високим степеном рањивости на ефекте климатских промена (UN IPCC 2023, 5; Nikolić Popadić 2025a, 147). Ову тенденцију је додатно потврдило лето 2024. године, које је забележено као најтоплије лето на глобалном нивоу од почетка систематских посматрања, чиме је потврђен убрзани тренд глобалног загревања (NASA 2024). Ефекти климатских промена утичу на продубљивање постојећих друштвених неједнакости, на глобалном и на националном нивоу (Zahnw et al. 2025, 5), будући да последице климатске кризе нису равномерно распоређене међу становништвом. Главни емитери гасова са ефектом стаклене баште често нису они који трпе најтеже негативне последице климатске кризе. Парадоксално, државе и друштвене групе које су најмање допринеле глобалним климатским променама данас се суочавају са неким од њихових најозбиљнијих последица.

Из тог разлога, политике и мере у области климатских промена се више не могу посматрати искључиво као питање заштите животне средине, већ морају бити препознате и као питање основних људских права и социјалне правде. Климатска правда подразумева признавање неједнаких последица климатских промена по рањиве заједнице и будуће генерације (CJGA n.d.). Државе, заједнице и појединци са минималним доприносом климатској кризи и ограниченим адаптационим капацитетима несразмерно су изложени климатским ризицима и сnose највећа оптерећења, а овај феномен се у литератури означава као „двострука неједнакост“ (Levy, Martin-Moreau and Ménascé 2022, 8). Сходно томе, управљање климатским питањима, креирање политика и њихова примена морају почивати на принципима људских права и равноправности.

Климатска правда је, поред тога, чврсто уткана у оквир Циљева одрживог развоја (у даљем тексту: ЦОР). Иако ЦОР 13 непосредно регулише политике и мере у области климатских промена, последице климатских промена прожимају низ других циљева, укључујући искорењивање сиромаштва (ЦОР 1), здравље (ЦОР 3), родну равноправност (ЦОР 5),

смањење неједнакости (ЦОР 10) и приступ правди и одговорним и инклузивним институцијама (ЦОР 16) (UN SDG 2015). Сходно томе, климатска правда је саставни елемент остваривања ЦОР и не може бити третирана као споредно или секундарно питање.

Циљ овог истраживања је да процени у ком обиму су идеја климатске правде, као и шири концепти социјалне правде и људских права, уграђени у међународно право климатских промена и судску праксу. Прецизније, истраживање испитује да ли су три кључна елемента климатске правде, које је дефинисао Дејвид Шлосберг (Schlosberg 2004), а то су дистрибутивна правда, процесна правда и правда као друштвена препознатљивост, заступљени у међународним споразумима и судским одлукама. Овај рад се ослања на Шлосбергов (Schlosberg 2004) теоријски оквир, који је изворно обликован за потребе дефинисања еколошке правде, и примењује се као аналитичка призма за разумевање климатске правде. Основна хипотеза је да, иако су аспекти климатске правде присутни у међународном праву и судским поступцима, значајне празнине и даље постоје између теоријских начела и њихове практичне примене.

Ради испитивања ове хипотезе, рад комбинује доктринарну правну анализу са методом анализе судске праксе. Анализирани су међународни климатски споразуми ради процене обима у ком су у њих уграђени елементи климатске правде, а одабрани предмети из климатске судске праксе испитани су с циљем разумевања начина на који судови тумаче и примењују ова начела. Посебна пажња посвећена је улози појединаца и цивилног друштва у остваривању климатске правде коришћењем правних механизма. Рад синтетизује ове налазе како би указао на јаз између теорије климатске правде и њене присутности у међународном правном и политичком оквиру.

Концепт и елементи климатске правде

Концепт климатске правде наглашава праведну расподелу климатских ризика и одговорности између актера са значајним ресурсима и оних са ограниченим адаптационим капацитетима. Структурне неједнакости које рањиве популације чине највише изложеним и најмање опремљеним за реаговање на климатске промене чине темељ климатске неправде. Сходно томе, политике и мере у области климатских промена требало би да буду осмишљене и спровођене кроз оквир заснован на људским правима, који

институционализује равноправност и социјалну правду у свим сферама управљања климатским питањима и развоја политика (Stjelja 2025). Доминантни дискурс у области климатске правде традиционално је почивао на премиси да они са минималним доприносом климатској кризи сносе неке од њених најтежих последица (Burnham et al. 2013; Okereke and Coventry 2016). Новија литература, међутим, ставља нагласак на укључивање социјалне правде и равноправности у осмишљавање и примену политика и мера у области климатских промена (Owen 2021; Coggins et al. 2021; Coolsaet et al. 2025).

Климатска правда обухвата неколико међусобно повезаних елемената. Различити теоретичари концепт климатске правде дефинишу кроз различите скупове елемената, што одражава разнородне нормативне и аналитичке приступе у овој области (Walker et al. 2024). Теоријски оквир Дејвида Шлосберга о еколошкој правди широко је примењиван у литератури о климатској правди (Schlosberg and Collins 2014). Шлосберг (Schlosberg 2004) концептуализује еколошку правду као вишедимензионални конструкт који обухвата три међусобно повезане димензије: дистрибутивну правду, процесну правду и правду као друштвену препознатљивост. Шлосберг (Schlosberg 2004) истиче да дистрибутивна правда подразумева „праведну расподелу еколошких користи и терета“, а да се процесна еколошка правда тиче тога ко учествује у процесу доношења одлука и у којој мери утиче на еколошке одлуке. Правда као друштвена препознатљивост односи се на питање чији се интереси, потребе и ставови узимају у обзир приликом доношења одлука, тј. на признање специфичности друштвених група у тим процесима (Schlosberg 2003; 2004). Шлосберг (Schlosberg 2007, 98) нарочито наглашава плуралистичку природу еколошке правде, повезаност њених елемената и њихов међусобни однос. Шлосбергово становиште да ова три елемента чине теоријски концепт еколошке правде постало је све заступљеније и у литератури о климатској правди (Sikor 2013; Walker 2012; Kortetmäki 2017; Benjaminsen 2020). Надовезујући се на Шлосбергов оквир, други аутори проширили су његов обим увођењем додатних димензија, попут међугенерациске и ресторативне правде, праведне транзиције (Walker et al. 2024). Шлосбергова идеја о три кључна елемента еколошке правде проистекла је из посматрања и анализе еколошких покрета и усвојена је од стране многих аутора.

У оквиру овог теоријског оквира, први елемент климатске правде је дистрибутивна правда. Дистрибутивна еколошка, а тиме и климатска правда, односи се на праведну расподелу еколошких и климатских ризика,

терета и користи међу различитим друштвеним групама (Kuehn 2000). Она поставља суштинска питања у вези са праведношћу: да ли сви појединци и заједнице подједнако сnose последице поплава, суша или загађења? Да ли уживају равноправан приступ чистом ваздуху, води, земљишту, обновљивим изворима енергије и ресурсима неопходним за прилагођавање климатским променама? Одричан одговор на наведена питања указује на постојање системске неправде. Дистрибутивна правда стога захтева препознавање таквих неједнакости и обезбеђивање да еколошки терети и терети климатске кризе буду праведно расподељени, као и да користи зелене транзиције буду доступне свим друштвеним групама (Stjelja 2023, 20).

У великом делу Европе, ромска заједница се суочава системским препрекама, укључујући неадекватне стамбене услове, висок степен сиромаштва и постојање препрека у остваривању основних права, приступу јавним услугама и енергији. На пример, према подацима Агенције Европске уније за основна права (EU FRA 2022, 71), чак 23% Рома у европским земљама живи у подручјима несразмерно погођеним еколошким проблемима попут загађења, прашине, дима, непријатних мириса или загађене воде. Дистрибутивна димензија еколошке правде привукла је ограничену пажњу научне и стручне јавности у Европи, изузев у Уједињеном Краљевству, где је формално призната као водеће начело у еколошким политикама (Stjelja 2023, 29). Упркос растућој пажњи коју добија у литератури, дистрибутивни елемент климатске правде остаје недовољно истражен, остављајући значајне емпиријске и политичке празнине (Kalfagianni and Meisch 2020, 211).

Други елемент климатске правде је процесна правда и подразумева транспарентан, инклузиван и правичан процес доношења климатских одлука. Процесна еколошка и климатска правда захтевају да би сви појединци, а нарочито они на које еколошки проблеми или климатске промене највише утичу, требало да имају могућност да учествују у обликовању климатских прописа, политика, управних аката и мера (Schlosberg 2007, 25–26). Кључни механизам за остваривање овог начела је учешће јавности, што обухвата укључивање грађана и организација цивилног друштва у поступак израде закона, стратегија и управних аката, као и приступ еколошким и климатским информацијама и делотворним правним средствима (Schlosberg 2007, 25–26). Процесна правда захтева да се свим друштвеним групама омогући равноправан приступ овим поступцима и да се њихови ставови укључе у сваку од фаза доношења одлука и на свим нивоима управљања. Наиме, без доследног остваривања

начела владавине права и демократије, остваривање климатске правде у суштинском смислу остаје недостижно (Stjelja 2023, 301).

Остваривање и процесног елемента климатске правде није довољно за остваривање климатске правде, већ представља минималан услов. (Schlosberg 2007, 91). Неопходно је уважавање различитих околности, искустава, знања и потреба свих друштвених група којих су политике и мере климатских промена тичу. Ово разумевање чини основу правде као друштвене препознатљивости, тј. треће димензије климатске правде. Правда као друштвена препознатљивост превазилази пуко учешће јавности, захтевајући да поступци доношења одлука уважавају различите идентитете и културне и друштвене реалности погођених заједница (Drenovak-Ivanović 2014, 32). Она обезбеђује да доношење одлука не буде само формално инклузивно, већ и да суштински одговори на ставове, знања, потребе и искуства различитих друштвених група. Признање идентитета, перспектива и знања које учесници уносе у процесе доношења одлука подједнако је важно као и осигурање њиховог формалног укључивања (Schlosberg 2004, 517–540).

Сродна и комплементарна димензија је међугенерациска правда, која се односи на етичку и правну одговорност садашње генерације да делује на начин који не намеће несразмерна оптерећења будућим генерацијама. Климатска правда стога захтева доношење одлука које је разумно у садашњости и праведно према будућности, штитећи права и добробит генерација које тек долазе (Quinti and Marta 2025).

Начело праведне транзиције представља значајан стуб климатске правде. Оно за циљ има обезбеђивање правичног и инклузивног прелаза ка угљенично неутралној будућности, тако да ниједан појединац нити заједница не буде изостављен (McCauley and Heffron 2018, 1–7). Циљ превазилази пуко смањење емисија гасова са ефектом стаклене баште и укључује промене које су социјално праведне, партиципативне и усклађене с потребама оних који сnose највећи терет. Начело праведне транзиције неће бити даље анализирано у овом раду, будући да је фокус усмерен на дистрибутивни и процесни елемент климатске правде, као и правде као друштвене препознатљивости, а праведна транзиција примарно адресира економске и радне аспекте климатске политике.

У наредним одељцима, ауторке ће, ослањајући се на Шлосбергов теоријски оквир, испитати у ком обиму су три кључне димензије: дистрибутивна правда, процесна правда и правда као друштвена

препознатљивост уграђене у међународне споразуме о климатским променама и обухваћене међународном климатском јуриспруденцијом.

Да ли је климатска правда препозната у релевантним међународним споразумима?

У овом одељку ћемо анализирати међународне споразуме о климатским променама и обим у ком су климатска правда и њени кључни елементи заступљени у тим документима. Анализирани су Оквирна конвенција Уједињених нација о климатским променама (у даљем тексту: *UNFCCC*), Кјото протокол и Париски споразум, будући да они чине основни уговорни оквир међународног климатског права, док инструменти меког права попут Акционих планова за родну равноправност и одлука Конференције страна (у даљем тексту: *COP*) нису у фокусу овог рада. Анализа је усредсређена на дистрибутивне и процесне аспекте климатске правде, као и на правду као друштвену препознатљивост. Посебна пажња посвећена је начелу „заједничких, али диференцираних одговорности и одговарајућих способности“ (у даљем тексту: *CBDR-RC*), које представља израз дистрибутивне климатске правде.

Потреба за усклађеним међународним деловањем ради суочавања са климатском кризом формално је препозната тек крајем двадесетог века, иако су научни докази о изменама климатских услова и антропогеним факторима који томе доприносе препознати знатно раније (Nikolić Popadić 2023, 171). Током већег дела двадесетог века, примарна пажња међународних организација била је усмерена на питања заштите животне средине, док су се климатске промене као посебно и глобално значајно питање издвојиле тек у каснијим деценијама (Nikolić Popadić 2023, 171). Данас се оне убрајају међу најважније глобалне изазове, који захтевају трајан, координисан и правно утемељен међународни одговор. Посебна пажња климатским променама на глобалном нивоу је посвећена 1992. године усвајањем *UNFCCC*, чији је циљ одржавање концентрација гасова са ефектом стаклене баште у атмосфери на нивоима који спречавају опасне антропогене утицаје на климатски систем (*UNFCCC* 1992, Art. 2). Ради операционализације *UNFCCC*, 1997. године је усвојен Кјото протокол са циљем обавезивања држава на ограничавање и смањење емисија гасова са ефектом стаклене баште (*Kyoto Protocol* 1997, Art. 2, 3). Доха амандман на Кјото протокол, који укључује обавезе за други обавезујући период, је

усвојен 2012. године (Doha amendment 2012). Иако већ деценијама постоје међународни споразуми, анализе показују да њихови циљеви нису у потпуности остварени на глобалном нивоу (Nikolić Popadić 2024, 91–92; Rosen 2015). Године 2015. је усвојен Париски споразум као правно обавезујући међународни уговор, којим се поставља циљ ограничавања повећања глобалне просечне температуре на знатно испод 2°C у односу на преиндустријске нивое, уз настојање да то буде 1,5°C, имајући у виду значајно смањење климатских ризика и последица које би такво ограничење донело (Paris Agreement 2015, Art. 2). На Конференцији УН о климатским променама 2021. године усвојен је Глазговски климатски пакт, који садржи одлуке о отпорности на климатске промене, о неопходности смањења гасова са ефектом стаклене баште и обезбеђивања финансирања за ове мере. Стране су први пут позване да убрзају напоре за смањење неограничене производње енергије из угља и постепено укину неефикасне субвенције за фосилна горива (Glasgow Climate Pact 2021, 36; Mihajlov and Aleksić 2023, 41–43).

У погледу климатске правде, UNFCCC је увео начело *CBDR-RC*, признајући да су развијене земље у већој мери допринеле емисијама гасова са ефектом стаклене баште и да стога треба да сnose већу одговорност за ублажавање климатских промена. Овом Конвенцијом поменуто начело успостављено је као камен темељац климатске правде. Кјото протокол ојачао је начело *CBDR-RC*. Усвајање Париског споразума означило је концептуалну промену у приступу климатским променама, у погледу обавезе смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште, одступило се од круте поделе између индустријализованих, односно високо развијених и земаља у развоју (Todić 2023, 14).

Сви поменути споразуми показују да деценијама постоје настојања да се утврде глобални циљеви и мере намењене смањењу глобалног загревања, ублажавању последица климатских промена, омогућавању прилагођавања и доприносу климатској правди. Поставља се питање да ли су та настојања донела жељене резултате и да ли постоје реални изгледи за остваривање циљева дефинисаних наведеним споразумима.

Овом питању се може приступити на различите начине. До једног одговора се може доћи кроз анализу одредаба Париског споразума и њихове примене. У складу са Споразумом, стране треба да припреме, доставе и испуне узастопне национално утврђене доприносе чијем остваривању теже, а истовремено да спроводе мере ублажавања на националном нивоу ради остваривања циљева из тих доприноса (Paris Agreement 2015, Art. 4). Дакле, државе имају кључну улогу у остваривању

глобалних циљева. У том контексту, треба истаћи да се примењује начело *CBDR-RC*, уз уважавање различитих националних околности (Paris Agreement 2015, Art. 4). Овај оквир успоставља диференцирани систем обавеза међу државама. Развијене земље обавезне су да теже апсолутним циљевима смањења емисија који покривају читаве националне привреде. Насупрот томе, земље у развоју подстичу се да ојачају своје мере ублажавања и да напредују ка циљевима смањења или ограничавања емисија на нивоу читаве привреде, уважавајући различите националне контексте. Најмање развијене земље и мале острвске државе у развоју могу формулисати и саопштавати политике са ниским емисијама гасова са ефектом стаклене баште у складу са својим посебним капацитетима и специфичним околностима (Paris Agreement 2015, Art. 4; Nikolić Popadić 2025b, 101). Према Тодићу, принцип једнакости и *CBDR-RC* „не подразумева суштинску диференцијацију по основу стварног учешћа у глобалним емисијама, доприноса настанку проблема као таквог, могућности учешћа у његовом решавању“ (Todić 2023, 25; Nikolić Popadić 2025b, 101). „Париски споразум успоставља универзалну обавезу за све стране да смање емисије гасова са ефектом стаклене баште у складу са својим одговарајућим капацитетима, истовремено дајући земљама у развоју посебан статус кроз диференцирано утврђивање права и одговорности развијених земаља“ (Nikolić Popadić 2025b, 101; Todić 2023, 25). Расправа о правичности расподеле терета суочавања са климатским променама међу државама изузетно је сложена, а јаснији критеријуми могли би унапредити ефикасност система (Todić 2023, 24), а тиме и остваривање климатске правде.

Сходно томе, може се закључити да обавезе међу државама могу значајно да се разликују. Поставља се питање да ли је овакав приступ донео жељене резултате. Истраживања из 2023. године дају забрињавајуће резултате и прогнозе. Према Извештају о јазу у емисијама Програма УН за животну средину из 2023. године, уколико се настави са применом тренутне политике, процењује се да ће температура порасти за 3°C (UNEP 2023a, xxii), чиме би се премашио циљ утврђен Париским споразумом. Уколико се безусловни национално утврђени доприноси у потпуности спроведу, температура ће, према пројекцијама, порасти за 2,9°C (UNEP 2023a, xxii, 31). Из тога произлази закључак да се чини мало вероватним да ће постављени циљеви бити остварени. У најоптимистичнијем сценарију, изгледи за ограничавање глобалног загревања на 1,5°C веома су мали, свега 14%, а пораст температуре за преко 2°C или 3°C је реалнији исход (UNEP 2023a, xxii). Ради остваривања циља ограничавања загревања на 2°C, пројектоване емисије гасова са ефектом стаклене баште за 2030. годину

требало би смањити за 28%, а ради ограничавања пораста температуре на 1,5°C за 42% (UNEP 2023a, xv). Ипак, забележене су извесне промене у правцу смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште. До септембра 2023. године, стране које заједно чине 82% глобалних емисија гасова са ефектом стаклене баште усвојиле су обавезе нулте нето емисије кроз законодавство (27 страна), документе јавних политика као што су национално утврђени доприноси или дугорочне стратегије (54) или кроз најаве влада (16), при чему је 37% глобалних емисија обухваћено циљевима утврђеним за 2050. годину или раније, а 44% обавезама које се протежу и после 2050. године (UNEP 2023a, 20).

Париски споразум је први међународини правни документ у коме се изричито помиње концепт „климатске правде“. У преамбули се признаје значај концепта „климатске правде“ у климатским акцијама и потврђује да стране, приликом адресирања климатских промена, треба да „поштују, промовишу и узимају у обзир своје одговарајуће обавезе у вези са људским правима, правом на здравље, правима аутохтоних народа, локалних заједница, миграната, деце, особа са инвалидитетом и лица у рањивом положају, те правом на развој, као и родном равноправношћу, оснаживањем жена и међугенерациском правичношћу“ (Paris Agreement 2015, preamble). Чланом 7 став 5. додатно се наглашава да мере прилагођавања треба да препознају рањиве групе и заједнице. Ово признање наглашава све веће разумевање да ефикасне климатске акције морају бити засноване на начелима праведности, инклузивности и поштовања људских права. Повезивањем политика и мера у области климатских промена са људским правима, рањивим групама и социјалном правдом, Париски споразум интегрише дистрибутивну климатску правду у нормативне основе глобалног климатског управљања.

Најважнији аспекти процесне правде обухватају три елемента: приступ информацијама, делотворно учешће јавности и заштиту поменутих права у поступцима пред надлежним органима (Schlosberg 2007, 25–26). У својој преамбули Париски споразум истиче значај учешћа јавности, приступа информацијама и сарадње на више нивоа за питања уређена Споразумом, док члан 7(5) захтева да прилагођавање буде вођено партиципативним и транспарентним приступом. Члан 12 наглашава сарадњу међу странама ради промовисања ширег јавног учешћа и бољег приступа информацијама. Сходно томе, Париски споразум инкорпорира прва два елемента процесне правде: приступ информацијама и укључивање јавности у процес доношења одлука.

Иако наглашава важност учешћа и транспарентности у управљању климатским политикама, Споразум не гарантује изричито приступ правосуђу. Самим тим, остваривање приступа правној заштити у климатским питањима у великој мери зависи од националног законодавства и комплементарних међународних инструмената, попут Архуске конвенције или Споразума из Ескасуа, који изричито штите сва три елемента учешћа јавности. Ови комплементарни инструменти признају важну улогу коју у заштити животне средине имају појединци, цивилно друштво и приватни сектор. Сходно томе, организације цивилног друштва, локални покрети, представници јавности и научне заједнице одиграли су кључну улогу у обликовању политика у области животне средине, развоју климатских парница и промовисању еколошке и климатске правде.

Расправе и идеје о еколошкој правди као друштвеној препознатљивости заступљеније су у теоријским расправама у оквиру политичке теорије, политичке филозофије, антропологије, политике у области животне средине и социологије него у расправама у домену еколошког права (Stjelja 2023, 38–39). Идеја друштвене препознатљивости свих друштвених група није експлицитно уграђена у еколошке правне инструменте. Ипак, у Париском споразуму наводи се да „мере прилагођавања треба да се заснивају не само на најбољој доступној науци, већ и на традиционалним знањима, знањима аутохтоних народа и локалним знањима” (Paris Agreement 2015, Art. 7(5)). Будући да друштвена препознатљивост обухвата специфичне потребе, искуства и знања различитих друштвених група, може се закључити да Париски споразум делимично признаје овај елемент климатске правде. Конкретно, Споразум признаје значај знања одређених заједница у процесима доношења одлука, што представља један од централних аспеката правде као друштвене препознатљивости.

Практичан значај анализираног члана 7 Париског споразума у великој мери зависи од начина на који су државе операционализовале обавезе прилагођавања на националном нивоу. Већина држава (81%) укључила је компоненту прилагођавања у своје национално утврђене доприносе. Резултати истраживања из 2024. године показују да је 37% држава израдило национални план прилагођавања, а 38% изразило намеру да то учини, уз назначен временски оквир за израду, ажурирање и имплементацију (UN 2024, 33). Услед ограниченог обима овог рада, није могуће анализирати све планове прилагођавања и њихову примену на националном нивоу, али ће релевантне националне мере бити поменуте у оквиру анализе предмета из судске праксе.

Климатски спорови — људска права и климатска правда

У овом делу рада разматрани су одабрани климатски спорови уз процену и анализу у којој мери се у њима одражавају три елемента климатске правде: дистрибутивна правда, процесна правда и правда као друштвена препознатљивост. Анализа је усмерена на значајне одлуке међународних и националних тела које су привукле пажњу научне и шире јавности. Кроз анализу ових случајева, испитујемо начин на који судови и тела за људска права тумаче и примењују начела социјалне правде, учешћа јавности и препознају потребе угрожених друштвених група.

Пре анализе судске праксе, важно је напоменути скорашња дешавања у овој области. Међународни суд правде (у даљем тексту: МСП) издао је 2025. године Саветодавно мишљење о обавезама држава у погледу климатских промена. МСП је навео да државе имају обавезујуће обавезе на основу различитих извора међународног права да заштите „климатски систем и друге делове животне средине од антропогених емисија гасова са ефектом стаклене баште” и да „повреда било које обавезе од стране државе... представља међународно противправни акт који повлачи одговорност те државе” (ICJ 2025, 1, 27). Кључни аспект Мишљења је изричита повезаност климатских обавеза са међународним правом људских права. Суд признаје да негативни ефекти климатских промена представљају озбиљне ризике за делотворно уживање људских права, нарочито за рањиве групе (попут аутохтоних народа, деце, жена, особа са инвалидитетом), и да државе морају да усвоје мере ублажавања и прилагођавања, као и регулаторни оквир, уз дужно поштовање заштите људских права (ICJ 2025, 10, 18, 19). С обзиром на то да је Мишљење скорашњег датума, његове импликације, иако није правно обавезујуће, биће видљиве у наредним годинама.

На глобалном нивоу, број климатских спорова је у порасту. У 2017. години евидентирано је 884 климатска предмета, а до краја 2022. тај број порастао је на 2.180 предмета (UNEP 2023b, 12). Најновији подаци Истраживачког института Грантам за климатске промене и животну средину из 2024. године показују да тај број и даље расте, достижући 2.666 предмета у 55 земаља³ (Setzer and Higham 2024, 10). Расподела предмета међу државама је неравномерна. Највећи број предмета регистрован је у

³ Видети: (Columbia Law School n.d.). Постоји могућност да климатски предмети постоје и у другим земљама које, нажалост, нису евидентирани у тој бази података.

Сједињеним Америчким Државама (UNEP 2023b, 15; Setzer and Higham 2024, 10), затим следи Аустралија, док је Уједињено Краљевство на трећем месту. Остале земље са већим бројем предмета су „Бразил, Нови Зеланд, Немачка, Француска, Шпанија, Мексико и Индија“ (UNEP 2023b, 18).

Поред тога, јавља се иницијатива за препознавање екоцида као међународног злочина који је усмерен на адресирање најтежих облика угрожавања животне средине, укључујући и оне у вези са климатским променама. Препознавањем екоцида проширује се правна одговорност, што може додатно ојачати правну заштиту.

Анализа климатских спорова указује на могуће њихово груписање у одређене категорије. Једну категорију чине предмети у вези са повредом људских права као последица климатских промена. У оквиру ове категорије могуће је направити разлику између међународних предмета, предмета на регионалном нивоу и предмета на националном нивоу. Уопштено говорећи, постоји растући тренд употребе аргумената о људским правима у климатским предметима (Setzer and Higham 2024, 15). Надлежни органи почињу да тумаче и примењују обавезе које произлазе из климатског права у контексту заштите људских права (Wewerinke-Singh and Maxwell 2025, 193).

Један од предмета у коме су разматрана људска права, а нарочито право на живот зајемчено Међународним пактом о грађанским и политичким правима (у даљем тексту: МПГПП), је предмет *Daniel Billy and Others v. Australia* (Daniel Billy 2022). Подносиоци притужбе, осам лица припадника аутохтоне мањинске групе са острва Торес Стреит навели су у притужби из маја 2019. године да је Аустралија, као страна МПГПП, повредила обавезу заштите људских права тиме што није применила довољне мере ублажавања и прилагођавања климатским променама (Communication 2019). Подносиоци притужбе истакли су да су промене у климатским и временским условима угрозиле њихове традиционалне праксе, културу и средства за живот.

У одлуци од 22. септембра 2022. године, Комитет УН за људска права утврдио је да је Аустралија повредила права подносилаца по МПГПП тиме што није усвојила одговарајуће мере прилагођавања ради заштите острва Торес Стреит од штете проузроковане климатским променама (Lentner and Cenin 2024, 136). Реч је о преломној одлуци, која представља први случај у ком је једно тело УН „утврдило повреду људских права услед неодговарајуће климатске политике“ (Lentner and Cenin 2024, 142). У погледу права на живот, Комитет је нагласио да су „еколошка деградација,

климатске промене и неодрживи развој“ међу најозбиљнијим и најжитнијим претњама уживању овог права, и за садашње и за будуће генерације (*Daniel Billy* 2022, 12).

Поред тога, Комитет је утврдио да је Аустралија повредила право на уживање културе (члан 27) одлагањем примене мера прилагођавања. Комитет је признао да аутохтони народи имају неотуђиво право на земљиште и природне ресурсе које су историјски користили за обезбеђивање егзистенције и очување свог културног идентитета. Истовремено, наглашено је да су индивидуална права зајемчена чланом 27 уско повезана са „способношћу мањинске групе да одржи своју културу, језик или религију“ (*Daniel Billy* 2022, 16). Будући да је Комитет утврдио да је Аустралија пропустила да заштити право на уживање културних права мањинске друштвене групе тиме што није благовремено усвојила одговарајуће мере прилагођавања, овај предмет одражава не само климатску правду као дистрибутивну правду, признавањем неравномерне расподеле климатских ризика и терета које сnose аутохтоне заједнице, већ и правду као друштвену препознатљивост, јер потврђује специфичне потребе, културу и традиције ове друштвене групе.

У погледу људских права и обавеза влада да делују у вези са климатском кризом, значајно је анализирати пресуду Европског суда за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП) у предмету *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, донету 9. априла 2024. године. Овај предмет широко је признат у литератури као преломни и означава значајан напредак у глобалној климатској јуриспруденцији, као и у развоју повезаности климатских промена и људских права.

Суд је по први пут применио Европску конвенцију о људским правима (у даљем тексту: ЕКЉП) у контексту климатских промена и утврдио да државе имају позитивну обавезу да заштите права грађана деловањем у области климатских промена. Одлука је такође допринела развоју тумачења активне легитимације (*locus standi*) за организације цивилног друштва укључене у политике и мере у области климатских промена, чиме је унапређена процесна климатска правда. *KlimaSeniorinnen* је заступао преко 2.000 старијих жена и четири индивидуалне подносиољке представке, које су тврдиле да климатске промене утичу на њихово здравље и да Швајцарска није предузела довољне мере против климатских промена тиме што свој национални допринос утврђен међународним правом није пренела у домаће право и тиме што није постигла „стваран напредак у формално ажурираном национално утврђеном доприносу“ (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 76). Такође је наведено да „путање смањења

емисија нису у складу са ограничењем од 1,5°C" (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 76).

Пресуда потврђује да ЕКЉП обавезује државе да предузму делотворне мере ублажавања климатских промена услед повезаности климатских ризика са људским правима (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 544–545). Обавеза подразумева да се „усвоје и делотворно примењују у пракси прописи и мере способни да ублаже постојеће и потенцијално неповратне будуће ефекте климатских промена“ (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 544). *KlimaSeniorinnen* успоставља нарочито снажан преседан и ојачава приступ заснован на правима. У пресуди је ЕСЉП применио три кључна елемента добре праксе. Признао је тренутне и будуће утицаје климатских промена на људска права, потврдио обавезу државе да предузима и спроводи климатске акције ради заштите људских права, и ослонио се на међународно право животне средине и најбоља доступна научна сазнања приликом тумачења тих обавеза (Wewerinke-Singh and Udell 2025, 488).

Предмет *KlimaSeniorinnen* садржи основне димензије климатске правде дистрибутивну, процесну правду и правду као друштвену препознатљивост. У дистрибутивном смислу, предмет наглашава несразмерну рањивост старијих жена на штетне ефекте климе (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 377), јер су изложене несразмерним здравственим ризицима услед екстремних топлотних таласа. У погледу приступа правосуђу као процесног елемента климатске правде, пресуда у предмету *KlimaSeniorinnen* је донела значајан развој тиме што је признала допуштеност представке удружења пред ЕСЉП. У овом предмету, ЕСЉП није признао статус жртве за четири индивидуалне подносиољске, али је признао активну легитимацију њиховом удружењу, *KlimaSeniorinnen*, које је заједнички заступало своје чланове. Ово представља важан корак ка омогућавању удружењима да покрећу климатске предмете пред Судом у корист погођених друштвених група (Anuer 2024, 132). Најзад, правда као друштвена препознатљивост одражена је у признању Суда да су старије жене посебна, нарочито рањива друштвена група са специфичним потребама и искуствима која мора бити уважена у политикама и мерама климатских промена. Суд се позвао на Аналитичку студију о промовисању и заштити права старијих лица у контексту климатских промена Канцеларије Високог комесара за људска права из 2021. године (ОНСНР 2021), у којој се закључује да су „старије жене генерално рањивије“ услед дужег животног века, вишег степена сиромаштва, здравствених ризика и социјалне изолације (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 185). Оне су у несразмерној мери изложене климатским ризицима попут екстремних топлотних таласа, загађења и економске

несигурности. Родне друштвене улоге додатно обликују ове рањивости: иако старији мушкарци могу патити од изолације, старије жене се чешће суочавају са занемаривањем, злостављањем или чак насиљем, нарочито у кризним ситуацијама (*KlimaSeniorinnen* 2024, para. 185). Иако је Суд признао вишеструке рањивости, интерсекцијски приступ рањивости није добио на значају у образложења суда (Heri 2025). Изричитој интерсекцијски приступ вишеструко угроженим друштвеним групама могао би ојачати образложење Суда и унапредити његов допринос у области остваривања климатске правде.

Имајући у виду централну улогу ЕУ у политици и мерама климатских промена, анализирана је јуриспруденција Суда правде Европске уније (у даљем тексту: СПЕУ) и његов приступ корелацији климатских промена и људских права. Један закључак је да СПЕУ у претежном броју случајева одбија захтеве у вези са људским правима у предметима који се тичу климатских промена. Најчешћи разлог је то што СПЕУ углавном утврђује да подносиоци не испуњавају услов да су појединачно погођени и да стога немају активну процесну легитимацију за оспоравање аката (ECtHR-FRA 2025, 8). У предмету *Carvalho and Others v Parliament and Council, C-565/19*, 36 физичких лица из породица које раде у пољопривреди или туризму у Немачкој, Француској, Италији, Португалу, Румунији, Кенији и Фиџију и Шведско удружење младих Сами, „оспорили су три прописа ЕУ усвојена ради омогућавања ЕУ да испуни свој циљ смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште за 40 посто у поређењу са нивоима из 1990. Подносиоци су тврдили да је овај циљ недовољан и да повређује (ECtHR-FRA 2025, 8) право на равноправност и недискриминацију (члан 21) Повеље о основним правима Европске уније (у даљем тексту: Повеља), право на рад (члан 15 став 1), право на имовину (члан 17 став 1) и права детета (члан 24) (*Carvalho* 2021).

Међутим, СПЕУ је тужбу одбацио због недостатка процесне легитимације. Суд је утврдио да се, према устаљеној судској пракси на коју Лисабонски уговор није утицао, физичка или правна лица сматрају појединачно погођеним само ако их оспорена мера погађа због одређених особина које су им својствене или околности које их издвајају од свих других лица, чиме их индивидуализује на исти начин као адресата акта (*Carvalho* 2021). СПЕУ је закључио да се акти о чијем је оспоравању реч не могу сматрати актима који на подносиоце утичу услед неких посебних особина, те да они нису успели да докажу да их оспоравана решења индивидуално издвајају у односу на сва друга погођена лица (*Carvalho* 2021). СПЕУ је утврдио да климатске промене на подносиоце утичу на исти

начин као и на шири круг јавности, чак и ако се степен штете разликује. Стога подносиоци нису имали процесну легитимацију. Овај предмет открива тренутна ограничења климатских судских поступака заснованих на људским правима у оквиру правосудног система ЕУ. На основу нашег истраживања може се закључити да иако СПЕУ признаје реалност утицаја климатских промена, рестриктивно тумачење процесне легитимације представља значајну препреку захтевима у области климатских права заснованим на људским правима. Климатске промене се у судској пракси третирају као штета која погађа широку јавност, а не као извор индивидуалних повреда права.

Национални судови су такође доносили пресуде о климатским променама и људским правима. Одлука у предмету *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands* се сматра прекретницом у климатским судским поступцима, будући да је по први пут национални врховни суд обавезао владу да смањи емисије гасова са ефектом стаклене баште позивајући се на обавезе у области људских права (Spier 2020, 319). Године 2013, Фондација Ургенда, заједно са 886 холандских грађана, покренула је поступак против државе Холандије, тврдећи да климатска политика владе није довољна за спречавање опасних климатских промена. У одлуци из 2015. године, Окружни суд је прихватио захтев Ургенде и наложио „Држави да до краја 2020. смањи емисије за најмање 25% у поређењу са 1990. годином“ (*Urgenda Foundation* 2019). Године 2018, Апелациони суд потврдио је ту пресуду, а 2019. Врховни суд одлучио је у корист Ургенде.

Врховни суд је анализирао одредбе ЕКЉП, нарочито члан 2 (право на живот) и члан 8 (право на поштовање приватног и породичног живота), закључивши да ове одредбе обавезују државу да предузме разумне кораке ради спречавања непосредне опасности (*Urgenda Foundation* 2019). Апелациони суд је утврдио, а Врховни суд потврдио, да „политика Државе у погледу смањења гасова са ефектом стаклене баште очигледно не испуњава захтеве из чланова 2 и 8 ЕКЉП о предузимању одговарајућих мера ради заштите становника Холандије од опасних климатских промена“ (*Urgenda Foundation* 2019). Врховни суд је закључио да оба члана ЕКЉП треба тумачити на начин да „обавезују уговорне државе да дају свој ‘допринос’ у сузбијању те опасности“, без обзира на чињеницу да су климатске промене глобални проблем (*Urgenda Foundation* 2019). Овај предмет подстакао је покретање судских поступака у другим земљама, попут Белгије, Канаде, Колумбије, Ирске, Француске, Новог Зеланда, Норвешке, Уједињеног Краљевства, Швајцарске (*Urgenda* 2020) и Немачке где је 2021. донета значајна одлука. У предмету Ургенда, климатска правда

је примарно сагледана као питање дистрибутивне правде, будући да је Суд нагласио обавезу државе да правично смањи емисије гасова са ефектом стаклене баште ради заштите садашњих и будућих генерација од несразмерне климатски изазване штете, док се процесна правда огледала у потврди судског надзора и приступа правосуђу. Ипак, пресуда се није бавила климатском правдом као друштвеном препознатљивошћу, јер се Суд уздржао од адресирања друштвене рањивости или неједнаких утицаја климатских промена на одређене друштвене групе.

Дана 6. фебруара 2020. године, „група тинејџера и младих је поднела уставну жалбу Савезном уставном суду Немачке“ (*Neubauer et al.* 2021) због законодавног пропуста у вези са Савезним законом о заштити климе (у даљем тексту: СЗЗК) из 2019. Тврдили су да је дошло до повреде неколико основних права зајемчених Основним законом (*Grundgesetz* 1949) у вези са циљевима смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште прописаним у СЗЗК. Прво је наведена повреда „основног права на достојанство, живот и физички интегритет прописаног Основним законом“ (*Grundgesetz* 1949, Art. 1, 2.2.), уз навод да „свако лице има право на живот и физички интегритет. Слобода личности је неповредива. У ова права може се задржати само на основу закона“ (*Grundgesetz* 1949, Art. 1, 2.2.). Сваки од ових чланова је разматран у вези са чланом 20а Основног закона у коме је наведено: „Свесна и своје одговорности према будућим генерацијама, држава ће штитити природне основе живота и животиња законодавством и у складу са законом и управним и судским деловањем, а све у оквиру уставног поретка“ (*Grundgesetz* 1949, Art. 20а). Подносиоци су такође тврдили да је дошло до повреде „члана 12 став 1 (слобода занимања) и члана 14 став 1 (гаранција имовине и права наслеђивања) Основног закона, као и повреде чланова 2 (право на живот) и 8 (право на поштовање приватног и породичног живота) ЕКЉП“ (*Neubauer et al.* 2021). Како је наведено у уставној жалби, повреда основних права проистекла је из циља „смањења гасова са ефектом стаклене баште за 55% у односу на 1990. годину до 2030. године“ (*Neubauer et al.* 2021), за који су подносиоци жалбе сматрали да је недовољан, и тврдили да тај циљ не одражава обавезе из Париског споразума. Подносиоци жалбе тврдили су да Немачка мора до 2030. смањити емисије за 70% у односу на нивое из 1990. године, а Савезни закон о заштити климе омогућава недовољна смањења и трговину емисијама, чиме се крше основна права (*Neubauer et al.* 2021).

У одлуци из априла 2021. године, Савезни уставни суд је утврдио да је законодавац повредио основна права тиме што није спровео довољне превентивне мере ради регулисања обавеза смањења емисија на начин

усаглашен са правима гарантованим уставом, при чему те обавезе могу постати знатно теже у наредним периодима због емисија које су дозвољене до 2030. године (*Neubauer et al.* 2021). Суд је нагласио да, у складу са начелом пропорционалности, ниједна генерација не сме присвојити несразмеран удео преосталог буџета за CO₂ уз минималан допринос смањењу емисија, чиме би будућим генерацијама наметнула тежак терет ублажавања и значајно ограничила њихове слободе, што су подносиоци жалбе описали као сценарио „хитног заустављања“ (*Neubauer et al.* 2021). Суд је додатно разјаснио да глобални карактер климатских промена не ослобађа државе домаћих уставних обавеза да предузимају климатске мере. Утврђено је да су уставне слободе које се односе на активности које стварају CO₂ суштински ограничене, јер такве емисије неповратно доприносе глобалном загревању, и законодавцу је уставно забрањено да дозволи неконтролисани даљи допринос развоју климатских промена (*Neubauer et al.* 2021). Суд је захтевао од законодавца да најкасније до 31. децембра 2022. усвоји одредбе за ревизију циљева смањења емисија за периоде после 2030. године, на начин одређен пресудом (*Neubauer et al.* 2021). У овом предмету Суд је дао значајне ставове у погледу узајамне повезаности климатских промена и основних права. Неке од главних тачака јесу да постоје уставна обавеза климатског деловања, дужност обезбеђивања права будућих генерација и неопходног поштовања начела пропорционалности. Овај случај такође показује да уставне жалбе групе младих особа могу заиста остварити утицај и довести до законодавних промена које доприносе постизању климатске неутралности и поштовању основних права.

Суштински аргумент предмета се тичао неправедне расподеле климатских оптерећења међу генерацијама. Процедурално, Суд је утврдио да су подносиоци жалбе индивидуално погођени будућим мерама смањења CO₂ и да распрострањеност утицаја не искључује индивидуалну погођеност (*Neubauer et al.* 2021, para. 110). Такође је признато да интереси младих и будућих генерација представљају ваљану основу за процесну легитимацију и приступ правној заштити (Abate 2025, 126).

Анализа случаја становника острва Топес Стреит, предмета *KlimaSeniorinnen, Urgenda Foundation v. State of the Netherlands* и *Neubauer et al. v. Germany* показује да климатски судски поступци могу ефикасно унапредити све димензије климатске правде. Иако су судови највише адресирали дистрибутивни и процесни аспект, ови случајеви такође показују постепено признавање специфичних потреба, искустава и знања рањивих група, наглашавајући потенцијал правосуђа да integriше рањивости и интерсекцијске аспекте у климатско деловање.

У овом раду смо се примарно фокусирали на успешне предмете у оквиру анализе корелације климатских промена, људских права и социјалне правде. Ипак, треба такође нагласити да смо током истраживања идентификовали значајан број предмета у којима исход није одговарао очекивањима подносилаца, као у анализираној пракси СПЕУ. До сличних резултата смо дошли и анализом појединих примера националних судских одлука укључују и предмет *Klimatická žaloba ČR v. Czech Republic*, у ком су тужиоци тврдили да државна неактивност у погледу заштите климе крши уставна права и нарушава међународне и европске правне обавезе у погледу смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште у складу са циљевима Париског споразума и права ЕУ у области климе (*Klimatická žaloba ČR* 2025). У првом степену, тужиоци су делимично успели, али је у даљим инстанцама предмет одбачен, јер тужиоци нису пружили довољно образложења која указују на везу између неиспуњавања климатских циљева ЕУ и повреде основних права (Balounová 2025). Остали примери у којима је суд одбацио захтеве обухватају *Greenpeace v. Spain II*, који је одбачен због формалних недостатака и *Germán Espinosa Mejía v. Colombia*, који је одбачено зато „што тужилац није могао да заступа неодређену групу садашњих и будућих генерација“ (Auz 2025, 137–138). Одлуке којима се захтеви проглашавају недопуштеним или се захтеви одбацују из разлога ненадлежности, процесних препрека или недостатка процесне легитимације откривају структурна ограничења судских поступака као инструмента за остваривање климатске правде и указују на неуједначеност судског ангажовања у различитим правним системима. Значајан број климатских случајева је одбачен не зато што су судови одбацили основни научни консензус о климатским променама, већ зато што подносиоци захтева нису били у стању да превазиђу процесне препреке.

Закључак

Иако су последице климатских промена све видљивије и израженије, и угрожавају основна људска права и равноправност у неким деловима света, пројекције у погледу смањења глобалног загревања и конкретних активности у том правцу нису нарочито оптимистичне.

Скорашњи развој у области климатских судских поступака и све веће препознавање импликација климатске кризе по људска права показују да

се климатске промене данас посматрају не само као еколошки проблем, већ и као озбиљан изазов у сфери основних права и социјалне правде.

Иако је дистрибутивна климатска правда релативно добро развијена у теоријским и научним расправама, ово истраживање указује на то да емпиријске студије остају ограничене. Међународни климатски споразуми препознају ову димензију у извесном обиму, чиме инструменти људских права постају значајнији за остваривање дистрибутивне правде. Процесна климатска правда није изричито уређена међународним споразумима и у великој мери зависи од националног законодавства и комплементарних међународних инструмената заштите животне средине, попут Архуске конвенције и Споразума из Ескасуа. Најзад, правда као друштвена препознатљивост минимално је и посредно заступљена у међународним споразумима, остајући претежно предмет теоријских разматрања, а не и правног и стратешког оквира.

Климатски судски поступци представљају суштински механизам за адресирање климатске кризе и вршење притиска на кључне актере у правцу предузимања мера за остваривање циљева успостављених међународним климатским споразумима. Штавише, развој климатске јуриспруденције може постати покретачка снага у остваривању климатске правде. Анализиране одлуке показују да чак и димензија правде као друштвене препознатљивости бива у одређеној мери препозната у судској пракси, упркос њеном посредном и веома ограниченом присуству у међународним климатским споразумима. Иако прогресивне пресуде демонстрирају потенцијал судске заштите у унапређивању климатске одговорности, случајеви у којима је дошло до одбијања или одбацивања захтева откривају препреке које и даље ограничавају остваривање климатске правде. Укључивање наведених одлука у ову анализу пружа реалистичнију слику тренутног стања, будући да постоји знатно већи број предмета у којима тужиоци нису успели у остваривању својих права у поређењу са онима у којима јесу.

Климатска судска пракса у протеклих неколико година одражава дубоку трансформацију и указује на узајамну повезаност заштите животне средине, људских права, уставног права и климатске кризе. Кроз анализиране предмете уочава се кохерентан нормативни образац: судови и квазисудска тела све чешће препознају заштиту климе као правну обавезу која произлази из људских права. Чак и судови пред којима је дошло до одбачаја захтева не негирају везу између климатских промена и остваривања основних права. Анализирана јуриспруденција потврђује да нечињење у вези са климатским променама може угрозити у право на

живот, здравље и имовину, али и културна права, као и принцип међугенерациске једнакости. Анализиране позитивне судске одлуке потврдиле су да државе имају конкретне и извршиве обавезе да своје климатске политике и деловање ускладе са климатским циљевима. У том контексту, судови примењују постојеће инструменте људских права у области политике и мера климатских промена и користе преамбулу и одредбе Париског споразума као интерпретативне смернице. Као што је видљиво из анализираних предмета, грађани и организације цивилног друштва имају кључне улоге. Група младих који су тужиоци у предмету *Neubauer*, удружење старијих жена у предмету *KlimaSeniorinnen* и аутохтони становници острва Торес Стреит јасно показују на које начине погођене заједнице, уз подршку организација цивилног друштва, могу операционализовати апстрактне климатске циљеве кроз стратешке судске поступке. Може се закључити да грађани и њихова удружења имају кључне улоге у покретању климатских судских поступака и стога делују као механизам контроле над државама у погледу спровођења мера ублажавања климатских промена и прилагођавања.

This paper was written as part of the 2025 Research Program of the Institute of Social Sciences supported by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia.

Bibliography / Библиографија

- Abate, Randall S. 2025. "Standing". In: *The Cambridge Handbook on Climate Litigation*, edited by Margaretha Wewerinke-Singh and Sarah Mead, 105–130. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auner, Alfred Benny. 2024. "Legal Standing and Victim Status of Individuals and Associations after the 'KlimaSeniorinnen' Case". *Facta Universitatis: Law and Politics* 22 (2) 131–146.
- Auz, Juan. 2025. "Admissibility". In: *The Cambridge Handbook on Climate Litigation*, edited by Margaretha Wewerinke-Singh and Sarah Mead, 131–144. Cambridge: Cambridge University Press.
- Balounová, Eva. 2025. "The Czech Climate Case: Uncertainty after the Case's Dismissal". *Columbia Climate Law School, Sabin Centre for Climate Change Law*. March 6. <https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2025/03/06/the-czech-climate-case-uncertainty-after-the-cases-dismissal/>.

- Benjaminsen, Tor Arve. 2020. "Reading radical environmental justice through a political ecology lens". *Geoforum* 108: 1–11.
- Burnham, Morey, Claudia Radel, Zhen Ma and Anna Laudati. 2013. "Extending a Geographic Lens towards Climate Justice, Part 1: Climate Change Characterization and Impacts". *Geography Compass* 7: 239–248.
- [*Carvalho*] *Carvalho and Others v Parliament and Council*, Court of Justice of the EU, C-565/19, Judgment of the Court, 25 March 2021. <https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/document?source=document&text=&docid=239294&pagenindex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=14850589>.
- [CJGA] Climate Justice Global Alliance. n.d. "Sustainable Development Goals – Partnerships Platform". <https://sdgs.un.org/partnerships/climate-justice-global-alliance>. Accessed 12 October 2025.
- Coggins, Sara, Lea Berrang-Ford, Katherine Hyams, Prakash Satyal, James Ford, Jouni Paavola, Irma Arotoma-Rojas, and Sam Harper. 2021. "Empirical Assessment of Equity and Justice in Climate Adaptation Literature: A Systematic Map". *Environmental Research Letters* 16 (7): 073003. DOI: <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac0663>.
- Columbia Law School. n.d. "Climate litigation database". *Columbia Climate School Sabin Center For Climate Change Law*. <https://climatecasechart.com/non-us-climate-change-litigation/>. Accessed 3 June 2026.
- [Communication] Communication under The Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. 2019, May 13.
- Coolsaet, Brendan, Julian Agyeman, Prakash Kashwan, Danielle Zoe Rivera, Stacia Ryder, David Schlosberg and Farhana Sultana. 2025. "Acknowledging the Historic Presence of Justice in Climate Research". *Nature Climate Change* 15: 121. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-024-02218-5>
- [*Daniel Billy*] *Daniel Billy and others v. Australia (Torres Strait Islanders Petition)*, Decision from the Human Rights Committee, 23 September 2022. https://www.climatecasechart.com/document/daniel-billy-and-others-v-australia-torres-strait-islanders-petition_191e.
- [Doha Amendment] *Doha Amendment to the Kyoto Protocol*. 2012. https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf.
- Drenovak-Ivanović, Mirjana. 2014. *Pristup pravdi u ekološkim upravnim stvarima*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.

- [ECtHR-FRA] European Court of Human Rights – European Union Agency for Fundamental Rights. 2025. *Joint Factsheet, Climate change, ECtHR and CJEU Case-Law*. Accessed 20 January 2026.
- [EU FRA] European Union Agency for Fundamental Rights. 2022. *FRA Roma Survey 2021 – Main Results*. Vienna: FRA..
- [Glasgow Climate Pact] Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement on its third session, held in Glasgow from 31 October to 13 November 2021. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2021_10_add1_adv.pdf.
- [Grundgesetz] Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. 1949. *BGBI 2025 I Nr. 94*. <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.
- Heri, Corina. 2025. “Climate-related vulnerabilities and the European Court of Human Rights: Reimagining victim status through intersectional thinking”. *Leiden Journal of International Law* 38 (4): 881–904.
- [ICJ] International Court of Justice. 2025. Obligations of States in respect of Climate Change, Advisory Opinion, 23 July 2025. <https://www.icj-cij.org/case/187>.
- Kalfagianni, Agni, and Simon Meisch. 2020. “Epistemological and Ethical Understandings of Access and Allocation in Earth System Governance: A 10-Year Review of the Literature”. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics* 20: 203–221.
- [KlimaSeniorinnen] *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, 53600/20, Judgment of the Court, 9 April 2024. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-233206%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-233206%22]}).
- [Klimatická žaloba ČR] *Klimatická žaloba ČR v. Czech Republic*, Prague Municipal Court, 2021; Supreme Administrative Court of the Czech Republic 2023; Czech Constitutional Court 2025. Appeal to the Constitutional Court, 5 February 2025. https://www.climatecasechart.com/document/klimaticka-zaloba-cr-v-czech-republic_d4c0.
- Kortetmäki, Teea. 2017. *Justice in and to Nature: An Application of the Broad Framework of Environmental and Ecological Justice*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kuehn, Robert. 2000. “A Taxonomy of Environmental Justice”. *Environmental Law Reporter* 30: 10681.
- [Kyoto Protocol] Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. 1997. <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>.

- Lentner, Gabriel M., and Weronika Cenin. 2024. "Daniel Billy et al. v. Australia (Torres Strait Islanders Petition): Climate Change Inaction as a Human Rights Violation". *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 33 (1): 136–143.
- Levy, Iris, Mathilde Martin-Moreau, and David Ménascé. 2022. "From Ecological Transition to Ecological Transformation, Consensus and Fault Lines". *The Veolia Institute Review: FACTS Reports* 24: 6–11.
- McCauley, Darren, and Raphael Heffron. 2018. "Just Transition: Integrating Climate, Energy and Environmental Justice". *Energy Policy* 119: 1–7.
- Mihajlov, Anđelka and Danko Aleksić. 2023. "Komparativna analiza Klimatskog pakta Evropske unije i implementacije relevantnih od Srbije potpisanih i ratifikovanih međunarodnih ugovora". In: *Klimatske promene: pravni i društveni izazovi*, edited by Sofija Nikolić Popadić and Marko Milenković, 32–47,. Beograd: Institut društvenih nauka.
- [NASA] National Aeronautics and Space Administration. 2024. "NASA Finds Summer 2024 Hottest to Date". <https://www.nasa.gov/earth/nasa-finds-summer-2024-hottest-to-date/>. Assessed 25 October 2025.
- [Neubauer et al.] Neubauer et al. v. Germany, Federal Constitutional Court, 24 March 2021. https://cdn.climatepolicyradar.org/navigator/DEU/2020/neubauer-et-al-v-germany_918d5f39d1cba624f9c683a5292905f5.pdf.
- Nikolić Popadić, Sofija. 2023. "Klimatske promene i poljoprivredna proizvodnja – pravni i strateški okvir". In: *Klimatske promene: pravni i društveni izazovi*, edited by Sofija Nikolić Popadić and Marko Milenković, 169–195. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Nikolić Popadić, Sofija. 2024. "The Role of Agriculture in Achieving the Objectives of the European Green Deal". In: *Legal Insights into Environmental Sustainability*, edited by Sanja Stojković Zlatanović, Ranko Sovilj, Ivana Ostojić and Milka Dimitrovska, 90–111. Beograd and Skoplje: Institute of Social Sciences; Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Institute for Sociological, Political and Juridical Research.
- Nikolić Popadić, Sofija. 2025a. "The Impact of Climate Change on Human Health: Does Legislation in Serbia Adequately Respond to the Challenges?" *Pravni Zapisi* 16 (1): 146–166.
- Nikolić Popadić, Sofija. 2025b. "Nationally Determined Contributions under the Paris Agreement and Public Health". In: *Challenges and Perspectives of the Development of Legal Systems in the 21st Century*, edited by Igor Milinković

- i Bojan Vlaški, 99–111. Banja Luka: University of Banja Luka – Faculty of Law (In press).
- [OHCHR] Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 2021. *Analytical Study on the Promotion and Protection of the Rights of Older Persons in the Context of Climate Change*. A/HRC/47/46. <https://digital.library.un.org/record/3927180?ln=ru&v=pdf> Accessed 3 October 2025.
- Okereke, Chukwumerije, and Peter Coventry. 2016. “Climate Justice and the International Regime: Before, During, and After Paris”. *WIREs Climate Change* 7: 834–851.
- Owen, Gareth. 2021. “Equity and Justice as Central Components of Climate Change Adaptation”. *One Earth* 4 (10): 1373–1374.
- Paris Agreement*. 2015. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/paris_agreement_publication.pdf.
- Quinti, Gabriele, and Dederico Marta. 2025. “Climate Change Mitigation and Adaptation Policies: Addressing Unintended Effects on Inequalities”. *Social Sciences* 14 (6): 368. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci14060368>.
- Rosen, Amanda M. 2015. “The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change”. *Politics & Policy* 43 (1): 30–58.
- Schlosberg, David, and Lisette Collins. 2014. “From Environmental to Climate Justice: Climate Change and the Discourse of Environmental Justice”. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 5: 359–374.
- Schlosberg, David. 2003. “The Justice of Environmental Justice: Reconciling Equity, Recognition, and Participation in a Political Movement”. In: *Moral and Political Reasoning in Environmental Practice*, edited by Andrew Light and Avner De-Shalit, 87–91. Cambridge: MIT Press.
- Schlosberg, David. 2004. “Reconceiving Environmental Justice: Global Movements and Political Theories”. *Environmental Politics* 13 (3): 517–540.
- Schlosberg, David. 2007. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*. Oxford: Oxford University Press.
- Setzer, Joana, and Catherine Higham. 2024. *Global Trends in Climate Change Litigation: 2024 Snapshot*. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School of Economics and Political Science.
- Sikor, Thomas. 2013. *The Justices and Injustices of Ecosystem Services*. London: Routledge.

- Spier, Jaap. 2020. "The "Strongest" Climate Ruling Yet': The Dutch Supreme Court's Urgenda Judgment". *Netherlands International Law Review* 67: 319–391.
- Stjelja, Ivana. 2023. *Public Participation in Achieving Environmental Justice in Serbia*. Doctoral dissertation. Faculty of Law, Union University.
- Todić, Dragoljub. 2023. "Princip zajedničke ali diferencirane odgovornosti i Pariski sporazum o klimi". In: *Klimatske promene: pravni i društveni izazovi*, edited by Sofija Nikolić Popadić and Marko Milenković, 10–30. Beograd: Institut društvenih nauka.
- [UN] United Nations, Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement. 2024. Nationally determined contributions under the Paris Agreement. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2024_10_adv.pdf.
- [UN IPCC] United Nations Intergovernmental Panel on Climate Change. 2023. "Summary for Policymakers". In: *Climate Change 2023: Synthesis Report.*, edited by H. Lee and J. Romero. Geneva: IPCC.
- [UN SDG] United Nations, Sustainable Development Goals. 2015. <https://sdgs.un.org/goals>.
- [UNEP] United Nations Environment Programme. 2023a. *Emissions Gap Report 2023: Broken Record – Temperatures Hit New Highs, Yet World Fails to Cut Emissions (Again)*. Nairobi: UNEP.
- [UNEP] United Nations Environment Programme. 2023b. *Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review*. Nairobi: UNEP
- [UNFCCC] United Nations Framework Convention on Climate Change. 1992. *United Nations Framework Convention on Climate Change*. <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>.
- [Urgenda Foundation] *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands*, Supreme Court of the Netherlands, 20 December 2019. https://www.climatecasechart.com/document/urgenda-foundation-v-state-of-the-netherlands_3297.
- Urgenda. 2020. Landmark decision by Dutch Supreme Court. <https://www.urgenda.nl/en/themas/climate-case/>.
- Walker, Gordon. 2012. *Environmental Justice: Concepts, Evidence and Politics*. London: Routledge.
- Walker, Sarah, Elizabeth Smith, Natalie Bennett, Elizabeth Bannister, Anila Narayana, Tyler Nuckols, Karla Pineda Velez, Jorgan Wrigley, and Karen Bailey. 2024. "Defining and Conceptualizing Equity and Justice in Climate

- Adaptation". *Global Environmental Change* 87: 102885. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2024.102885>.
- Wewerinke-Singh, Margaretha, and Lucy Maxwell. 2025. "Human Rights". In: *The Cambridge Handbook on Climate Litigation*, edited by Margaretha Wewerinke-Singh and Sarah Mead, 171–199. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zahnow, Renee, Ali Rad Yousefnia, Mahnoosh Hassankhani, and Ali Cheshmehzangi. 2025. "Climate Change Inequalities: A Systematic Review of Disparities in Access to Mitigation and Adaptation Measures". *Environmental Science & Policy* 165: 104021. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2025.104021>.

The Geoeconomics of Power: How States Compete for Trade Routes in the 21st Century

Stefan MANDIĆ¹

Abstract: Global trade stands out as an important factor that influences the socio-economic power within the world-system. As focusing on trade routes would contribute to an understanding of global power distribution, the objective is to examine how trade routes impact the formation of socio-economic power. Since the “geoeconomics of power”, which the theoretical framework is based on, represents an integration of world-systems theory and geopolitics, the article outlines how trade routes are conceptualised within these two systems of thought. The article further elaborates on the theoretical framework in which political power is understood as being dependent on economic wealth and trade routes. The main research question is how the 21st-century struggle for control over Eurasian trade routes reflects their structural significance for the reproduction of socio-economic power. The analysis concentrates on the positioning of China and Russia, vis-à-vis traditional thalassocratic core states led by the U.S. The significance of the trade routes in the premodern era and their transformation during the 19th and 20th centuries is examined first, in order to contextualize 21st century struggle over their control. The methodological approach is historical-structural and comparative. The article concludes that trade routes constitute one of the key determinants of socio-political power and that their importance for core positioning may grow in the 21st century.

Keywords: trade routes, resources, socio-economic power, world capitalist system, geopolitics, geoeconomics of power.

¹ Research Fellow, University of Belgrade – Faculty of Philosophy, Belgrade, Serbia. E-mail: stefan.mandic@f.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4531-4436>.

Introduction

Since their beginnings, the social sciences have sought to explain sources of social power through technology/means of production (Marks 1969), ideas and culture (Huntington 1997; Weber 1989), institutions (North and Thomas 1973), discourse (Foucault 2001; 2002) or resources (Klare 2001). However, they have mostly neglected the role of trade routes, which will be the subject of this paper. Although socio-economic power can characterise non-state actors (individuals, social groups, companies, institutions), this article examines it as a property of states. This is due to the article's analytical focus on state-centric global power relations and inter-state competition within the world-system. The article builds on Max Weber's classical definition of power as the ability to realise one's will even against the resistance of others (Weber 1976a, 37) and world-systems theory's emphasis on the structural position of the state in the world capitalist economy (Vollerstein 2005). Further, it argues that the socio-economic power of the state, as the ability to influence other actors in the world-system, is primarily derived from:

1. control over advanced technology;
2. access to strategic resources;
3. command over trade routes through which goods and resources circulate.

These three dimensions are structurally interlinked and are a critical foundation for the long-term reproduction of socio-economic power. The paper uses the term trade routes to refer to major maritime and transport corridors that enable the circulation of goods and services. That being said, it is worth noting that trade routes have frequently overlapped with key military roads and routes of colonisation, conquest and looting throughout history. Nevertheless, the term trade routes is used because, over long historical durations, many military corridors (e.g. *Via Militaris*) and raiding or colonial paths (such as Viking maritime routes) gradually became trade routes.

Since the economic crisis of 2007, world capitalism has been in the process of restructuring. The world order is marked by unstable multipolarity in which states such as China, and, to a lesser extent, Russia emerged as potential contenders for the core position. This has led to intensified geopolitical struggles between established thalassocratic core states led by the U.S. and emerging powers. In this geopolitical struggle for the dominant position, trade routes hold a central position. Therefore, the main research question of the paper is how the 21st-century struggle for control over Eurasian trade routes reflects the structural significance of trade routes for the reproduction of socio-economic

power. The analysis concentrates on the positioning of China and Russia, *vis-à-vis* traditional thalassocratic core states led by the U.S. The methodological approach of the paper can be defined as historical-structural and comparative. First, a short historical analysis of trade routes will be given. This serves as the basis for the main comparative analysis of the trade routes in the 21st century.

Theoretical approaches to trade routes: A comparative overview

In world-systems theory, the primary field of analysis is the global capitalist economy, within which the relationships between different regions are structurally organised. The core is the most technologically advanced region with strong state institutions and the capacity to produce the most expensive and complex goods. It exploits the periphery and semi-periphery through unequal exchange. The periphery is characterised by rudimentary forms of raw material and semi-finished goods production, while the semi-periphery, in terms of its production structure, occupies an intermediate position (Volerstin 2005, 50–55). Beyond technological superiority, the dominance of the core is also based on its control over the most vital global trade routes (Arrighi 2010, 40–41). Control over key trade corridors enables the core to exert full command over the flows of global commerce and to organise and monitor the movement of essential resources that constitute the lifeblood of the world economy. During the earlier phases of the development of the capitalist economy, control over long-distance trade was one of the most important conditions for successful profit accumulation. It allowed merchants from core areas to establish monopolies over the trade in luxury goods, thus enabling them to generate surplus profits (Braudel 1981, 51–54, 81–82, 92–93). Trade routes are also crucial due to their role, alongside colonisation, as one of the principal mechanisms of integrating different parts of the world into the peripheral position. During the 16th century, unlike Latin America, Eastern Europe was not integrated into the world-system through conquest, but rather through commerce. The main function of Eastern Europe was to supply core states such as the Netherlands, later Great Britain, with inexpensive resources like timber and grain. This enabled those countries to specialise in more sophisticated and lucrative forms of production (Wallerstein 1986, 71–76).

The geopolitical perspective on trade routes differs somewhat from the world-systems approach. While world-systems theory focuses primarily on the

economic benefits derived from trade routes, geopolitical thinkers examine them to understand how their control can enhance political power. According to Alfred Mahan, the primary condition for U.S. global dominance lies in its control over the world's seas and the key trade routes that traverse them. This ensures a monopoly over global trade flows (Mahan 1890, 25; Zarić, 2009). Nicholas Spykman and Zbigniew Brzezinski further developed Halford Mackinder's foundational theories. According to them, preventing the dominance of land powers such as Russia, located in the heartland of Central Asia (Pivot Area), is only possible by denying them lasting access to warm seas (Bžežinski 2001, 37; Mackinder 1904; Trapara 2014; Spykman 1942). The containment of heartland powers, therefore, depends on the control of both land and sea routes within the Rimland (the coastal fringes of Eurasia, including Europe, the Middle East, South, East, and Southeast Asia) (Vuković 2020; Kopanja 2022, 139–140; Proroković 2018, 89–106). Through such strategies, maritime powers like the United Kingdom and later the United States have blocked any one state from achieving political dominance over the Eurasian landmass. They thereby prevented the emergence of a superpower that could challenge their own hegemony. Among Russian geopolitical thinkers, trade routes are analysed in a similar fashion but toward an opposing goal. In order to weaken the influence of the thalassocratic, Atlanticist powers, Dugin (1997, 149–153, 157–159, 199–231) argues that Russia must dominate the Rimland, through indirect diplomatic control of ports in Asia and Europe, and thereby position itself as the dominant Eurasian power. This would allow Russia to control not only the most important land routes across Europe and Asia, but also the key maritime trade routes that underpin global power.

The analysis of trade routes in geopolitics inevitably raises questions concerning the relationship between geoeconomics and geopolitics, and the position of geoeconomics within the framework of geopolitical theory. Geopolitics is concerned with the interdependence of a state's power and geographical space (Proroković 2017; 2018, 36). Geoeconomics, by contrast, centres on how the use of economic instruments can advance geopolitical objectives (Blackwill and Harris 2016, 20; Schneider-Petsinger 2020). This raises the question whether durable political power can be exercised at all without socio-economic power that is tied to issues of technology, geographical distribution of resources (Korolija 2025) and trade routes. The article argues that major geopolitical processes are often driven by geoeconomic dynamics of which trade routes are an integral part. This argument suggests a potential theoretical synthesis between world-systems theory and geopolitical

approaches. Within this synthesis, geoeconomics becomes the key analytical nexus linking economic power with its spatial-political expression.

Thus, the central question of this paper is: How does the 21st-century struggle for control over Eurasian trade routes reflect the structural significance of trade routes for the reproduction of socio-economic power, particularly in the context of the rivalry between China, Russia, and the U.S.? Before turning to the 21st century, the article examines the role of trade routes in earlier historical periods. This historical analysis is not intended as an exhaustive narrative, but as a foundation for understanding the structural significance of trade routes for great-power competition today. To analyse the role of trade routes in structural reproduction, this study will adopt the theoretical framework of “geoeconomics of power”, which integrates the world-systems perspective with geopolitical analysis. The central thesis of this theoretical approach is that geopolitical power derives from socio-economic power and that control over trade routes is one of the key preconditions for such power (unlike conventional geoeconomics, which focuses on the use of economic instruments for geopolitical ends). The “geoeconomics of power” has four main propositions:

1. *The source of military and political power is economic power* – Throughout history, no major military nor political power has existed without economic foundation. Control of the means of coercion and administration, therefore, depends on control over technology, resources, and trade routes.
2. *Economic power can be increased by political and military means* – Although the fundamental source of power is the economy, once a state becomes economically powerful, it can use military and political means to further increase economic power. Since socio-economic structures reproduce power asymmetries, understanding the mechanisms of their reproduction may allow states to shape them in a desirable way. Unlike geopolitical perspectives that treat territorial control as an end in itself, this paper argues that control over territory primarily serves socio-economic power, from which geopolitical power is subsequently derived. In contrast to world-systems theory, this paper places greater emphasis on how great powers use political and military means to enhance their economic power.
3. *Trade routes are an important conduit between economic and geopolitical power* – A great power may possess advanced technology and access to resources, but without control over trade routes (over circulation), it cannot fully exploit these advantages. Control over trade routes enables the activation of technological and resource potential and helps maintain the dominant position within global circulation.

4. *The strategic importance of trade routes is inversely proportional to the stability of the international order* – In periods of unipolar stability (1991–2008), major trade routes are largely controlled by the dominant power. In periods of unstable multipolarity or capitalist restructuring (post-2007), world trade becomes an arena of geopolitical competition. The current struggle over Eurasian corridors should be seen as a symptom of the restructuring of world capitalism, not its cause. In the times of unstable multipolarity, the significance of each trade route derives from its potential to influence global flows and alter the global balance of power.

Methodological framework

The analysis uses the historical-structural method as well as the comparative case-study method. The historical-structural method has a long tradition in world-systems theory and historical sociology as it examines the development of social phenomena in their *longue durée*. The 21st-century configuration of trade routes and their impact on socio-economic power can only be understood through historical analysis, because power structures are reproduced and transformed over centuries, instead of short-term intervals. Such an approach makes it possible to distinguish between those aspects of trade routes that have consistently underpinned socio-economic power and those that have been transformed by early and contemporary capitalism. The historical analysis, hence, provides the basis for the paper's main focus, analysis of the power dynamics of the trade routes in the 21st century. The analysis of 21st-century trade corridors is based on a structural comparative case-study method, with strategically significant corridors serving as the principal cases of analysis. The research draws on secondary sources, primarily from world-systems theory, geopolitics, historical sociology and social history. It also relies on empirical historical data, official documents, policy strategies, statistical data and media reports. The main unit of analysis is trade routes, defined as key maritime and land-based transport corridors.

In this article control over trade routes is defined as the capacity to influence major maritime and land corridors and key chokepoints, which enables substantial control over global circulation. Control is not understood merely as territorial possession, but as a historically variable capacity to shape, redirect, or obstruct major trade flows. Depending on the context, control may involve military presence at chokepoints, investment in infrastructure, influence over

transit countries, the construction of alternative corridors, etc. Due to their historical variability, the different aspects and dimensions of route control are used as interpretive categories rather than as fixed quantitative indicators. The analysis will focus primarily on the manifestation of trade route control expressed through the creation of new routes.

The main building blocks of the analysis are the following:

- a) *contextual part* – the development of trade routes in the premodern era and their function for reproduction of state power; technological development of trade routes during the 19th and 20th centuries and consequences for power projection of unequal access to new technology-driven trade routes;
- b) *main analysis* – the emergence of new Eurasian trade routes and the reconfiguration of old ones in the 21st century and their function in state power projection and geopolitical struggle.

The trade route can be considered as significant if it has the potential to influence global economic flows and therefore, alter the global balance of power. The 21st-century trade corridors that receive the most attention in this paper were selected based on the following significance indicators:

1. *Investment threshold* – A corridor that has received or is planned to receive over 10 billion dollars in investment, indicating the strategic importance it holds for the sponsor countries.
2. *Transit time reduction potential* – A corridor with the potential to reduce transit time by 30% compared to existing routes, making it a transformative factor in global trade flows.
3. *Chokepoint bypass potential* – A corridor that offers an alternative to at least one maritime chokepoint (Malacca Strait, Suez Canal, Strait of Hormuz, Gibraltar, Panama Canal).
4. *Geopolitical counter-reaction* – A corridor whose existence or planning has triggered the implementation or planning of counter-initiatives and diplomatic protests, indicating its perceived threat to the existing power distribution.

Corridors that meet most of the significance indicators have the potential to significantly impact global circulation patterns and will therefore be analysed in the paper (the Belt and Road Initiative, the Northern Sea Route, the International North–South Transport Corridor, the India–Middle East–Europe Corridor, and the Global Gateway). Thresholds for some of the indicators (over 10 billion dollars in investment, 30% reduction in transit time) are heuristic, rather than absolute and are intended to distinguish globally strategic corridors from

ordinary regional infrastructure projects. Nevertheless, it is important to clarify why these thresholds have been selected. Projects below 10 billion dollars can usually be financed by a single state through standard commercial loans or bond issuance. When an investment exceeds 10 billion dollars, it signals that the project represents a strategic commitment by one or more states and that its feasibility demands multilateral contracts, long-term commitments and a development bank's involvement. Surpassing this threshold also suggests that the project goes beyond simple commercial viability, entering the domain of geoeconomic and geopolitical positioning. The 30% transit time reduction threshold assumes that a reduction of this size significantly alters global trade flows. Such a major reduction in transit time shifts the competitive balance among existing routes and, consequently, the significance that each individual route holds for global circulation.

Trade Routes in the Premodern Era

Natural conditions fostered the emergence of a world trade network spanning North Africa and Eurasia. Its forerunner was a trade line that, during the 3rd millennium BCE, linked the cities of Mesopotamia to Egypt (Warburton 2024), which over time branched out and became a network. At the height of the Roman Empire, this network encompassed large parts of Eurasia and North Africa. The world trading network consisted of several interconnected regional circuits (Silk Road, Indian Ocean network, Mediterranean network, North Sea network, Trans-Saharan routes) (Abu-Lughod 1993; Curtin 1984, 21–24, 71–81; Klæsøe 2010). The most important of these was the Silk Road, established during the expansion of Rome and China's Han dynasty in the 1st century AD, which connected Europe with the Far East via the Middle East and the heartland of Asia (Liu 2010, 1–41).

While the economic power of premodern states mostly depended on appropriating surplus produced by their population, it also hinged on their degree of control over the trade network (Mandić 2022, 174, 220–222). There was an unmistakable correlation between control of key segments of the world trade network and the empire's wealth and power. The Romans reached the zenith of their power when they controlled entire Mediterranean commerce and entered the Indian Ocean trade (McLaughlin 2014, 1–28, 226–229). The Muslim world attained its civilizational and economic apex while controlling the crucial links in trade between East and West (Abu-Lughod 1989, 146). Empires,

therefore sought to control trade and to expand existing trading networks (Mandić 2022, 123–124). Taxing commerce increased their revenues and enabled the financing of vast bureaucratic and military apparatuses. In line with these interests, they improved trade infrastructure and strengthened individual circuits. For example, the Romans built roads and merchant fleets that improved trade flows and raised per capita income (McLaughlin 2014; Temin 2013, 223).

Why, then, did this extensive network not lead to the rise of the capitalist order over such a long period? State bureaucracy in the world empires regarded trade primarily as a means of augmenting its own power and wealth. Consequently, centralized state prevented (through taxation and state monopolies) the formation of fully autonomous social groups that might have deployed accumulated commercial wealth as capital (Braudel 1981, 71–74; Mandić 2022, 123–124; Tilly 1990; Veber 1976b, 181–188). Capitalism, defined as a continuous fundamental class relation between capital and wage labour, could arise only within a decentralised pre-modern formation such as feudalism. The European feudal order never managed to impose total control over the cities, where capitalist relations between wage labour and capital began to develop (Mandić 2022, 194–195). As capitalist production spread, broader regions were gradually integrated into peripheral and semi-peripheral positions. The growth of capitalism led to further expansion of trade routes across the continent, facilitating the breakdown of feudal economies. Competition for control over the most advanced production and the most important trade routes prevailed within the European trading network. This competition, from the 15th century onward, was connected to the exploration of the new Atlantic trade routes, the recombination of old trade routes and geopolitical strife for their control. The Netherlands emerged victorious in the 17th century, becoming the first state in the classical sense to assume the role of the core capitalist state (Wallerstein 2011a, 36–74). From the late 18th century, Great Britain emerged as the dominant power and integrated much of the world's regions into the global capitalist system at the position of periphery and semi-periphery (Arrighi 2010, 163–179; Wallerstein 2011b).

The Development of Trade Routes in the 19th and 20th Centuries

In the 19th century, the Industrial Revolution brought about notable changes, developments and recombinations of trade routes. This period is characterised by the gradual integration of the entire world into the capitalist world economy. Technological advancement greatly reduced the cost of transporting goods, thereby increasing their global accessibility. If we accept Marx's view that transportation is part of production rather than circulation (Mandić 2024a, 73), then we can argue that the development of transport technologies (railways, steamships) was one of the key factors in boosting general productivity. However, the most advanced transport technologies were primarily controlled by core states. These new routes served to further institutionalise unequal exchange between core and peripheral regions (Arrighi 2010; Beckert 2014; Cain and Hopkins 1993; Headrick 1981; Wallerstein 2011b). They were not designed to economically develop subordinated territories, but rather to link resource sites with intermodal hubs, which major colonial cities developed around, while hinterlands remained underdeveloped. The UK, for example, used trade routes to obtain cheap raw materials such as tea and cotton from India, cotton from Egypt, wool from Australia and sugarcane from the Caribbean and the American South, while exporting finished goods (e.g., textiles, refined sugar, tea, coffee) and technologically advanced products (e.g. weapons, locomotives, ships), thus realizing super profits (Arrighi 2010; Beckert 2014; Cain and Hopkins, 1993; Headrick 1981; Wallerstein 2011b).

Unequal access to resources and strategic trade routes was a major source of tension between core states and those which aspired to core status. Since Germany lacked access to the Atlantic and a sufficient resource base, it pursued the establishment of the Berlin-Baghdad railway corridor. The goal was to access the warm-water ports, enabling unrestricted trade. These long-term geoeconomic ambitions shaped Germany's strategy in WWI. Beyond the Berlin-Baghdad corridor, Germany also sought to secure vital resources by expanding eastward. Its defeat in WWI led to even more radical ambitions under the Nazis, who envisioned expansion as far as the Ural Mountains in pursuit of resources (oil, coal and grain) and "Lebensraum" (Antonić 2022; Collingham 2012; Fischer 1961; McMeekin 2012; Snyder 2017; Toprani 2016). One can argue that fascism and nazism in the first half of the 20th century could be partly understood as ideological expressions of elite frustration. These ideologies emerged in the countries that, while developed, lacked resources and control over global trade to fully establish themselves as core states. This interpretation of the rise of

fascism and nazism is not exhaustive and should be considered together with other explanations.

After World War II, the U. S. became the most important core state as it replaced the United Kingdom as the main core state of the world capitalist system. The U.S. controlled the most sophisticated forms of production, dominated sea trade routes and established the most powerful military. Its main geopolitical rival was the USSR, and these two superpowers formed a bipolar world order. From a geopolitical perspective, the second half of the 20th century is characterised by the West's successful containment of the USSR. The West, through its control of the Rimland, effectively prevented the USSR's access to warm-water ports, thereby cutting it off from key global maritime trade routes. The dissolution of the Soviet Union between 1991 and 2008 marked the so-called „short summer“ of Fukuyama's (1992) „end of history“ and the unipolar dominance of the U. S. (Mandić 2024b). The rise of India and China, the resurgence of Russia and the decline of the West during the early 21st century gave rise to a multipolar competition among great powers. This struggle for a core position in an era of the restructuring of global capitalism has had a profound impact on the configuration and strategic significance of contemporary trade routes.

Trade Corridors and Global Power Realignments in the 21st Century

World-systems theory emphasises that the restructuring of capitalism and the emergence of a new core typically occurs during periods of structural crisis within capitalism. A frequent source of such crises stems from contradictory interests within the capitalist class itself. The capitalist class in core states has strived to increase domestic consumption of the goods it produces, while also seeking to reduce the cost of labour (Wallerstein 2011c). This contradictory trend has led to three following tendencies: stagnant or slow wage growth in developed countries; the offshoring of industrial bases to countries with cheaper labour; and a rise in consumer credit in the West to sustain high levels of consumption. On the ideological level, this manifested as neoliberalism, characterised by financial deregulation, the erosion of labour rights and pronounced globalisation of economic flows. The main consequence was the global financial crisis of 2007. After the crisis, the traditional Western core began to lose power, even though it still retained a dominant position. At the same

time, China, and to a lesser extent, Russia², emerged as potential contenders for a new core position.

These processes have led to the development of an unstable multipolar world, marked by intensified geopolitical, ecocultural and geoeconomic conflicts. One of the key manifestations of these geoeconomic tensions is the struggle over control and redefinition of global trade networks. China, which launched the Belt and Road Initiative (BRI) in 2013, could be considered as the primary leader in redefining global trade today. The central goal of this initiative is to reduce China's dependency on trade routes of the South China Sea and critical chokepoints such as the Malacca Strait and the Suez Canal, as these chokepoints could be potentially blocked by the still superior U.S. Navy. Additionally, through the abovementioned project, China is focused on several different objectives. It wants to diversify sources of energy supplies and better connect with markets that have demand for Chinese goods. It also aims to promote the renminbi as a global currency and to transform from a regional to a global power (Macaes 2019, 22–24; Rolland 2017). The initiative consists of two primary components:

1. The Silk Road Economic Belt (overland), which aims to connect China with Russia, Central Asia and Europe through a network of roads and railways;
2. The 21st Century Maritime Silk Road, which aims to link China's major port cities with the Mediterranean, Southeast Asia and East Africa.

The principal value of the Silk Road Economic Belt lies in its potential to bypass global trade chokepoints and establish alternative routes for commerce with Europe and Russia. The main corridors include:

1. *New Eurasian Land Bridge (Eastern China – Kazakhstan – Belarus – Poland – Germany)* – Already partially functional, it enables transportation between China and Germany in 15–22 days, whereas the maritime route via the Suez Canal and Gibraltar takes 35–45 days (China SCIO 2020; Trauchessec 2025) (37–66% reduction in transit time).
2. *China – Mongolia – Russia Economic Corridor (Eastern China – Mongolia – Russia – Poland – Germany)* – Partially functional. Similar time reduction in travel as with New Eurasian Land Bridge (China SCIO 2020; Nanchen et al. 2022).
3. *China – Central Asia – West Asia Corridor (Western China – Kazakhstan – Uzbekistan – Turkmenistan – Iran – Turkey – Bulgaria – Serbia – Central*

² There is a possibility that Russia, unlike China, which is a technological and industrial powerhouse, lacks the structural capacity to become a core state and instead aims to improve its position as a resource-rich and militarily strong semi-peripheral power.

Europe) – If completed, it will enable transportation between China and Germany in 10 days, compared to 35–45 days via the Suez/Gibraltar route (China SCIO 2020; Nan 2025) (71–78% time reduction).

4. *Pakistan Economic Corridor (Western China – Gwadar Port in Pakistan)* – A strategic corridor granting China direct access to the Arabian Sea and Indian Ocean without passing through Southeast Asia (Bhattacharjee 2015; China SCIO 2020).

5. *China – Indochina Peninsular Corridor (Main railway route: South China – Laos – Thailand – Malaysia – Singapore; three lateral branches to Myanmar, Cambodia and Vietnam)* – As with the Pakistan Economic Corridor, the main function is to diversify Chinese access to the Indian Ocean, but also to strengthen its economic cooperation with ASEAN countries (China SCIO 2020).

The maritime component of the 21st Century Maritime Silk Road, through the enhancement of existing port infrastructure and the construction of new ports and multimodal hubs, also intends to reduce travel times. The most significant maritime route announced by China in 2017 to be added to BRI, and already being actively developed by Russia, is the Northern Sea Route (NSR) (Stekić 2021). This route stretches along the Russian Arctic coastline. The Arctic sea ice had been melting by approximately 12.5% between 1979 and 2023, due to global warming (NSIDC 2023), which made the waters increasingly navigable. The number of ice-free months suitable for transport has increased while the projections indicate that the season of unobstructed passage will extend additionally from roughly three months at the beginning of the 21st century to about six months by its end (Khon et al. 2009). Russia is constructing ports and military bases along the entire route and is developing a powerful icebreaker fleet (46 icebreakers compared to the 2 in the U.S. fleet), which is expected to allow year-round navigation (Mehdiyeva 2021; The Arctic Institute 2025a; 2025b). Once fully developed, the NSR could reduce shipping distances between China and Europe by up to 40% compared to the traditional route via the Suez Canal (Schøyen and Bråthen 2011). Moreover, the NSR could offer Russia and China the opportunity to access global seas without relying on traditional chokepoints (Kossa 2020). For China, however, a potential downside of the NSR would be that it lies entirely within Russia's exclusive economic zone, granting Russia monopolistic control over tariffs and regulatory frameworks along the route. Therefore, China is actively pursuing a more independent Arctic policy by diplomatically engaging with other Arctic countries and regions, such as Iceland and Greenland (Buchanan 2024; Kossa 2020).

It should also be noted that Russia aims to further diversify its trade routes through cooperation with Iran on the joint project called International North–South Transport Corridor. In 2025, the two countries signed an agreement on the development of railway infrastructure with the goal to provide Russia with direct access to the Persian Gulf. Both countries committed to invest €36 billion (Railfreight 2023). By relying on Russia’s navigable river system, the Caspian Sea and an expanded Iranian railway network, the plan is to enable resources from Siberia to be transported along an alternative route to the Persian Gulf and India or onward by rail to Pakistan, while bypassing chokepoints controlled by the West (EDB 2022; Bayramli 2025; Sukhankin 2024). The development of the INSTC may be interpreted as one of the broader factors contributing to U.S. interest in political developments in Iran.³ This corridor could limit Western regional influence and facilitate Russia’s access to warm-water ports. However, direct causality between the U.S. attitude toward Iran and INSTC is hard to establish.

So far, China has invested over \$1.3 trillion in the development of the Belt and Road Initiative, building an extensive network of roads, railways, oil and gas pipelines and undersea internet cables (Griffith University 2025; McBride, Berman and Chatzky 2023). The BRI is thus a multidimensional strategy with a goal to strengthen China’s global trade position and move it closer to joining the core of global capitalism. Russia, for its part, plans to invest approximately \$30 billion in the NSR up to 2035 (*Reuters* 2022). These two mentioned megaprojects have prompted the U. S. and Western allies to propose alternative strategies. The most important is the India–Middle East–Europe Economic Corridor (IMEC), a maritime and railway project announced at the G20 Summit in 2023. Its objectives are to enhance connectivity between Western Europe and India, reduce transit time (by 40%) and transit costs (by 30%) (RIS 2025), avoid chokepoints which could be endangered by Iran and Houthis (Strait of Hormuz, Bab el-Mandeb) and create an alternative to BRI. The project is planned to attract up to 600 billion dollars in investment (D’Andreo 2025). This corridor would link India to Europe via Saudi Arabia, Jordan and Israel (Buturac 2025; Rizzi 2024). The main railway networks in the Gulf states already exist and are in the process of expanding. The missing link is the railroad between Jordan and the Israeli port in Haifa, which is still not being built to political disputes - Israel hasn’t officially joined the IMEC project, owing to the regional tensions connected to the Gaza war (Ghuloom 2025). Complementary to IMEC would be the Eastern Mediterranean gas pipeline, which is a potential plan of Greece, Israel and

³ Even more important is could be Iran’s ability to block the Strait of Hormuz, through which 27% of the world’s oil and 22% of liquefied natural gas supplies pass (CRS 2025).

Cyprus to bring offshore Israeli offshore gas to Europe. The Turkish alternative to Eastern Mediterranean gas corridor is the plan for constructing gas pipelines, which would transport natural gas from Qatar via Turkey and Syria to Europe (Kazanci 2024). Together with the already ongoing expansion of infrastructure for the transmission of Azerbaijani gas (Tedesco 2025), all of these potential initiatives are designed to undermine the dominance of Russian energy exports to Europe. Despite this, regional rivalries in the Eastern Mediterranean and the Middle East significantly hamper the implementation of most of these projects.

The European Union (EU) is also becoming more active in the global competition over trade routes. As a response to BRI, in 2021, the EU launched the Global Gateway strategy with the goal of investing 400 billion euros in the development of infrastructure in the Global South. The main projects linked to the Global Gateway include the Lobito Corridor connecting the coast of Angola with the Democratic Republic of Congo and infrastructure projects connecting Ukraine and the EU (EMEA 2025; EU Neighbours East 2025). On the home ground, the EU is investing in further development of the Trans-European Transport Network (planned investment between 2021 and 2027 is 25.8 billion euros), with the aim of improving railway networks, which are planned to be the basis of ecological freight (EC 2025; 2026). The EU is also diversifying its trade deals with regions and countries such as India, the Mercosur bloc, Australia and Southeast Asia, in order to be more independent from Chinese and American routes (WTO Center 2026) and tightening control over essential European ports, introducing stricter oversight of foreign investments (Sapio 2025).

Another potential western project, which has not yet been designed, seeks to eventually compete with Russia's development of the NSR. This route would pass through the Northwest Passage: from the U. S. through the Canadian Arctic Archipelago, across the Arctic, and toward Europe. Like the NSR, its navigability is improving due to global warming. Nonetheless, unlike the NSR, the potential Northwest Passage route faces greater natural, infrastructural and geopolitical challenges. First, navigation through the Canadian Arctic Archipelago is significantly more difficult than along Russia's Arctic coast (Humpert and Raspotnik 2012). Also, Canada has not yet undertaken crucial infrastructure development to enable consistent and large-scale transport through the corridor (Sheehan et al. 2021). There are also ongoing tensions between the U.S. and Canada regarding jurisdiction over the route. While Canada states that the passage lies within its territorial waters, the U. S. argues that it should be treated as an international strait open to global navigation (Schlanger 2022). Provocative remarks made by Donald Trump, suggesting that Canada might one day become the 51st U.S. state (Yousif 2026), could be interpreted as partly reflecting these

jurisdictional disagreements, though definitive evidence is lacking. Similarly, his administration's expressed interest in securing control over Greenland may indicate future strategic initiatives to improve the U.S. position in the Arctic region (Carafano 2025). As Arctic ice continues to melt, greater resource extraction will become more feasible and Arctic shipping routes will become more economically cost-effective. In a landscape where Russia accounts for approximately 53% of the Arctic coast and the U.S. accounts for approximately 4% (1706 km of Arctic shore) (The Arctic Institute 2025a; 2025b), gaining direct or indirect control over Greenland would greatly increase American power projection in the region.

Conclusion

The main research question of this paper is how the 21st-century struggle for control over Eurasian trade routes reflects the structural significance of trade routes for the reproduction of socio-economic power, focusing on the positioning of China and Russia, *vis-à-vis* traditional thalassocratic core states led by the U.S. The analysis has shown that trade routes are not mere conduits of commerce, but a fundamental aspect of state socio-economic power. Throughout history, control over strategic trade routes was foundational for the power of pre-capitalist empires and essential for the reproduction of the core position in the world capitalist system. Whereas in precapitalist times state power was based on the taxation of trade, in capitalism, it is more grounded in the core states' control of the trade, which enables unequal exchange. Nevertheless, in both the precapitalist and capitalist era trade routes have proven fundamental for the accumulation and maintenance of state socio-economic power.

In the early 21st century, the age of unstable multipolarity and of the restructuring of capitalism, trade routes appear to have become even more significant in power projection. The Belt and Road Initiative, the Northern Sea Route, the India–Middle East–Europe Corridor and Global Gateway are not merely construction projects. They could be interpreted as instruments in great-power competition for global dominance. China and Russia tend to be more active in developing trade networks than the traditional core states. This can be partly explained by the fact that the classical core states as thalassocratic powers, still maintain significant military and, therefore, commercial control over the world's seas, which may be further entrenched through projects such as IMEC.

Geoeconomic and geopolitical competition over trade routes reflects a state of flux and the restructuring of the global capitalist system in which new actors might have a chance to become core states. This would suggest that the restructuring of Eurasia's trade network is more than an infrastructure upgrade. It can be interpreted as a quiet contest over the shape of the global power distribution and the global order itself. This quiet competition for control over trade routes may lead to political tensions between states, and, in some cases, to proxy wars or armed conflicts between global and regional powers. In the coming decades, shifts in technology and climate dynamics, together with persistent geopolitical rivalries, might deepen competition over strategic trade corridors and further destabilise the world-system. The geoeconomics of power, the framework used in this paper, offers a solid basis for further analysis of these dynamics.

Геоэкономија моћи: како се државе надмећу за трговинске путеве у 21. веку

Стефан МАНДИЋ¹

Апстракт: Глобална трговина се истиче као значајан фактор који утиче на друштвено-економску моћ унутар светског система. Будући да би фокусирање на трговинске путеве допринело разумевању глобалне расподеле моћи, циљ овог рада је испитивање начина на који трговински путеви утичу на формирање друштвено-економске моћи. Имајући у виду да „геоекономија моћи“, на којој се заснива овај теоријски оквир, представља интеграцију теорије светских система и геополитике, чланак описује начин на који се трговински путеви концептуализују унутар ова два система мишљења. Чланак се потом детаљније бави теоријским оквиром у којем се политичка моћ схвата као зависност од економског богатства и трговинских путева. Главно истраживачко питање јесте како борба за контролу над евроазијским трговинским путевима у 21. веку одражава њихов структурни значај за репродукцију друштвено-економске моћи. Анализа је усмерена на позиционирање Кине и Русије у односу на традиционалне главне таласократске државе предвођене Сједињеним Америчким Државама. Пре свега, испитује се значај трговинских путева у предмодерној ери и њихова трансформација током 19. и 20. века, како би се контекстуализовала борба за њихову контролу у 21. веку. Методолошки приступи који су коришћени у овом раду су историјско-структурни и упоредни. Закључак чланка је да трговински путеви представљају једну од кључних одредница друштвено-политичке моћи и да њихов значај за централно позиционирање у 21. веку може да порасте.

Кључне речи: трговински путеви, ресурси, друштвено-економска моћ, светски капиталистички систем, геополитика, геоекономија моћи.

¹ Научни сарадник, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд, Србија.
Е-пошта: stefan.mandic@f.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4531-4436>.

Увод

Друштвене науке су од самог почетка настојале да објасне изворе друштвене моћи кроз технологију/средства производње (Marks 1969), идеје и културу (Huntington 1997; Weber 1989), институције (North and Thomas 1973), дискурс (Foucault 2001; 2002) или ресурсе (Klare 2001). С друге стране, углавном се занемаривала улога трговинских путева, што ће бити предмет овог рада. Иако друштвено-економска моћ може да карактерише и недржавне актере (појединце, друштвене групе, компаније, институције), овај чланак је испитује као својство држава. Разлог томе је аналитички фокус чланка на државно-центричне глобалне односе моћи и међудржавну конкуренцију унутар светског система. Чланак се надовезује на класичну дефиницију моћи Макса Вебера (Max Weber) као способности да се оствари сопствена воља чак и против отпора других (Weber 1976a, 37) и на нагласак теорије светских система на структурни положај државе у светској капиталистичкој економији (Wallerstein 2005). Исто тако, поставља се теза да социо-економска моћ државе, као способност утицаја на друге актере у светском систему, првенствено произилази из:

1. контроле над напредном технологијом;
2. приступа стратешким ресурсима;
3. контроле над трговинским путевима кроз које циркулишу роба и ресурси.

Ове три димензије међусобно су структурно повезане и представљају кључни основ за дугорочну репродукцију друштвено-економске моћи. У овом раду користимо термин трговински путеви како бисмо означили главне поморске и транспортне коридоре који омогућавају циркулацију робе и услуга. Такође, вреди напоменути да су се кроз историју трговински путеви често преклапали са кључним војним и путевима колонизације, освајања и пљачке. Ипак, термин трговински путеви користимо зато што су, током дугих историјских периода, многи војни коридори (нпр. *Via Militaris*) и пљачкашки или колонијални путеви (као што су викиншки поморски путеви) постепено постајали трговински.

Почев од економске кризе 2007. године, светски капитализам је у процесу реструктурисања. Светски поредак је обележен нестабилном мултиполарношћу у којој се државе попут Кине и, у мањој мери, Русије појављују као потенцијални претенденти за централну позицију, што је довело до интензивирања геополитичких борби између већ етаблираних главних таласократских држава које предводе САД и силе у успону. У овој

геополитичкој борби за доминантну позицију, трговински путеви имају централну улогу. Стога је главно истраживачко питање овог рада како борба за контролу над евроазијским трговинским путевима у 21. веку одражава структурни значај трговинских путева за репродукцију друштвено-економске моћи. Анализа је усмерена на позиционирање Кине и Русије у односу на традиционалне главне таласократске државе које предводе САД. Методолошки приступ рада може да се дефинише као историјско-структурни и упоредни. Прво ће бити дата кратка историјска анализа трговинских путева, што ће да послужи као основа за главну упоредну анализу трговинских путева у 21. веку.

Теоријски приступи трговинским путевима: упоредни преглед

У теорији светских система, примарно поље анализе јесте глобална капиталистичка економија, у оквиру које су односи између различитих региона организовани на структуралан начин. Језгро чини технолошки најнапреднији регион са снажним државним институцијама и капацитетом за производњу најскупљих и најсложенијих добара. Он експлоатише периферију и полупериферију кроз неједнаку размену. Периферију карактеришу рудиментарни облици производње сировина и полупроизвода, док полупериферија, у смислу своје производне структуре, заузима средњи положај (Wallerstein 2005, 50–55). Поврх технолошке супериорности, доминација језгра заснива се и на његовој контроли над најважнијим глобалним трговинским рутама (Arrighi 2010, 40–41). Контрола над кључним трговинским коридорима омогућава језгру да врши потпуну контролу над токовима глобалне трговине, као и да организује и прати кретање суштински важних ресурса који чине животну снагу светске економије. Током ранијих фаза развоја капиталистичке економије, контрола над трговином на великим раздаљинама била је један од најважнијих услова за успешну акумулацију профита, што је трговцима из централних подручја омогућавало да успоставе монополе над трговином луксузном робом и тиме остваре вишак профита (Braudel 1981, 51–54, 81–82, 92–93). Осим колонизације, трговински путеви су такође од кључног значаја због своје улоге као једног од главних механизма интеграције различитих делова света у периферни положај. Током 16. века, за разлику од Латинске Америке, Источна Европа није била интегрисана у светски

систем путем освајања, већ путем трговине. Главна функција Источне Европе била је да снабдева кључне државе попут Холандије, а касније и Велике Британије, јефтиним ресурсима попут дрвне грађе и жита, што је тим земљама омогућило да се специјализују за софистицираније и уносније облике производње (Wallerstein 1986, 71–76).

Геополитичка перспектива трговинских путева донекле се разликује од приступа светских система. Док је теорија светских система првенствено усмерена на економске користи које произилазе из трговинских путева, геополитички мислиоци их испитују како би разумели како њихова контрола може да повећа политичку моћ. Према Алфреду Махану, примарни услов за глобалну доминацију САД лежи у контроли над светским морима и кључним трговинским путевима који их пресецају, што им обезбеђује монопол над глобалним трговинским токовима (Mahan 1890, 25; Zarić, 2009). Николас Спајкман и Збигњев Бжежински (Nicholas Spykman and Zbigniew Brzezinski) су додатно разрадили основне теорије Халфорда Макиндера (Halford Mackinder). Према њима, спречавање доминације копнених сила попут Русије која се налази у срцу Централне Азије (Осовинска област), могуће је само ускраћивањем трајног приступа топлим морима (Bžežinski 2001, 37; Mackinder 1904; Trapara 2014; Spykman 1942). Сходно томе, обуздавање сила које се налазе у срцу копна зависи од контроле копнених и морских путева унутар ободних земаља (обалних обода Евроазије, укључујући Европу, Блиски исток, Јужну, Источну и Југоисточну Азију) (Vuković 2020; Коранја 2022, 139–140; Proroković 2018, 89–106). Уз помоћ таквих стратегија, поморске силе попут Уједињеног Краљевства, а касније и Сједињених Држава, спречиле су сваку државу да постигне политичку доминацију над евроазијским копном, као и појаву неке суперсиле која би могла да доведе у питање њихову сопствену хегемонију. Међу руским геополитичким мислиоцима, трговинске руте анализирају се на сличан начин, али са супротним циљем. Како би се ослабио утицај таласократских, атлантистичких сила, Дугин (Dugin 1997, 149–153, 157–159, 199–231) тврди да Русија мора да доминира ободним земљама путем индиректне дипломатске контроле над лукама у Азији и Европи, и тиме се позиционира као доминантна евроазијска сила, што би Русији омогућило да контролише не само најважније копнене путеве преко Европе и Азије, већ и кључне поморске трговинске путеве који представљају темељ глобалне моћи.

Анализа трговинских путева у геополитици неизбежно покреће питања која се тичу односа између геоекономије и геополитике, као и положаја геоекономије у оквиру геополитичке теорије. Геополитика се бави

међузависношћу моћи државе и географског простора (Proroković 2017; 2018, 36). Насупрот томе, геоекономија је усмерена на то како употреба економских инструмената може да унапреди геополитичке циљеве (Blackwill and Harris 2016, 20; Schneider-Petsinger 2020). Управо то отвара питање да ли трајна политичка моћ уопште може да се врши без друштвено-економске моћи која је везана за питања технологије, географске расподеле ресурса (Korolija 2025) и трговинских путева. Овај рад поставља тезу да су главни геополитички процеси често вођени геоекономском динамиком чији су трговински путеви саставни део. Овај аргумент сугерише потенцијалну теоријску синтезу између теорије светских система и геополитичких приступа. У оквиру ове синтезе, геоекономија постаје кључна аналитичка веза која повезује економску моћ са њеним просторно-политичким изразом.

Стога је централно питање овог рада на који начин борба за контролу над евроазијским трговинским путевима у 21. веку одражава њихов структурни значај за репродукцију друштвено-економске моћи, посебно у контексту ривалитета између Кине, Русије и САД. Пре него што кренемо да се бавимо 21. веком, чланак испитује улогу трговинских путева у ранијим историјским периодима. Ова историјска анализа није замишљена као исцрпна нарација, већ као основа за разумевање структурног значаја трговинских путева за надметање великих сила данас. Како би се анализирао улога трговинских путева у структурној репродукцији, ова студија ће усвојити теоријски оквир „геоекономије моћи“, који интегрише перспективу светских система са геополитичком анализом. Централна теза овог теоријског приступа јесте да геополитичка моћ произилази из друштвено-економске моћи и да је контрола над трговинским путевима један од кључних предуслова за такву моћ (за разлику од конвенционалне геоекономије, која се фокусира на употребу економских инструмената за геополитичке циљеве). „Геоекономија моћи“ заснива се на четири главне тврдње:

1. *Извор војне и политичке моћи лежи у економској моћи:* Кроз историју, ниједна велика војна или политичка сила није постојала без економске основе. Стога, контрола средстава присиле и администрације зависи од контроле над технологијом, ресурсима и трговинским путевима.
2. *Економска моћ може да се повећа политичким и војним средствима:* Иако је економија основни извор моћи, када држава постане економски моћна, она може да користи и војна и политичка средства како би додатно повећала економску моћ. Будући да друштвено-економске структуре репродукују асиметрију моћи, разумевање механизма њихове репродукције може да омогући државама да их обликују на

пожељан начин. За разлику од геополитичких перспектива које територијалну контролу третирају као циљ по себи, овај рад износи тврдњу да контрола над територијом првенствено служи друштвено-економској моћи, из које се потом изводи геополитичка моћ. За разлику од теорије светских система, овај рад ставља већи нагласак на то како велике силе користе политичка и војна средства како би унапредиле своју економску моћ.

3. *Трговински путеви представљају важан канал између економске и геополитичке моћи:* Велика сила може да поседује напредну технологију и приступ ресурсима, али без контроле над трговинским путевима (односно над циркулацијом), не може у потпуности да искористи те предности. Контрола над трговинским путевима омогућава активирање технолошког и потенцијала у смислу ресурса и помаже у одржавању доминантне позиције у оквиру глобалног промета.
4. *Стратешки значај трговинских путева обрнуто је пропорционалан стабилности међународног поретка:* У периодима униполарне стабилности (1991–2008), главне трговинске путеве углавном контролише доминантна сила. У периодима нестабилне мултиполарности или капиталистичког реструктурирања (после 2007. године), светска трговина постаје арена за геополитичка надметања. Тренутну борбу око евроазијских коридора треба посматрати као симптом реструктурисања светског капитализма, а не као његов узрок. У временима нестабилне мултиполарности, значај сваке трговинске руте произилази из њеног потенцијала да утиче на глобалне токове и промени глобалну равнотежу снага.

Методолошки оквир

Анализа користи историјско-структурну методу, као и метод упоредне студије случаја. Историјско-структурна метода има дугу традицију у теорији светских система и историјској социологији, будући да испитује развој друштвених феномена у њиховом *longue durée*. Конфигурација трговинских путева у 21. веку и њихов утицај на друштвено-економску моћ могу да се разумеју само кроз историјску анализу, зато што се структуре моћи репродукују и трансформишу током векова, уместо у краткорочним интервалима. Такав приступ омогућава разликовање оних аспеката трговинских путева који су доследно подржавали друштвено-економску

моћ и оних који су трансформисани раним и савременим капитализмом. Стога, историјска анализа пружа основу за главну окосницу рада, односно за анализу динамике моћи трговинских путева у 21. веку. Анализа трговинских путева 21. века заснива се на структурној упоредној студији случаја, при чему стратешки значајни коридори служе као главни случајеви анализе. Истраживање се ослања на секундарне изворе, првенствено из теорије светских система, геополитике, историјске социологије и друштвене историје, као и на емпиријске историјске податке, званичне документе, политичке стратегије, статистичке податке и медијске извештаје. Главна јединица анализе су трговински путеви, дефинисани као кључни поморски и копнени транспортни коридори.

У овом чланку, контрола над трговинским путевима дефинише се као способност утицања на главне поморске и копнене коридоре и кључна уска грла, што омогућава значајну контролу над глобалним прометом. Контрола се не схвата само као територијално поседовање, већ као историјски променљива способност обликовања, преусмеравања или ометања главних трговинских токова. У зависности од контекста, контрола може да укључује војно присуство на уским грлима, улагања у инфраструктуру, утицај на транзитне земље, изградњу алтернативних коридора, итд. Због своје историјске варијабилности, различити аспекти и димензије контроле трговинских путева користе се као интерпретативне категорије, а не као фиксни квантитативни индикатори. Анализа ће првенствено бити усмерена на манифестацију контроле трговинских путева изражену кроз стварање нових рута.

Главне целине и саставни делови анализе су следећи:

1. *Контекстуални део* – развој трговинских путева у предмодерној ери и њихова функција за репродукцију државне моћи; технолошки развој трговинских рута у 19. и 20. веку и последице по пројекцију моћи у погледу неједнаког приступа новим технолошки вођеним трговинским путевима;
2. *Главна анализа* – појава нових евроазијских трговинских рута у 21. веку и реконфигурација старих, као и њихова функција у пројекцији државне моћи и геополитичкој борби.

Трговинска рута се може сматрати значајном ако има потенцијал да утиче на глобалне економске токове и самим тим промени глобалну равнотежу снага. Трговински коридори 21. века, којима је посвећено највише пажње у овом раду, одабрани су на основу следећих показатеља значаја:

1. *Праг инвестиција* – Коридор који је примио или се планира да прими преко 10 милијарди долара инвестиција, што указује на стратешки значај који има за земље спонзоре.
2. *Потенцијал скраћивања времена за транзит* – Коридор са потенцијалом да скрати време транзита за 30% у поређењу са постојећим рутама, што га чини трансформативним фактором у глобалним трговинским токовима.
3. *Потенцијал да заобиђе загушења* – Коридор који нуди алтернативу барем једном поморском уском грлу (Малајски мореуз односно Малачки пролаз, Суетски канал, Ормуски мореуз, Гибралтар, Панамски канал).
3. *Геополитичка контрареакција* – Коридор чије је постојање или планирање покренуло реализацију или планирање контраиницијатива и дипломатских протеста, што указује на његову перципирану претњу постојећој расподели моћи.

Коридори који испуњавају већину показатеља значаја, имају потенцијал да у знатној мери утичу на глобалне обрасце промета и стога ће бити анализирани у овом раду (Иницијатива „Појас и пут“, Северноморски пут, Међународни транспортни коридор Север-Југ, коридор Индија-Блиски исток-Европа и Глобална капија). Прагови за неке од ових показатеља (преко 10 милијарди долара инвестиција, смањење времена транзита од 30%) су хеуристички, а не апсолутни и намењени су разликовању стратешких коридора у глобалном смислу од обичних регионалних инфраструктурних пројеката. Ипак, важно је додатно појаснити зашто су ови прагови изабрани. Пројекте испод 10 милијарди долара обично може да финансира једна држава путем стандардних комерцијалних кредита или емисије обвезница. Када инвестиција пређе 10 милијарди долара, то сигнализира да пројекат представља стратешку обавезу једне или више држава и да његова изводљивост захтева мултилатералне уговоре, дугорочне обавезе и учешће развојне банке. Прекорачење овог прага такође сугерише да пројекат превазилази једноставну комерцијалну одрживост, чиме се улази у домен геоекономског и геополитичког позиционирања. Праг скраћења времена транзита од 30% претпоставља да смањење ове величине знатно мења глобалне трговинске токове. Тако значајно смањење времена транзита помера конкурентску равнотежу међу постојећим рутама и, сходно томе, значај који свака појединачна рута има за глобални промет.

Трговински путеви у предмодерној ери

Природни услови подстакли су настанак светске трговинске мреже која је обухватала Северну Африку и Евроазију. Њена претеча била је трговачка линија која је, током 3. миленијума пре нове ере, повезивала градове Месопотамије са Египтом (Warburton 2024), и која се током времена разгранала и постала мрежа. На врхунцу Римског царства, ова мрежа обухватала је велике делове Евроазије и Северне Африке. Светска трговачка мрежа састојала се од неколико међусобно повезаних регионалних кружних путева (Пут свиле, мрежа Индијског океана, медитеранска мрежа, мрежа Северног мора, транссахарске руте) (Abu-Lughod 1993; Curtin 1984, 21–24, 71–81; Klæsøe 2010). Најважнији од њих био је Пут свиле, који је успостављен током ширења Рима и кинеске династије Хан у 1. веку нове ере, а који је повезивао Европу са Далеким истоком преко Блиског истока и срца Азије (Liu 2010, 1–41).

Иако је економска моћ држава у предмодерној ери углавном зависила од присвајања вишка који је производило њихово становништво, она је такође зависила од њиховог степена контроле над трговинском мрежом (Mandić 2022, 174, 220–222). Постојала је несумњива корелација између контроле кључних сегмената светске трговинске мреже и богатства и моћи царства. Римљани су достигли врхунац моћи када су контролисали целокупну медитеранску трговину и када су ушли у трговину у региону Индијског океана (McLaughlin 2014, 1–28, 226–229). Муслимански свет је достигао свој цивилизацијски и економски врхунац тако што је контролисао кључне везе у трговини између Истока и Запада (Abu-Lughod 1989, 146). Царства су зато настојала да контролишу трговину и прошире постојеће трговачке мреже (Mandić 2022, 123–124). Опорезивање трговине повећало је њихове приходе и омогућило финансирање огромних бирократских и војних апарата. У складу са овим интересима, унапређивали су трговинску инфраструктуру и појачавали појединачне токове. На пример, Римљани су градили путеве и трговачке флоте које су унапредиле трговинске токове и повећале приход по глави становника (McLaughlin 2014; Temin 2013, 223).

Зашто онда ова опсежна мрежа није довела до успона капиталистичког поретка током тако дугог периода? Државна бирократија у светским империјама сматрала је трговину првенствено средством за повећање сопствене моћи и богатства. Сходно томе, централизована држава је кроз опорезивање и државне монополе спречавала формирање потпуно аутономних друштвених група које би могле да употребе акумулирано комерцијално богатство као капитал (Braudel 1981, 71–74; Mandić 2022,

123–124; Tilly 1990; Veber 1976b, 181–188). Капитализам, дефинисан као континуирани фундаментални класни однос између капитала и најамног рада, могао је да настане само унутар децентрализоване премодерне формације као што је феудализам. Европски феудални поредак никада није успео да наметне потпуну контролу над градовима, где су почели да се развијају капиталистички односи између најамног рада и капитала (Mandić 2022, 194–195). Како се капиталистичка производња ширила, шири региони су постепено интегрисани у периферне и полупериферне позиције. Раст капитализма довео је до даљег ширења трговинских путева широм континента, олакшавајући слом феудалних економија. Надметање за контролу над најнапреднијом производњом и најважнијим трговинским путевима, преовладавало је унутар европске трговинске мреже. Ово надметање, од 15. века надаље, било је повезано са истраживањем нових атлантских трговинских путева, поновним комбиновањем старих трговинских путева и геополитичким борбама за њихову контролу. Холандија је изашла као победница у 17. веку, поставши прва држава у класичном смислу која је преузела улогу централне капиталистичке државе (Wallerstein 2011a, 36–74). Од краја 18. века, Велика Британија се појављује као доминантна сила, која је интегрисала велики део светских региона у глобални капиталистички систем на позицији периферије и полупериферије (Arrighi 2010, 163–179; Wallerstein 2011b).

Развој трговинских путева у 19. и 20. веку

Током 19. века, индустријска револуција донела је значајне промене, развој и поновно комбиновање трговинских путева. Овај период карактерише постепена интеграција целог света у капиталистичку светску економију. Технолошки напредак је у знатној мери смањио трошкове транспорта робе, чиме је повећао њену глобалну доступност. Ако прихватимо Марксов став да је транспорт део производње, а не промета (Mandić 2024a, 73), онда можемо да тврдимо да је развој саобраћајних технологија (железнице, пароброди) био један од кључних фактора у повећању опште продуктивности. С друге стране, најнапредније саобраћајне технологије у првом реду су контролисале главне државе. Ове нове руте послужиле су даљој институционализацији неједнаке размене између централних и периферних региона (Arrighi 2010; Beckert 2014; Cain and Hopkins 1993; Headrick 1981; Wallerstein 2011b). Они нису били осмишљени тако да економски развијају подређене територије, већ да

повежу места са ресурсима и интермодалним чвориштима, око којих су се развијали велики колонијални градови, док су залеђа остајала неразвијена. Велика Британија је, на пример, користила трговинске путеве како би добила јефтине сировине попут чаја и памука из Индије, памука из Египта, вуне из Аустралије и шећерне трске са Кариба и америчког Југа, док је извозила готову робу (нпр. текстил, рафинисани шећер, чај, кафу) и технолошки напредне производе (нпр. оружје, локомотиве, бродове), чиме је остваривала супер профит (Arrighi 2010; Beckert 2014; Cain and Hopkins, 1993; Headrick 1981; Wallerstein 2011b).

Неједнак приступ ресурсима и стратешким трговинским путевима био је главни извор напетости између кључних држава и оних које су тежиле ка кључном статусу. Како Немачка није имала приступ Атлантику и довољну базу ресурса, тежила је успостављању железничког коридора Берлин-Багдад. Циљ је био приступ лукама са топлим водама, што би омогућило неограничену трговину. Ове дугорочне геоекономске амбиције обликовале су немачку стратегију у Првом светском рату. Поред коридора Берлин-Багдад, Немачка је такође настојала да обезбеди виталне ресурсе ширењем на исток. Њен пораз у Првом светском рату довео је до још радикалнијих амбиција под нацистима, који су у потрази за ресурсима (нафта, угаљ и жито) и „животним простором“ имали замисао ширења све до Уралских планина (Antonić 2022; Collingham 2012; Fischer 1961; McMeekin 2012; Snyder 2017; Toprani 2016). Може се тврдити да се фашизам и нацизам у првој половини 20. века могу делимично схватити као идеолошки изрази фрустрације елите. Ове идеологије су се појавиле у земљама које су, иако развијене, имале недостатак ресурса и контроле над глобалном трговином како би се у потпуности етаблирале као кључне државе. Ово тумачење успона фашизма и нацизма није исцрпно и требало би га разматрати заједно са другим објашњењима.

Након Другог светског рата, САД су постале најважнија централна држава, чиме су замениле Уједињено Краљевство са места главне централне државе светског капиталистичког система. САД су контролисале најсофистицираније облике производње, доминирале поморским трговинским путевима и успоставиле најмоћнију војску. Њихов главни геополитички такмац био је СССР, а управо су ове две суперсиле формирале биполарни светски поредак. Из геополитичке перспективе, другу половину 20. века карактерише успешно обуздавање СССР-а од стране Запада. Запад је, кроз своју контролу над ободним земљама, ефикасно спречио приступ СССР-а лукама топлотг мора, чиме га је одсекао од кључних глобалних поморских трговинских путева. Распад Совјетског Савеза између 1991. и

2008. године означио је такозвано „кратко лето краја света“, како га је назвао Фукујама (Fukuyama 1992) и униполарну доминацију САД (Mandić 2024b). Успон Индије и Кине, поновни успон Русије и опадање моћи Запада почетком 21. века, довели су до мултиполарног надметања међу великим силама. Ова борба за централну позицију у ери реструктурирања глобалног капитализма, имала је дубок утицај на конфигурацију и стратешки значај савремених трговинских путева.

Трговински путеви и глобално престројавање моћи у 21. веку

Теорија светских система наглашава да се реструктурисање капитализма и појава новог језгра обично дешавају током периода структурне кризе унутар самог капитализма. Чест извор таквих криза произилази из контрадикторних интереса унутар капиталистичке класе. Капиталистичка класа у државама језгра тежила је да повећа домаћу потрошњу робе коју производи, док је истовремено настојала да смањи трошкове рада (Wallerstein 2011c). Овакав контрадикторни тренд довео је до три тенденције: стагнације или спорог раста плата у развијеним земљама; премештања индустријских база у земље са јефтинијом радном снагом и пораста потрошачких кредита на Западу у циљу одржавања високог нивоа потрошње. На идеолошком нивоу, ово се манифестовало као неолиберализам, којег карактеришу финансијска дерегулација, ерозија радних права и изражена глобализација економских токова. Главна последица била је глобална финансијска криза 2007. године. Након ове кризе, традиционално језгро Запада почело је да губи моћ, иако је и даље задржало доминантну позицију. Истовремено, Кина, а у мањој мери и Русија,² појавили су се као потенцијални кандидати за нову кључну позицију.

Ови процеси довели су до развоја нестабилног мултиполарног света, обележеног све интензивнијим геополитичким, екокултурним и геоекономским сукобима. Једна од кључних манифестација геоекономских тензија јесте борба за контролу и редефинисање глобалних трговинских мрежа. Кина, која је покренула Иницијативу „Појас и пут“ (ИПП) 2013.

² Постоји могућност да Русија, за разлику од Кине која је технолошка и индустријска сила, нема структурни капацитет да постане централна држава и уместо тога тежи да побољша своју позицију као полупериферна војно јака сила богата ресурсима.

године, могла би да се посматра као главни лидер у редефинисању глобалне трговине данашњице. Главни циљ ове иницијативе је смањење зависности Кине од трговинских рута Јужног кинеског мора и кључних уских грла као што су Малајски мореуз и Суецки канал, будући да би супериорна америчка морнарица потенцијално могла да блокира ова уска грла. Кина је, осим тога, кроз горе поменути пројекат фокусирана на неколико различитих циљева, односно жели да диверсификује изворе снабдевања енергијом и да се боље повеже са тржиштима која имају потражњу за кинеском робом. Такође, Кина има за циљ да промовише јуан као глобалну валуту и да се трансформише из регионалне у глобалну силу (Macaes 2019, 22–24; Rolland 2017). Иницијатива се састоји од две основне компоненте:

- а) Економски појас Пута свиле (копнени), који има за циљ да повеже Кину са Русијом, Централном Азијом и Европом мрежом путева и железница;
- б) Поморски пут свиле 21. века, који има за циљ да повеже главне лучке градове Кине са Медитераном, Југоисточном Азијом и Источном Африком.

Главна вредност Економског појаса Пута свиле лежи у његовом потенцијалу да заобиђе глобалне трговинске препреке и успостави алтернативне руте за трговину са Европом и Русијом. Ови главни коридори укључују:

1. *Нови евроазијски копнени мост* (источна Кина – Казахстан – Белорусија – Пољска – Немачка): Делимично функционалан, омогућава транспорт између Кине и Немачке за 15–22 дана, док поморска рута преко Суецког канала и Гибралтара траје 35–45 дана (China SCIO 2020; Trauchessec 2025) (скраћење времена транзита за 37–66%).
2. *Економски коридор Кина – Монголија – Русија (Источна Кина – Монголија – Русија – Пољска – Немачка)*: Делимично функционалан. Слично скраћење времена путовања као и код Новог евроазијског копненог моста (China SCIO 2020; Nanchen et al. 2022).
3. *Коридор Кина – Централна Азија – Западна Азија (Западна Кина – Казахстан – Узбекистан – Туркменистан – Иран – Турска – Бугарска – Србија – Централна Европа)*: Ако буде завршен, омогућиће транспорт између Кине и Немачке за 10 дана, у поређењу са 35–45 дана преко руте Суец/Гибралтар (China SCIO 2020; Nan 2025) (скраћење времена за 71–78%).
4. *Пакистански економски коридор (Западна Кина – лука Гвадар у Пакистану)*: Стратешки коридор који Кини омогућава директан приступ

Арапском мору и Индијском океану без проласка кроз Југоисточну Азију (Bhattacharjee 2015; China SCIO 2020).

5. *Коридор Кина-Индокина (главна железничка рута: Јужна Кина – Лаос – Тајланд – Малезија – Сингапур; три бочна крака до Мјанмара, Камбоџе и Вијетнама)*: Као и код Пакистанског економског коридора, главна функција је диверсификација приступа Кине Индијском океану, али и јачање њене економске сарадње са земљама АСЕАН-а (China SCIO 2020).

Кроз унапређење постојеће лучке инфраструктуре и изградњу нових лука и мултимодалних чворишта, поморска компонента Поморског пута свиле 21. века такође има за циљ смањење времена путовања. Најзначајнија поморска рута коју је Кина најавила 2017. године да ће бити додата у ИПП, а коју Русија већ активно развија, јесте Северни морски пут (СМП) (Stekić 2021). Ова рута се протеже дуж руске обале Арктика. Услед глобалног загревања, арктички морски лед отопио се за приближно 12,5% између 1979. и 2023. године (NSIDC 2023), што је његове воде чинило све пловнијим. Број месеци без леда погодних за транспорт се повећао, док пројекције указују да ће се сезона неометаног пролаза додатно продужити са отприлике три месеца на почетку 21. века на око шест месеци до његовог краја (Khon et al. 2009). Русија гради луке и војне базе дуж целе руте и развија моћну флоту ледоломаца (46 ледоломаца у поређењу са 2 у америчкој флоти), за коју се очекује да ће омогућити пловидбу током целе године (Mehdiyeva 2021; The Arctic Institute 2025a; 2025b). Када буде у потпуности развијен, СМП би могао да смањи удаљеност бродског саобраћаја између Кине и Европе до 40% у поређењу са традиционалном рутом преко Суетског канала (Schøyen and Bråthen 2011). Штавише, СМП би могао да понуди Русији и Кини могућност приступа глобалним морима без ослањања на традиционална уска грла (Kossa 2020). Међутим, за Кину би потенцијални недостатак СМП био у томе што се у потпуности налази унутар ексклузивне економске зоне Русије, што Русији даје монополску контролу над тарифама и регулаторним оквирима дуж руте. Из ових разлога, Кина активно води независнију арктичку политику дипломатским ангажовањем са другим арктичким земљама и регионима, као што су Исланд и Гренланд (Buchanan 2024; Kossa 2020).

Исто тако, треба напоменути да Русија има за циљ да додатно диверсификује своје трговинске руте кроз сарадњу са Ираном на заједничком пројекту под називом Међународни транспортни коридор север-југ (МТКСЈ). Две земље су 2025. године потписале споразум о развоју железничке инфраструктуре са циљем да Русији обезбеде директан

приступ Персијском заливу. Обе земље су се обавезале да инвестирају 36 милијарди евра (Railfreight 2023). Ослањајући се на руски пловни речни систем, Каспијско море и проширену иранску железничку мрежу, план је да се превоз ресурса из Сибира омогући алтернативном рутом до Персијског залива и Индије или даље железницом до Пакистана, при чему би се заобилазила уска грла које контролише Запад (EDB 2022; Bayramli 2025; Sukhankin 2024). Развој МТКСЈ може да се тумачи као један од ширих фактора који је допринео интересовању САД за политичка дешавања у Ирану.³ Овај коридор би могао да ограничи регионални утицај Запада и олакша Русији приступ лукама са топлим водама. Међутим, тешко је утврдити директну узрочност између става САД према Ирану и МТКСЈ.

Кина је до сада уложила преко 1,3 билиона долара у развој иницијативе „Појас и пут“, изградњу опсежне мреже путева, железница, нафтовода и гасовода, као и каблова за подводни интернет (Griffith University 2025; McBride, Berman and Chatzky 2023). Из наведених разлога, ИПП представља вишедимензионалну стратегију са циљем јачања глобалне трговинске позиције Кине и њеног приближавања језгру глобалног капитализма. Русија, са своје стране, планира да до 2035. године уложи приближно 30 милијарди долара у СМП (Reuters 2022). Ова два мегапројекта подстакла су САД и Западне савезнике да предложе алтернативне стратегије. Најважнији је Економски коридор Индија-Блиски исток-Европа (ИБИЕ), поморски и железнички пројекат који је био најављен на самиту Г20 2023. године. Његови циљеви су унапређење повезаности између Западне Европе и Индије, скраћење времена (за 40%) и трошкова транзита (за 30%) (RIS 2025), избегавање уских грла која би могла да буду угрожена од стране Ирана и Хута (Ормушки мореуз, Баб ел-Мандеб) и стварање алтернативе ИПП. Планирано је да пројекат привуче до 600 милијарди долара инвестиција (D'Andreo 2025). Овај коридор би повезао Индију са Европом преко Саудијске Арабије, Јордана и Израела (Buturac 2025; Rizzi 2024). Главне железничке мреже у земљама Залива већ постоје и у процесу су проширења. Карика која недостаје јесте железница између Јордана и израелске луке у Хаифи, која се још увек не гради због политичких спорова. Наиме, Израел се званично није придружио пројекту ИБИЕ због регионалних тензија повезаних са ратом у Гази (Ghuloom 2025). Допуна ИБИЕ-у био би Источномедитерански гасовод, што представља потенцијални план Грчке, Израела и Кипра за довођење израелског

³ Способност Ирана да блокира Ормушки мореуз, кроз који пролази 27% светских залиха нафте и 22% течног природног гаса, могла би да има још већи значак (CRS 2025).

приобалног гаса у Европу. Турска алтернатива Источномедитеранском гасном коридору је план за изградњу гасовода којима би се природни гас транспортовао из Катара преко Турске и Сирије до Европе (Kazancı 2024). Заједно са текућим проширењем инфраструктуре за пренос азербејџанског гаса (Tedesco 2025), све ове потенцијалне иницијативе осмишљене су тако да поткопају доминацију руског извоза енергије у Европу. Упркос томе, регионална ривалства у источном Медитерану и на Блиском истоку у знатној мери отежавају реализацију већине ових пројеката.

Европска унија (ЕУ) такође постаје све активнија у глобалном надметању за трговинске руте. Као одговор на Иницијативу „Појас и пут“, ЕУ је 2021. године покренула стратегију „Глобална капија“ са циљем улагања 400 милијарди евра у развој инфраструктуре на глобалном Југу. Главни пројекти повезани са „Глобалном капијом“ укључују коридор Лобито који повезује обалу Анголе са Демократском Републиком Конго и инфраструктурне пројекте који повезују Украјину и ЕУ (ЕМЕА 2025; EU Neighbours East 2025). На домаћем терену, ЕУ улаже у даљи развој Трансевропске транспортне мреже (при чему су планирана улагања између 2021. и 2027. године износила 25,8 милијарди евра), са циљем унапређења железничких мрежа, које су планиране да буду основа еколошког теретног саобраћаја (ЕС 2025; 2026). Исто тако, ЕУ ради на диверсификацији својих трговинских споразума са регионима и земљама као што су Индија, блок Меркосур, Аустралија и Југоисточна Азија, како би била независнија од кинеских и америчких рута (WTO Center 2026), док истовремено пооштрава контроле над битним европским лукама, уз увођење строжег надзора страних инвестиција (Sapio 2025).

Још један потенцијални западни пројекат који још није осмишљен, тежи да на крају буде конкурентан руском развоју Северноморског пута. Ова рута пролазила би кроз Северозападни пролаз, односно од САД преко Канадског арктичког архипелага, преко Арктика ка Европи. Као и код Северноморског пута, његова пловност се побољшава услед глобалног загревања. Ипак, за разлику од Северноморског пута, потенцијална рута Северозападног пролаза суочава се са већим природним, инфраструктурним и геополитичким изазовима. Пре свега, пловидба кроз Канадски арктички архипелаг је знатно тежа него дуж руске обале Арктика (Humpert and Raspotnik 2012). Такође, Канада још увек није реализовала развој кључне инфраструктуре како би омогућила конзистентан и велики транспорт кроз коридор (Sheehan et al. 2021). Исто тако, постоје сталне тензије између САД и Канаде у вези са јурисдикцијом над овом рутом. Тако, док Канада тврди да се пролаз налази у њеним територијалним водама, САД тврде да би га

требало третирати као међународни мореуз отворен за глобалну пловидбу (Schlanger 2022). Провокативне изјаве Доналда Трампа које сугеришу да би Канада једног дана могла да постане 51. држава САД (Yousif 2026), могле би да се тумаче као делимично одражавање ових неслагања око јурисдикције, иако за то недостају коначни докази. На сличан начин, изражено интересовање његове администрације за обезбеђивање контроле над Гренландом може да укаже на будуће стратешке иницијативе за побољшање позиције САД у региону Арктика (Carafano 2025). Како арктички лед наставља да се топи, већа експлоатација ресурса постајаће све изводљивија, а арктичке пловидбене руте постаће економски исплативије. У пределу у којем Русија има приближно 53% обале Арктика, а САД приближно 4% (1.706 км арктичке обале) (The Arctic Institute 2025a; 2025b), стицање директне или индиректне контроле над Гренландом у знатној мери би повећало америчку пројекцију моћи у региону.

Закључак

Главна истраживачко питање овог рада односи се на начин на који борба за контролу над евроазијским трговинским путевима у 21. веку одражава структурни значај трговинских путева за репродукцију друштвено-економске моћи, уз фокус на позиционирање Кине и Русије у односу на традиционалне таласократске централне државе предвођене САД. Анализа је показала да трговински путеви нису само канали трговине, већ темељни аспект државне друштвено-економске моћи. Током читаве историје, контрола над стратешким трговинским путевима представљала је основе моћи преткапиталистичких империја и неопходна окосница за репродукцију централне позиције у светском капиталистичком систему. Док се у преткапиталистичким временима државна моћ заснивала на опорезивању трговине, у капитализму се она више темељи на контроли трговине од стране централних држава, што омогућава неједнаку размену. Ипак, и у преткапиталистичкој и у капиталистичкој ери, показало се да су трговински путеви од кључног значаја за акумулацију и одржавање државне друштвено-економске моћи.

Почетком 21. века, у доба нестабилне мултиполарности и реструктурисања капитализма, чинило се да су трговинске руте још више добиле на значају у погледу пројекције моћи. Иницијатива „Појас и пут“, Северноморска рута, коридор Индија-Блиски исток-Европа и Глобална капија,

нису само грађевински пројекти, већ се могу тумачити као инструменти у такмичењу великих сила за глобалну доминацију. Кина и Русија имају тенденцију да буду активније у развоју трговинских мрежа, него традиционалне централне државе. То се делимично може објаснити чињеницом да класичне централне државе, као таласократске силе, и даље одржавају значајну војну, а самим тим и комерцијалну контролу над светским морима, што се може додатно учврстити кроз пројекте као што је ИБИЕ.

Геоekonomско и геополитичко надметање око трговинских путева одражава флуидно стање и реструктурисања глобалног капиталистичког система у којем би нови актери могли да имају шансу да постану главне државе. Ово би сугерисало да реструктурисање евроазијске трговинске мреже представља нешто више од надоградње инфраструктуре. Може се тумачити као тихо надметање око облика глобалне расподеле моћи и самог глобалног поретка. Ово тихо надметање за контролу над трговинским путевима може да доведе до политичких тензија између држава, а у неким случајевима и до посредничких ратова или оружаних сукоба између глобалних и регионалних сила. У наредним деценијама, промене у технолошкој и климатској динамици, заједно са упорним геополитичким ривалитетима, могле би да продубе надметање у вези са стратешким трговинским коридорима и додатно дестабилизују светски систем. Геоeкономија моћи, као оквир који се користи у овом раду, нуди чврсту основу за даљу анализу ове динамике.

The implementation of this research was financially supported by the Ministry of Science, Technological Development, and Innovation of the Republic of Serbia as part of the funding for scientific research at the University of Belgrade – Faculty of Philosophy (contract number 451-03-137/2025-03/200163).

Bibliography / Библиографија

- Abu-Lughod, Janet Lipman. 1989. *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350*. Oxford: Oxford University Press.
- Abu-Lughod, Janet Lipman. 1993. "The World System in Thirteenth Century: Dead-end or Precursor?". In: *Islamic & European Expansion: The Forging of a Global Order*, edited by Michael Adas, 75–101. Philadelphia, PA: Temple University Press.

- Antonić, Slobodan. 2022. „Bele kolonije – Srbija i Rusija pod okupacijom“. *Stanje stvari*. 3. april. <https://stanjestvari.com/2022/04/03/antonic-bele-kolonije/>.
- Arrighi, Giovanni. 2010. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*. London: Verso Books.
- Bayramli, Nigar. 2025. “Iran, Russia Sign Roadmap for Completing Transport Corridor”. *Caspian News*. February 23. <https://caspiannews.com/news-detail/iran-russia-sign-roadmap-for-completing-transport-corridor-2025-2-21-0>.
- Beckert, Sven. 2014. *The Empire of Cotton: A Global History*. New York: Vintage.
- Bhattacharjee, Dhrubajyoti. 2015. “China Pakistan Economic Corridor”. *SSRN*. DOI: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2608927>.
- Blackwill, Robert D. and Jennifer Harris. 2016. *War By Other Means: Geoeconomics and Statecraft, 1st edition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bžežinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID.
- Buturac, Goran 2025. „Ekonomski koridor Indija – Bliski istok – Evropa“. *Ekonomski institut Zagreb*. 4. septembar. <https://eizg.hr/ekonomski-koridor-indija-bliski-istok-europa/7307?>.
- Braudel, Fernand. 1981. *Civilisation and Capitalism 15th-18th Century, Volume 2: The Wheels of Commerce*. London: William Collins and Sons & Co Ltd.
- Buchanan, Elizabeth. 2024. “Why Russia and China Won’t Go the Distance in the High North”. *Royal United Services Institute*. May 8. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/why-russia-and-china-wont-go-distance-high-north>.
- Cain, P. J. and A. G. Hopkins. 1993. *British Imperialism: Innovation and Expansion 1688–1914*. Boston: Addison-Wesley Longman Ltd.
- Carafano, James Jay. 2025. “Greenland and Trump’s strategy to deal with China and Russia”. *GIS*. February 25. <https://www.gisreportsonline.com/r/us-greenland/>.
- [China SCIO] The State Council Information Office – The People’s Republic of China. 2020. “What are six economic corridors under Belt and Road Initiative?”. August 4. http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2020-08/04/content_76345602.htm.
- Collingham, Lizzie. 2012. *The Taste of War: World War II and The Battle for Food*. New York: The Penguin Press.
- [CRS] Congressional Research Service. 2025. *Iran Conflict and the Strait of Hormuz: Oil and Gas Market Impacts*. August 4. <https://www.congress.gov/crs-product/R45281>.

- Curtin, Philip D. 1984. *Cross-cultural Trade in World History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- D'Andreo, Donatello. 2025. "The India-Middle East-Europe Economic Corridor, Strategic Infrastructure, Geopolitical Lever, Systematic Challenge". *The Euro-Gulf Information Centre*. November 26. <https://egic.info/analyse/the-india-middle-east-europe-economic-corridor/>.
- Dugin, Aleksandr. 1997. *The Foundations of Geopolitics*. Moscow: Arktogetia.
- [EMEA] European Mediterranean Economists Association. 2025. "EU to increase Global South Investments to €400 billion via Global Gateway". October 13. <https://euromed-economists.org/eu-to-increase-global-south-investments-to-e400-billion-via-global-gateway/>.
- EU Neighbours East. 2025. "Global Gateway: Council endorses flagship project list for 2026". December 11. <https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/global-gateway-council-endorses-flagship-project-list-for-2026/>.
- [EC] European Commission. 2025. Progress report on the implementation of the 2021-2027 Connecting Europe Facility for the years 2021-2024. COM(2025) 516 final, Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, September 24. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52025DC0516>.
- [EC] European Commission. 2026. "A New Year, a New Work Plan: Setting the Course for the Atlantic Corridor in 2026". January 1. https://ec.europa.eu/newsroom/mytent_t/items/916559/en.
- [EDB] Eurasian Development Bank. 2022. *International North–South Transport Corridor: Investments and Soft Infrastructure*. February. https://eabr.org/upload/iblock/687/EDB_2022_Report-2_INSTC_eng.pdf.
- Fischer, Fritz. 1961. *Germany's Aims in The First World War*. New York: W.W. Norton & Company.
- Foucault, Michel. 2001. *The order of things: An archaeology of the human sciences*. London: Routledge.
- Foucault, Michel. 2002. *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Fukuyama, F. 1992. *The End of History and The Last Man*. New York: The Free Press.
- Ghuloom, Mahdi. 2025. "Railways and Realignment: Charting the Gulf's Inclusive Path into the IMEC". *Observer Research Foundation Middle East*. October 30. <https://orfme.org/expert-speak/railways-and-realignment-charting-the-gulfs-inclusive-path-into-the-imec/>.

- Griffith University. 2025. "China's Belt and Road investment hits record highs in 2025, driven by energy, mining and tech sectors". *Griffith University*. July 17. <https://news.griffith.edu.au/2025/07/17/chinas-belt-and-road-investment-hits-record-highs-in-2025-driven-by-energy-mining-and-tech-sectors/>.
- Headrick, Daniel, R. 1981. *The Tools of The Empire: Technology and European Imperialism in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Humpert, Male and Andreas Raspotnik. 2012. "The Future of Arctic Shipping". *The Arctic Institute*. October 11. <https://www.thearcticinstitute.org/future-arctic-shipping/>.
- Huntington, Samuel P. 1997. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London: Penguin.
- Kazanci, Handan. 2024. "Türkiye-Qatar natural gas pipeline could be revived, says Turkish energy minister". *Energy Terminal*. December 12. <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/turkiye-qatar-natural-gas-pipeline-could-be-revived-says-turkish-energy-minister/46164>.
- Khon, Vyacheslav C., I. I. Mokhov, M. Latif, V. A. Semenov and W. Park. 2009. "Perspectives of Northern Sea Route and Northwest Passage in the twenty-first century". *Climatic Change* 100 (3): 757–768.
- Klare, Michael T. 2001. *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. New York: Metropolitan Books.
- Klæsøe, Iben Skibsted. 2010. *Viking Trade and Settlement in Continental Western Europe*. Copenhagen: University of Copenhagen.
- Kopanja, Mihajlo, 2022. *Geopolitički pristup utvrđivanja delotvornosti koncepta velike strategije obuzdavanja (Studija slučaja: Sjedinjene Američke države: 1979-1989)*. Doktorska disertacija. Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu.
- Korolija, Aleksandar. 2025. "Extractive imperialism and the experiences of the 'lithium triangle'". *Sociologija* 67 (2): 283–303.
- Kossa, Martin. 2020. "China's Arctic engagement: domestic actors and foreign policy". *Global Change, Peace & Security* 32 (1): 19–38.
- Liu, Xinru. 2010. *The Silk Road in World History*. New York: Oxford University Press.
- Mahan, Alfred. 1890. *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1773*. Boston: Little, Brown and Company.
- Mackinder, Halford. 1904. "The Geographical Pivot of History". *The Geographical Journal* 23 (4): 421–437.

- Macaes, Bruno. 2019. *Belt and Road: A Chinese World Order*. London: Hurst.
- Mandić, Stefan. 2022. *Uticaj evropskog i japanskog feudalizma na nastanak i razvitak kapitalizma*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Mandić, Stefan. 2024a. *Teorije o nastanku kapitalizma: Poreklo savremenog sveta*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Mandić, Stefan. 2024b. „Ekonomske i ideološke položaje nerazvijenih zemlja i potencijal za njihovu emancipaciju“. U: *Neizbežnost interkulturalnosti*, uredio Nemanja Zvijer, 328–343. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet / Institut za sociološka istraživanja.
- Marks, Karl. 1969. *Prilog kritici političke ekonomije*. Beograd: Kultura.
- McBride, James, Noah Berman and Andrew Chatzky. 2023. “China’s Massive Belt and Road Initiative”. *Council on Foreign Relations*. February 2. <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>.
- McLaughlin, Raoul. 2014. *The Roman Empire and the Indian Ocean: The Ancient World Economy and the Kingdoms of Africa, Arabia and India*. Barnsley: Pen & Sword Military.
- McMeekin, Sean. 2012. *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany’s Bid for World Power*. Cambridge: Belknap Press.
- Mehdiyeva, Nazrin. 2021. “Strategy of development of the Arctic Zone of the Russian Federation and the provision of national security for the period to 2035 – Document Review”. *Nato Defence College*. June 25. <https://www.ndc.nato.int/strategy-of-development-of-the-arctic-zone-of-the-russian-federation-and-the-provision-of-national-security-for-the-period-to-2035>.
- Nan, Hao. 2025. “China builds bridges on uneven ground in Central Asia with new collective treaty”. *East Asia Forum*. August 23. <https://eastasiaforum.org/2025/08/23/china-builds-bridges-on-uneven-ground-in-central-asia/>.
- Nanchen Chu, Xiangli Wu and Pingyu Zhang. 2022. “Cross-Border Accessibility and Spatial Effects of China-Mongolia-Russia Economic Corridor under the Background of High-Speed Rail Environment”. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19 (16): 10266. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph191610266>.
- North, Douglas C. and Robert Paul Thomas. 1973. *The Rise of the Western World: A New Economic History*. Cambridge: Cambridge University Press.

- [NSIDC] National Snow and Ice Data Centre. 2023. "Arctic sea ice minimum at sixth lowest extent on record". September 23. <https://nsidc.org/sea-ice-today/analyses/arctic-sea-ice-minimum-sixth-lowest-extent-record>.
- Proroković, Dušan. 2017. „Geopolitičke determinante spoljnopolitičkog pozicioniranja Srbije na početku 21. veka“. *Međunarodni problemi* 69 (4): 401–422.
- Proroković, Dušan. 2018. *Geopolitika Srbije: Položaj i perspektive na početku 21. veka*. Beograd: Službeni glasnik.
- Railfreight. 2023. "Iran and Russia want to invest 36 billion euros in the INSTC". October 30. <https://www.railfreight.com/corridors/2023/10/30/iran-and-russia-want-to-invest-36-billion-euros-in-the-instc/>.
- Reuters. 2022. "Russia to spend \$30 billion on Northern Sea Route by 2035". August 4. <https://www.reuters.com/article/world/europe/russia-to-spend-30-billion-on-northern-sea-route-by-2035-idUSR4N2Z301E/>.
- [RIS] Research and Information System for Developing Countries. 2025. *India-Middle East-Europe Economic Corridor (IMEC), Strategic Choices and Way Forward*. March. <https://www.ris.org.in/sites/default/files/Publication/IMEC%20Report-Web.pdf>.
- Rizzi, Alberto. 2024. "The infinite connection: How to make the India-Middle East-Europe economic corridor happen". *European Council on Foreign Relations*. April 23. <https://ecfr.eu/publication/the-infinite-connection-how-to-make-the-india-middle-east-europe-economic-corridor-happen/>.
- Rolland, Nadege. 2017. *China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*. Seattle: National Bureau of Asian Research.
- Sapio, Martina, 2025. "Keeping China at bay: EU countries tighten rules on port and railway bids". *Politico*. November 28. <https://www.politico.eu/article/keeping-china-at-bay-eu-countries-tighten-rules-on-port-and-railway-bids/>.
- Schlanger, Zoe 2022. "The US is picking a fight with Canada over a thawing Arctic shipping route". *Quartz*. July 27. <https://qz.com/1653831/the-us-is-picking-a-fight-with-canada-over-an-arctic-shipping-route>.
- Schneider-Petsinger, Marianne. 2020. "Goeconomics explained". *Chatham House*. November 26. <https://www.chathamhouse.org/2016/12/geoeconomics-explained>.
- Schøyen, Halvor and Svein Bråthen. 2011. "The Northern Sea Route versus the Suez Canal: cases from bulk shipping". *Journal of Transport Geography* 19 (4): 977–983.

- Sheehan, Rebeca, Dimitros Dalaklis, Anastasia Christododoulou, Megan Drewniak, Peter Raneri and Angelos Dalaklis. 2021. "The Northwest Passage in the Arctic: A Brief Assessment of the Relevant Marine Transportation System and Current Availability of Search and Rescue Services". *Logistics* 5 (2): 23. DOI: <https://doi.org/10.3390/logistics5020023>.
- Snyder, Timothy. 2017. "Hitler's American Dream". *Slate*. March 3. <https://slate.com/news-and-politics/2017/03/nazi-germanys-american-dream-hitler-modeled-his-concept-of-racial-struggle-and-global-campaign-after-americas-conquest-of-native-americans.html>.
- Spykman, Nicholas. 1942. *America's Strategy in World Politics. The United States and The Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace and Co.
- Stekić, Nenad. 2021. „Arktik kao severna maritamna komponenta kineske inicijative 'Pojas i Put'". U: *Regionalna bezbednost: pristupi, elementi, dinamika*, uredili Vladimir Trapara i Nevena Šekarić, 259–281. Beograd: Institut za međunarodnu privredu i politiku.
- Sukhankin, Sergey. 2024. "Russia Hopes to Use Caspian Sea Route to Evade Sanctions". *Jamestown*. June 3. <https://jamestown.org/russia-hopes-to-use-caspian-sea-route-to-evade-sanctions/>.
- Tedesco, Enza. 2025. "TAP to expand gas transport capacity by 12% from next year". *Montel News*. September 1. <https://montelnews.com/news/4c9b9021-46a2-4a2f-bdca-495a4108ab09/tap-to-expand-gas-transport-capacity-by-12-from-next-year>.
- Temin, Peter, 2013. *The Roman Market Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- The Arctic Institute. 2025a. "Russia. The Arctic Institute". <https://www.thearcticinstitute.org/country-backgrounders/russia/>. Accessed 5 January 2026.
- The Arctic Institute. 2025b. "United States. The Arctic Institute". <https://www.thearcticinstitute.org/country-backgrounders/united-states/>. Accessed 5 January 2026.
- Tilly, Charles. 1990. *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990*. Cambridge: Blackwell.
- Toprani, Anand. 2016. "The First War for Oil: The Caucasus, German Strategy, and the Turning Point of the War on the Eastern Front, 1942". *Journal of Military History* 80 (3): 815–854.
- Trauchessec, Magnus. 2025. "The Eurasian Land Bridge: History, Challenges, and Opportunities in Rail Freight Between Asia and Europe". *Leschaco*. April 28. <https://www.leschaco.com/en/news/news-detail-view/the-eurasian-land->

- bridge-history-challenges-and-opportunities-in-rail-freight-between-asia-and-europe.html.
- Trapara, Vladimir. 2014. „Savremeni značaj Makinderovog koncepta istočne Evrope“. *Međunarodna politika* 65 (1155–1156): 5–25.
- Veber, Maks. 1976a. *Privreda i društvo, I*. Beograd: Prosveta.
- Veber, Maks. 1976b. *Privreda i društvo, II*. Beograd: Prosveta.
- Volerstin, Imanuel. 2005. *Uvod u analizu svjetskog sistema*. Cetinje: Otvoreni kulturni forum.
- Vuković, Nebojša. 2020. „Da li nam je potrebna promena ključnih geopolitičkih paradigmi?“. *Međunarodni problemi* 72 (1): 15–36.
- Wallerstein, Immanuel. 1986. *Suvremeni svijetki sistem: Kapitalistička poljoprivreda i izvori evropske svijetske privrede u šesnaestom stoljeću*. Zagreb: Centar za kulturnu delatnost.
- Wallerstein, Immanuel. 2011a. *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy 1600-1750*. Berkeley: University of California Press.
- Wallerstein, Immanuel. 2011b. *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant 1789-1914*. Berkeley: University of California Press.
- Wallerstein, Immanuel. 2011c. *Historical Capitalism*. London: Verso.
- Warburton, David A. 2024. “Commerce in the Ancient Near East”. In: *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, edited by David Ludden, online edition. New York, NY: Oxford Academic. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.475>.
- Weber, M. 1989. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Sarajevo: Svjetlost.
- WTO Center. 2026. “EU Trade Policy Forecast 2026: Reducing Risks, Diversifying Partners, and Increasing Domestic Protection”. <https://wtocenter.vn/hiep-dinh-khac/29412-eu-trade-policy-forecast-2026-reducing-risks-diversifying-partners-and-increasing-domestic-protection>. Accessed 16 February 2026.
- Yousif, Nadine. 2026. “From surge in patriotism to fewer US trips – Trump’s impact on Canada”. *BBC*. January 18. <https://www.bbc.com/news/articles/crmlyvm2e3eo>.
- Zarić, Ivan. 2009. „Moć mora u geopolitici i geostrategiji SAD: uticaji ideja Alfreda Mahana“. *Nacionalni interes* 6 (3): 131–149.

Lessons of the Belgrade School of International Relations through the Life and Legacy of Henry Kissinger

Miloš VUKELIĆ¹

Živojinović, Dragan. 2026. *Kisindžer: pouke za podanike i vladare*. Belgrade: Arhipelag and University of Belgrade, Faculty of Political Science, p. 516. ISBN: 978-86-523-0467-7

The discipline of international relations has chronically suffered in recent decades from intellectually irrelevant undertakings, for at least two reasons. First, we live in an era of academic excessive publication, frequently aided by artificial intelligence tools, in which structural incentives exist to obscure what is written. The sole motive behind much scholarly production is the pursuit of academic points and titles, without any intention of producing a measurable social contribution. The quantity and speed with which conclusions are reached lead to a devaluation of argumentation, of which even the authors themselves are often aware, anticipating that hardly anyone will read their work, and being grateful for it. Second, theoretical segregation and pedantry lead to a situation in which one “cannot see the wood for the trees”, even in cases where authors aspire to demonstrate their relevance beyond the confines of the “ivory tower”. Although preoccupation with conceptual nuance may occasionally yield genuine intellectual breakthroughs, not every concept merits such a degree of scholarly attention. Consequently, engagement with socially insignificant ideas can lead, and in reality does lead, to the atrophy of entire disciplines’ subject matter.²

¹ Research Fellow, University of Belgrade – Faculty of Political Sciences, Belgrade, Serbia. E-mail: milos.vukelic@fpm.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0014-4122>.

² At one point, influential scholars observed that international relations risked becoming a “failed intellectual project” should it entirely neglect holistic approaches (Buzan and Little

It is therefore both a pleasure and a rarity when readers encounter a work that is at once authentically theoretical, biographical, and pedagogical in its intent. *Kissinger: Lessons for subjects and rulers*, authored by Dragan Živojinović (2026), stands in sharp contrast to the prevailing character and shortcomings of the discipline, and of social sciences more broadly. Published by *Arhipelag* and the University of Belgrade – Faculty of Political Science, the book accomplishes a genuinely demanding task: through the biography of a single statesman, it distills a concise paradigm of international relations capable of illuminating the dynamics of contemporary great-power competition. The book is driven by the author's genuine desire to reach the widest possible audience of those interested in the interpretation of international politics, as well as those concerned with understanding the political more generally. On top of this, the author conveys his conclusions in an accessible and engaging style, behind which lies an extraordinarily complex and long-developed system of thought. Regardless of how quickly or slowly the book was actually written, it is marked by slow thinking, in the most positive sense of deliberateness and gradualness, concealing the author's evident desire to distill observations that had been accumulating for decades.

The manuscript, spanning 516 pages, is organized around the idea of seasons, with clear markers indicating the events that enabled the transition from one stage to another. Henry Kissinger's longevity allowed these seasons (spring, summer, autumn, and winter) to span an extraordinarily long time, given that the once highest-ranking yet throughout his life controversial American diplomat, died at the age of 101. In the first part, *Spring*, Živojinović follows Kissinger from his birth in Fürth, Germany, through his exile in the United States, his return to his native country following the Normandy landings, his subsequent studies at Harvard, his doctorate, and the building of a global network of contacts through his direction of the International Seminar, a summer school at the most prestigious American institution of higher education. Among these contacts, we learn, were the former Yugoslav diplomat Živorad Kovačević, as well as Franjo Tuđman, the first president of Croatia. *Spring* is the period in which Kissinger achieves prominence within American political circles and gains his patron, former U.S. Vice President Nelson Rockefeller. The subtitles of the *Spring* section clearly

2001). Subsequently, it was argued that the discipline was approaching its end due to its inability to offer "multidimensional analysis of complex phenomena" (Dunne, Hansen, and Wight 2013). Finally, concerns were raised that international relations would be left altogether without a "big idea", perpetually borrowing theoretical foundations from other social sciences (Rosenberg 2016).

reveal the author's intention to show us how (not) to do certain things: thus we learn, for instance, how (not) to be a good professor or international relations theorist, how (not) to keep one's own vanity in check, but also how to discover a talent for people and to fathom the human soul. In short, Živojinović instructs us in how to become a socially engaged actor without losing oneself. The author conveys these lessons through his analysis of the life of one of the foremost strategists of the twentieth century, but with an evident and abundant dose of self-reflection, without which it is impossible to interpret the lives of others.

Summer constitutes by far the most expansive section of the volume, as it is devoted to the period of Henry Kissinger's tenure in power. First as National Security Advisor and subsequently as Secretary of State under Richard Nixon and Gerald Ford, Kissinger occupied positions from which he exercised extraordinary influence. It is here that the reader comes to appreciate how profoundly Kissinger's influence within both administrations exceeded the formal boundaries of his institutional positions, and how, from an unconventional vantage point, he managed to become simultaneously a global diplomatic superstar, a pop culture icon and one of the most widely reviled figures of the contemporary era. His diplomatic achievements, among them the first détente between the United States and the Soviet Union, the opening of relations with China, and the successful management of the Washington–Moscow–Beijing triangle, are weighed against the concealment of carpet-bombing campaigns in Cambodia, the bombardment of Laos, and complicity in atrocities in Cyprus, Angola, Bangladesh, Chile, and Argentina. Živojinović renders a nuanced verdict: Kissinger's pursuit of great-power rapprochement may well have contributed to the prevention of a wider global conflict, yet the management of great-power relations inevitably entailed a degree of indifference toward smaller states. It is from this indifference that both the moral ambiguity of Kissinger's legacy and the global criticism his name continues to attract most directly derive. Here too, Živojinović seizes the pedagogical opportunity to instruct the reader in the nature of grand strategy, which Kissinger himself conceived as a combination of science and art, as well as in the craft of negotiation and the conceptual origins of diplomatic instruments still in use today, among them the practice of shuttle diplomacy. Drawing further on Kissinger's example, the author addresses the question of how to select capable individuals, and how not to cultivate relations with the academic world, and how, at times, to manage them, and how to endure, and on occasion to direct, those who hold ultimate decision-making authority. The volume also devotes a dedicated subsection to the question of the relative significance (or

insignificance) of relations between the United States and Yugoslavia during the Kissinger era.

Autumn and *Winter* together constitute a synthesis of Kissinger's life following the conclusion of his formal public duties. Here again we learn that Kissinger was the "original" political consultant, who left this world an extremely wealthy man. We also learn that his informal power remained unusually great throughout, whether through the continued access to his former associates, such as Brent Scowcroft, later National Security Advisor under George H. W. Bush, or through direct contacts with and advice given to presidents, most visibly to George W. Bush. Here too, Živojinović once again discusses the world order through Kissinger's perspective, emphasizing the role of legitimacy and great-power relations as the two primary institutions of international society, in the language of the English School of international relations, without which Kissinger's "realistic idealism" would be unthinkable. Here we also find passages on Henry's preoccupation with technology: at one time with the consequences of nuclear technologies, and toward the end of his life with the consequences of the growing role of artificial intelligence in all spheres of life. Alongside advice on "how to live to be a hundred", we are also given a condensed list of "Kissinger's commandments" and recommendations for further reading.

One occasionally encounters a claim that a given work "has everything", however that "everything" may be defined from various perspectives. If we can imagine that "everything" as an unattainable ideal, then Živojinović, with this work, at least from the perspective of attentive students of politics, approaches the ideal as few others have. *Kissinger: Lessons for Subjects and Rulers* is simultaneously a biography of a statesman who left a profound mark on the politics of the latter half of the twentieth century, a revival of the concept of grand strategy through the example of such a figure's conduct, a definition of the key concepts and dimensions of power in international relations, and, most importantly, a condensed book of lessons for students of international relations, as well as for those who (certainly mistakenly) believe they understand (the ultimately unfathomable) international relations and politics. The book is full of life and erudition, and, in Gramscian terms, combines an occasional pessimism of the intellect with a great optimism of the will. The author's messages are not tedious academic theorizing, but lessons on how one ought to learn, research, live, and practice politics, and on how to build the character that is a precondition for being a great statesman or any public actor. At the same time, the book is a testament to the persona and work of Dragan Živojinović himself, far more than to Kissinger's. And it is a testament familiar to more than twenty-five generations of students at the Faculty of Political Science, University of

Belgrade. Like the book itself, Živojinović is marked by a formidable, at times pessimistic, intellect, but also by an enormous optimism of the will and an inexhaustible wealth of inspiration and knowledge for all those who have even briefly encountered that institution. One might say that this book finally formalizes one further fact: Dragan Živojinović is not merely a part of the academic study of international relations in Serbia, rather, to a great extent, international relations in Serbia *is* Dragan Živojinović.

Поуке београдске школе међународних односа кроз живот и наслеђе Хенрија Кисинџера

Милош ВУКЕЛИЋ¹

Живојиновић, Драган. 2026. *Кисинџер: поуке за поданике и владаре*. Београд: Архипелаг и Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, стр. 516. ISBN: 978-86-523-0467-7

Дисциплина међународних односа последњих деценија хронично пати од ирелевантних интелектуалних подухвата и то из најмање два разлога. Прво, живимо у ери академске „скрибоманије“, неретко потпомогнуте алатима вештачке интелигенције, у којој постоје структурни подстицаји да се написано заташка. Једини мотив стварања најчешће буде јурњава за научним бодовима и титулама, без намере креирања мерљивог друштвеног доприноса. Квантитет и брзина доношења закључака доводи до појефтињења аргументација, чега углавном бивају свесни и аутори који унапред знају да њихова дела готово нико неће читати – и на томе су захвални. Друго, теоријска сегрегација и ситничавост воде стању где се „не види шума од дрвета“, чак ни у случајевима када аутори имају амбиције да своју релевантност изведу изван оквира „куле од слоноваче“. Колико год оптерећеност концептуалним нијансама може довести и до умних пробоја, није сваки концепт вредан толике пажње истраживача. Зато, бављење друштвено небитним идејама може довести – и у стварности доводи – до предметне атрофије читавих дисциплина.²

¹ Научни сарадник, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, Београд, Србија. Е-пошта: milos.vukelic@fpn.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0014-4122>.

² У једном тренутку, утицајни аутори констатовали су да би међународни односи могли представљати „пропали интелектуални пројекат“ уколико у потпуности запоставе холистичке приступе (Buzan and Little 2001). Потом је изнета тврдња да се дисциплина приближава свом крају због немогућности да понуди „вишедимензионалну анализу комплексних феномена“ (Dunne, Hansen, and Wight 2013). Коначно, појавила се сумња да ће међународни односи у потпуности остати без „велике идеје“, те да ће их непрестано позајмљивати од других друштвених наука (Rosenberg 2016).

Стога је истовремено и задовољство и реткост када се читаоци сусретну са делом које је по својој намери истовремено аутентично теоријско, биографско и педагошко. *Кисинџер: поуке за поданике и владаре*, аутора Драгана Живојиновића (Živojinović 2026), представља изразит контраст преовлађујућем карактеру и недостацима дисциплине међународних односа, али и друштвених наука у ширем смислу. У издању Архипелага и Факултета политичких наука Универзитета у Београду, ова књига остварује заиста захтеван подухват: кроз биографију једног државника она издваја сажету парадигму међународних односа способну да осветли динамику савременог надметања великих сила. Књигу покреће искрена жеља аутора да допре до што шире публике заинтересоване за тумачење међународне политике, као и до оних који настоје да разумеју политичко уопште. Поврх тога, аутор своје закључке износи приступачним и занимљивим стилем, иза којег стоји изузетно сложен и дуго обликован мисаони систем. Без обзира на то колико је брзо или споро књига заправо настајала, она носи обележје спорог мишљења, у најпозитивнијем смислу промишљености и поступности, скривајући очигледну ауторову тежњу да уобличи и сажме увиде који су се таложили током више деценија.

Рукопис је у својих 516 страница организован кроз идеју годишњих доба, уз јасне назнаке о догађајима који су омогућили прелазак из једног стања у друго. Дуговечност Хенрија Кисинџера (Henry Kissinger) омогућила је и да та годишња доба – пролеће, лето, јесен и зима – трају изванредно дуго, будући да је некадашњи највише рангирани, али и читав век контроверзни амерички дипломата, преминуо у 101. години. У првој целини, односно *Пролећу*, Живојиновић прати Кисинџера од његовог рођења у Фирту, у Немачкој, преко избеглиштва у САД, повратка у родну земљу након искрцавања у Нормандији, потом студирања на Харварду, те каснијег докторирања и изградње глобалне мреже контаката вођењем Међународног семинара, летње школе на најпрестижнијој америчкој високошколској институцији. Међу овим контактима, сазнаћемо, били су и некадашњи југословенски дипломата, Живорад Ковачевић, али и први председник отцепљене Хрватске, Фрањо Туђман. Пролеће је период када Кисинџер постаје славан у политичким круговима САД, али и када придобија свог мецену, некадашњег потпредседника САД, Нелсона Рокфелера (Nelson Rockefeller). Поднаслови *Пролећа* показују јасну намеру аутора да нам укаже на начин и пут како (не) учинити нешто: па тако сазнајемо како нпр. (не) бити добар професор или теоретичар међународних односа, како (не) обуздати сопствену сујету, али и како открити талент за људе и спознати људске душе. Укратко, Живојиновић нас

упућује како постати друштвено ангажовани делатник, а не изгубити себе. Упутства и поруке промишљене су кроз анализу живота једног од већих стратега 20. века, али уз очигледну и обилну дозу саморефлексије, без које је и немогуће тумачити туђе животе.

Лето представља далеко најобимнији део књиге, будући да је посвећено периоду у којем се Хенри Кисинџер налазио на власти. Најпре као саветник за националну безбедност, а потом као државни секретар у администрацијама Ричарда Никсона (Richard Nixon) и Џералда Форда (Gerald Ford), Кисинџер је обављао функције које су му омогућавале да остварује изванредан утицај. Управо овде читалац долази до разумевања колико је Кисинџеров утицај у обе администрације превазилазио формалне границе његових институционалних функција и како је, из једне неконвенционалне позиције, успео да истовремено постане глобална дипломатска суперзвезда, икона популарне културе и једна од најшире омражених личности савременог доба. Његова дипломатска достигнућа, међу којима се издвајају прво раздобље детанта између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, отварање односа са Кином и успешно управљање троуглом Вашингтон–Москва–Пекинг, одмеравају се наспрам прикривања кампања тепих-бомбардовања у Камбоџи, бомбардовања Лаоса и саучесништва у злочинима почињеним на Кипру, у Анголи, Бангладешу, Чилеу и Аргентини. Живојиновић доноси нијансиран суд: Кисинџерово настојање да постигне приближавање великих сила могло је допринети спречавању ширег глобалног сукоба, али је управљање односима међу великим силама неизбежно подразумевало изванредан степен равнодушности према мањим државама. Управо из те равнодушности најнепосредније произлазе и морална амбивалентност Кисинџеровог наслеђа и глобалне критике које његово име наставља да изазива. И овде Живојиновић користи педагошку прилику да читаоца подучи природи велике стратегије, коју је сам Кисинџер схватао као спој науке и уметности, као и вештини преговарања и концептуалним изворима дипломатских инструмената који су и данас у употреби, међу којима се налази и пракса шатл дипломатије. Ослањајући се даље на Кисинџеров пример, аутор се бави питањем како одабрати способне појединце, како (не) неговати, а понекад и управљати, односима са академским светом, те како опстати уз оне који поседују крајњу моћ одлучивања, а повремено их и усмеравају. Књига такође посвећује засебан одељак питању релативног значаја (или безначајности) односа између Сједињених Америчких Држава и Југославије током Кисинџерове ере.

Јесен и Зима сажимају Кисинџеров живот након формалних државних функција. Овде опет сазнајемо да је Хенри „оригинални“ политички консултант, који је овај свет и напустио као изузетно богат човек. Сазнајемо и да је његова неформална моћ све време била неубичајено велика, што кроз доступност му његових некадашњих сарадника, а каснијих нпр. саветника за националну безбедност у администрацији Буша Старијег (George H. W. Bush), Брента Скоукрофта (Brent Scowcroft), што кроз директне контакте и савете председницима, које је Кисинџер издашно давао, а највидљивије Бушу Млађем (George W. Bush). Живојиновић и овде још једном расправља о светском поретку кроз Кисинџерову перспективу, наглашавајући улогу легитимитета и односа великих сила као две, језиком Енглеске школе међународних односа, примарне институције међународног друштва без којих је Кисинџеров „реалистични идеализам“ незамислив. Овде наилазимо и на записе о Хенријевој преокупацији технологијама: некада бавећи се последицама нуклеарних технологија, а пред крај живота бавећи се последицама све веће улоге вештачке интелигенције у свим сферама живота. Поред савета „како доживети стоту“, добијамо и сажету листу „Кисинџерових заповести“ и препоруке за даља читања.

Повремено можемо наићи на констатацију како неко дело „има све“, како год то „све“ из различитих визура може бити дефинисано. Ако можемо то „све“ да замислимо као недостижан идеал, Живојиновић овим делом, макар из перспективе пажљивих студената политике, прилази том идеалу као ретко ко. *Кисинџер: поуке за поданике и владаре*, истовремено је и биографија државника који је оставио велики траг на политику друге половине 20. века, и оживљавање концепта велике стратегије кроз пример деловања једног таквог карактера, и дефинисање кључних концепата и димензија моћи у међународним односима, и најважније, сажета књига поуке студентима међународних односа, али и онима који (засигурно погрешно) верују да (недокучиве) међународне односе и политику познају. Књига је пуна живота, ерудиције, и грамшијевски речено, повременог песимизма интелекта, али великог оптимизма воље. Поруке аутора нису сувопарно академско разглабање, већ поуке како би требало учити, истраживати, живети и упражњавати политику, али и градити карактер, што је предуслов великог државника или било ког јавног делатника. Књига је, уједно, исказ lika и дела Драгана Живојиновића, много више него Кисинџера. И то исказ с којим је упознато преко 25 генерација студената Факултета политичких наука Универзитета у Београду. Као и књигу, Живојиновића обележава грандиозни, повремено песимистични интелект, али огроман оптимизам воље и непресушна ризница инспирације и знања

свима онима који су се макар и накратко „окрзнули“ о ту институцију. Могло би се рећи да ова књига коначно и формализује још једну ствар: Драган Живојиновић није само део академског изучавања међународних односа у Србији, већ су међународни односи у Србији у великој мери Драган Живојиновић.

Bibliography / Библиографија

- Buzan, Barry, and Richard Little. 2001. "Why International Relations Has Failed as an Intellectual Project and What To Do About It". *Millennium: Journal of international Studies* 30 (2): 19–39.
- Dunne, Tim, Lene Hansen, and Chris Wight. 2013. "The End of International Relations Theory". *European Journal of International Relations* 19 (3): 405–425.
- Rosenberg, Justin. 2016. "International Relations in the Prison of Political Science". *International Relations* 30 (2): 127–53.
- Živojinović, Dragan. 2026. *Kisindžer: pouke za podanike i vladare*. Beograd: Arhipelag i Fakultet političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.

INSTRUCTIONS FOR THE AUTHORS

Journal *International Problems*/Međunarodni problemi publishes the following types of articles:

Original research article presents the results of research with clear contribution with a view of expanding and/or deepening of existing knowledge. It should be structured to include the following elements: general context and aim of research; theoretical background (review literature) clearly stated in the introduction; departing hypothesis or research question; applied methods; presentation and explanation of the results; conclusion discussing the main research findings departing hypothesis or research question.

Review article provides a comprehensive summary of research on a certain topic or a perspective on the state of the field by describing current areas of agreement as well as controversies and debates. Review article identifies gaps in knowledge and the most important but still unanswered research questions and suggest directions for future research.

Book review is a systematic description and/or critical analysis of the quality and significance of a book, edited volume, and textbook. Book review should include a general description of the topic and/or problem addressed by the work in question, summary of the book's main argument, basic biographical information about the author, summary of contents, strengths and weaknesses, as well as a concluding statement summarizing reviewer's opinion of the book. Each book review should refer to at least three other academic sources.

Conference review is a systematic description and/or critical analysis of the quality and importance of an international or national scientific meeting, in which the main conclusions and scientific contributions are presented.

In preparing manuscripts authors are kindly requested to comply with the following rules:

FORMAT

All types of manuscripts should be submitted in Word and saved in .doc or .docx format.

Divide the article in two separate files:

(1) **File „Cover page“**, which contains:

- a. Article title;
- b. Authorship data (in accordance with the below-mentioned):
 - Under the title, write your name and surname (all caps) with an accompanying footnote stating your position, full name of the institution where you are employed, city, country, email address, and ORCID ID in English.
 - In case of two co-authors, the names should be written next to one another, with each containing the affiliation footnote. Although manuscripts co-authored by more than two researchers are untypical, they may be considered in rare occasions, depending on the scale of the research, its topic, main elements, structure and the extent of correspondence with the Editorial Policy.
 - In the footnote, the author also provides all details regarding the project under which the research presented in her/his article is conducted and/or sources of financial and other support. The author also may point to readers that some of the views presented in the article express her/his own opinion and not the one of the institution she/he works for.
 - Note: Upon publication, article metadata are stated once, on the first page of the respective manuscript, while the bibliography is listed once, at the end of the manuscript. Project information is provided after the main text of the manuscript.

Cover page example is available on the next page.

Title (font: Times New Roman, size 14, centered). I.e.:

The Russia- China strategic partnership

Author(s) name(s) (font: Times New Roman, size 12, last name capitalized, centered, with a footnote). I.e.:

Ivona LAĐEVAC¹

¹ Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Serbia. E- mail: ivona@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4052-4426>.

The paper presents findings of a study developed as a part of the research project “Serbia in contemporary international relations: strategic development directions and strengthening the position of Serbia in international integrative processes – foreign-political, international economical, legal and security aspects“ (No. 179029) for the period 2011-2015, realized by the Institute of International Politics and Economics, and financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

(2) Anonymized file with the manuscript text

- This file should contain (in the following order):
 - Article title;
 - Abstract and keywords (in English language);
 - Manuscript text;
 - Reference list (bibliography);
 - Abstract and keywords (in Serbian language – Cyrilic script).
 - In case the author(s) do not speak or write in Serbian, the Editorial team will be in charge of translating the abstract in case of acceptance for publication.

Note: this file will serve for the double-blind review procedure. As such, it must not contain the authorship data, directly or indirectly, pertaining to the first/last name, gender, nationality, institution or any other relevant characteristic in that regard.

FONT, PAGINATION

Use Times New Roman font in size 12, with single-lined spacing, and with an empty line between paragraphs.

Use continuous line numbers starting on the first page, with page numbers on the right side of the bottom of the page.

LENGTH

Articles range from 6000–8000 words (excluding abstracts and bibliography). The length of book and conference reviews essays is up to 1500 words.

LANGUAGE

Authors submit their articles in English.

Final versions of manuscripts (that have reached the acceptance stage) are translated into Serbian Cyrillic. Both language versions are published.

Please use the language consistently, coherently and adequately, having in mind the academic scope of the journal. Both British and American English are equally acceptable.

TITLE

Use bold for the article title (size 14).

The title should not only accurately describe the content of manuscript (i.e. convey the main topics of the study and highlight the importance of the research) but it should be concise.

ABSTRACT AND KEY WORDS

Below the author's name include abstract of 150–200 words that describes the material presented in the manuscript.

In addition, the same abstract in Serbian Cyrilic script should be placed at the very end of the manuscript. In case of authors whose native language is not Serbian, the Editorial Team will organize the abstract translation into Serbian Cyrilic.

For original research article, the abstract must summarize the entire article, including theoretical background, the departing hypothesis or research question, the aim, a concise account of the methods, a clear description of the most important findings, and a brief presentation of the conclusions.

For review article, the abstract should include the primary objective of the review, the reasoning behind choice, the main outcomes and results of the review, and the conclusions that might be drawn, including their implications for further research, application, or practice.

The author provides up to 10 key words for the main idea of the article which can be used for indexing purposes. **Key words should not repeat the title.**

MAIN TEXT

The basic text should be justified.

Use no more than three levels of headings (all should be centered):

First-level headings – **Heading**

Second-level headings – ***Heading***

Third-level headings – ***Heading***

Do not number headings.

Each new paragraph, including headlines, needs to be indented. This doesn't apply to the Abstract. Indents are made by placing the cursor at the beginning of the paragraph and pressing the Tab key once. Define all abbreviations at first mention in the abstract and in the main text by giving the full term, then the abbreviation in parentheses, and use them consistently thereafter.

Only the following form of quotation marks should be put in the text: “ ”. In case the additional quotation marks are to be put within these ones it should be done in the following way: ‘ ’. The text should be clear, readable, and concise. Manuscripts should be well presented, with correct grammar, spelling and punctuation. Please use gender-neutral language throughout the article. If the English is unsatisfactory, we will return the manuscript for correction without review.

Please use the spelling style consistently throughout your manuscript.

Latin, Old Greek and other non-English words and terms in the text should be italicised (e.g. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*).

When citing dates in the text and bibliography (in accordance with the specific guidelines), use the month–day–year format (e.g., May 12, 2025).

CITATION STYLE

International Problems uses the author-date reference style based on *The Chicago Manual of Style* (16th ed). Sources are cited in the text, usually in parentheses, by the author's surname, the publication date of the work cited, and a page number if necessary. Full details are given in the reference list (use the heading References).

When citing sources in Serbian, please use the Serbian Latin script for both in-text citations and the bibliography, following the same guidelines as for English references (for example, see the 'Doctoral Dissertation' section). ***Serbian-language sources should be kept in their original language and not translated into English.***

The articles need to contain academically relevant, timely and verified sources (peer-reviewed, if feasible). Please refrain from inappropriate or biased citations that are disproportionately inclined towards a particular group, organization or publication. Likewise, please limit the number of self-citations to 2 (two).

In the text, the reference should be placed just before punctuation. If the author's name appears in the text, it is not necessary to repeat it, but the date should follow immediately:

Johnson and Axinn (2013, 136) argue that killing with emotions is morally superior to killing without emotions, because military honour demands a clear will to assume a risk of sacrifice of health and life.

If thereference is in parentheses, usesquarebracketsforadditional parentheses: (see, e.g., Johnson and Axinn [2013, 133–136] on this important subject).

In text, separate the references with semicolons:

(Jabri 2007; Herman 2004; Rohrbach 2020)

If citing more than one work by an author, do not repeat the name:

(Jabri 2007; 2011; Gregory 2014a; 2014b)

Book

Reference list entry:

Jabri, Vivienne. 2007. *War and the Transformation of Global Politics*. Basingstoke and New York: Palgrave MacMillan.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, and Anuradha Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and Implications*, 2nd ed. Oxon: Routledge.

Vasquez, John A., Sanford Jaffe, James Turner Johnson, and Linda Stamato, eds. 1995. *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bentham, Jeremy (1907) 2018. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Reprint, London: Clarendon Press. www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html.

Dal Lago, Alessandro, and Salvatore Palidda, eds. 2010. *Conflict, Security and the Reshaping of Society: The Civilization of War*. Oxon & New York: Routledge.

Hayek, Friedrich A. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. Vol. 17 of *The Collected Works of F. A. Hayek*, edited by Bruce Caldwell. Chicago: University of Chicago Press, 1988–.

In-text citation:

(Jabri 2007, 59)

(Tadjbakhsh and Chenoy 2007) (Vasquez et al. 1995) (Bentham [1907] 2018)

(Dal Lago and Palidda 2010) (Hayek 2011, 258)

Journal article

Reference list entry:

Nordin, Astrid H.M. and Dan Öberg. 2015. "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard". *Millennium: Journal of International Studies* 43 (2): 395–423.

Adams, Tracy, and Zohar Kampf. 2020. "'Solemn and just demands': Seeking apologies in the international arena". *Review of International Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210520000261>.

In-text citation:

(Nordin and Öberg 2015, 401) (Tracy and Kampf 2020)

Article in edited volume

Reference list entry:

Herman, Michael. 2004. "Ethics and Intelligence After September 2001". In: *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, edited by Len V. Scott and Peter D. Jackson, 567–581. London and New York: Routledge.

In-text citation: (Herman 2004)

Conference paper (if not published in conference proceedings)

Reference list entry:

Korać, Srđan. 2016. "Human Security and Global Ethics: Can International Organizations be Moral Agents?". Paper presented at the Third International Academic Conference on

Human Security, Human Security Research Center (HSRC), Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, November 4–5.

In-text citation: (Korać 2016)

Book review

Reference list entry:

Firchow, Pamina. 2020. "Measuring Peace: Principles, Practices and Politics", Review of *Measuring Peace*, by Richard Caplan. *International Peacekeeping* 27 (2): 337–338.

In-text citation: (Firchow 2020, 337)

Legal and official documents

International treaties

Reference list entry:

[PTBT] Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. Signed by US, UK, and USSR, August 5. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>.

[TFEU] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. *Official Journal of the European Union*, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

[UN Charter] Charter of the United Nations, October 24, 1945. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/introductory-note/index.html>.

In-text citation:

(PTBT 1963, Article III, para. 3)

(TFEU 2012, Article 87)(UN Charter, Chapter X)

UN documents

Reference list entry:

[UNSC] UN Security Council. Resolution 2222, Protection of Civilians in Armed Conflict, S/RES/2222. May 27, 2015. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2015.shtml>.

[UNGA] UN General Assembly. Resolution 67/18, Education for Democracy, A/RES/67/18. November 28, 2012. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/67/18>.

In-text citation:

(UNSC Res. 2222)

(UNGA Res. 67/18)

National legislation

Reference list entry:

[Constitution RS] Constitution of the Republic of Serbia. 2006. *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 98/2006.

Homeland Security Act. 2002. United States of America, 107th Congress, 2nd Session (November 25). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/hr_5005_enr.pdf.

In-text citation:

(Constitution RS 2006, Article 111)

(Homeland Security Act 2002)

Official reports

Reference list entry:

[YILC] Yearbook of the International Law Commission. 2014. Vol. 2, Part Two. https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2014_v2_p2.pdf&lang=ES.

[The 9-11 Commission] U.S. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Washington, D.C.: Government Publication Office.

US Congress. 1993. Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence: Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. 104th Congress, 1st session, February 2–3, 1993. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>.

[USAFH] United States Air Force Headquarters. 2014. United States Air Force RPA Vector: Vision and Enabling Concepts: 2013–2038. www.af.mil/Portals/1/documents/news/USAFRPAVectorVisionandEnablingConcepts2013-2038.pdf.

In-text citation:

(YILC 2014, 321)

(The 9-11 Commission 2004, 437) (US Congress 1993, 125)

(USAFH 2014)

EU legislation

Reference list entry:

Regulation (EU) No. 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosur). *Official Journal of the European Union*, L 295, 6 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1052&from=EN>.

[EC] European Commission. 2010. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM(2010) 673 final, Communication from the Commission

to the European Parliament and the Council, November 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&from=GA>.

Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union*, L 141, 5 June 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.

In-text citation:

(Regulation [EU] No. 1052/2013, Article 11, para. 4) (EC COM[2010] 673 final)

(Directive [EU] 2015/849)

Decisions of international courts and tribunals

Reference list entry:

[ICJ] International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 22 July 2010, ICJ Reports. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>. [ICJ Order 1999] *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom)*. International Court of Justice, Order ICJ Rep. 1999 (June 2). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/113/113-19990602-ORD-01-00-EN.pdf>.

[ICTY Indictment IT-98-32-A] *Prosecutor v. Vasiljevic*, Case No. IT-98-32-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Indictment, 30 October 2000. <https://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/ind/en/vasonly-ii000125e.pdf>.

Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica, Case 6/64, [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>. [CJEU Judgment T-289/15] *Hamas v Council*, Case T-289/15. Court of Justice of the European Union, Judgment, 6 March 2019, ECLI:EU:T:2019:138. <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:T:2019:138>

[Opinion of AG Bobek] *Région de Bruxelles-Capitale v Commission*, Case C-352/19

P. Court of Justice of the European Union. Opinion of Advocate General Bobek delivered on 16 July 2020(1), ECLI:EU:C:2020:588. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004>.

In-text citation:

(ICJ Advisory Opinion 2010, 411)

(ICJ Order 1999, para. 3)

(ICTY Indictment IT-98-32-A)

(*Costa v ENEL*)

(CJEU Judgment T-289/15, para. 23)

(Opinion of AG Bobek C-352/19 P)

Newspapers and magazines

Reference list entry:

Gibbs, Samuel. 2017. "Elon Musk leads 116 experts calling for outright ban of killer robots", *The Guardian*, August 20.

Power, Matthew. 2013. "Confessions of a Drone Warrior", *GQ*, October 22. <https://www.gq.com/story/drone-uav-pilot-assassination>.

Economist. 2015. "Who will fight the next war?" October 24. <https://www.economist.com/united-states/2015/10/24/who-will-fight-the-next-war>.

In-text citation:

(Gibbs 2017, A10)

(Power 2013)

(*Economist* 2015)

Audio and visual media

Reference list entry:

Scott, Ridley. [1982] 2007. *Blade Runner: The Final Cut*. Directed by Ridley Scott. Burbank, CA: Warner Bros. Blue-Ray disc, 117 min.

Future Weapons. 2019. Waddell Media. Aired on August 7–16 on Discovery Science HD, 3 seasons, 30 episodes (43 min. each). <https://go.discovery.com/tv-shows/future-weapons/>.

Tech Legend. 2020. "Best Drones 2020 – Top 8 Best Drone with Cameras to Buy in 2020". Uploaded on February 7, 2020. YouTube video, 27:20 min. https://www.youtube.com/watch?v=Z6_4JU5Mspw.

In-text citation:

(Scott [1982] 2007)

(Future Weapons 2019)

(Tech Legend 2020)

Social media

Reference list entry:

National Library of Australia. 2020. "National Library of Australia's Facebook Page". Facebook, August 1, 2020. <https://www.facebook.com/National.Library.of.Australia/>.
Kruszelnicki, Karl (@DoctorKarl). 2017. "Dr Karl Twitter post." Twitter, February 19, 2017, 9:34 a.m. <https://twitter.com/DoctorKarl>.

Trapara, Vladimir. 2018. "Victory or nil". *Unwrapping the Essence* (blog). May 29, 2018. <https://unwrappingtheessence.weebly.com/blog/pobeda-ili-nista>.

In-text citation:

(National Library of Australia 2020)

(Kruszelnicki 2017)

(Trapara 2018)

Doctoral dissertation

Reference list entry:

Rohrbach, Livia. 2020. *Beyond intractability? Territorial solutions to self-determination conflicts*. Doctoral dissertation. Department of Political Science, University of Copenhagen.

Petrović, Miloš. 2018. *Nepotpuna integracija kao prepreka političkom razvoju Istočnog partnerstva Evropske unije*. Doktorska disertacija. Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.

In-text citation:

(Rohrbach 2020)

(Petrović 2018).

Internet source

If citing an undated online document, give an access date and use the year of access as year of publication.

Reference list entry:

Oxford Library. 2012. "Library Strategy". Oxford Library. Accessed 3 June 2012. <http://www.ol.org/library/strategy.html>.

Google Maps. 2015. "The British Library, London, UK". *Google*. Accessed February 5, 2015. <https://www.google.com.au/maps/place/The+British+Library/@51.529972,-0.127676,17z/data=!3m1!4m2!3m1!1s0x48761b3b70171395:0x18905479de0fdb25>.

IPE [Institute of International Politics and Economics]. n.d. "Mission". Accessed August 1, 2020. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/en/mission/>.

In-text citation:

(Oxford Library 2012)

(Google Maps 2015) (IPE n.d.)

Personal communication (letter, emails, telephone conversation)

Personal communications include conversations, interviews, lecture material, telephone conversations, letters and e-mail messages. Place references to personal communications such as letters and conversations within the running text and not as formal end references, because they do not contain recoverable data:

... as mentioned in an e-mail to me from Dr Slobodan Jankovic, December 10, 2019 ...

When in published collections, letters are cited by date of the collection, with individual correspondence dates given in the text:

In a letter to Mary Louise Green from University of Belgrade, May 13, 2017 (Green 2012, 34), ...

Note: The author is responsible for obtaining the approval/permission from the person(s) quoted within the article. The process of obtaining permission should include sharing the article ahead of the submission, so that a person in question could verify the context in which they are being quoted. If permission cannot be obtained, the personal communication must be removed from the article. In cases where data are used in anonymized form, authors are expected to take appropriate measures to ensure compliance with ethical standards, confidentiality, and related requirements, and to ensure that all involved parties are familiar with and adhere to them.

Secondary source

If you read an article or book which cites or quotes some information that you want to use, always refer to both the original source and the source where you found the information:

In-text citation:

In his 1975 book *Power* [Macht], Luhmann bases his understanding of power mainly on the social exchange and community power literature (cited in Guzzini 2013, 79).

Reference list entry:

Guzzini, Stefano. 2013. *Power, realism, and constructivism*. Abingdon and New York: Routledge.

Archive sources

Archival sources are cited according to the following format:

[Acronym or abbreviation] Full name of the repository, [Acronym or abbreviation] Title of the fond, fond number, box number or *title* (if available), folder number, reference code (if available), "Title of the document" (if it is not available, provide a short description by answering the questions who? whom? what?), place, date or n.d. if no date is provided.

Please use commonly known acronyms of the institutions (MFA – Ministry of Foreign Affairs) or those listed on the institution's website (AJ – Archives of Yugoslavia, TNA – The National Archives (United Kingdom)).

Reference list entry:

[AJ] Arhiv Jugoslavije, [KPR] Kabinet Predsednika Republike, fond 837, kutija *Kriza na Bliskom Istoku*, f. I-5-c/88, „Predlog akcija u vezi sa Bliskim Istokom“, Beograd, 29. oktobar 1973.

[TNA] The National Archives (United Kingdom), [FO] Foreign Office, f. 371/5727, "Telegram of H. C. A. Eyres to Foreign Office," Durrës, June 2, 1921.

In-text citation:

(AJ, KPR, f. I-5-c/88)

(TNA, FO, f. 371/5727)

Policy papers

Practical or public policy proposals (policy paper) are cited as follows: Author. Year. Title (*italicized*). Date of publication. Link.

Reference list entry:

[BCSP] Belgrade Centre for Security Policy. 2012. *Gender Advisors in the Serbian Security Sector*. January 26. <https://bezbednost.org/en/publication/gender-advisors-in-the-serbian-security-sector/>.

In-text citation:

(BCSP 2012, 3)

TABLES, FIGURES AND GEOGRAPHICAL MAPS

It is necessary to give their number and full title – e.g. *Table 1: Human Development Index among EU members* or *Figure 2: State-Building or Sovereignty Strategy* or *Map 1: Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region*.

It is particularly important that you have been given written permission to use any tables, figures, and geographical maps you are reproducing from another source before you submit manuscript.

REFERENCE LIST

The list of references should only include works that are cited in the text, tables, figure legend, and footnotes, and that have been published or accepted for publication.

Personal communications and unpublished works should only be mentioned in the text. Do not use footnotes or endnotes as a substitute for a reference list.

Reference list entries should be alphabetised by the last name of author or editor. If no author/editor, order by title.

If the reference list contains two or more items by the same author in the same year, add a, b, etc. and list them alphabetically by title of the work:

Gregory, Derek. 2014a. "Drone Geographies". *Radical Philosophy* RP 183: 7–19. Gregory, Derek. 2014b. "The Everywhere War". *The Geographical Journal* 177 (3):238–250.

Manuscripts that do not comply with the above-mentioned instructions will not be taken into consideration for the reviewing process.

Editorial Board

EDITORIAL POLICY

International Problems/Međunarodni problemi (in further text: *International Problems*) is the oldest peer-reviewed journal in Serbia and the Balkans publishing original research focused on international affairs. Its first issue was published in April 1949. *International Problems* is quarterly journal brought out by the Institute of International Politics and Economics, Belgrade.

International Problems welcomes the submission of scholarly articles on matters of international relations, international security, international law, and globalisation studies. *International Problems* publishes original and review research articles and book and conference reviews in English, that have not been published before and that are not under consideration for publication anywhere else. *International Problems* does not publish foreign policy commentary or policy proposals.

The Editorial Board favours manuscripts that present the research addressing contemporary controversial issues in international relations from various disciplinary and methodological perspectives. Espousing no specific political or methodological stance and aiming to advance our understanding of and provoke deeper dialogue on rapidly changing world politics in the 21st century, the Editorial Board prioritizes the following themes:

- Transformation of world politics in the early 21st century.
- Phenomenology and practice of transnationalism and cosmopolitanism.
- Institutionalisation of international relations and its challenges.
- Various theoretical standpoints on current global processes.
- Controversial use of foreign policy instruments by major global actors (old and emerging).
- The impact of the Fourth Industrial Revolution and its advanced technologies on international relations in the 21st century.
- Civilisations, religion, and identities in the context of world politics and globalisation.
- Conceptual and methodological innovations in epistemology of International Relations.

EDITORIAL RESPONSIBILITIES

Editorial Council is an advisory body that actively contributes to the development of the journal *International Problems*/Međunarodni problemi. The tasks and duties of the Editorial Council include: the support to the development of the journal, its promotion, encouraging scholars and academicians in the area of political, security, and legal aspects of international relations to get involved as journal's authors and/or reviewers, writing editorials, reviews and commentaries.

Members of Editorial Board have tasks to act as the journal's ambassadors in the academic community, to contribute with a view to identifying key topics, suggesting quality manuscripts on these topics, and encouraging potential authors to submit to *International Problems*, as well as to review submitted manuscripts and prepare editorials and comments.

Editor-in-Chief is accountable for published content and should strive to constantly improve the journal and the processes for assuring the quality of published material, as well as the protection of freedom of expression, integrity and standards of the research from the influence of political, financial and other interests. Editor-in-Chief is also in charge of issuing the potential corrections, clarifications, retractions, and apologies.

Editor-in-Chief is responsible for the final decision to accept or reject a manuscript, and the decision should be based on: 1) evaluation of the manuscript relevance to thematic scope of the journal defined by the editorial policy, 2) assessment of importance, originality, validity and disciplinary relevance of the study presented in the manuscript, 3) assessment of manuscript's compliance with legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. Editor-in-Chief has the discretionary power to reject a submitted manuscript without the peer review process if it does not meet the requirements regarding thematic scope of the journal and universal standards of the research (i.e. if it does not have structural elements either of original or review article). Submitted manuscripts that do not meet technical standards defined in Instructions for authors will be sent back to the authors for correction.

Under normal circumstances, the author receives a notification within ten working days from the date of manuscript submission, informing them whether the manuscript's topic aligns with the editorial policy, as well as the status of the manuscript, such as when the review process is expected to begin.

New Editor-in-Chief must not overturn decision to publish a manuscript made by the previous editor-in-chief unless new facts are established referring to serious problems in quality of the manuscript.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not have a conflict of interest with regard to the manuscript they consider for publication. Members of Editorial Board who have conflict of interest will be excluded from the decision making on the submitted manuscript. If a conflict of interests is identified or declared, Editor-in-Chief selects reviewers and handles the manuscript. Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board are obliged to disclose a conflict of interests timely.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board decisions' to accept or reject manuscript should be free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not use unpublished material from submitted manuscripts in their research without written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts must be kept confidential and must not be used for personal gain.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board shall take all reasonable measures to ensure that the reviewers remain anonymous to the authors before, during and after the evaluation process and the authors remain anonymous to reviewers until the end of the review procedure.

RESPONSIBILITIES OF THE AUTHOR(S)

By submitting the manuscript to the editorial team of *International Problems/ Međunarodni problemi*, the author(s) warrant that the entire manuscript is their original work, that it has not been published before and are not under consideration for publication elsewhere. Multiple submission of the same manuscript constitutes ethical misconduct and eliminates the manuscript from consideration by International Problems.

The author(s) warrant that the manuscript, once published in International Problems, will not be published elsewhere in any language without the consent of Institute of International Politics. In addition, an article published in any other publication must not be submitted to International Problems for consideration.

When sending their manuscript, the author(s) attach the signed Author Statement (content available here: <https://internationalproblems.rs/wp-content/uploads/doc/author-statement-ip-02.pdf>)

In the case a submitted manuscript is the result of a research project, or its previous version has been presented at a conference (under the same or similar title), detailed information about the project, the conference, etc. shall be provided in a footnote attached to the manuscript title.

It is the responsibility of authors to ensure that manuscripts submitted to International Problems comply with ethical standards in scientific research. Authors warrant that the manuscript contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of third parties. The Publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Content of the manuscript

Submitted manuscript should contain sufficient detail and references to allow reviewers and, subsequently, readers to verify the claims presented by authors. The deliberate presentation of false claims is a violation of ethical standards. Book and conference reviews should be accurate and unbiased.

Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions and must make sure that, if necessary, they have permission from all parties involved in the presented research to make the data public.

The authors wishing to include figures, tables or other materials that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s),

and provide it with the submission, not later. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authorship

The authors must make sure that only contributors who have contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have contributed to the submission are listed as authors.

A manuscript with more than two authors shall not be considered for publishing unless it undoubtedly presents the results of a large-scale empirical study.

If persons other than authors were involved in important aspects of the presented research study and the preparation of the manuscript, their contribution should be acknowledged in a footnote.

Acknowledgment of sources

The authors are required to properly acknowledge all sources that have significantly influenced their research and their manuscript. Information received in a private conversation or correspondence with third parties, in reviewing project applications, manuscripts and similar materials must not be used without the written consent of the information source.

Text recycling

Text recycling occurs when an author uses the identical sections of her/his text in two or more published articles, and it is considered a scientific misconduct and breach of publishing ethics. Editor-in-Chief considers how much of text is recycled in a submitted manuscript, the significance of places in which the text recycling occurs in the manuscript (e.g. whether are they part of the introduction, section on applied methodology, discussion or conclusion), whether the source of the recycled text has been acknowledged, and whether there is a breach of copyright.

If detected overlap is considered minor, action may not be necessary or the authors may be asked to re-write overlapping sections and cite their previous article(s), if they have not done so.

The authors cannot justify the text recycling only on the ground that she/he cited the source. More significant overlap constitutes a basis for rejection of the manuscript. When handling the cases of text recycling, the Editorial Board will follow guidelines and recommendations issued by the **Committee on Publication Ethics – COPE**.

Conflict of interests

The authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might have influenced the presented results or their interpretation.

Complaints

In case of complaints, the Editorial Board will follow guidelines and recommendations issued by the Committee on Publication Ethics – COPE.

Fundamental errors in published works

When authors discover a significant error or inaccuracy in their own published work, it is their obligation to promptly notify Editor-in-Chief or the publisher and cooperate to retract or correct the paper. By submitting a manuscript, the authors agree to abide by International Problems' editorial policies.

RESPONSIBILITY OF THE REVIEWERS

The reviewers of articles for *International Problems*/*Međunarodni problemi* are required to provide competent, explained, and unbiased feedback in a timely manner on the scholarly merits and the scientific value of the manuscript.

The reviewers assess manuscripts for the compliance with the thematic profile of the journal, the relevance of the investigated topic and applied methods, the originality and scientific relevance of results presented in the manuscript, the presentation style and scholarly apparatus.

The reviewer should alert the Editor-in-Chief to any reasonable doubt or knowledge of possible violations of ethical standards by the authors. Reviewer should recognize relevant published works that have not been cited by the authors. The reviewer should alert the Editor-in-Chief to substantial similarities between a reviewed manuscript and any manuscript published or under consideration for publication elsewhere, in the event they are aware of such.

The reviewers should also alert the Editor-in-Chief to a parallel submission of the same paper to another journal, in the event they are aware of such.

The reviewer must be free from disqualifying competing interests with respect to the authors and/or the funding sources for the research. If such conflict of interest exists, the reviewers must report them to the Editor without delay.

The reviewer who feels unqualified to review the research topic presented in manuscript – or is not familiar with the research area in which it falls – should notify the Editor-in-Chief. Editor-in-Chief will respect requests from authors that an individual should not review their submission if these are well-reasoned and practicable.

The review must be conducted objectively. The reviewer's judgement should be stated in a clear manner and supported with arguments. Instructions for reviewers provide detailed guidelines and criteria for the assessment of manuscripts.

Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents. The reviewers must not use unpublished materials disclosed in submitted manuscripts without the express written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

PEER REVIEW

The manuscripts submitted to the journal *International Problems/Međunarodni problemi* undergo a peer review process. The purpose of peer review is to assist the Editor-in-Chief in making decisions whether to accept or reject manuscript as well as the author in improving the paper. In normal circumstances, Journal strives to provide authors with the decision within 30 days of submission.

Peer review is double-blinded – both authors and reviewers are unknown to each other before, during and after the reviewing process. Editor-in-Chief is obliged to exclude all personal data on authors (name and affiliation) before sending manuscript to reviewers and to act in all reasonable ways to prevent the disclosure of authors' identity to reviewers. Reviewers of a manuscript act independently from each other during the reviewing process. Reviewers are not aware of each other's identities. If judgements of reviewers differ, Editor-in-Chief may ask for additional assessment.

The choice of reviewers is at the Editor-in-Chief's discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors' own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors.

Editor-in-Chief sends a submitted manuscript along with the Review Form to two reviewers with the expertise in the field in which the manuscript's topic falls. In order to secure independent, impartial and objective evaluation, the reviews are not requested from the persons affiliated with the same institution as the author.

The Review Form includes a series of questions to help reviewers to cover all aspects that can decide the fate of a submission. In the final section of the Review Form, the reviewers must include observations and suggestions aimed at improving the submitted manuscript.

During the reviewing process, Editor-in-Chief may require authors to provide additional information (including raw data) if they are necessary for the evaluation of the scientific contribution of the manuscript. These materials shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

With respect to reviewers whose reviews are seriously and convincingly questioned by authors, Editor-in-Chief will examine whether the reviews are objective and high in

academic standard. If there is any doubt regarding the objectivity of the reviewers or quality of the reviews, Editor-in-Chief will assign additional reviewers.

DEALING WITH UNETHICAL BEHAVIOUR

The Editor-in-Chief of *International Problems*/*Međunarodni problemi* has a duty to initiate adequate procedure when she/he has a reasonable doubt or determines that a breach of ethical standards has occurred – in published articles or submitted manuscripts. Anyone may inform the Editor-in-Chief at any time of suspected unethical behaviour by giving the necessary evidence.

The Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board will decide on starting an investigation aimed at examining the reported information and evidences. During an investigation, any evidence should be treated as strictly confidential and only made available to those strictly involved in investigating procedure. The authors suspected of misconduct will always be given the chance to respond to any evidences brought up against them and to present their arguments.

The Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board – and, if necessary, with a group of experts – concludes the investigation by making decision whether a breach of ethical standards has occurred or has not. In the case of determined breach of ethical standards, it will be classified as either minor or serious. Serious breaches of ethical standards are plagiarism, false authorship, misreported or falsified data or fabricated or falsified research results, and substantial text recycling (over 50% of a manuscript/article body text).

Along with the rejection of manuscript or retraction of published article from the journal (in accordance with the Retraction Policy), the following actions can be pursued, either individually or cumulatively:

- A ban on submissions for a two-year period in the case of a minor breach of ethical standards.
- A ban on submissions for a period 5–10 years in the case of a serious breach of ethical standards or repetitive minor breaches.
- Publication of a formal announcement or editorial describing the case of breach of ethical standards.
- Informing the wrongdoer's head of department and/or employer of the breach of ethical standards by means of a formal letter.
- Referring a case to a professional organisation or legal authority for further investigation and action.

When dealing with unethical behaviour, the Editor-in-Chief and the Editorial Board will rely on the guidelines and recommendations provided by the **Committee on Publication Ethics – COPE** (available at <http://publicationethics.org/resources/>).

PLAGIARISM

Plagiarism – that is, when someone assumes another’s ideas, words, or other creative expressions as one’s own without referring to the original author and source – is a clear case of scientific misconduct and a breach of publishing ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action.

All manuscripts submitted to “Medjunarodni problemi” (International Problems) are subject to independent anti-plagiarism screening using specialized detection software: iThenticate 2.0.

Should the Editorial Team determine that a submitted manuscript contains plagiarized material, the manuscript will be rejected and appropriate sanctions will be imposed. In such cases, the authors will be prohibited from submitting or publishing manuscripts in the Journal for at least two consecutive volumes. This policy applies to all forms of plagiarism, including, but not limited to, direct copying without proper attribution, paraphrasing without appropriate citation, self-plagiarism, as well as the fabrication or falsification of data. Plagiarism includes, but is not limited to, the following:

- Word-for-word, or almost word-for-word copying, or purposely paraphrasing portions of another author’s work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks).
- Assuming other people’s ideas without stating the authorship and the sources in which those ideas are originally presented.
- Copying figures or tables from someone else’s paper without properly citing the source and/or without permission from the original author or the copyright holder.
- Self-plagiarism.
- Fabrication or falsification of data.

The procedure in cases where there are clear indications that a submitted manuscript or published article fall under the definition of plagiarism is described in the sections *Dealing with unethical behaviour* and *Retraction policy*.

By submitting a manuscript to “Medjunarodni problemi/International Problems”, authors acknowledge and agree that their submission may be software-screened, while appropriate measures may be taken in cases where plagiarism is detected.

RETRACTION POLICY

Legal limitations of the publisher, copyright holder or author(s), infringements of professional ethical codes, such as multiple submissions, bogus claims of authorship, plagiarism, fraudulent use of data or any major misconduct require retraction of an article. Occasionally a retraction can be used to correct errors in submission or publication.

In dealing with retractions, Editorial Board complies with guidelines developed by the **Committee on Publication Ethics COPE** (available at <https://publicationethics.org/files/retraction-guidelines.pdf>).

OPEN ACCESS POLICY

Journal *International Problems/Međunarodni problemi* is available in accordance with the open access principles. It is issued in hard-copy and digital forms. The articles can be downloaded free of charge from the website and distributed for academic purposes. The Journal adheres to the Budapest Open Access Initiative which states the following:

By “open access” to [peer-reviewed research literature], we mean its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited.

Journal enables free access to all its articles, without subscriptions and free of any related charges. Its content is released without any delays (such as the embargo period) and its materials may be used without asking for a specific permission on the condition that a reference to the original document is provided.

COPYRIGHT POLICY

The published articles will be disseminated in accordance with the Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International license (CC BY-SA 4.0), allowing to share – copy and redistribute in any form or medium – and adapt – remix, transform, and build upon it for any purpose, even commercially, provided that an appropriate credit is given to the original author(s), a link to the license is provided, it is stated whether changes have been made and the new work is disseminated under the identical license as the original work. The users must provide a detailed reference to the original work, containing the author name(s), title of the published research, full journal title, volume, issue, page span and DOI. In electronic publishing, users are also required to link the content with both the original article published in the journal and the licence used. The authors may pursue separate, additional contractual arrangements for the non-exclusive distribution of the journal's published version of the work (e.g., post it to an institutional repository or publish it in a book), with an acknowledgement of its initial publication in *International Problems/Međunarodni problemi*.

The author(s) sign the Licence Agreement which regulates that domain. The specimen of this agreement is available here: <http://www.internationalproblems.rs>

The Author(s) warrant that their manuscript is their original work that has not been published before; that it is not under consideration for publication elsewhere; and that its publication has been approved by all co-authors, if any, as well as tacitly or explicitly by the responsible authorities at the institution where the work was carried out.

The Author(s) affirm that the article contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of others. The author(s) also affirm that they hold no conflict of interest that may affect the integrity of the Manuscript and the validity of the findings presented in it. If copyrighted works are included, the Author(s) bear responsibility to obtain written permission from the copyright owners. The Corresponding author, as the signing author, warrants that he/she has full power to make this grant on behalf of the Author(s). If the Author(s) are using any personal details of research subjects or other individuals, they affirm that they have obtained all consents required by applicable law and complied with the publisher's policies relating to the use of such images or personal information.

The Journal allows Author(s) to deposit Author's Post-print (accepted version) in an institutional repository and non-commercial subject-based repositories, or to publish it on Author's personal website and departmental website (including social networking sites, such as ResearchGate, Academia.edu, etc.), at any time after publication. Publisher copyright and source must be acknowledged and a link must be made to the article's DOI.

Upon receiving the proofs, the Author(s) agree to promptly check the proofs carefully, correct any typographical errors, and authorize the publication of the corrected proofs.

The Corresponding author agrees to inform his/her co-authors, of any of the above terms.

DISCLAIMER

The views expressed in the published articles and other materials do not express the views of Editor-in-Chief and Editorial Board.

The authors take legal and moral responsibility for the ideas expressed in the articles. Publisher shall have no liability in the event of issuance of any claims for damages. The Publisher will not be held legally liable in case of any compensation or similar claims.

AI USAGE STATEMENT

Policy on the Use of Generative AI Tools

'International Problems' (Medjunarodni problemi) permits the use of generative AI tools only for language enhancement (grammar, spelling, punctuation, and clarity). Use of AI for content generation, data analysis, interpretation, drafting substantive sections, or creating/altering images and figures is prohibited and constitutes a breach of authorship and research integrity.

Authors must ensure AI is used solely for language improvement and that the final

manuscript is reviewed and approved by all authors. *AI* tools may not be credited as authors. Disclosure is not required when used exclusively for language correction; any broader use must be disclosed at submission and may be subject to editorial review. The editorial team reserves the right to reject or retract work where *AI* use compromises originality or integrity.

Reviewing Process *AI* Policy

Use of large language models or *AI* tools in the peer review process—for analyzing manuscripts, drafting reviews, or making recommendations—is prohibited. Reviewers must not upload manuscripts into generative *AI* tools. *AI* use is permitted only for improving grammar and readability of review texts.

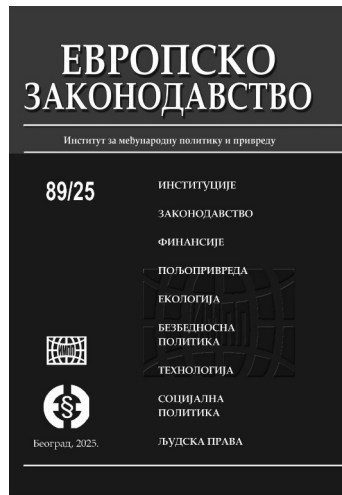
CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

МЕЂУНАРОДНИ проблеми : научни часопис
Института за међународну политику и привреду =
International problems : scientific journal published by
the Institute of international politics and economics /
главни и одговорни уредник Небојша Вуковић. -
[Латинично изд.]. - Год. 1, бр. 1 (1949)- . -
Београд : Институт за међународну политику и привреду,
1949- (Београд : Донат Граф). - 24 cm

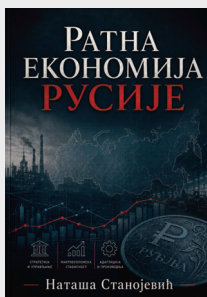
Тромесечно. - Наслов ћир.; текст на срп. (ћир.) и енгл. језику.
Друго издање на другом медијуму:
Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690
ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

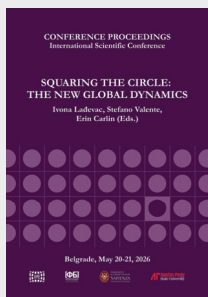

Institute of International Politics and Economics

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 011 3373 635, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

Наташа Станојевић,
Ратна економија Русије,
2026.

Squaring the Circle: The New Global
Dynamics, Ivona Lađevac,
Stefano Valente, Erin Carlin (Eds.), 2026

Данило Бабић, Политичка мисао
у Подсахарској Африци
– од ослобођења до данас, 2026.

Bogdan Stojanović,
Duško Dimitrijević,
Geopolitika svemira i međunarodno
pravo, 2025.

Никола Марковић, Краљевина СХС
и Грчко-турски рат (1919–1923),
Уз осврт на европску и балканску
дипломатију тога доба, 2025.

150 years since the Herzegovina
Uprising: impact on regional security
and European geopolitics, Dušan
Proroković, Draga Mastilović (Eds.), 2025

Геополитика малих држава,
Небојша Вуковић, Владимир
Ајзенхамер (ур), 2025.

Recalibrating the Global Compass:
China and Shared Future
in a Fragmented World, Katarina
Zakić, Dragan Trailović (Eds.), 2025

Mitko Arnaudov, Male države
u savremenim međunarodnim
odnosima: između želja,
kapaciteta i mogućnost, 2025.